PVBL. VIRGILII *MARONIS* POEMATA,

Cum optimis, quæ nunc exſtant, & fide dignißimis exemplaribus collata, & correcta.

Quibus breviſsimæ ex iiſdem exemplaribus excerptæ annotationes, in margine adſcriptæ ſunt.

Rerum & verborum memorabilium amplißimus index.

ABERDONIÆ,

EXCUDIT EDVARDUS RABANUS,

Impenſis Davidis Melvil. 1629.

CVM PRIVILEGIO.

178 13

li	s	d
43	19	10
09	11	03
72	12	03
42	09	09
A 178	13	1
		10

li	s	d
8302	18	06
938	18	09
139	08	09
998	19	0
444	11	1
345	16	

1881 for

88

3

8999
9966

1218
3467

89649
43923
131602

PVBL. VIRGILII MARONIS BUCOLICA.

TITYRVS, *ECLOGA* I.

ARGVMENTVM.

Virgilius ſub perſona *Tityri* paſtoris, quo arietem majorem, aut hircum ſignificari aiunt, ut evidentius fortunam ſuam, beneficiaq. Cæſaris explicaret, ex adverſo *Melibœum*, id eſt, qui curam agit boum, introducit, à patria, adempto agro, pulſum.

MELIBOEVS, TITYRVS.

TITYRE,[1] *tu patulæ*[1] *recubans ſub tegmine fagi,*
Sylveſtrem tenui Muſam meditaris avena:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arva:
Nos patriam fugimus; tu Tityre, *lentus in umbra*
Formoſam reſonare doces Amaryllida *ſylvas.*
Tit. O Melibœe,[2] *deus nobis hæc otia fecit.*
Namque erit ille mihi ſemper deus: illius aram
Sæpè tener noſtris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipſum
Ludere, quæ vellem, calamo permiſit agreſti.
M. *Non equidem invideo; miror magis: undiq. totis*
Uſque adeò turbatur agris; en ipſe capellas
Protenus æger ago: hanc etiam vix Tityre *duco.*
Hic inter denſas corylos modò namque gemellos
Spem gregis, ah, ſilice in nuda connixa reliquit.
Sæpè malum hoc nobis (ſi mens non læva fuiſſet)
De cœlo tactas memini prædicere quercus:
Sæpè ſiniſtra cava prædixit ab ilice cornix.[3]
Sed tamen iſte deus qui ſit,[4] *da* Tityre *nobis.*

1 Indicatur admiratio quædam, & indignatio loquentis: & Recubans, animi ſecuritatem in *Tityro* ſignificat.

2 Cæſar *Auguſtus* ob magnitudinem beneficii Deus à *Tityro* dictus, non ut putavit *Servius*, quia *Romæ*, Templis erectis, coleretur.

3 Nothus videtur verſus.
4 Expone ut Lib. vj.

(non indebi-
posco Regna
is fatis) La-
considere
ucros.

Tit. *Vrbem, quā dicunt* Romam, Melibœe, *putavi*
Stultus ego huic nostræ similem, quò sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Nôram, sic parvis componere magna solebam.
Verùm hæc tantum alias inter caput extulit urbeis,
Quantum lenta solent inter viburna capressi.
Mel. *Ecquæ tanta fuit* Romam *tibi causa videndi?*
Tit. *Libertas: quæ sera, tamen respexit inertem;*
Candidior post quam tondenti barba cadebat:
Respexit tamen, & longo post tempore vênit.

Ex quo Ro-
mam veni,
Mantua reli-
tal.

[5] *Post quàm nos* Amaryllis *habet*, Galatea *reliquit:*
Namque (fatebor enim) dum me Galatea *tenebat,*
Nec spes libertatis erat nec cura peculî.
Quamvis multa meis exiret victima septis,
Pinguis & ingratæ premeretur caseus urbi,
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.

5 Apostrophe
d Vrbem Ro-
mam.

M. *Mirabar, quid mœsta deos* [6] Amarylli *vocares,*
Cui pendêre sua patereris in arbore poma.
Tityrus *hinc aberat, ipsæ te* Tityre *pinus,*
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant.
T. *Quid facerem? neque servitio me exire licebat,*
Nec tam præsentis alibi cognoscere divos.

7 *Augustum.*

Hîc illum vidi [7] *juvenem* Melibœe, *quotannis*

8 Omnium
mensium Ka-
lendis.

Bis [8] *senos cui nostra dies altaria fumant.*
Hîc mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, ut antè, boves pueri, submittite tauros.

9 Fortunatus
senex futurus:
ut ad tempus
futurum, non
ad ætatem Vir-
gilij referatur.
10 Padum, &
Mincium.

M. [9] *Fortunate senex, ergo tua rura manebunt,*
Et tibi magna satis, quamvis lapis omnia nudus,
Limosóque palus obducat pascua junco:
Non insueta graveis tentabunt pabula fœtas:
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hîc inter [10] *flumina nota,*

Et fonteis [11] sacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes,
Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sæpè levi somnum suadebit inire susurro.
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras:
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec [12] gemere aëria cessabit turtur ab ulmo,
T. Antè leves ergo pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in litore pisces:
Antè, pererratis amborum finibus, exsul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm nostro illius labatur pectore vultus.
M. At nos hinc alii [13] sitienteis ibimus Afros:
Pars Scythiam, & rapidū Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitùs toto divisos orbe Britannos.
En umquam patrios longo post tempore fineis,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? en quò discordia civeis
Perduxit miseros! en queis consevimus agros!
Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine viteis.
Ite meæ, fœlix quondam pecus, ite capellæ:
Non ego vos posthac viridi projectus in antro,
Dumosâ pendêre procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam: non, me pascente, capellæ
Florentem cythisum, & salices carpetis [14] amaras.
T. Hîc tamen hanc mecum poteras requiescere noctē,
Fronde super viridi: sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, & [15] pressi copia lactis.
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresq; cadunt altis de montibus umbræ.

11 *Nymp*[hae] enim omnib[us] aquis præsi[dent].

12 Geme[re] proprie de turturibus, q[ui] cum canunt, gemere vide[n]tur.

13 Ob ca[lorem], ibimu[s] pro adibimu[s]. *Scythiam* ve[niemus], pro [in] *Scythiam*.

14 Quo ta[men] sapore capellis pla[cent].

15 In ca[seum] coacti.

ARGUMENTUM.

Virgilius ſub perſona *Corydonis* queritur cur apud *Alexin*, id eſt, *Auguſtum*, parum ſit gratioſus. Alii puerum *Alexandrum*, quem ab *Aſinio Pollione* dono acceperat vatem ferunt dilexiſſe : & ad diſſimilitudinem morum, ſtudiorumque flectunt argumentum malè cohærentis amicitiæ. Imitaturque *Theocritum Eidyllio* tertio, cui *Comaſtes* nomen eſt.

Videtur hæc ECLOGA continere Poëtæ querimoniam, quod parum gratioſus apud *Auguſtum* eſſet.

Pro Corydone Virgilium: pro Alexi Auguſtū intellige.

Non reddis ... eptos mihi ... gros.

Ejus amica, ... utamen pau... poſt præ... rri à ſe Ale... inoſtendit.

4 Violæ purpureæ coloris, ... qui ad nigrum ... ccedit.

FORMOSUM Paſtor Corydon *ardebat* Alexin
Delicias domini: nec quid ſperaret, habebat.
Tantùm inter denſas, umbroſa cacumina, fagos
Aſſiduè veniebat: ibi hæc incondita ſolus
Montibus & ſylvis ſtudio jactabat inani.
O crudelis Alexi, *nihil mea carmina curas :*
Nil noſtri [2] *miſerere: mori me denique cogis.*
Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant :
Nunc virideis etiam occultant ſpineta lacertos :
[3] Theſtylis *& rapido feſsis meſſoribus æſtu*
Allia ſerpyllumque, herbas contundit olenteis ;
At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Nónne fuit ſatius, triſteis Amaryllidis *iras,*
Atque ſuperba pati faſtidia? nónne Menalcan ?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus eſſes.
O formoſe puer, nimiùm ne crede colori :
Alba liguſtra cadunt, [4] *vaccinia nigra leguntur.*
Deſpectus tibi ſum, nec quis ſim, quæris Alexi;
Quàm dives pecoris, nivei quàm lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æſtate novum, non frigore deſit.
Canto, quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeò informis; nuper me in litore vidi,

Cum

Cùm placidũ ventis staret [5] *Mare: non ego* Daphnin
Iudice te metuam, si nunquam fallit imago.
O tantùm libeat mecum tibi sordida rura,
Atque humileis habitare casas, & figere cervos,
Hædorùmque gregem viridi compellere hibisco!
Mecum unà in sylvis imitabere Pana *canendo;*
Pan *primus calamos cera conjungere plureis*
Instituit: Pan *curat oveis, oviumque magistros:*
Nec te pœniteat calamo trivisse labellum.
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi disparibus septem compacta cicutis
[6] *Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim,*
Et dixit moriens: te nunc habet ista secundum.
Dixit Damœtas: *invidit stultus* Amyntas.
Præterea duo, [7] *nec tuta mihi valle reperti*
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ovis ubera: quos tibi servo.
Iam pridem à me illos abducere Thestylis *orat;*
Et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades, O formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ *calathis: tibi candida* Nais
[8] *Pallenteis violas, & summa papavera carpens,*
Narcissum, *& florem jungit bene olentis anethi.*
Tum casia, atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,
Castaneasq́; nuces, mea quas Amaryllis *amabat.*
Addam [9] *cerea pruna: & honos erit huic quoq; pomo.*
Et vos O lauri carpam, & te proxima myrte:
Sic posita quoniam suaveis miscetis odores.
Rusticus es Corydon; *nec munera curat* Alexis:
Nec si muneribus certes, concedat [10] Iolas.

5 Ex rustic... rum more, q... speculo arti... cioso vitreo aut crystalli... uti non sole...

6 Amantiu... more, mun... offert.

7 Difficili... quæsivi eo... non sine pe... culo. munu... commenda... difficultate.

8 *Horatius*... tinctus vio... pallor amar... tium.

9 Puto ad c... lorem pot... referri, qu... ad mollitie...

10 Amato... ejus domin... *Corydone* ... tior.

Eheu, quid volui misero mihi? floribus Austrum
Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis ah demens? habitârunt dî quoq; sylvas,
Dardaniusq; [11] Paris. Pallas quas condidit, arces
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia sylvæ.
Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam,
Florentem cythisum sequitur lasciva capellæ: (tas.
Te Corydō, ô Alexi. TRAHIT sua quemq; volup-
Adspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci:
Et sol crescenteis decedens duplicat umbras:
Me tamē [12] urit amor. Quis enim mod9 adsit amori?
Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est:
[13] Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
Viminibus, mollique paras detexere junco:
Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.

11 Antequã ...ami Regis ...us agnoscetur.

12 Cum ta...n solis ca..., abeunte ..., deficiat.

13 Hortan... est, sed ve...menter: jun...ur enim in...tativo, ex ...o patet in...rogandi ...n inesse.

PALÆMON, ECLOGA III.

ARGUMENTUM.

Lites ænigmatice agitantur sub vetulo judice *Palæmone*: postque vitia aliquot insectata, præmium victori, interpellata controversia, decernitur. Et initium sumptum est à *Theocriti Nomeo*, & ad imitationem *Græcam* scripta est.

MENALCAS, DAMOETAS, PALAEMON.

Dic mihi Damœta, cujum pecus? an Melibœi?
D. Non, verùm Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.
M. Infœlix O semper ovis pecus: ipse Neæram
Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur:
Hic alienus oveis custos bis [1] mulget in hora:
Et succus pecori, & lac subducitur agnis.
D. Parcius ista [2] viris tamen objicienda memento:
Novimus & qui te, transversa tuentibus hircis:
Et quo, sed faciles nymphæ risêre, sacello,

1 Surripit ...omino imprudenti.

2 Cum laude plus n. est, ...uam homini-

M. *Tum credo, cùm me arbustum vidêre* Myconis,
Atque mala viteis incidere falce novellas.
D. *Aut heïc ad veteres fagos, cùm* Daphnidis *arcū*
Fregisti, & calamos: quæ tu, perverse Menalca,
Et cùm vidisti puero donata, dolebas:
Et, si non aliquà nocuisses, mortuus esses.
M. *Quid domini facient, audent cùm talia fures?*
Non ego te vidi Damonis, *pessime caprum*
Excipere insidiis, multùm latrante [3] Lycisca?
Et cum clamarem, quò nunc se proripit ille?
Tityre *coge pecus: tu post carecta latebas.*
D. *An mihi cantando victus non redderet ille,*
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, [4] *meus ille caper fuit, & mihi* Damon
Ipse fatebatur: sed reddere posse negabat.
M. *Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cerâ*
Iuncta fuit? non tu in triviis indocte solebas
[5] *Stridenti* [5] *miserum stipula disperdere carmen?*
D. *Vis ergo inter nos, quid possit uterque, vicissim*
Experiamur? ego hanc vitulam (ne fortè recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono, tu dic, mecum quo pignore certes.
M. *De grege non ausim quidquam deponere tecum:*
Est mihi namque domi pater, est injusta noverca:
Bisque die numerant ambo pecus alter & hœdos.
Verum id, quod multò tute ipse fatebere majus,
([6] *Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam*
Fagina, cœlatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili superaddita vitis:
Diffusos hedera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon: *&* [7] *quis fuit alter?*
Descripsit radio totum qui gentibus orbem,

bus. sic Cic. in *Bruto*: V... *Mitylenis* vi... rum, & v... plane virum...

3 Cane ... lupo & can... nato, ut ai... *Plinius*.

4 Victori... meæ præmium.

5 Non dulcem jucundumve auribus sonitum reddente. Et miserum, mœrorem inducens, ideo rejiciendum.

6 Mecum certare: cui minimè comparandus es.

7 Ignorantiam bellè tribuit homini rustico.

Temporaque messor, quæ curvus arator haberet:
Nec dum illis labra admovi, sed condita servo,
D. *Et nobis idem* Alcimedon *duo pocula fecit;*
Et molli circum est ansas amplexus acantho:
Orpheaq; in medio posuit, sylvasq; sequenteis;
Nec dum illis labra admovi, sed condita servo:
Si ad vitulam spectes, nihil est quod pocula laudes.
M. [8] *Nunquã hodiè effugies: veniã quocumq; vocâris.*
Audiat hæc tantum vel qui venit: ecce Palæmon.
Efficiam posthac ne quemquam voce lacessas.
D. *Quin age, siquid habes, in me mora non erit ulla:*
Nec quemquam fugio, tantum vicine Palæmon,
Sensibus hæc imis (res est [9] non parva) reponas,
P. *Dicite, quandoquidem in molli consedimus herba;*
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent Sylvæ, *nunc formosissimus annus*
Incipe Damœta, *tu deinde sequêre* Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camœnæ.
D. *Ab* Iove *principium* Musæ: Iovis *omnia plena,*
Ille [10] *colit terras, illi mea carmina curæ.*
M. *Et me* Phœb⁹ *amat,* Phœbo *sua sẽper apud me*
Munera sunt, lauri, & suave rubens hyacinthus.
D. *Malo me* Galatea *petit lasciva puella,*
Et fugit ad salices, & se cupit ante videri.
M. *At mihi sese offert ultrò, meus* [11] *ignis,* Amyntas:
Notior ut jam sit canibus non Delia *nostris.*
D. *Parta meæ* Veneri *sunt munera: namq; notavi*
Ipse locum, aeriæ quò congessêre palumbes.
M. *Quod potui, puero sylvestri ex arbore lecta*
Aurea mala decem misi: cras altera mittam.
D. *O quoties, & quæ nobis* Galatea *locuta est!*
Partem aliquam venti divûm referatis ad aures.

8 Ad quemcunq; locum, ad quemcunque judicem.

9 Cum agatur & de vitula, & de gloria.

10 Ideo habitat quia ubique est: *Iovis* enim omnia plena.

11 Cujus amore ardeo, nec potuit significantius amoris vis, quam incendii similitudine exprimi, ideo & supra dixit, *Me tamen urit amor.*

M. *Quid prodest, quòd me ipse animo non spernis* A-
Si, dum tu sectaris apros, ego [12] *retia servo?* (mynta,

12 Quod in venatione minimum habet voluptatis.

D. Phyllida *mitte mihi, meus est natalis,* Iola:
Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.
M. Phyllida *amo ante alias: nam me discedere flevit:*
Et longùm formose vale, vale, inquit, Iola.
D. *Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,*
Arboribus venti, nobis Amaryllidis *iræ.*
M. *Dulce satis humor,* [13] *depulsis arbutus hædis,*
Lenta salix fœto pecori, mihi solus Amyntas.

13 Ab ubere summotis.

D. [14] Pollio *amat nostram, quamvis sit rustica, Mu-*
Pierides *vitulam lectori pascite vestro.* (*sam:*

14 *Asinius Pollio* Poeta & Historicus, qui *Virgilio* suos agros ab *Augusto* impetravit.

M. Pollio *& ipse facit nova carmina, pascite taurū,*
Iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
D. *Qui te* Pollio *amat, veniat, quo te quoque gaudet.*
Mella fluant illi, ferat & rubus asper amomum.
M. *Qui* Bavium *non odit, amet tua carmina* Mævi:
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.
D. *Qui legitis flores, & humi nascentia fraga;*
Frigidus, O pueri fugite hinc, latet anguis in herba.
M. [15] *Parcite oves nimiùm procedere: non bene ripæ*
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.

15 Cavete, ne nimium procedant.

D. Tityre *pascentes à flumine reice capellas:*
Ipse ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
M. *Cogite oves, pueri: si lac præceperit æstus*
Vt nuper, frustra pressabimus ubera palmis.
D. *Eheu, quam pingui macer est mihi taurus in arvo!*
Idem [16] *amor exitium est pecori, pecorisq; magistro.*
M. *His certe neq; amor caussa est; vix ossibus hærent.*
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

16 Cujus culpa meas plane res omnes negligo.

D. *Dic, quibus in terris, & eris mihi magnus* [17] Apol-
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas. (lo,

17 Cujus est divinare & obscura nosse, ac patefacere.

M. *Dic,*

M. *Dic, quibus in terris inscripti nomina regum,*
Nascantur flores: & Phyllida *solus* [18] *habeto.*
P. *Non nostrum inter vos tantas componere lites:*
Et vitula tu dignus, & hic, & quisquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos pueri: sat prata biberunt.

18 Si hoc dixeris volo propriam esse tuam, quæ communis nunc est.

POLLIO, *ECLOGA* IV.

ARGUMENTUM.

Ecloga hæc magna ex parte est allegorica, & genethlia concinit *Salonino*, in consulatu *Asinij Pollionis* patris, & ducis *Germanici* exercitus, nato, post captas, in *Dalmatia*, *Salonas*. Et utriusq; simul & *Augusti* laudes *Sibyllino* carmine paulo altius intonat, quam stylus requirat *Bucolicus*, sed honestam præmittit excusationem.

SIcelides Musæ, *paulo* [1] *majora canamus.*
Non omnes arbusta juvant, humilesq; myricæ.
Si canimus sylvas, sylvæ sint consule dignæ.
Vltima Cumæi *venit jam carminis ætas:*
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo:
Iam [2] *redit & virgo, redeunt* Saturnia *regna:*
Iam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo.
Casta fave Lucina, *tuus jam regnat* Apollo,
Teque adeo decus hoc ævi, te consule inibit.
Pollio: *& incipient magni procedere menses.*
Te duce, si qua manent [3] *sceleris vestigia nostri,*
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.
Ille deûm vitam accipiet, divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis,
Pacatumq; reget [4] *patriis virtutibus orbem.*
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu
Errantes hederas passim cum baccare tellus,

1 Quia supra Bucolici carminis humilitatem paulum ascendit ob natũ *Pollionis* filium.

2 Iustitia, *Erigone* quæ fuit: bene enim ominatur ab *Augusto* regnante, filio *Pollioni* nato, *Pollione* ipse consule.

3 Civilis belli ab *Augusto* gesti.

4 C. *Iulij Cæsaris*, à quo adoptatus est: nam de *Augusto* placet intelligi non de *Pollione*: quod *Servius* sine caussa dubitat.

Mista

Mistaque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium *vulgò nascetur amomum,*
At simul heroum laudes, & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus;
Molli paullatim flavescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva:
Et duræ quercus sudabunt [5] *roscida mella.*
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ [6] *tentare* Thetin *ratibus, quæ cingere muris*
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos:
Alter erit tum Tiphys, *& altera quæ vehat* Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella;
Atque iterum ad Trojā *magnus mittetur* Achilles.
Hinc ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
[7] *Cedet & ipse mari vector, nec nautica pinus*
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem:
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator;
Nec varios discet mentiri [8] *lana colores:*
Ipse sed in pratis aries, jam suavè rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto.
Sponte sua sandyx pascentes vestiet agnos.
Talia sæcla suis dixerunt currite fusis,
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere O magnos (aderit jam tempus) honores
Clara deûm soboles, magnum Iovis *incrementum.*
Adspice convexo [9] *nutantem pondere mundum,*
Terrasque, tractusque maris, cælumque profundum:

5 Fragrantia *Servius* exponit.

6 Ob avaritiam navigare.

7 Hoc est quod dixit: magnus ab integro sæclorum nascitur ordo.

8 Cum tincta varios refert colores.

9 Inclinatum præsentibus malis.

Adspice

Adspice venturo [9] *lætantur ut omnia sæclo.*
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus, & quantum sat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet, nec Thrasius Orpheus,
Nec Linus: *huic mater quãvis, atq; huic pater adsit:*
Orphei Calliopea, Lino *formosus* Apollo.
Pan *deus* Arcadia *mecum si judice certet,*
Pan *etiam* [10] Arcadia *dicat se judice victum.*
Incipe parve puer [11] *risu cognoscere matrem:*
Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
Incipe parve puer: cui non risêre parentes,
Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

9 Futuris bonis.
10 In qua colitur.
11 Risit enim statim natus *Pollionis* filius, quod malum est augurium: Itaque cito periit.

DAPHNIS, *ECLOGA.* V.

ARGUMENTUM.

Duo amici pastores alternatim, sub persona *Daphnidis, Julij Cæsaris* mortem deplorant, qui tribus & viginti vulneribus in Senatu periit: describuntque illius epitaphion, ac apotheosin, & divinos illi decernunt honores. Nonnulli malunt dici de *Quinctilio Varro.* Alii vero de fratre suo *Flacco.*

MENALCAS, MOPSUS.

C*ur nõ* Mopse, (*boni quoniã convenimus ambo,*
Tu calamos inflare leves, ego dicere versus)
Hic corylis mistas inter [1] *consedimus ulmos?*
Mo. *Tu major: tibi me est æquum parêre* Menalca;
Sive sub incertas Zephyris [2] *motantibus umbras,*
Sive antro potius succedimus. adspice, ut antrum
Sylvestris raris sparsit labrusca racemis.
Me. *Montibus in nostris solus tibi certat* Amyntas.
Mo. *Quid, si idẽ certet* Phœbum *superare canẽdo?*
Me. *Incipe* Mopse *prior, si quos aut* Phyllidis *ignes,*
Aut [3] Alconis *habes laudes, aut jurgia* [3] Codri.
Incipe: pascentes servabit Tityrus *hœdos.*
Mo. *Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi*

1 Ut cantu nos oblectemus.
2 Ex quo fiunt incertæ umbræ.
3 Alco fuit *Cretensis* sagittarius excellens; *Codrus Atheniensem*

Carmina

Carmina descripsi, & modulans alterna notavi
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
ME. Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis,
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
MO. Sed tu desine plura puer: successimus antro.
Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant: vos coryli testes, & flumina nymphis:
Cùm complexa sui corpus miserabile gnati,
Atque [4] deos, atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egêre diebus
Frigida Daphni boves ad flumina: nulla neque amnẽ
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam,
Daphni tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri, sylvæque loquuntur.
Daphnis & [5] Armenias curru subjungere tigres
Instituit: Daphnis thyasos inducere Baccho;
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis,
Tu decus omne [6] tuis: postquam te fata tulerunt,
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infœlix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso
Carduus, & spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, [7] inducite fontibus umbras
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis:
Et tumulum facite, & tumulo superaddite carmen:
Daphnis ego in sylvis, hinc usque ad sidera notus,
Formosi pecoris custos, formosior ipse.
ME. Tale tuum carmen nobis divine Poëta,

Rex: qui militem Spartanum jurgio provocavit, ut ab eo occideretur: quod si fieret, salutem Athenarum urbi oraculum promittebat.

4 Quibus permittentibus interfectus sit Daphnis.

5 Quia C. Cæsar sacra Liberi patris ex Armenia Romam transtulit. Ad Cæsaris necem hæc spectant.

6 Romanis, quorum ditionem valde Cæsar auxit.

7 Facite memora circa fontes.

8 Boni populi optimus Imperator, Cæsar, inquam Romanorum.

Quale

Quale sopor fessis in gramine: quale per æstum
Dulcis aquæ saliente sitim restringere rivo.
Nec calamis solùm æquiparas, sed voce magistrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocumque modo tibi nostra vicissim
Dicemus: Daphninque *tuum tollemus ad astra;*
Daphnin *ad astra ferem[9]: amavit nos quoq;* Daphnis.
Mo. *An quidquã nobis tali sit munere majus?* (nisi
Et [9] puer ipse fuit cantari dignus: & ista
Iampridem Stimicon *laudavit carmina nobis.*
Me. *Candidus insuetum miratur limen* Olympi;
Sub pedibusq; videt nubes, & sidera Daphnis.
Ergo alacris sylvas, & cætera rura, voluptas,
Panaque, pastoresque tenet, Dryadasque *puellas.*
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipsi lætitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes: ipsæ jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta, deus deus ille Menalca.
Sis [10] bonus ô fœlixque tuis. en quatuor aras:
Ecce duas tibi Daphni, *duoque altaria* Phœbo,
Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,
Craterasque duos statuam tibi pinguis olivi:
Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra,
Vina novum fundam calathis [11] Ariusia *nectar.*
Cantabunt mihi Damœtas, *&* Lyctius Ægon:
Saltanteis Satyros *imitabitur* Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, & cum sollennia vota
Reddemus Nymphis, *& cum lustrabimus agros.*
Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,

[9] Hoc manifeste de *Daphni*, non de *C. Cæsare* dictum est: nec enim puer *Cæsar* est occisus.

[10] Apostrophe ad *Daphnin*, in deorum numerum relatum.

[11] Sic legendum, non *Arvisia*: ab agro *Chij* insulæ *Arinsio*. *Strabo*, in lib. 14. *Plutarchus*, *Athenæus*, & alii.

Semper

Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.
Ut Baccho, Cererique, *tibi sic vota quotannis*
Agricolæ facient: [12] *damnabis tu quoque votis.*
Mo. *Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?*
Nam neque me tantum venientis sibilus Austri,
Nec percussa juvant fluctu tam litora, nec quæ
Saxosas inter decurrunt flumina valles.
Me. *Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.*
Hæc nos formosum Corydon *ardebat* Alexin:
Hæc eadem docuit, cujum pecus? an Melibœi?
Mo. *At tu sume* [13] *pedum, quod, me cum sæpe rogaret,*
Non tulit Antigenes, *& erat tum dignus amari,*
Formosum paribus nodis, atque ære Menalca.

12 Obligabis, obstringes homines votis quæ antequam solvantur, damnati homines dicuntur.

13 Virga inculta ad retinendos pecudum pedes.

SILENVS, *ECLOGA* VI.

ARGVMENTVM.

Epicurea secta exprimitur, quam didicisse *Virgilium* cum *Varo*, quem hîc laudat, a *Scirone* ferunt, sub cujus persona *Silenum*, quasi voluptatis symbolum, inducit cum *Satyris* temulentum.

Inscriptio hujus *Eclogæ* in *Romano* codice in hunc modum habetur:

Faunorum, Satyrorum & Sylvano-
rum delectatio.

Poeta.

PRima Syracusio *dignata est* [1] *ludere versu*
Nostra, *nec erubuit sylvas habitare*, Thalia.
Cùm canerem reges, & prælia, Cynthius *aurem*
Vellit, & admonuit: pastorem, Tityre, *pingues*
Pascere oportet oves, [2] *deductum dicere carmen.*
Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes
V*are tuas cupiant, & tristia condere bella)*
Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
Non injussa cano: si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore leget, te nostræ, Vare, *myricæ,*

1 Imitati *Theocritum Syracusanum* & Bucolica scribere.

2 Tenue, humile: translatio à lana quæ deducitur in tenuitatem.

Te nemus omne canet: nec Phœbo *gratior ulla e*
Quam sibi quæ Vari *præscripsit pagina nomen.*
Pergite Pierides. Chromis *&* Mnasylus *in an*
Silenum *pueri somno vidêre jacentem,*
Inflatum hesterno venas, ut semper Iaccho.
Serta procul tantùm capiti delapsa jacebant:
Et gravis [3] *attrita pendebat cantharus ansa.*
Aggressi (nam sæpè senex spe carminis ambo
Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle:
Aegle Naïadum *pulcherrima: jamque videnti*
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, quò vincula nectitis? inquit.
Solvite me pueri: satis est potuisse [4] *videri.*
Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis,
[5] *Huic aliud mercedis erit. Simul incipit ipse.*
Tum verò in numerum Faunosque *ferasque viden*
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo *gaudet* Parnassia *rupes:*
[6] *Nec tantũ* Rhodope *miratur, &* Ismarꝰ Orphe
Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque, animæque marisve, fuissen
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse [7] *tener mundi concreverit orbis.*
Tum durare solum, & discludere Nerea Ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.
Iamque novum ut terræ stupeant lucescere Solem
Altius atque cadant submotis nubibus imbres.
Incipiant Sylvæ cum primum surgere: cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ *jactos,* Saturnia *regna.*
Caucaseasque refert volucres, furtumque Prometh

3 Frequenti potu.
4 Quod in semideis raro contingit.
5 Nymphæ stuprum latenter minatur.
6 Apol. arg. 13.
7 *Plinius* lib. 2. cap. 3. nat. hist. locum hunc significat, cum ait: Quod clarissimi auctores dixêre tenerum.

His adjungit[8] Hylam, *nautæ quo fonte relictum*
Clamassent: ut litus, Hyla Hyla *omne soneret.*
Et fortunatam, si numquam armenta fuissent,
Pasiphaën *nivei solatur amore juvenci.*
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prœtides *implêrunt falsis mugitibus agros:*
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpè in levi quæsisset cornua fronte.
Ah, virgo infelix tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentes[9] *ruminat herbas,*
Aut aliquã in magno sequitur grege, claudite nymphæ
Dictææ nymphæ nemorum jam claudite saltus:
Si quà fortè ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia; forsitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,
Perducant aliquæ stabula ad Gortynia *vaccæ.*
Tum canit Hesperidum *miratam*[10] *mala puellam:*
Tum Phaëthontiadas *musco circumdat amaræ*
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permessi *ad flumina* Gallum
Aonas *in montes ut duxerit una sororum:*
Utque viro Phœbi *chorus assurrexerit omnis:*
Ut Linus *hæc illi, divino carmine pastor*
Floribus, atque apio crines ornatus amaro
Dixerit, hos tibi dant calamos, en accipe Musæ:
[11] Ascræo *quos antè seni, quibus ille solebat*
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi[12] Grynæi *nemoris dicatur origo;*
Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.
Quid loquar aut Scyllã Nisi? *aut quã fama secuta est*

8 Adamatum ab Hercule, puerum quem perdidit in finibus *Ionii*, juxta *Mysiam*.

9 Revomit, & denuo consumit.

10 Aurea, quibus a *Venere* acceptis *Atalantam Hippomanes cursu* vicit.

11 *Hesiodo* poetæ.

12 In finibus *Ioniis Appollini* consecrati.

Candida succinctam latrantibus inguina monstris
13 Ulyßis, Dulichium enim insula ubi mons Ithacus, in qua fertur habitasse Ulysses.
[13] Dulichias *vexasse rates, & gurgite in alto,*
Ah, timidos nautas canibus lacerasse marinis?
Aut ut mutatos Terei *narraverit artus?*
Quas illi Philomela *dapes, quæ dona parârit,*
Quo cursu deserta petiverit, & quibus antè
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia, quæ Phœbo *quondam meditante, beatus*
14 Laconum fluvius.
Audiit [14] Eurotas, *jußitque ediscere lauros,*
Ille canit: pulsæ referunt ad sidera valles:
Cogere donec oves stabulis, numerumque referre
15 Quia dies invitus abscescit, nimio audiendi desiderio.
Iußit, & [15] *invito proceßit* Vesper Olympo.

MELIBOEVS, *ECLOGA* VII.

ARGVMENTVM.

Exemplum copiæ hîc nobis exhibet Poëta, perinde ac in tertia fecit. Insuper contentionem duorum Pastorum habet.

CORYDON, THYRSIS.

1 Stridula, movente vento.
M. F*Orte sub* [1] *arguta consederat ilice* Daphnis,
Compulerantque greges Corydon, & Thyrsis *in unum:*
Thyrsis *oves,* Corydon *distentas lacte capellas:*
2 Ita periti, ut Arcadem utrumque diceres.
Ambo florentes ætatibus, [2] Arcades *ambo:*
Et cantare pares, & respondere parati.
Hîc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipse caper deerraverat; atq. ego Daphnin
Adspicio: ille ubi me contrà videt, ocyus, inquit,
3 In quo spes hœdorum.
Huc ades, ô Melibœe, [3] *caper tibi salvus, & hœdi,*
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.
4 Sponte sua.
Huc [4] *ipsi potum venient per prata juvenci:*
Hîc viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, *èque sacra resonant examina quercu.*
5 Duas cantantium amicas.
Quid facerē? neq. ego Alcippē, *nec* [5] Phyllida *habebam*
Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos,

Et certamen erat Corydon cum Thyrside magnũ.
Posthabui tamen illorum mea [6] seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpêre: alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
C. Nymphæ, noster amor, [7] Libethrides, aut mihi car-
Quale meo Codro, concedite (proxima Phœbi (mẽ
Versibus ille facit) aut, si non possumus omnes,
Hic arguta [8] sacra pendebit fistula pinu.
Th. Pastores hedera crescentem ornate Poëtam
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro.
Aut si ultra placitum laudârit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro
Cor. Setosi caput hoc apri tibi Delia parvus,
Et ramosa Mycon [9] vivacis cornua cervi,
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.
Th. [10] Sinum lactis & hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare sat es: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto:
C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hedera formosior [11] alba:
Cùm primùm pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
Th. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projecta vilior alga,
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.
C. [12] Muscosi fontes, & somno mollior herba,
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite: jam venit æstas

6 Necessit[a]tem inquirendi capr[...]

7 Quia co[...]luntur apu[d] fontem *Libethron*.

8 Matri deûm consecrata.

9 Diuturnam esse cervorum ætatem *Plinius*, & alii tradunt.

10 Genus vasis.

11 Nam & nigræ sunt hederæ, utraq. cognoscitur ex ligno, non ex foliis.

12 Lanugine viridiore cooperti.

Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.
T. *Hîc focus, & tedæ pingues, hic plurimus ignis*
Semper, & aßidua postes fuligine nigri.
Hîc tantum Boreæ *curamus frigora, quantum*
Aut [13] *numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.*
C. *Stant & juniperi, & castaneæ hirsutæ:*
Strata jacent paßim sua quæque sub arbore poma.
Omnia nunc rident: at si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina sicca.
T. *Aret ager, vitio moriens sitit aëris herba:*
Liber *pampineas* [14] *invidit collibus umbras,*
Phyllidis *adventu nostræ nemus omne virebit:*
Iupiter *& læto descendet plurimus imbri.*
C. *Populus* Alcidæ *gratißima, vitis* Iaccho,
Formosæ myrtus Veneri, *sua laurea* Phœbo.
Phyllis *amat corylos: illas dum* Phyllis *amabit,*
Nec myrtus vincet corylus, nec laurea Phœbi.
T. *Fraxinus in sylvis pulcherrima, pinus in hortis,*
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Sæpius at si me Lycida *formose revisas,*
Fraxinus in sylvis cedet tibi, pinus in hortis.
M. *Hæc memini, & victũ frustra cõtẽdere* Thyrsin.
Ex illo Corydon, Corydon [15] *est tempore nobis.*

13 Prædam enim lupus curat, non numerum ovium.

14 Exciccatæ vites nimio æstu folia amiserũt.

15 Subaudi, victor, nobilis ante omnes.

PHARMACEVTRIA,

ECLOGA VIII.

ARGVMENTVM.

Habet duas partes, prior amatoris decepti conquestione, posterior veneficia quibus mens amatoris pervertatur, con[-]net, & habet mirabiles affectus.

Pastorum [1] Musam Damonis, & Alphesiboei, | 1 Cantilenam amorum, quos cecinerunt.
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos [2] requierunt flumina cursus: | 2 Tardarunt. antique dixit cum actionem huic verbo dedit.
Damonis Musam dicemus, & Alphesiboei.
Tu mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis equoris, en erit unquam
Ille dies, mihi cùm liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium tibi desinet: acccipe [3] jussis | 3 Suprà dixit, Non injussa cano.
Carmina cœpta tuis: atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenera pecori gratissimus herba est:
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
D. Nascere, præque diem veniens age Lucifer almū:
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, & divos, [4] (quamquam nil testibus illis | 4 Ex Epicuri sententia, qui deos aiebat nihil curare mortalia.
Profeci) extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus..
Mænalus argutumque nemus, pinosq; loquentes
Semper habet, semper pastorum ille audit amores,
Panáque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Mopso Nisa [5] datur: quid non speremus amantes? | 5 Pulchra deformi.
Jungentur jam gryphes [6] equis, ævoque sequenti | 6 Quorum sunt inimicissimæ.
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse novas incide faces: [7] tibi ducitur uxor. | 7 Sub tuo quidem nomine aliis autem obsecutura.
Sparge marite nuces: tibi deserit Hesperus OEtam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
O digno conjuncta viro, dum despicis omnes,

Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, prolixaque barba:
Nec curare deûm credis mortalia quemquam:
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Sepibus in nostris parvam te [8] roscida mala,
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem:
[9] Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus;
Iam fragileis poteram à terra contingere ramos:
Vt vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Nunc scio quid sit amor: duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut extremi [10] Garamãtes,
Nec nostri generis puerum, nec sanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Sævus amor docuit gnatorum sanguine [11] matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque mater:
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
[12] Nunc & oves ultro fugiat lupus: aurea duræ
Mala ferant quercus: Narcisso floreat alnus,
Pinguia corticibus sudent electra myricæ:
Certent & cycnis ululæ: sit Tityrus Orpheùs,
Orpheùs in sylvis, inter Delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Omnia vel medium fiant mare: [13] vivite sylvæ.
Præceps aërii specula de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine tibia versus.
Hæc Damon. Vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite Pierides: NON OMNIA possumus omnes.
A. Effer [14] aquam, & molli cinge hæc altaria vitta:

8 Matutini roris humore perfusa.

9 Tertius decimus: alter enim de duobus dicitur.

10 Montes Thraciæ asperrimi.

11 Medeam, quæ ab Iasone contempta filios interemit.

12 Sic omnia cupit fieri contra naturam, ut id factum est, cum Nisa pulcherrima nupsit Mopso turpissimo.

13 Valete, quod à discedentibus dicitur.

14 Qua perfertatur ... amoris.

Verbenasque

Verbenasque adole pingues, & mascula thura:
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus: nihil hîc, nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe *socios mutavit* Ulyssei:
[15] *Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.*
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
[16] *Effigiem duco: numero deus impare gaudet.*
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Necte *tribus nodis ternos* Amarylli *colores:*
Necte Amarylli *modo, &* Veneris, *dic, vincula necto.*
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
[17] *Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit*
Uno eodemque igni: sic nostro Daphnis *amore.*
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis *me mal⁹ urit: ego hãc in* Daphnide *laurũ.*
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, *qualis, cùm fessa juvencum*
Per nemora, atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
[18] *Perdita, nec seræ meminit decedere nocti:*
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui: quæ nunc ego [19] *limine in ipso*
Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc Ponto *mihi lecta venena,*
Ipse dedit Mœris: *nascuntur plurima* Ponto.

15 Nocen[s] frigus tim[o]remque inducens.

16 Amat[o]ris.

17 Duas imagines fecerat, unam ex limo, alteram ex cera.

18 Amore afflicta, consumpta.

19 Loco sacro *Vestæ*.

His ego sæpè lupum fieri, & se condere sylvis
Mœrim, sæpe animas imis excire sepulcris,
Atque satas aliò vidi traducere [20] messes.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres Amarylli foras, rivoque fluenti,
Transq; caput jace: ne [21] respexeris: his ego Daphnin
Aggrediar: nihil ille deos, nil [21] carmina curat.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Adspice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse: bonum sit.
Nescio, quid certè est, & Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi tibi [22] somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jã parcite carmina, Daphnis.

20 Magicis ...ibus.

21 Quia fere ... nolunt ... mina vi... ri.

22 Putat ar... magicam ... hil valere.

MOERIS, ECLOGA IX.

ARGVMENTVM.

Referta est querelis: cum enim *Virgilius*, favore *Cæsaris*, agros suos *Mantuanos* recepisset, & jam proficisceretur repetitum illos, propemodum occisus est à centurione *Ario*. Mandat igitur procuratoribus, ut agros tueantur, habita temporis ratione.

LYCIDAS, MOERIS.

L. QVò te Mœri pedes? an, quò via ducit, in urbẽ?
M. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri,
Quod [1] nunquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret: hæc mea sunt, veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, QVONIAM sors omnia versat.
Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hœdos:
L. Certè equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Vsque ad aquã, & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum servasse [2] Menalcan.
M. Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
[3] Chaonias dicunt aquila veniente columbas.

1 Graviora ...unt nec opi... ...ata mala.

2 Ipsum *Virgilium* qui servavit agros suos.

3 ... *Epiroticas.*

Quod nisi me quacumque novas incidere lites
Antè sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, *nec viveret ipse* Menalcas.
L. *Heu, cadit in quemquã* [4] *tantũ scelus! heu, tua no-*
Pœne simul tecum solatia rapta Menalca ! (*bis*
Quis caneret Nymphas? *quis humũ florētibꝰ herbis*
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra?
Vel quæ [5] *sublegi tacitus tibi carmina nuper,*
Cùm te ad [6] *delicias ferres* Amaryllida *nostras?*
Tityre, *dum redeo, brevis est via, pasce capellas:*
Et potum pastas age Tityre: *& inter agendum*
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto.
M. *Immo hæc, quæ* Varo *necdum perfecta canebat:*
Vare *tuum nomen, superet modò* Mantua *nobis,*
Mantua *væ miseræ nimium vicina* Cremonæ,
Cantantes sublimè ferent ad sidera cycni.
L. *Sic tua* Cyrneas *fugiant examina* [7] *taxos:*
Sic cythiso pastæ distentent ubera vaccæ:
Incipe si quid habes: & me fecêre poëtam
Pierides, *sunt & mihi carmina: me quoque dicunt*
Vatem pastores: sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo *videor, nec dicere* Cinna
Digna, sed argutos inter strepere [8] *anser olores.*
M. *Id quidẽ ago, & tacitus,* Lycida, *mecũ ipse voluto,*
Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.
Huc ades, O Galatea, *quis est nam ludus in undis?*
Hîc ver purpureum: varios hîc flumina circum
Fundit humus flores: hîc candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: [9] *insani feriant sine litora fluctus.*
L. *Quid, quæ te pura solum sub nocte canentem*
Audieram? NUMEROS *memini, si verba tenerem.*

4 Vt *Virgilium* conetur occidere.

5 Surripui. 6 Communem amicam.

7 *Arbores* venenatas quæ *Cyrnæ Græcè* dicuntur.

8 Alludit ad *Anserem Antonij* poëtam: de quo & *Cicero* in *Philippicis*: De *Falerno* anseres depellantur.

9 Magnitue Insano juvat indulgere labori, lib. 6. &

M. Daphni,

M. Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum:
Astrum, quo segetes gauderent frugibus: & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere Daphni pyros: carpent tua poma nepotes.
OMNIA [10] fert ætas, animū quoque, sæpè ego longos
Cantando puerum memini me condere Soles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrim
Iam fugit ipsa: lupi Mœrim vidêre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi sæpè Menalcas.
L. [11] Causando nostros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi stratum silet æquor: & omnes,
Adspice, ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media est nobis via: namque sepulcrum
Incipit apparere [12] Bianoris. hîc, ubi densas
Agricolæ stringunt frondes, hîc Mœri canamus:
Hîc hædos depone: tamen veniemus in urbem.
Aut, si nox pluviam ne colligat ante veremur,
Cantantes licet usque, minus via lædet, eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
M. Desine plura puer, &, quod nunc instat, agamus.
Carmina tunc meliùs, cum venerit [13] ipse canemus.

10 Aufert.

11 Causas nectendo.

12 Qui *Mantuam* condidit.

13 *Augustus*, ab *Actiaco* bello.

GALLVS, ECLOGA X.

ARGVMENTVM.

Gallus, *Asinii Pollionis* Filius, Poëta, *Augusto* familiaris fuit, & præfecturam *Ægypti* ab eo accepit, sed de conjuratione suspectus occisus, *Cytheridem* est meretriculam amavit, quæ spreto *Gallo Antonium* in *Galliam* est secuta Hunc Poëta de amissa amica, quam immodicè amabat, solatur.

POETA.

EXtremum hunc Arethusa mihi concede laborē.
Pauca meo [1] Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris

1 Poëtæ, qui *Euphorionem* transtulit in *Latinum* sermonem.

Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, cùm fluctus subterlabêre Sicanos,
[2] *Doris amara suam non intermisceat undam.*
Incipe: sollicitos Galli *dicamus amores,*
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ,
Non canimus surdis: respondent omnia sylvæ.
Quæ [3] *nemora, aut qui vos saltus habuere puellæ*
Naïades, [4] *indigno cùm* Gallus *amore periret?*
Nam neque Parnassi *vobis juga, nam neque* Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ:
Pinifer illum etiam sola sub rupe jacentem
Mænalus, *& gelidi fleverunt saxa* Lycæi.
Stant & oves circùm, nostri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris divine Poëta:
Et formosus oveis ad flumina pavit Adonis.
Venit & upilio; [5] *tardi venêre* [6] *subulci:*
Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
[7] *Omnes, unde amor iste, rogant, tibi vênit* Apollo:
Galle *quid insanis? inquit, tua cura* Lycoris
Perque nives alium, perque horrida castra secuta est.
Venit & agresti capitis Sylvanus *honore,*
Florentes ferulas & grandia lilia quassans.
Pan *deus* Arcadiæ *venit: quem vidimus ipsi*
Sanguineis ebuli baccis, minioque [8] *rubentem.*
Et quis erit modus? inquit, amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cythiso saturantur apes, nec fronde capellæ.
Tristis at ille tamen, cantabitis Arcades, *inquit,*
Montibus hæc vestris: soli cantare periti
Arcades: *O mihi tum quam molliter ossa quiescant,*
Vestra meos olim si fistula dicat amores.

2 Mater Nympharum, quam pro mari posuit.

3 Sumpsit à *Theocrito* ut alia multa.

4 Meretricio, vel magno, nam & *Ennius* indignas turres, id est, magnas dixit.

5 Id est stulti: non enim tardè, sed cito ambulant porci.

6 Bubulci.

7 Deridentis habet vim: ut amorem *Lycoridis*, relicto *Gallo* alium sequentis, vituperet.

8 Facie enim rubea pingebatur *Pan*.

Atque

Atque [9] utinam ex vobis unus vestrique fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ venitor uvæ.
Certè sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas.
Seu quicumq́; [10] furor (quid tum si fuscus Amynta
Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra)
Mecum inter salices lenta sub vite jaceret,
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hîc gelidi fontes: hîc mollia prata Lycori;
Hîc nemus: hîc ipso tecum consumerer ævo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis,
Tela inter media, atque adversos detinet [11] hostes.
Tu procul à patria [12] (nec sit mihi credere) tantu
Alpinas ah dura nives & frigora Rheni
Me sine sola vides. ah te ne frigora lædant:
Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas.
Ibo, & [13] Chalcidico quæ sunt mihi condita versi
Carmina, pastoris [14] Siculi modulabor avena.
Certum est in sylvis, inter spelæa ferarum
Malle pati, tenerisq́ue meos incidere amores
Arboribus. crescent illæ, crescetis amores.
Intereà mistis lustrabo Mænala nymphis:
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Iam mihi per rupes videor, lucosq́ue sonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula, tamquam hæc sit nostri medicina furoris,
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
Iam neque Hamadryades rursus, nec carmina nobi
Ipsa placent: ipsæ rursus concedite sylvæ.
Non illum nostri possunt [15] mutare labores:
Nec si frigoribus mediis Hebrumq́ue bibamus,
Sithoniasq́ue nives hyemis subeamus aquosæ.

9 Vrbes detestatur, ubi meretrices exitiosæ & perfidæ.
10 Furoris enim amor omnis plenus est.
11 Affectu, non revera.
12 Quod utinam ne credam.
13 *Euphorionis*, Poëtæ *Chalcidici* quem transtulit *Gallus* in *Latinam* linguam.
14 *Siculum* autem pastorem intellige *Theocritum Syracusanum*.
15 Affirmat expertum se amoris esse non posse.

Nec si cum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum [16] versemus oves sub sidere Cancri.
OMNIA vincit amor; & nos cedamus amori.
Hæc sat erit, [17] Divæ, vestrum cecinisse poëtam,
Dum sedet, & gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides, vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum [18] vere novo viridis se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra,
Juniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.

16 Pascamus.

17 Rustici hominis in canendo negligentiam significat.

18 Rustico more sumit sæpe comparationem ab arboribus: aut iis omnino quæ à terra nascuntur.

PVBL. VIRGILII
Maronis Georgicôn.
LIBRI IIII.

ARGVMENTVM. LIB. I.

Enumeratis iis quæ hisce quatuor libris est exsecuturus, agri colendi rationem, agriculturæ originem, & rusticorum arma bona ex patre commemorat, laborisque rusticani varia distinguit tempora, tempestatumque prognostica indicat.

Aliud Modestini jurisconsulti argumentum.

Quid faciat lætas segetes, quæ sidera servet
Agricola, ut facilem terram proscindat aratris:
Semina quo jacienda modo: cultusque locorum
Edocuit messis magno olim fœnore reddi.

Ad C. MŒCENATEM.

QVid faciat [1] lætas segetes, quo sidere terram
Vertere Mœcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat: quæ cura boum qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia [2] parcis,

1 Pingues terras, tunc enim segetẽ uberrimam ferunt, & ex ubertate oritur lętitia.

2 Frugi, quia mella custodiunt.

Hinc canere incipiam. Vos O clarissima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaq; inventis Acheloïa miscuit uvis?
Et vos agrestûm præsentia numina Fauni,
Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puell
Munera vestra cano tuque O, cui prima frement
Fudit equum magno tellus [3] percussa tridenti
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cea
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci.
Ipse nemus linquens patrium, saltusq; Lycæi
Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis O Tegææ favens, oleæque Minerva
Inventrix, uncique [4] puer monstrator aratri,
Et teneram ab radice ferens Sylvane cupressum,
Dîque, deæque [5] omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non nullo semine fruges:
Quique satis largum cœlo demittitis imbrem;
Tuque adeò, quem mox quæ sint habitura deorum
Consilia [6] incertum est, urbesne invisere Cæsar,
Terrarúmque velis curam, & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempestatúmque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto:
An deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina [7] sola colant: tibi serviat ultima Thule
Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis:
Anne novum tardis sidus te mensibus addas,
Quà locus Erigonem inter, Chelasque sequente
Panditur: ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli justa plus parte relinquit.
Quidquid eris (nam te nec sperent [8] Tartara regem

3 Tellus Attica omnium antiquissima. Plato in Timæo.

4 Osiris.

5 Qui à nobis tacta semina vestro numine aliтis.

6 Vtrum velis terrarum an maris, an cœli imperium possidere.

7 Quasi melior sit futurus & Neptuno, & cæteris diis Marinis.

8 Significat illum nec posse mori, nec debere

Nec tibi regnandi veniat tam dira Cupido,
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis,
Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes
Ingredere, & votis jam nunc [9] assuesce vocari.
Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit,
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco [10] attritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ Solem, bis frigora sensit:
Illius immensæ ruperunt horrea messes.
At prius ignotum ferro quàm scindimus æquor,
Ventos, & varium cœli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusq; habitusq; locorum:
Et quid quæque ferat regio, & quid quæq; recuset.
Hîc segetes, illîc veniunt feliciùs uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque [11] injussa virescunt
Gramina. nónne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, virosaq; Pontus
Castorea, [12] Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuò has leges, æternaq; fœdera certis
Imposuit natura locis: quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus. Ergo agè, terræ
Pingue solum primis extemplo à mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebasq; jacentes
Pulverulenta coquat [13] maturis Solibus æstas.
At si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:

9 Vivus adhuc.

10 Attritus enim frequenti à ratione rubiginem amittit.

11 Nam frumenta quasi studio jussa nascuntur.

12 Equas optimas, quæ apud *Elidem* merentur palmas, in certamine *Iovis Olympici*.

13 Valde fervidis.

14 In terra pingui.
[14] *Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ*
15 In terra sterili.
[15] *Hîc, sterilem exiguus ne deserat humor arena*
Alternis idem [16] *tonsas cessare novaleis,*
16 Messos Agros.
Et segnem patiere situ durescere campum.
Aut tibi flava seres mutato sydere farra,
17 Fertile, ut in principio Lætas segetes.
Vnde priùs [17] *lætum siliqua quassante legumen,*
Aut tenuis fœtus viciæ, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos, sylvámque sonanten
Vrit enim lini campum seges, urit avenæ:
Vrunt Lethæo *perfusa papavera somno.*
18 Intermissio agrorum cultu.
Sed tamen [18] *alternis facilis labor: arida tantùm*
Ne saturare fimo pingui pudeat sola, néve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fœtibus arva:
19 Intermissæ.
Nec nulla interea est [19] *inaratæ gratia terræ.*
Sæpè etiam sterileis incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
20 Ex *Heracliti* opinione, qui ex igni procreari omnia dicebat.
Sive inde occultas [20] *vires, & pabula terræ*
Pinguia concipiunt: sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor.
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas:
Seu durat magis, & venas adstringit hiantes:
21 Quia facile penetrant.
Ne [21] *tenues pluviæ, rapidique potentia Solis*
Acrior, aut Boreæ *penetrabile frigus adurat.*
Multum adeo, rastris glebas qui frangit inerteis,
Vimineasque trahit crates, juvat arva: neque ill
22 Ob aristarum maturitatem.
[22] *Flava* Ceres *alto nequicquam spectat* Olymp
Et qui proscisso quæ suscitat æquore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro
23 *Servius* tradit, Poëtica usum
Exercetque frequens tellurem, atque imperat ar
Humida solstitia, atque [23] *hyemis orate serenas*

Agricolæ hiberno lætissima pulvere farra,
Lætus ager. nullo tantum se Mysia *cultu*
Iactat: & ipsa suas mirantur Gargara *messes.*
Quid dicam, jacto qui semine cominus arva
Insequitur, cumulósque ruit malè pinguis arenæ?
Deinde satis fluvium inducit, rivósque sequenteis?
Et, cùm exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce [24] *supercilio clivosi tramitis undam*
Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
[25] *Cùm primùm sulcos æquant sata? quiq; paludis*
Collectum humorem bibula deducit arena?
Præsertim [26] *incertis si mensibus amnis abundans*
Exit, & obducto latè tenet omnia limo:
Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cum sint hominumq; boumq; labores
Versando terram experti) nihil improbus anser,
Strymoniæ*que grues, & amaris* [27] *intyba fibris*
Officiunt, aut umbra nocet. pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit; primusq; per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda.
Nec torpere gravi passus sua regna [28] *veterno.*
Ante Iovem *nulli subigebant arva coloni:*
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant, ipsaque tellus
Omnia liberiùs, nullo poscente, ferebat.
Ille [29] *malum virus serpentibus addidit atris,*
Prædariq; lupos jussit, pontumq; moveri,
Melláque decussit foliis, ignémque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit:

licentia V*irgilium*, p... fuisse pl... lem nu... rum pro si... gulari.

24 Metaphora ab homine.

25 Cum adhuc herbæ sunt teneræ.

26 Veris, & autumni, quibus mensibus modò frigus, modò calor est.

27 Cichorea.

28 Sic C*alius* in Epist. ad *Ciceronem*: Veternus civitatem occupavit.

29 Nam & bonum virus est.

30 Exprimeret, inveniret.

Ut varias usus meditando [30] extunderet artes
Paullatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primùm fluvii sensere cavatas:
Navita tum stellis numeros & nomina fecit,

31 Elicem, id est, majorem Septentrionem: minor enim vocatur *Cynosura*.

Pleiadas, Hyadas, claramq; Lycaonis [31] Arcton,
Tum laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circundare saltus.
Atque alius latum fundâ jam verberat amnem,
Alta petens: pelagoq; alius trahit humida lina.

32 Stridulæ, sonoræ, ut argutæ pinus, dixit in Bucolicis.

Tum ferri rigor, atque [32] argutæ lamina serræ:
Nam primi cunes scindebant fissile lignum,
Tum variæ venêre artes. LABOR omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.

33 Communi verbo cuncta complexus est rusticorum arma.

Prima Ceres [33] ferro mortales vertere terram
Instituit: cum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodona negaret,
Mox & frumentis labor additus: ut mala culmos

34 Infœcundus.

Esset rubigo, [34] segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera sylva,
Lappæque tribulique, interque nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Quod nisi & assiduis terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, & ruris opaci

35 Imminuens.

Falce [35] premes umbras, votisq; vocaveris imbrem:
Heu, magnum alterius frustra spectabis acervum:
Concussaque famem in sylvis solabere quercu.
Dicendum, & quæ sint duris agrestibus arma,
Queîs sine nec potuere seri, nec surgere messes.

36 Propter [illegible]cos al[illegible]us imprimendos.

Vomis, & inflexi primùm [36] grave robur aratri,
Tardaque Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribulaque trabeæque & iniquo pondere rastri:

37 Virge

[37] *Virgea prætereà* Celei, *vilisque supellex,*
Arbuteæ crates, & mystica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor provisa repones:
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuò in sylvis magna vi flexa domatur
In [38] *burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.*
Huic à stirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Cæditur & tilia antè, jugo levis, altaque fagus,
[39] *Stivaque, quæ currus à tergo torqueat imos,*
Et suspensa focis exploret robora fumus.
Possunt multa tibi veterum præcepta referri:
Ni refugis, tenuesque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & cretâ solidanda tenaci:
Ne subeant herbæ, neu pulvere victa [40] *fatiscat.*
Tum variæ illudunt pestes: sæpè exiguus mus
Sub terris posuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ,
Inventusque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monstra ferunt: populatque ingentē [41] *farris acervum*
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, cùm se nux plurima sylvis
Induet in florem, & ramos [42] *curvabit olentes:*
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuria foliorum exuberat umbra,
[43] *Nequicquam pingues paleæ teret area culmos.*
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro priùs, & nigrâ perfundere amurca,
Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset,
Et quamvis igni exiguo properata maderent.

37 Vasa v... minea, qu... lia *Ceres* C... *leo* aliqua... do monstra... vit.

38 Curvatu... ram, nam buris est curvamentum aratri.

39 Manica aratri, qua regitur.

40 Ne victa fatiscat in pulverem.

41 Frumenti: posuit enim speciem pro genere.

42 Multitudin... ...rum.

43 Min... pingues sine frugibus.

44 Probata: …t rebus spectata juventus: & Cicero in epist. ad Lucceiū fam. lib. 5. Vir spectatus in causis …teip.

Vidi lecta diu, & multo [44] *spectata labore*
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. Sic *omnia fatis*
In pejus ruere, ac retrò sublapsa referri.
Non *aliter, quàm qui adverso vix flumine lembum*
Remigiis subigit, si brachia fortè remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam sunt Arcturi *sidera nobis,*
Hedorúmque *dies servandi, & lucidus Anguis:*
Quàm, quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus, *& ostriferi fauces tentantur* Abydi.

45 Pro diei per Archaismum.

Libra [45] *die somnique pares ubi fecerit horas,*
Et medium luci, atque umbris jam dividet orbem
Exercete viri tauros, serite hordea campis,

46 Asperæ, ob frigus.

Usque sub extremum brumæ [46] *intractabilis imbrem.*
Nec *non & lini segetem, & Cereale papaver*
Tempus humo tegere, & jamdudū incumbere aratris
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio: tunc te quoque Medica *putres*
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura,
Candidus auratis aperit cùm cornibus annum

47 Aprili enim mense in Tauro sol est: quo mense cuncta aperiuntur.

[47] Taurus, *& adverso cedens* Canis *occidit astro.*
At si triticeam in messem, robustáque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Antè tibi Eoæ Atlantides *abscondantur,*
Gnossiaque *ardentis decedat stella Coronæ,*
Debita quàm sulcis committas semina, quamque

50 Qui quasi coacta rusticorum labore, non sponte fru… fert-

[50] *Invitæ properes anni spem credere terræ.*
Multi ante occasum Maiæ cœpere: sed illos
Expectata seges vanis elusit avenis.
Si verò viciamque seres, vilemq; faselum,
Nec Pelusiacæ *curam aspernabere lentis:*

Haud

Haud obscura cadens mittet tibi signa [51] Bootes, | 51 Occidente Boote feres viciam, faselum, lentem.
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas.
Iccirco certis dimensum partibus orbem
Per [52] duodena regit mundi Sol aureus astra. | 52 Circuli cœlum, ac terram veluti zonæ cingentes.
Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una corusco
Semper Sole rubens, & torrida semper ab igni:
Quam circum extremæ dextrà, lævaq; trahuntur
Cæruleæ glacie concretæ, atque imbribus atris.
Has inter, mediamq;, duæ mortalibus [53] ægris | 53 Laborant enim innumerabilibus morbis.
Munere concessæ divûm: via secta per ambas,
Obliquus quà se signorum verteret ordo,
Mundus ut ad Scythiã, Rhiphæasq; arduus arces
Consurgit, premitur Libyæ devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis at [54] illum | 54 Axem australem, qui a nobis nunquam videtur.
Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundi:
Maximus hîc flexu sinuoso elabitur anguis
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
Illic, (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtenta densantur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis Aurora, diemque reducit:
Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Ilic sera rubens accendit lumina Vesper.
Hinc [55] tempestates dubio prædiscere cœlo | 55 Varios eventus, & pericula,
Possumus, hinc messisque diem, tempusque serendi,
Et quando infidum remis impellere [56] marmor | 56 Mare.
Conveniat quando armatas deducere classes,
Aut tempestivam sylvis evertere pinum.
Nec frustra signorum obitus speculamur, & ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam siquando [57] continet imber, | 57 Removet ab exercenda agricultura.
Multa, forent quæ mox cœlo properando sereno,

Maturare datur. durum procudit arator
Vomeris [58] *obtusi dentem: cavat arbore lintres:*
Aut pecori signum, aut numeros impreßit acervis.
Exacuunt alii vallos, furcasque bicornes,
Atque Amerina *parant* [59] *lentæ retinacula viti,*
Nunc *facilis* [60] Rubeâ *texatur fiscina virgâ:*
Nunc *torrete igni fruges: nunc frangite saxo.*
Quippe etiam festis quædam exercêre diebus
Fas & jura sinunt. rivos deducere nulla
Relligio vetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumq; gregem fluvio mersare [61] *salubri.*
Sæpè oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemq; revertens
Incusum, aut atræ massam picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumenidesque *satæ: tum partu terra nefando*
Cœumque Iapetumq; *creat, sævumq;* Typhoëa,
Et conjuratos cœlum rescindere [62] *fratres.*
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam
Scilicet, atq; Ossæ *frondosũ involvere* Olympum:
Ter pater exstructos disjecit fulmine montes.
Septima post decimam felix & ponere vites,
Et prensos domitare boves, & licia telæ
Addere. nona fugæ [63] *melior, contraria furtis.*
Multa adeò gelida melius se nocte dedêre,
Aut cùm Sole *novo terras irrorat* Eôus.
Nocte leves melius stipulæ, nocte arida prata
Tondentur: noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.

58 Acumina carentis.

59 Flexibili.

60 Quæ apud *Rubos, Italiæ* oppidum plurima nascitur: sic exponit *Servius.*

61 Ob scabiem, quia tentantur animalia.

62 *Othum, Ephialtem, Neptuni* filios.

63 Non furentibus ...vis, sed ...minis ad ...s investigandos & ...icta recuperanda.

Interea

Interea longum cantu solata laborem
Arguto conjux percurrit pectine telas: 64 Stridulo.
Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam tepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur æstu,
Et medio tostas æstu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus, hyems [65] ignava colono. 65 Quia ignavum reddit colonum.
Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se læti convivia curant.
Invitat genialis hyems, curasque [66] resolvit: 66 Aufert.
Ceu pressæ cùm jam portum tetigêre carinæ,
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tunc stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, [67] cruentaque myrta. 67 Matura, quæ cruoris colorem imitantur.
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores: tum figere damas,
Stupea torquentem Balearis verbera fundæ,
Cùm nix alta jacet, glaciem cùm flumina trudunt.
Quid tempestates autumni, & sidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æstas,
Quæ [68] vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver, 68 Vigilanter providenda.
Spicea jam campis cùm messis inhorruit, & cùm
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?
Sæpè ego, cùm flavis messorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam [69] stringeret hordea culmo; 69 Secaret.
Omnia ventorum concurrere prœlia vidi:
Quæ gravidam latè segetem ab radicibus imis
Sublimè expulsam eruerent: ita [70] turbine nigro 70 Tempestate noxia.
Ferret hiems culmumque levem, stipulasque volantes.
Sæpè etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,

Et pluvia ingenti ſata læta, boumque labores
Diluit: implentur foſſæ, & cava flumina creſcunt
Cum ſonitu, fervetque fretis ſpirantibus æquor.
Ipſe pater, media nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextra: quò maxima motu
Terra tremit: fugêre feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor. ille flagranti (telo
Aut [71] Athon, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia
Dejicit. ingeminant Auſtri, & denſiſſimus imber.
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora [72] plangunt,
Hoc metuens, cœli menſes, & ſidera ſerva;
Frigida Saturni ſeſe quò ſtella receptet,
Quos ignis cœli [73] Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ ſub caſum hyemis, jam vere ſereno.
Tunc agni pingues, & tunc molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret,
Cui tu [74] lacte favos, & miti dilue Baccho:
Terque novas circum felix eat hoſtia fruges;
Omnis quam chorus, & ſocii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque antè
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quam Cereri, torta redimitus tempora quercu,
Det motus incompoſitos, & [75] carmina dicat.
Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,
Æſtuſque, pluviaſque, & agentes frigora ventos,
Ipſe pater ſtatuit, quid [76] menſtrua Luna moneret,
Quo ſigno [77] caderent Auſtri: quid ſæpe videntes
Agricolæ, propiùs ſtabulis armenta tenerent.
Continuo ventis ſurgentibus, aut [78] freta ponti

71 In *Græcia*, Thracia, *Epiro*.
72 Reſonant.
73 Quia *Mercurius* in *Cylleno Arcadiæ* monte natus dicitur.
74 Lacte, melle, vino, *Cereri* ſacrifica.
75 Hymnos.
76 Quæ *Græce* μηνη dicitur.
77 Deſinerent venti.
78 Litora ...lagi, quæ ...untur ...ctibus.

Incipi

Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis
Montibus audiri fragor: aut resonantia longè
Litora misceri, & nemorum increbrescere murmur.
Iam sibi tum curvis malè temperat unda carinis,
Cùm medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora: cumque [79] marinæ — 79 Sunt enim & fluviales.
In sicco ludunt fulicæ, notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpè etiam stellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi, noctisque per umbram
Flammarum longos à tergo albescere tractus:
Sæpè levem paleam, & frondes volitare caducas,
Aut summa nantes in aqua [80] colludere plumas. — 80 Moveri.
At Boreæ de parte trucis cùm fulminat, & cùm
Eurique, Zephyrique tonat domus, omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. numquam [81] imprudentibus imber — 81 Ignaris.
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
[82] Aëriæ fugêre grues: aut bucula cœlum — 82 Altum volantes.
Suspiciens, patulis captavit naribus auras:
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo,
Et veterem in limo [83] ranæ cecinêre querelam, — 83 Vide fabulam in Ovidio, de rusticis à Minerva in ranas conversis.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter, & bibit ingens
Arcus, & è pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Iam varias pelagi volucres, & quæ [84] Asia circum — 84 Ad Asiam paludem.
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix plena pluviam [85] vocat improba voce, — 85 Denunciat ea voce, ut voce re videat[ur]

Et ip-

Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nescivere hiemem: testa cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concrescere fungos.
Nec minus ex imbri Soles, & [86] aperta serena
Prospicere, & certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad Solem pennas in litore pandant
Dilectæ Thetidi [87] Alcyones: non ore solutos
Immundi meminêre sues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campoq; recumbunt:
Solis & occasum servans de culmine summo
Ne quicquam seros exercet noctua cantus.
Apparet liquido sublimis in aëre Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo:
Quacumque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno [88] stridore per auras,
Insequitur Nisus: quà se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces,
Aut quater ingeminant: & sæpè cubilibus altis
Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulcesq; revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut RERUM FATO prudentia major.
Verùm, ubi tempestas, & cœli mobilis humor
Mutavêre vias, & [89] Iupiter humidus Austris
Densat, erant quæ rara modò, &, quæ densa, relaxat,
Vertuntur species animorum, & pectora motus

86 Aer enim rarescit sereno.

87 Halcyonii dicuntur dies quibus halcyones aves nidos in mari faciunt.

88 Sonitu alarum.

89 Aer, Horat. Manet sub Iove frigido Ve-...

Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi,
Si verò Solem ad rapidum, Lunasque sequentes
Ordine respicies, numquam te crastina fallet,
Hora, neque insidiis noctis capière serenæ.
Luna revertentes cùm primùm [90] colligit ignes, 90 Cùm incipit renasci.
Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu,
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber:
At, si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit; vento semper rubet [91] aurea Phœbe. 91 Pulchra. ut At non Venus aurea contrà.
Sin ortu in quarto, namque is certissimus auctor,
Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit,
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
[92] Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt: 92 Ad mensis ultimam, partem.
Votaque servati solvent in litore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriens, & cùm se condet in undas,
Signa dabit: Solem certissima signa sequentur,
Et quæ mâne refert, & quæ [93] surgentibus astris. 93 Superveniente nocte.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, [94] medioque refugerit orbe; 94 Nubibus ex parte occultato.
Suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
Arboribusque, satisque, Notus, pecorique sinister
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi [95] erumpent radii: aut ubi pallida surget 95 Erumpunt sese, antiqua locutio qua Lucret. usus est, Cælius in epist. ad Cic.
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Heu, malè tum mites defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso cùm jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magìs: nam sæpè videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.

Cæruleus pluviam denuntiat; igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tunc pariter vento, nimbisq; videbis
Fervere. non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si, cùm referetq; diem, condetq; relatum,
Lucidus orbis erit, frustrà terrebere nimbis,
Et [96] claro cernes sylvas aquilone moveri.
Denique quid Vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpè monet, fraudemq; & aperta tumescere bella.
Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Cùm caput obscura nitidum [97] ferrugine texit.
Impiáque æternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quanquam illo tellus quoq; & æquora po
Obsceniq; canes, importunæq; [98] volucres
Signa dabãt. quoties Cyclopum effervere in a
Vidimus [99] undantem ruptis fornacibus Ætnam
Flammarumq; globus, liquefactáque volvere saxa
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes,
Vox quoque per lucos vulgò exaudita silentes
Ingens, & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudesq; locutæ,
Infandum: sistunt amnes, terræq; dehiscunt,
Et mœstum illacrymat tẽplis [100] eburæráque suda
Proluit insano contorquens vortice sylvas
Fluviorũm rex Eridanus, camposq; per omnes
Cum stabulis armenta tulit: nec tempore eodem
[101] Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,

96 Qui serenitatem inducet. nam est & nubilus.

97 Purpura nigrior est Hispana.

98 Stryges aut bubones.

99 Vnde modo flammas evomentem.

100 Eburnea simulacra.

101 Tristia portendentes.

Aut puteis manare cruor cessavit: & altæ
Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura serena
Fulgura; nec diri toties arsêre cometæ.
Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas *acies iterum vidêre* Philippi:
Nec fuit indignum superis, bìs sanguine nostro
Emathiam, *& latos* Æmi *pinguescere campos.*
Scilicet & tempus veniet, cùm finibus illis
Agricola incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra rubigine pila:
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inaneis,
[102] *Grandiàque effossis mirabitur ossa sepulcris.*
Dî *patrii* Indigetes, *&* Romule, Vestaq; *mater,*
Quæ Tuscũ Tiberim, *&* Romana *palatia servas,*
Hunc saltem everso juvenem succurrere sæclo
Ne prohibete. satis jam pridem sanguine nostro
Laomedonteæ *luimus perjuria* Troiæ.
Iampridem nobis cœli te regia, Cæsar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas versũ, atq; nefas, tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos, squalent [103] *abductis arva colonis,*
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc movet Euphrates, *illinc* Germania *bellum:*
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt, sævit toto Mars *impius orbe:*
Ut cùm carceribus sese effudêre quadrigæ,
[104] *Addũt se in spatia, & frustra retinacula tendens,*
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

102 Quasi antiquorum heroum.

103 Ad bellum.

104 Augetur eorum cursus.

PUBL.

PVBL. VIRGILI

Maronis Georgicôn.

LIBER II.

ARGVMENTVM.

Hic Liber tractat rationem vitium colendarum, præter[e]
præcepta de olea, & aliis nonnullis arboribus.

Aliud Modestini *iurisconsulti Argumentum.*

Hactenus arvorum cultus, & sidera cœli:
Pampineas canit inde comas, collesque virentes,
Descriptasque locis vites, & dona *Lyæi*.
Atque oleæ ramos pomorum ex ordine lectos.

HACTENUS *arvorum cultus, & sidera cœli:*
Nunc te Bacche *canã, nec non* [1] *sylvestria*
Virgulta, & prolem tardè crescentis olivæ. (c
Huc Pater, O Lenæe, (*tuis hîc omnia plena*
Muneribus: tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager: spumat plenis vindemia labris)
Huc Pater, O Lenæe, *veni, nudataque musto*
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.
Principiò arboribus varia est natura creandis:
Namque, aliæ nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt campósque, & flumina latè
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genistæ,
Populus, & glauca [2] *canentia fronde salicta.*
Pars autem posito surgunt de semine: ut altæ
Castaneæ, nemorumque Iovi *quæ maximá frond*
Esculus, atque habitæ Graiis [3] *oracula quercus,*
Pullulat ab radice aliis densissima sylva:
Vt cerasis, ulmisque: etiam Parnassia *laurus*
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.

1 Arbores infecundas, quibus cohærent vites.

2 Salix enim ab una parte alba est, ab altera viridis.

3 Vt in *Dodonæo Nemore.*

Hos

os natura modos primùm dedit; his genus omne
lvarum, fruticumq́; viret, nemorumq́; sacrorum.
unt alii quos ipse via sibi repperit usus.
ic plantas tenero abscindens de corpore matrum
eposuit sulcis: hic stirpes obruit arvo.
uadrifidásque sudes, & acuto robore vallos:
lvarumque aliæ pressos propaginis arcus
spectant, & viva sua plantaria terra.
il radicis egent aliæ: summumq́ putator
ud dubitat terræ referens mandare cacumen.
uin &, caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur è sicco radix oleagina ligno. 4 Vrgente natura procreatur.
sæpè alterius ramos impunè videmus
rtere in alterius, mutatamque insita mala
re pyrum, & prunis lapidosa rubescere corna.
are agite O proprios generatim discite cultus
ricolæ, fructusque feros mollite colendo:
u [5] segnes jaceant terræ. juvat Ismara Baccho 5 Infecundæ.
nserere, atque oleâ magnum vestire Taburnum.
que ades, inceptumque unà decurre laborem,
ecus, O famæ meritò pars maxima nostræ
æcenas, pelagoq́ volans da vela patenti.
n ego cuncta meis amplecti versibus opto:
n, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
rea vox: ades, & primi lege litoris oram:
manibus terræ: [6] non hic te carmine ficto, 6 Sumpsit à *Lucretio* simpliciter, inquit, universa describem.
ue per ambages, & longa exorsa tenebo.
nte sua quæ se tollunt in luminis oras,
fœcunda quidem, sed læta, & fortia surgunt:
ippe solo natura subest: tamen hæc quoq; si quis
erat, aut scrobibus mandet mutata subactis, 7 Naturalem asperitatem.
uerint [7] sylvestrem animum, cultuque frequenti

In quascunque voces artes, haud tarda sequentur.
Nec non & sterilis quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Crescentique adimunt fætus, uruntque ferenti.
Iam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;
Pomáque degenerant succos oblita priores:
Et turpes avibus prædam fert [8] uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites,
Respondent, solido [9] Paphiæ de robore myrtus.
Plantis eduræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, & casus abies visura marinos.
Inseritur verò ex fœtu nucis arbutus horrida:
Et steriles platani malos gessêre valentes,
Castaneæ fagos, ornúsque incanuit albo
Flore pyri, glandemque sues fregêre sub ulmis.
[10] Nec modus, inserere, atq; oculos imponere, simplex.
Nam quà se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas; angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udóque docent inolescere libro.
Aut rursum enodes trunci resecantur, & altè
Finditur in solidum cuneis via; deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis fœlicibus arbos,
[11] Miratúrque novas frondes, & non sua poma.
Prætereà genus haud unum nec fortibus ulmis,

8 Fructum pro arbore posuit.

9 Venerea, à Papho insula, in qua Venus colebatur, cui myrtus erat consecrata.

10 Non facilis ratio est.

11 Servius [...]it, Mirata [...]que.

Nec salici, lotóque, nec Idæis cyparißis.
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ
Orchites, & [12] radii, & amara pausia bacca, 12 Olivæ, sic à longitudine nominatæ.
Pomáque, & Alcinoi sylvæ: nec surculus idem
Crustumiis, Syriísque pyris, gravibúsq; volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos,
Sunt Thasiæ vites, sunt & Mareotides albæ:
Pinguibus [13] hæ terris habiles, levioribus illæ. 13 Thasia.
Et passo Psythia utilior, tenuísque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturáque linguam,
Purpureæ, preciæque, & [14] quo te carmine dicam
Rhætica? nec cellis ideò contende Falernis. 14 Nec enim scit, utrum eam laudet, an vituperet: nam Cato eam laudat, Catullus vituperat.
Sunt etiam Aminneæ vites, firmißima vina,
Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phanæus,
Argitisque minor: cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te mensis, & dîs accepta secundis, (mis.
Transierim Rhodia, & tumidis [15] Bumaste race- 15 Vvi in mammæ bovis similitudinem.
Sed neque quàm multæ species, nec nomina quæ sint,
Est numerus: neq; enim numero comprendere refert.
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere, quam multæ Zephyro turbentur arenæ:
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt:
Fluminibus salices, craßisque paludibus alni
Nascuntur; steriles saxosis montibus orni.
Litora [16] myrtetis lætißima: denique apertos 16 Locum pro arboribus posuit.
Bacchus amat colles: Aquilonem, et frigora taxi,
Aspice et extremis domitum cultoribus orbem, 17 Stigmata habentes,
Eoásque domos Arabum, [17] pictosq; Gelonos. populi Scythiæ sunt.

Divisæ arboribus patriæ. Sola India *nigrum*
Fert hebenum: solis est thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamáque, & baccas semper frondentis acan
Quid nemora Æthiopum *molli canentia lana?*
Velleráque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano *propior gerit* India *lucos,*
Extremi sinus orbis? ubi aëra vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ.
Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris

18 Amaros: ut, tristesque Lupini.

Media *fert tristes* [18] *succos, tardúmque sapor*
Felicis mali; quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecêre novercæ,

19 Nocentissima, ut proximè dixit, Non tarda, id est, maximè strenuà.

Miscuerúntque herbas, & non [19] *innoxia verba,*
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos, faciémque simillima lauro:
Et, si non alium latè jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis:
Flos apprimè tenax, animas, & olentia Medi
Ora fovent illo, & senibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum *sylvæ, ditissima terra,*

20 *Ganges Indiæ* fluvius, *Hermus Lydiæ*: uterq. hic pro provincia positus.

Nec pulcher [20] Ganges, *atq; auro turbid9* Herm
Laudibus Italiæ *certent: non* Bactra, *neque* In
Totáque thuriferis Panchaia *pinguis arenis.*
Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere, satis immanis dentibus hydri:
Nec galeis, densisq; virûm seges horruit hastis:
Sed gravidæ fruges, & Bacchi Massicus hu
Implevere: tenent oleæque armentáque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert:
Hinc albi Clytumne *greges, & maxima tauri*
Victima sæpè tuo perfusi flumine sacro

Ro

omanos ad templa deûm duxere triumphos.
c ver assiduum, atque alienis mensibus æstas:
gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
rabidæ tygres absunt, & sæva leonum
mina, nec miseros [21] fallunt aconita legentes:

21 Non fallunt, non quia non noceant sed quia sunt omnibus nota.

c rapit immensos orbes per humum, neque tanto
ameus in spiram tractu se colligit anguis.
de tot egregias urbes, operumq; laborem:
congesta manu præruptis oppida saxis,
uminaque antiquos subter labentia muros.
mare, quòd [22] supra, memorē, quodq; alluit infrâ?

22 De *Adriatico* dictum.

ne lacus tantos? te Lari maxime, teque
uctibus, & fremitu assurgens Benace marino?
memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
que [23] indignatum magnis stridoribus æquor,

23 Quod à solita excluderetur licentia.

lia qua ponto longè sonat unda refuso,
yrrhenusq; fretis immittitur æstus Avernis?
æc eadem argenti rivos, ærisq; metalla
endit venis, atque auro plurima fluxit.
æc genus acre virûm, Marsos, pubemq; Sabellā,
suetumq; [24] malo Ligurem, Volscosque verutos

24 Laboris.

tulit. hæc Decios, Marios, magnosq; Camillos,
ipiadas duros bello, & te maxime Cæsar,
i nunc extremis Asiæ jam victor in oris
mbellem avertis Romanis arcibus Indum.

25 Si cum *Romanis* conferatur.

ve magna parens frugum Saturnia tellus,
agna virûm. tibi res antiquæ laudis, & artis
gredior, sanctos ausus recludere fontes,
Ascræumq; cano Romana per oppida carmen.

26 *Hesiodi* Poëtæ, qui fuit ex *Ascrea* civitate.

unc locus arvorum ingeniis: quæ robora cuique,
is color, & quæ sit rebus natura ferendis.
ficiles primùm terræ, collesq; maligni,

Tenuis ubi argilla, & dumosis calculus arvis,

27 Vt omnia, quæ tardè crescunt, ideo supra dixit, Tardè crescentis olivæ.

Palladia gaudent sylva [27] vivacis olivæ.
Indicio est tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, & strati baccis sylvestribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quique frequens herbis, & fertilis ubere cam
Qualem sæpè cava montis convalle solemus
Despicere, huc summis liquuntur rupibus amn
Fœlicemq; trahunt limum: quique editus Aust
Et filicem curvis invisam pascit aratris:
Hîc tibi prævalidas olim, multóque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hîc fertilis uvæ,

28 Id est, pateris aureis, victimarum carnibus.

Hîc laticis, qualem [28] pateris libamus, & [28] au
Inflavit cùm [28] pinguis ebur Tyrrhenus ad a
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis studium, vitulósque tueri,

29 Quicquid enim morderint urunt.

Aut fœtus ovium, [29] aut urentes culta capellas
Saltus, & saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infœlix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos.

30 Puri, sine pestilentia.

Non [30] liquidi gregibus fontes, non gramina d
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra ferè, & presso pinguis sub vomere ter
Et cui putre solum (namq; hoc imitamur ar
Optuma frumentis: (non ullo ex æquore cer
Plura domum tardis decedere plaustra juvenc

31 Infæcunditate diuturna.

Aut unde [31] iratus sylvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquásque domos avium cum stirpibus imis
Eruit; illæ altum nidis petière relictis.
At rudis enituit impulso vomere campus:

Nam [32] jejuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humiles apibus casias, roremque ministrat:
Et tophus scaber, & nigris exesa chelydris
Creta, [33] negant alios æquè serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumósque volucres,
Et bibit humorem, &, cùm vult, ex seipsa remittit:
Quæque [34] suo viridi semper se gramine vestit,
Nec scabie, & salsa lædit rubigine ferrum,
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos:
Illa ferax oleæ est, illam experiêre colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina [35] Vesevo
Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus [36] Acerris.
Nunc, quò quamq; modo possis cognoscere, dicam.
Rara sit, an supra morem si densa, requiras:
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho:
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo:
Antè locum capies oculis, alteq; jubebis
In solido puteum demitti, omnémque repones
Rursus humum, & pedibus summas æquabis arenas.
Si deerunt; rarum pecorique, & vitibus almis
Aptius uber erit: sin in sua posse negabunt
Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager: glebas [36] cunctantes, crassáque terga
Exspecta, & validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infœlix (ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen. tu spisso vimine [37] qualos,
Coláque prælorum fumosis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulcésque à fontibus undæ

32 Sicca, & sterilis terra.

33 *Nicander*, & *Solinus*, qui de his rebus scripsere.

34 Naturali non coacto.

35 Mons est *Liguria*.

36 Ob frequentem *Clanij* fluminis inundationem; est autem *Campania Acerra* civitas.

36 Graves.

37 Per quos vinum defluit.

 Ad ple-

Ad plenum calcentur; aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantum sensu torquebit [38] amaror.
Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud umquam manibus jactata fatiscit
Sed picis in morem ad digitos [39] lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsáque justo
Lætior, ah, nimiùm ne sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam [40] primis ostendat [40] aristis.
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quæque levis. promptū est oculis prædiscere nigram
Et quis cui color. at sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceæ tantùm, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt vestigia nigræ.
His animadversis, terram multò antè memento
Excoquere, & magnos scrobibus concidere montes:
Antè supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quàm lætum infodias vitis genus, optima putri
Arva solo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta [41] movens robustus jugera fossor.
At si quos haud ulla viros vigilantia fugit,
Antè locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges, & quò mox digesta feratur,
Mutatam ignorent subitò ne semina [42] matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice signant:
Vt, quo quæque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, qua terga obverterit [43] axi,
Restituant: adeò in teneris consuescere multum est.
Collibus, an plano meliùs sit ponere vites,
Quære priùs, si pinguis agros [44] metabere campi,
Densa sere: in denso non segnior ubere Bacchus

38 Lucretianum versum.
39 Cohæret.
40 Surgentibus herbis.
41 Promovens & labefaciens.
42 Terram: ut Antiquam exquirite matrem.
43 Septentrioni.
44 Eliges.

in tumulis acclive solum, collesq; supinos,
ndulge ordinibus: nec secius omnis in [45] unguem 45 Perfectè, *Horatius*, ad unguem factus homo: translatio à marmorariis qui juncturas unguibus probant.
rboribus positis secto via limite quadret.
t sæpè ingenti bello cùm longa cohortes
xplicuit legio, & campo stetit agmen aperto,
irectæq; acies, ac latè fluctuat omnis
re renidenti tellus, nec dum horrida miscent
rælia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
mnia sint paribus numeris dimensa viarum:
on animum modò uti [46] pascat prospectus inanem; 46 Delectet: ut lib. 1. Atque animum pictura pascit inani.
ed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
erra, neq; in vacuum poterunt se extendere rami.
orsitan & scrobibus quæ sint fastigia quæras.
usim vel tenui vitem committere sulco:
ltiùs, ac penitùs terræ defigitur arbos,
sculus in primis: quæ quantum vertice ad auras
therias, tantum radice in Tartara tendit.
rgo non hyemes illam, non [47] flabra, neque imbres
onvellunt: immota manet, multosq; per annos 47 Ventorum flatus.
ulta virûm volvens durando sæcula vincit.
um fortes latè ramos, & brachia tendens
uc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
éve tibi ad Solem vergant vineta cadentem:
éve inter vites [48] corylum sere: néve flagella
umma pete, aut summas defringe ex arbore plantas. 48 Ejus enim radices vitibus nocent.
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso
emina, néve oleæ sylvestris insere truncos:
am sæpè incautis pastoribus excidit ignis,
ui furtim pingui primùm sub cortice tectus
obora comprendit, frondesq; elapsus in altas,
ngentem cœlo sonitum dedit: inde secutus
er ramos victor, perq; alta cacumina regnat.

49 Agentis est hoc in loco : pro ruere facit.

Et totum involvit flammis nemus, & [49] ruit atr
Ad cœlum picea crassus caligine nubem:
Præsertim si tempestas à vertice sylvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.

50 Subaudi contigerit.

Hoc [50] ubi : non à stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt, atque ima similes revirescere terra :

51 Pro superest.

Infelix [51] superat foliis oleaster amaris.
Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam spirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems; nec semine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.

52 Propter flores.

Optima vinetis satio est, cùm vere [52] rubenti
Candida vênit avis longis invisa colubris :
Prima vel autumni sub frigora, cùm rapidis Sol
Nondum hyemem cõtingit equis: jam præterit æst
Ver adeò frondi nemorum, ver utile sylvis :
Vere tument terræ, & genitalia semina poscunt.

53 Id est, aernam æther pluvias non habet, accipitur autem *Iupiter* & pro æthere & pro aere.

Tum Pater Omnipotens fœcundis imbribus [53] Æth
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
Et venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus au
Laxant arva sinus: superat tener omnibus humor,
Inque novos Soles audent se gramina tuto
Credere: nec metuit surgentes pampinus Austro
Aut actum Cœlo magnus Aquilonibus imbrem

54 Effundit.

Sed [54] trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliúmve habuisse tenorem
Crediderim. ver illud erat, ver magnus agebat

55 Asperis, & sævis.

Orbis, & [55] hibernis parcebant flatibus Euri :

Cùm primùm lucem pecudes hausère, virûmque
[56] Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ sylvis, & sidera cœlo,
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque, caloremque
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.
Quod superest, quæcumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, & multa memor occule terra:
Aut lapidem [57] bibulũ, aut squalentes infode conchas:
Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata, jámque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testæ
Vrgerent: hoc, effusos munimen ad imbres:
Hoc, ubi [58] hiulca siti findit Canis æstifer arva.
Seminibus positis, superest deducere terram
Sæpius ad capita, & duros jactare bidentes:
Aut presso exercere solum sub vomere, & ipsa
[59] Flectere luctantes inter vineta juvencos.
Tum leves calamos, & rasæ hastilia virgæ,
Fraxineásque aptare sudes, furcásque bicornes:
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Assuescant, summásque sequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adolescit frondibus ætas,
Parcendum teneris, &, dum se lætus ad auras
Palmes agit, laxis per [60] purum immissus habenis,
Ipsa acies falcis nondum tentanda, sed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ [61] stirpibus ulmos
Exierint, tunc stringe comas, tunc brachia tonde:
Antè reformidant ferrum; tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compesce fluentes.
Texendæ sepes etiam, & pecus omne tenendum est:

56 Dura laborem s stinendum alibi: Vn homines n ti., durum genus.

57 Qui a narius vo catur.

58 Arden calore siti

59 Moder tè, ne tene virgulta concutiant

60 Aerem

61 Solidic ribus pal- mitibus.

Præcipuè

Præcipuè dum frons tenera, imprudensq; laborum:
Cui, super [62] indignas hiemes, Solemq; potentem,
Sylvestres uri assiduè, capreæque sequaces
Illudunt: pascuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum canâ concreta pruina,
Aut gravis incumbens [63] scopulis arentibus æstas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & [64] veteres ineunt proscenia ludi:
Præmiaq; ingentes pagos, & compita circum
Theseidæ posuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos saliere per utres.
Nec non Ausonii, Troiâ gens missa, coloni
Versibus incomptis ludunt, risuq; soluto,
Oraq; corticibus sumunt horrenda cavatis:
Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
[65] Hinc omnis largo pubescit vinea fætu,
Complentur vallesq; cavæ, saltusq; profundi,
Et quocumque deus circùm caput egit honestum.
Ergo rite suum Baccho dicimus honorem
Carminibus patriis, lancisque & liba feremus,
Et ductus cornu stabit [66] sacer hircus ad aram,
Pinguiaq; in verubus torrebimus exta colurnis.
Est etiam ille labor curandis vitibus alter;
Cui numquã [67] exhausti satis est: nãq; omne quotãnis
Terq; quaterq; solum scindendum, glebaque versis
Æternum frangenda bidentibus: omne levandum
Fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Et jam olim [68] seras posuit cùm vinea frondes,

62 Sævas: & ...otentem, ...ravem.
63 Etiam ...xa calori- ...us pene- ...rans.
64 Primi e- ...im ludi ...eatrales ...x Liberali- ...us nati lu- ...is.
65 Post hæc ...cra cele- ...rata.
66 Exe- ...rabilis.
67 Pro, ...xhaustio- ...is. ut lib. ... servan- ...ssimus æ- ...ui, pro æ- ...itatis.
...Serò ca- ...ntes.

Frigidus & silvis Aquilo decußit honorem:
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, & curvo [69] Saturni dente relictam
Persequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & vallos primus sub tecta referto:
Postremus metito. bis vitibus ingruit umbra;
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ.
Durus uterque labor. laudato ingentia rura,
Exiguum colito, nec non etiam aspera [70] rusci
Vimina per silvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur incultique exercet cura salicti.
Iam vinctæ vites; jam falcem arbusta reponunt:
Iam canit extremos effætus vinitor antes.
Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus,
Et jam maturis metuendus [71] Iupiter uvis.
Contrà, non ulla est oliis cultura: neque illæ
Procurvam expectant falcem, rastrosque tenaces,
Cùm semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt:
Ipsa satis tellus, cùm dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas, cum vomere, fruges:
Hoc pinguem, & placitam paci [72] nutritor olivam.
Poma quoque ut primum truncos sensêre valentes,
Et vires habuere suas, ad sidera raptim
Vi propria nituntur, opisque haud indiga nostræ.
Nec minùs intereà fœtu nemus omne gravescit,
[73] Sanguineisque inculta rubent aviaria bacchis.
Tondentur cythisi: tedas silva alta ministrat.
Pascunturque ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines serere, atque impendere curam?
Quid majora sequar? salices, humilesque genistæ,
Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbram

69 Falcem intelligit, quæ est in Saturni tutela.

70 Ruscum virgultum est, unde vites alligantur.

71 Aer cujus varietas plerunque decipit laborem rusticorum.

72 Pro, nutri, passivum pro activo.

73 Sylvestribus pomis.

Sufficiunt, sepemq; satis, & pabula melli.
Et juvat undantem [74] buxo spectare Cytorum
Naryciæq; picis lucos: juvat arva videre,
Non rastris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipsæ Caucaseo steriles in vertice sylvæ,
Quas animosi Euri aßiduè frangúntq; ferúntq;
Dant alios aliæ fœtus, dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedrósque, cupressósque.
Hinc [75] radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
Agricolæ, & pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fœcundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis hastilibus; & bona bello
Cornus: Ituræos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno rasile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto.
Nec non & torrentem undam levis innatat alnus
Missa Pado: nec non & apes examina condunt
Corticibusque cavis, vitiosæque ilicis alveo.
Quid memorandum æquè Baccheia dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam caussas dedit: ille furentes
[76] Centauros letho domuit, Rhœcũque Pholũque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O FORTUNATOS nimiùm, sua si bona nôrint,
Agricolas: quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum justißima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mâne salutantum totis vomit ædibus undam;
Nec varios inhiant [77] pulchra testudine postes,
[78] Illusásque auro vestes, Ephyrëiáque æra:
Alba nec Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi:
At secura quies, & nescia fallere vita,

74 Quia buxus in Cytoro Macedoniæ monte, æstus imitatur undarum.

75 De silvis: nam de cupressio, neque rotæ, neque radii fiunt. Trivere autem, pro composuere de torno.

76 Qui sunt ebrietate in furorem compulsi.

77 Indica.

78 Auro quasi per lusum ab artifice inspersas.

Dives opum variarum: at latis otia fundis,
Speluncæ,[79] vivique lacus: at frigida Tempe, 79 Naturales: non, ut in urbibus, labore quæsiti.
Mugitúsque boum, mollésque sub arbore somni,
Non absunt: illis saltus, ac lustra ferarum,
Et patiens operum, parvóque assueta juventus,
Sacra deûm, sanctíque patres: extrema per illos
Iusticia excedens terris vestigia fecit.
Me verò primùm dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero ingenti[80] perculsus amore, 80 Percussus.
Accipiant: cælique vias, & sidera monstrent:
Defectus Solis[81] varios, Lunæque labores: 81 Interdum enim duobus, interdum quatuor, interdum pluribus deficit diebus.
Unde tremor terris; qua vi maria alta tumescant
Objicibus ruptis, rursúsque in se ipsa residant:
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturæ acccedere[82] partes, 82 Si Physicam Philosophiam nosse non licuerit.
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis;
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem, sylvásque inglorius. O, ubi campi,
Sperchiúsque, & virginibus bacchata Lacænis
Taygeta: O, qui me gelidis in vallibus Æmi
Sistat, & ingenti ramorum protegat umbra!
Felix, qui potuit rerum cognoscere causas:
Atque metus omnes, & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumq; Acherontis[83] avari. 83 Mundum universum ad interitum trahentis.
Fortunatus & ille, deos qui novit agrestes,
Panaque, Sylvanúmque senem, nymphásq; sorores.
Illum non populi[84] fasces, non purpura regum 84 Honores à populo dati,
Flexit, et infidos agitans discordia fratres,
Aut conjurato descendens Dacus ab Istro:
Non res Romanæ, perituráque regna: neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti,

Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulêre sua, carpsit: nec ferrea jura,
...tes.
[85] Insanumq́; forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque
In ferrum: penetrant aulas, & limina regum.
Hic petit excidiis urbem, miserósque Penates,
86 Gemmeo poculo.
Ut [86] gemma bibat, & Sarrano dormiat ostro.
Condit opes alius, defossóque incubat auro.
87 In theatro.
Hic stupet attonitus Rostris: hunc [87] plausus hi
Per cuneos: geminatur enim plebisque patrúmq
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exilióque domos, & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt sub Sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
88 Annua vit ali...
Hinc [88] anni labor: hinc patriam, parvósque ne
Sustinet: hinc armenta boum, meritósque juven
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
89 Spicarum manipulis.
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis [89] mergite cul
Proventúque oneret sulcos, atque horrea vincat.
90 Oliva: à Sicyone Laconiæ civitate.
Vênit hyems, teritur [90] Sicyona bacca trapetis,
Glande sues læti redeunt, dant arbuta sylvæ;
Et varios ponit fœtus autumnus, & altè
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Intereà dulces pendent circum oscula gnati,
Casta pudicitiam servat domus, ubera vaccæ
Lactea demittunt, pinguésque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
Ipse dies agitat festos, fusúsque per herbam,
Ignis ubi in medio, & socii cratera coronant,
Te libans Lenæe vocat: pecorisque magistris,
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo:
Corporáque agresti nudat prædura palestra.

Hanc olim veteres vitam coluêre Sabini:
Hanc Remus, & frater: sic fortis Etruria [91] crevit:
Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
Septémque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, et antè
Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Nec dum etiam audierant inflari classica, nec dum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor,
Et jam tempus equum fumantia [92] solvere colla.

91 Constat enim *Tuscos* usque ad fretum *Siculum* omnia possedisse.

92 Huic libro finem imponere, tanquam ingenio defatigato.

PVBL. VIRGILII

Maronis Georgicôn.

LIBER III.

ARGUMENTUM.

Tertius liber continet descriptionem animantium, & quarum bestiarum est maximus usus.

Aliud Modestini *jurisconsulti Argumentum.*

Teque *Pales*, & te pastor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & gramine pascua læta,
Queis habitent armenta locis stabulentur & agni,
Omnia divino monstravit carmine vates.

TE quoq; magna Pales, et te memorāde canemus
Pastor ab Amphryso: vos sylvæ, amnesque Lycæi.
Cætera quæ vacuas [1] tenuissent carmina mentes,
Omnia jam vulgata. quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?

1 Quæ delectare audientes fabulæ poterant.

Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos
Hippodameq;, humeroq; Pelops insignis ebur
Acer equis? tentanda via est, qua me quoque poss
Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum, (modò vita supers
Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus [2] Idumæas referam tibi Mantua palm
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templúmque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in [3] ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cũcta mihi, Alphæum linquẽs, lucosq; Molorch
Cursibus, & crudo decernet Græcia cæstu.
Ipse caput [4] tonsæ foliis ornatus olivæ
Dona feram, jam nunc sollemnes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsósque videre juvencos:
Vel scena ut versis discedat frontibus: utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro, solidoque elephanto
[5] Gangaridûm faciam, victorisque arma Quirit
Atque hic undantem bello, magnúmque fluentem
Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
Addam urbes Asiæ domitas, pulsumq; Niphaten
Fidentémque fuga Parthum, versisque sagittis,
Et duo rapta manu diverso ex hoste trophæa,
Bisque triumphatas utroque ab litore gentes.
Stabunt & Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Iove gentis
Nomina Trósq; parens, & Troiæ Cynthius a
Invidia infœlix Furias, amnémq; severum (Co
Cocy

2 Quantæ sunt apud *Idumen*, civitatem *Phœnicis*.

3 In habitu Pontificis, exponit *Servius*.

4 Minutis foliis compositæ.

5 Pro *Gangaridarum*, quos devicit *Augustus*: unde illud supra, Imbellem avertis *Romanis* arcibus *Indum*.

Cocyti *metuet,* [6] *tortósque* Ixionis *angues,*
Immanémque rotam, & non exsuperabile saxum.
Intereà Dryadum *sylvas saltúsque sequamur*
Intactos, tua Mœcenas *haud mollia jussa.*
Te sine nil altum mens incboat. en agè segnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetíque *canes, domitrixq;* Epidaurus *equorũ:*
Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæsaris, *& nomen fama tot ferre per annos,*
Tithoni *prima* [7] *quot abest ab origine* Cæsar.
eu quis Olympiacæ *miratus præmia palmæ,*
ascit equos, seu quis fortes ad aratra juvencos:
orpora præcipuè matrum legat. optima torvæ
orma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
t crurum tenus à mento palearia pendent.
um longo nullus lateri modus: omnia magna;
es etiam, & camuris hirtæ sub cornibus aures.
ec mihi displiceat maculis insignis, & albo,
ut juga detrectans; interdúmque aspera cornu,
t faciem tauro propior, quæque ardua tota,
t gradiens ima verrit vestigia cauda.
tas Lucinam, *justósque pati* Hymenæos
esinit ante decem, post quatuor incipit annos.
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
nterea superat gregibus dùm læta juventus,
olve mares, mitte in Venerem *pecuaria primus,*
tque aliam ex alia generando suffice prolem.
PTIMA *quæque dies miseris mortalibus ævi*
rima fugit: subeunt morbi, tristísque senectus,
labor; & duræ rapit inclementia mortis.
mper erunt, quarum mutari corpora malis:

6 Quibus religatus ad rotam est, ob amplexus *Iunonis* vetitos.

7 Id est, tua facta tot annis celebrabuntur, quot anni sunt à te usque ad mundi principium.

8 Ætas vel ante quartum, vel post decimum annum.

Semper enim refice; ac ne pòst amissa requiras,
Antè veni, & sobolem armento [9] *sortire quottan*
Nec non & pecori est idem delectus equino.
Tu modò, quos in spem statuis submittere genti
Præcipuum jam inde à teneris impende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam. & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere [10] *ponti:*
Nec vanos horret strepitus (illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus: honesti
Spadices glaucique color deterrimus albis,
Et gilvo) tum, si qua sonum procul arma dedêre,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque [11] *premens, volvit sub naribus igne*
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina, cavatque
Tellurem. & solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi *domitus* [12] Pollucis *habenis*
Cyllarus, *&, quorum* Graii *meminêre poetæ,*
Martis *equi bijuges, & magni currus* Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effudit equina,
Conjugis adventu pernix Saturnus, *et altum*
Pelion *hinnitu fugiens implevit acuto.* (an
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segni
Deficit: abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus in Venerem *senior, frustraque labore*
Ingratum trahit, et, si quando ad prælia ventum e
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergo animos, ævumque notabis
Præcipuè: hinc alias artes, prolemque parentum,

9 Subministra verbum à judiciis ductum. nam subsortiri judices dicuntur, qui aliorum funguntur officio.

10 Legitur & Ponto.

11 Flatu animum præstantem indicat.

12 Equorum domitor fuit *Castor*, posuit igitur fratrē, pro fratre, poetice.

Et quis cuique dolor victo quæ gloria palmæ.
Nonne vides, cum præcipiti certamine campum
Corripuêre, ruuntq; effusi carcere currus:
Cum spes arrectæ [13] juvenum, exsultantiáq; haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis:
Jamque humiles, jamque elati sublimè videntur
Aëra per vacuum ferri, atque assurgere in auras;
Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur, humescunt spumis, flatuq; sequentum:
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.
Primus Erichthonius currus, & quatuor ausus
Jungere equos, [14] rapidisq; rotis insistere victor,
Fræna Pelethronii Lapithæ, gyrosq; dedêre
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
Æquus uterq; labor: æquè juvenemq; magistri
Exquirunt, calidumq; animis, & cursibus acrem:
Quamvis sæpè fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epeirum referat, fortesq; Mycenas,
[15] Neptunique ipsa deducat origine gentem.
His animadversis, instant sub tempus, & omnes
Impendunt curas denso distendere pingui,
Quem legêre ducem, & pecori dixere maritum:
[16] Pubentesq; secant herbas, fluviosq; ministrant:
Farráque, ne blando nequeant superesse labori,
Invalidiq; patrum referant jejunia gnati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes:
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondesq; negant, & fontibus arcent:
Sæpè etiam cursu quatiunt, & [17] Sole fatigant,
Cum graviter tunsis gemit area frugibus, & cum

13 Aurigarum spectantium.

14 Rapidus, in *Servio* legitur, sed opinor mendose.

15 Ab equo *Neptuni* percussione tridentis nato.

16 Al. Florentes.

17 Die medio.

Surgentem ad Zephyrum *paleæ jactantur in*
Hoc faciunt, nimio ne [18] *luxu obtusior usus*
Sit genitali arvo, & sulcos oblimet inertes:
Sed rapiat sitiens Venerem, *interiúsque recon*
Rursus cura patrum cadere, & succedere matru
Incipit. exactis gravidæ cùm mensibus errant,
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaust
Non saltu superare viam sit passus, & acri
Carpere prata fugâ, fluvióſque innare rapaces.
Saltibus in [19] *vacuis pascant, &* [20] *plena secundu*
Flumina: muscus ubi, & viridissima gramine rip
Speluncæque tegant, & saxea procubet umbra.
Est lucos Silari *circa, ilicibúsque virentem*
Plurimus Alburnum *volitans: cui nomen asilo*
Romanum *est œstron* Graii *vertêre vocantes,*
Asper, acerba sonans: quo tota exterita sylvis
Diffugiunt armenta, furit mugitibus æther
Concussus, sylvæque, & sicci ripa [21] Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
Inachiæ Iuno *pestem meditata juvencæ.*
Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior insta
Arcebis gravido pecori, armentáque pasces
Sole [22] *recens orto, aut noctem ducentibus astris.*
Post partum, cura in vitulos traducitur omnis:
Continuòque notas, & nomina gentis inurunt:
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare sacros, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis [23] *invertere glebis.*
Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium, atque usum formabis agrestem
Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.

Ac prim

18 Ob luxuriem segetum.
19 Vacuis pro magnis.
20 Plena, ne inclinetur, ad potum.
21 Fluvius est in *Lucania.*
22 Statim.
23 Scindere terram.

Hic primùm laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc ubi libera colla
Servitio assuêrint, ipsis è torquibus aptos
Junge pares, & coge gradum conferre juvencos:
Atque illis jam sæpè rotæ ducantur [24] inanes
Per terram, & summo vestigia pulvere signent. — 24 Sine pondere.
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Intereà [25] pubi indomitæ non gramina tantùm, — 25 Iuvercis.
Nec [26] vescas salicum frondes, ulvámq; palustrem, — 26 Siccas, & teneras, unde & aranearum telæ vocantur siccæ.
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœtæ
More patrum niveæ implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium, turmásque feroces,
Aut Alphæa rotis prælabi flumina Pisæ,
Et Iovis in luco currus agitare volantes.
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituósque pati, tractúque gementem
Ferre rotam, & stabulo frænos audire sonantes.
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
[27] Laudibus, & plausæ sonitum cervicis amare. — 27 Manibus magistrorum blandè attrectantium.
Atque hæc jam primò depulsus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus [28] etiámque tremens, etiam inscius ævi. — 28 Nondum ab annis sumpta fiducia.
At, tribus exactis, ubi quarta accesserit æstas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibúsque sonare
Compositis, sinuétque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix summa vestigia ponat arena:
Qualis Hyperboreis Aquilo cùm densus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes, atq; [29] arida differt — 29 Sine pluviis.

 Nubila:

Nubila: tum segetes altæ, campiq; natantes
Lenibus horrescunt flabris, summæq; sonorem
Dant sylvæ, longique urgent ad litora fluctus,
Ille volat, simul arva fugâ, simul æquora verrens.
30 Elis Arcadiæ civitas, in qua curule certamen agitabatur, & est species pro genere. Hic vel ad [30] Elei metas, & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli meliùs feret esseda collo,
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito: namq; ante domandum
Ingentes tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parêre lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quàm Venerem, & cæci stimulos avertere amoris;
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum,
Atque ideò tauros procul, atque in sola relegant
31 Ne sit facilis natatus. Pascua post montē oppositū, & trans flumina [31] lata;
Aut intus clausos satura ad præsepia servant:
Carpit enim vires paullatim, uritque videndo
Fœmina: nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ.
Dulcibus illa quidem illecebris & sæpè superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna sylva formosa juvenca:
Illi alternantes multa vi prœlia miscent
Vulneribus crebris: lavit ater corpora sanguis,
Versáque in obnixos urgentur cornua vasto
32 Remugiunt. Cum gemitu, [32] reboant sylvæq;, & magnus Olympus.
Nec mos bellantes una stabulare: sed alter
Victus abit, longéque ignotis exsulat oris,
Pro val-ut in Epi-la Cæcinæ, il. lib. 6. lta Deus [33] Multa gemens, ignominiam, plagásque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores,
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, & inter

Dura

Dura jacet pernix instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis, & carice pastus acutâ
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi collectum robur, viresq; receptæ,
Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus ut in medio cœpit cùm albescere Ponto
Longiùs, ex altoque sinum trahit, utque volutus
Ad terras, immanè sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit: at ima exæstuat unda
Verticibus, nigrámque altè subjectat arenam.
OMNE [34] adeo genus in terris hominumq; ferarumq;
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In Furias, ignémque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum [35] oblita leæna
Sævior erravit campis: nec funera vulgo
Tam multa informis ursi, stragémque dedêre,
Per sylvas tum sævus aper, tum pessima tygris.
Heu. malè tum Libyæ solis erratur in agris!
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantùm notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam fræna virûm, nec verbera sæva,
Non scopuli, rupésque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptos undâ torquentia montes.
Ipse ruit, densésque [36] Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram: fricat arbore costas.
Atque hinc, atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæca serus freta: quem super ingens
Porta tonat cœli, & scopulis illisa reclamant

veneratur, & *Cicero*, Non multa peccas, & hic lib. 4. Multa reluctanti.

34 Otiosa dictio, ad ornatum interposita.

35 Vi nimii amoris.

36 *Sabinus* & est species pro genere.

37 Aer nubibus plenus, per quem iter est in cœlum.

Æquora: nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ, & genus acre luporum
Atque canum? quid? quæ imbelles dant prœlia cervi?
Scilicet ante omnes furor est insignis equarum:
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumsêre quadrigæ:
Illas ducit amor. trans [38] Gargara, transq; sonantem
Ascanium: superant montes, & flumina tranant.
Continuóque avidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis (quia vere calor redit ossibus) illæ
Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptántque leves auras: & sæpè sine ullis
Conjugiis vento gravidæ, (mirabile dictu)
Saxa per, & scopulos, & depressas convalles
Diffugiunt, non Eure tuos, neque solis ad ortus,
In Boreā, Caurumq; aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, & pluvio contristat frigore cœlum.
Hinc demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Pastores, [39] lentum distillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod sæpè malæ legere novercæ,
Miscueruntq; herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit intereà, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis. superat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtásque capellas.
Hîc labor [40] hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quàm sit: & angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor: juvat ire jugis, quà nulla priorum
Castaliam [41] molli devertitur orbita clivo.

38 *Gargara* pro quibus libet montibus posuit, ut *Ascanium* pro quibuslibet fluminibus.

39 Viscidum.

40 Ad tuenda imbecilliora animalia.

41 Facili descensu, locus de *Lucretio* translatus.

Nunc veneranda Pales, *magno nunc ore sonandum.*
Incipiens, stabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas:
Et multa duram stipula filicumque maniplis
Sternere subter humum, glacies ne frigida lædat
Molle pecus, scabiemque ferat, turpesque podagras.
[42] Post hinc digressus jubeo frondentia capris — 42 Cum hoc feceris.
Arbuta sufficere, & fluvios præbere recentes,
Et stabula à ventis hiberno opponere Soli
Ad medium conversa diem: cùm frigidus olim
Jam cadit, [43] extremoque irrorat Aquarius *anno.* — 43 Ianuario mense anni penultimo.
Hæc quoque non cura nobis leviore tuenda:
Nec minor usus erit: quamvis Milesia *magno*
Vellera mutentur Tyrios *incocta rubores.*
Densior hinc soboles: hinc largi copia lactis,
Quò magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
Læta magis pressis manabunt flumina mammis.
Nec minùs intereà barbas, [44] incanáque menta — 44 Pro nimium cana.
Cyniphii *tondent hirci, setásque comantes*
Vsum in castrorum, & miseris velamina nautis.
Pascuntur verò sylvas, & summa [45] Lycæi, — 45 Montis *Arcadiæ*, & est species pro genere.
Horrentesque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt & gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem, ventosque nivales,
Quò minùs est illis curæ mortalis egestas,
Avertes: victumque feres, & virgea lætus
Pabula: nec tota claudes fœnilia bruma.
At verò Zephyris *cùm læta vocantibus [46] æstas:* — 46 S. Advenerit.
In saltus utrumque gregem, atque in pascua mittes.
Luciferi *primo cum sidere frigida rura*
Carpamus, dum mâne novum, dum gramina canent,

Et

Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.
Inde, ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
47 Nimio clamore. Et cántu quærulæ [47] rumpent arbusta cicadæ,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna jubeto
48 Ex ilice factis. Currentem [48] ilignis potare canalibus undam:
Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
49 Omnis enim quercus Iovi consecrata. Sicubi magna [49] Iovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos: aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra.
Tum tenues dare rursus aquas, & pascere rursus
Solis ad occasum. cùm frigidus aëra Vesper
Temperat, & saltus reficit jam roscida Luna,
Litoraq; Alcyonem resonant, & acanthida dumi.
Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
Prosequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpè diem, noctemque, & totum ex ordine mensem
Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet: omnia secum
50 Abusive, nam de gregibus loquitur. [50] Armentarius Afer agit tectumq;, Laremq;,
Armaq;, Amyclæumq; canem, Cressãq; pharetram.
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam cùm carpit, & hosti
Ante exspectatum positis stat in agmine castris.
At non, qua Scythiæ gentes, Mæoticaq; unda,
51 Fluvius *Scythiæ*, qui & *Danubius* vocatur. Turbidus & torquens flaventes [51] Ister arenas:
Quaq; redit medium Rhodope porrecta sub axem.
Illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo appârent, aut arbore frondes:
Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
Terra gelu latè, septemque assurgit in ulnas;
Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentes haud unquam discutit umbras

Nec cùm invectus equis altum petit æthera nec cùm
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ,
Undaq; jam tergo ferratos sustinet orbes:
Puppibus illa priùs patulis, nunc [52] hospita plaustris, 52 Facilis.
Æraque dissiliunt vulgò, vestesque rigescunt
Indutæ, caeduntque securibus humida vina,
Et totæ solidam in glaciem vertêre lacunæ,
[53] Stiriaque impexis induruit horrida barbis. 53 Gutta, unde fit stilla.
Interea toto non secius aëre ningit;
Intereunt pecudes, stant circumfusa [54] pruinis 54 Abusive, pro nubibus nam pruina est matutini temporis frigus.
Corpora magna boum, confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, & summis vix cornibus exstant.
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Cominus obtruncant ferro: graviterque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus, secura sub alta
Otia agunt terra, congestaque robora, totasque
Advolvêre foci ulmos, ignique dedêre.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento, atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo Septem subjecta trioni
Gens [55] effræna virum Rhiphæo tunditur Euro, 55 Sæva, rectorem recusans.
Et pecudum fulvis velantur corpora setis.
Si tibi lanicium curæ; primùm aspera silva,
Lappæque [56] tribulique absint: fuge pabula læta, 56 A quibus lana decerpitur.
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quamvis aries sit candidus ipse)
Nigra subest udo tantùm cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis

Nascentum

Nascentum, plenoq; alium circumspice campo.
Munere sic niveo lanæ, (si credere dignum est)
[57] Pan deus Arcadiæ captam te Luna fefellit
In nemora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.
At cui lactis amor, cythisum, lotosque frequentes
Ipse manu, salsasq; ferat præsepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam excretos prohibent á matribus hœdos,
Primaq; [58] ferratis præfigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere, horisque diurnis,
Nocte [59] premunt: quod jam tenebris, & Sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor,
Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.

Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed unà
Veloces Spartæ catulos, acremque Molossum
Pasce sero pingui: numquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusq; luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis [60] Iberos.
Sæpè etiam cursu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpè volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens, montesq; per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Gilbaneoq; agitare graves nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala [61] tactu
Vipera delituit, cœlumq; exterrita fugit:
Aut tecto assuetus coluber succedere, & umbræ,
Pestis acerba boum, pecorique adspergere virus,
Fovit humum, cape saxa manu, cape robora pastor,
Tollentemq; minas, & sibila colla tumentem

[57] Mutat fabulam, non enim *Pan*, sed *Endymion* amasse Lunã dicitur.

[58] Duris.

[59] Cogunt in caleos.

[60] Omnes enim ferè *Hispani* abactores sunt, ut ait *Servius*.

[61] Nocens tactu.

Deiice. jamque fuga timidum caput abdidit altè
Cùm medii nexus, extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris *in saltibus anguis,*
Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ, ac pluvialibus Austris,
Stagna colit, ripisque habitans hic piscibus atram
Improbus [62] *ingluviem, ranisque loquacibus explet.* 62 Quia non facile satiatur.
Postquam exhausta palus, terræque ardore dehiscunt,
Exsilit in siccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, asperque siti, atque exterritus æstu.
Ne mihi tum molles sub die carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas:
Cùm positis novus exuviis, nitidusque juventa
Volvitur, aut catulos tectis, aut ova relinquens
Arduus ad Solem, *& linguis micat ore trisulcis.*
Morborum quoque te caussas, & signa docebo.
[63] *Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber* 63 Ab effectu, nam corpora reddit turpia.
Altiùs ad vivum persedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cùm tonsis illotus adhæsit
Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres.
[64] *Dulcibus iccirco fluviis pecus omne magistri* 64 Salsa enim aqua magis pruriginem creat.
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni:
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti, vivaque sulfura,
[65] Idæasque *pices, & pingues unguine ceras,* 65 Liquidas quæ in *Ida Phrygiæ* monte nascuntur.
Scillamque, *elleborosque graves, nigrumque bitumen.*
Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum est,
Quàm si quis ferro potuit rescindere summum

Ulceris

Vlceris os, alitur vitium, vivitque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pasto
Abnegat, & meliora deos sedet omnia poscens.
Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad ossa
Cùm furit, atque artus depascitur arida febris,
66 Febrem. Profuit incensos [66] æstus avertere, & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
67 Populi Scytharum. [67] Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
Cùm fugit in Rhodopē, atq; in deserta Getar
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere sæpius umbra
Videris, aut summas carpentem ignaviùs herbas,
Extremámque sequi, aut medio procumbere cam
Pascentem, & seræ solam decedere nocti:
Continuò culpam ferro compesce priùs, quàm
Dira per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber agens hyemem ruit æquore turbo,
Quàm multæ pecudum pestes, nec singula morb
68 Loca posuit pro animalibus. Corpora corripiunt: sed tota [68] æstiva repentè,
Spemq́; gregemq́; simul, cunctámq; ab origine ge
Tum sciat aërias Alpes, & Norica si quis
Castella in tumulis, & Iapidis arva Timavi
Nunc quoque pòst tantò videat, desertáque regn
Pastorum, & longè saltus, latéque vacantes.
Hîc quondam morbo cœli miseranda coorta est
Tempestas, totóque autumni incanduit æstu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne feraru
Corrupitque lacus: infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex: sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
69 Humor sordidus. Rursus abundabat fluidus [69] liquor, omniáque in se
Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.

æpè in honore deûm medio stans hostia ad aram,
nea dum nivea circumdatur infula vitta,
ter cunctantes cecidit moribunda ministros.
t si quam ferro mactaverat 70 ante sacerdos,
de neque impositis ardent altaria fibris,
ec responsa potest consultus reddere vates:
c vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
mmaque jejuna sanie infuscatur arena.
inc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
t dulces animas plæna ad præsepia reddunt.
inc canibus 71 blandis rabies venit, & quatit ægros
ssis anhela sues, ac faucibus angit obesis.
bitur infœlix studiorum, atque immemor herbæ
ictor equus, fontesque avertitur, & pede terram
rebra ferit: demissæ aures: incertus ibidem
dor, & ille quidem morituris frigidus: aret
llis, & ad tactum tractanti dura resistit,
æc ante exitium primis dant signa diebus.
in in processu cœpit crudescere morbus,
am verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
piritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
ia singultu tendunt: it naribus ater
nguis, & 72 obsessas fauces premit aspera lingua.
fuit inserto latices infundere cornu
enæos: ea visa salus morientibus una.
ox erat hoc ipsum exitio, Furiisq; refecti
debant, ipsiq; suos, jam morte sub ægra
i meliora piis, errorémque hostibus illum)
cissos nudis laniabant dentibus artus.
e autem duro fumans sub vomere taurus
cidit, & mistum spumis vomit ore cruorem.
remosque ciet gemitus. it tristis arator,

70 Præveniens ejus mortem.

71 Vel blandis canibus nascitur pestilentia.

72 Clausas, asperam vero linguam dicit ob siccitatem.

Mœrentem abjungens fraterna morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia possu
73 In sui desiderium illicere. Prata [73] movere animum, non qui per saxa volu
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inerte
Ad terrámque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvāt? quid vomere te
Invertisse graves? atqui non Massica Bacch
Munera, non illis epulæ nocuere repostæ:
Frondibus, & victu pascuntur simplicis herbæ.
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
Flumina, nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
74 Bobus agrestibus. Quæsitas ad sacra boves Iunonis, & [74] uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægrè rastris terram rimantur, & ipsis
Vnguibus infodiunt fruges, montesq́ per altos
Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
75 Insidiatur. Nec gregibus [75] nocturnus obambulat; acrior illum
Cura domat: timidi damæ, cerviq́ fugaces
Nunc interque canes, & circum tecta vagantur.
Iam maris immensi prolē, & genus omne natan
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
76 Quasi timentes marinam pestilentiam. Proluit: insolitæ [76] fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curvis frustrà defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis adstantibus hydri.
Ipsis est aër avibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt.
Præterea jam nec mutari pabula refert,
Quæsitæque nocent artes; cessere magistri

hillyrides[77] Cheiron, Amythaoniusq; Melā- 77 Medicinæ inventor, Saturni, & Philyra filius.
vit & in lucem Stygiis emissa tenebris (pus.
llida Tisiphone, morbos agit antè, metumque,
que dies avidum surgens caput altiùs effert.
latu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
entesque sonant ripæ, collesque supini.
ìnque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
s stabulis turpi dilapsa cadavera tabo:
onec humo tegere, ac foveis abscondere discunt.
am neque erat [78] coriis usus: nec viscera quisquam 78 Quippe morbo putrefactis.
t undis abolere potest, aut vincere flamma:
ec tondere quidem morbo, illuvieque peresa
llera, nec telas possunt attingere putres.
rùm etiam invisos si quis tentârat amictus;
dentes [79] papulæ, atque immundus olentia sudor 79 Carbunculi.
embra sequebatur: nec longo deinde moranti
mpore, contactos artus sacer ignis edebat.

PVBL. VIRGILII Maronis Georgicôn.

LIBER IIII.

ARGUMENTUM.

Quartus liber apum curam, mellificiique rationem habet.

Aliud Modestini *jurisconsulti Argumentum.*

Protinus aerii mellis redolentia regna,
Hyblæus & apes, alveorum & cerea tecta,
Quique apibus flores, examina quæque legenda,
Indicat, humentesque favos, cœlestia dona.

PRotinus [1] aërii mellis cœlestia dona 1 Nam mel ex rore colligitur,
Exsequor: hanc etiā Mœcenas adspice partem.

qui ex aere defluit, unde est, cœlestia dona.

Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiúsque ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prœlia dicam.
In tenui labor; at tenuis non gloria, si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apoll
Principiò sedes apibus, statióque petenda,
Quò neque sit ventis aditus (nam pabula vent
Ferre domum probibent) neque oves, hœdíque [2] pe
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squalentia terga lacerti
Pinguibus à stabulis, meropésque, aliæque vol
Et manibus Progne pectus signata cruentis:
Omnia nam latè vastant, ipsásque volantes
Ore ferunt, dulcem [3] nidis immitibus escam.
At liquidi fontes, & stagna virentia musco
Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmáque vestibulum, aut ingens oleaster obum
Vt cùm prima novi ducent examina reges
Vere suo, ludétque favis emissa juventus;
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviáque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices, & grandia conjice saxa;
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstivum Solem, si fortè [4] morantes
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eu
Hæc circum casiæ virides, & olentia latè
Serpylla, & [5] graviter spirantis copia thymbræ
Floreat, irriguúmque bibant violaria fontem.
Ipsa autem seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,

2 Lascivi, exultantes.

3 Pullis crudelibus, qui apum morte nutriuntur.

4 Tardè remeantes ex pascuis.

5 Suaviter, alibi est pro malè.

A

ustos habeant aditus: nam frigore mella
t hyems, eadémque calor liquefacta remittit.
raque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
uicquam in tectis certatim tenuia cera
amenta linunt, fucóque & floribus oras
plent, collectúmque hæc ipsa ad [7] munera gluten,
visco, & Phrygiæ servant pice lentiùs Idæ.
e etiam effoßis (si vera est fama) latebris
terra fodêre Larem, penitúsque repertæ
micibúsque cavis, exesæque arboris antro.
tamen è levi rimosa cubilia limo
e, fovens circùm, & raras super injice frondes.
u propiùs tectis [8] taxum sine, neve rubentes
foco cancros, altæ neu crede paludi:
ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
xa sonant, vocisque offensa resultat imago.
od superest, ubi pulsam hyemem Sol aureus egit
terras, cœlumque æstiva luce reclusit;
continuò saltus sylvásque peragrant,
rpureósque metunt flores, & flumina libant
mma leves. hinc nescio qua dulcedine lætæ
ogeniem, nidósque fovent: hinc arte recentes
cudunt ceras, & mella [9] tenacia fingunt.
c ubi jam emissum cavëis ad sidera cœli
re per æstatem liquidam suspexeris agmen,
scuramque trahi vento mirabere nubem,
templator: aquas dulces, & frondea semper
ta petunt. huc tu jussos adsperge sapores,
ta meliphylla, & cerinthæ [10] ignobile gramen:
nitusque cie, & matris quate cymbala circum.
æ consident medicatis sedibus: ipsæ
ima [11] more suo sese in cunabula condent.

6 Tam caloris quam frigoris.

7 Officia, coangustandarum cavernarum.

8 Venenatam arborem, è qua mel pessimum gignitur. In Bucolicis: Sic tua *Cyrneas* fugiant examina taxos.

9 Quia, favis inversis, mel tamen inde non funditur.

10 Ob copiam: ubiq; enim nascitur.

11 Naturali ratione, cujus caussa latet: quis enim novit, cur æris sono redeant in alvearia.

Sin autem ad pugnam exierint (nam sæpè d
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuoq; animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longè præsciscere: namque morante
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur, fractos sonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inter se coëunt, pennisq; coruscan
Spiculaq; exacuunt rostris, aptantque lacertos,
Et circa regem, atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hoste
Ergo ubi ver nactæ sudum,[12] camposq; patentes,
Erumpunt portis, concurriter, æthere in alto
Fit sonitus, magnum mistæ glomerantur in orb
Præcipitesque cadunt. non densior aëre grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore versant:
Vsque adeò obnixi non cedere, dum gravis aut
Aut hos versa fuga victor dare terga coëgit.
Hi motus animorum, atque hæc, certamina tan
[13] Pulveris exigui jactu compressa quiescent.
Verùm ubi ductores acie revocaveris ambo,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci: melior vacua sine regnet in aula,
Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis &
Et rutilis clarus squamis, ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
Vt binæ regum facies, ita corpora gentis:
Namq; aliæ turpes horrent: ceu pulvere ab alto
Cùm venit, & sicco terram spuit ore viator
Aridus. elucent aliæ, & fulgore coruscant

12. Acrem purum & liquidum, non nubibus clausum.

13 Viso enim Pulvere: tempestatem futuram, plurimum eis nocentem, timent,

lentes auro, & paribus lita corpora guttis,
ec potior soboles: hinc cœli tempore certo
lcia mella premes: nec tantùm dulcia, quantùm
liquida, & durum [14] Bacchi domitura saporem.

14 Ad mella procreanda, quia majores vina asperrima mellis dulcedine temperabant.

cùm incerta volant, cœloque examina ludunt:
ntemnuntque favos, & frigida tecta relinquunt:
stabiles animos ludo prohibebis inani.
ec magnus prohibere labor, tu regibus alas
ipe, non illis quisquam cunctantibus altum
iter, aut castris audebit vellere signa.
vitent croceis halantes floribus horti,
custos furum, atque avium, cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.

15 Lampsaci natus, quæ civitas est in *Hellesponto*.

thymum, pinósque ferens de montibus altis,
cta serat latè circum, cui talia curæ:
pse labore manum duro terat: ipse feraces
gat humo plantas, & amicos irriget imbres.
que equidem, extremo ni jam sub fine laborum
ela traham, & terris festinem advertere proram,
orsitan & pingues hortos quæ cura colendi
rnaret, canerem, biferique rosaria [16] Pæsti,

16 Oppidum est *Campaniæ*, in quo bis anno rosa nascitur.

uoque modo potis gauderent intyba rivis,
t virides apio ripæ, tortusque per herbam
resceret in ventrem cucumis: nec sera comantem
arcissum, aut plexi tacuissem vimen acanthi,
allentesque ederas, & amantes litora myrtos:
amque sub Oebaliæ memini me turribus altis,
uâ piger humectat flaventia culta Galesus,
orycium vidisse senem: cui pauca [17] relicti
ugera ruris erant. nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
ic rarum tamen in dumis olus, albáque circum

17 Deserti, atque contempti.

Lilia, verbenásque premens, vescúmque papav
Regum æquabat opes [18] animis, seráque reverte
Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemti
Primus vere rosam, atque autumno carpere pom
Et cum tristis hyems etiam, nunc frigore saxa
Rumperet, & glacie cursus frænaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æstatem increpitans seram, Zephyrosque moran
Ergo apibus fœtis idem, atque examine multo
Primus abundare, & spumantia cogere pressis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus:
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum [19] distulit ulmos,
Eduràmque pyrum, & spinos jam pruna feren
Jamque ministrantem platanum potantibus umbr
Verùm hæc ipse equidem spatiis exclusus [20] iniqu
Prætereo, atque aliis post commemoranda relinqu
Nunc agè, naturas apibus quas Jupiter ipse
Addidit, expediam: pro qua mercede canoros
Curetum sonitus, crepitantiáque æra secutæ,
Dictæo cœli regem pavêre sub antro.
Solæ communes gnatos, consortia tecta
Vrbis habent, [21] magnisque agitant sub legibus æv
Et patriam solæ, & certos novere Penates:
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra septa domorum
Narcissi [22] lacrymam, & lentum de cortice glute
Prima favis ponunt fundamina: deinde tenaces
Suspendunt ceras: aliæ, spem gentis, adultos

Edu

18 Non potestate: quia regum more cibis non comparatis utebantur.

19 Pro transtulit.

20 Angustis, ut lib 5. Spatioque subit sergestus iniquo

21 Immutabilibus.

22 Humorem, allusit ad fabulam: quia *Narcissus* puer in florem est conversus.

Educunt fœtus: aliæ purißima mella
Stipant, & liquido distendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti:
Inque vicem speculantur aquas, & nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fuces pecus à præsepibus arcent.
Servet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac [23] *veluti lentis* Cyclopes *fulmina maßis*
Cùm properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus Ætna:
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versántque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (si parva licet componere magnis)
[24] Cecropias *innatus apes amor urget habendi,*
Munere quámque suo grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & Dædala *fingere tecta.*
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ: pascuntur & arbuta paßim.
Et glaucas salices, casiámque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, & [25] *ferrugineos hyacinthos.*
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis: nusquam mora: rursus, easdem
Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussántque oras, & limina circum.
Post, ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessósque sopor [26] *suus occupat artus,*
Nec verò a stabulis pluvia impendente recedunt
Longiùs, aut credunt cœlo, adventantibus Euris:
Sed circùm tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
Excursúsque breves tentant, & sæpè lapillos,

23 Apum festinationem ostendit comparatione *Cyclopum.*

24 *Athenienses,* à *Cecrope, Attica* rege, ubi mella nascuntur optima.

25 Nigricoloris.

26 Ipsis aptus, ut illud supra.

27 Plu-ctuantes. Vt cymbæ [27] instabiles fluctu jactante saburram
Tollunt: his sese per inania nubila librant.
Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verum ipsæ foliis gnatos, & suavibus herbis
Ore legunt, ipsæ regem, parvosque Quirites
28 Pro fingunt. al. refigunt. Sufficiunt, aulásque, & cerea regna [28] refingunt.
Sæpè etiam, duris errando in cotibus, alas
28 Onere. Attrivêre, ultroq; animam sub [28] fasce dedêre:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis!
Ergò ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat: (neque ènim plus septima ducitur æsta
29 Semper enim aliis aliæ succedunt. At genus [29] immortale manet, multosque per annos
Stat fortuna domus, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptus, & ingens (Sp
Lydia, nec populi Parthorũ, aut Medus Hyd
Observant. rege incolumi, mens omnibus una est:
Amisso, rupere fidem, constructáque mella
30 Mellis colligendi tam studiosæ. Diripuere [30] ipsæ, & crates solvere favorum.
Ille operum custos, illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipántque frequentes
Et sæpè attollunt humeris, & corpora bello
Objectant. pulchrámque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem divinæ mentis, & haustus
31 Divinos spiritus. [31] Ætherios dixere: deum námque ire per omnes
Terrásque, tractúsque maris, cœlúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
32 Dissolvi, & redire ad originem suam. Scilicet [32] huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum; sed viva volare

Sider

Sideris in numerum, atque alto succedere cœlo.
Si quando sedem[33] augustam servatáque mella
Thesauris relines, priùs haustus sparsus aquarum
Ore fove, fumosq́; manu prætende sequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora messis,
Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleias. & Oceani spretos pede reppulit amnes:
Aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi
Tristior hibernas cœlo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, & spicula[34] cæca relinquunt
Affixæ venis, animásque in[35] vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcesq́; futuro,
Contusósque animos, & res miserabere fractas:
At suffire thymo, cerásque recidere inanes
Quis dubitet? nam sæpè favos ignotus adedit
Stellio,[36] lucifugis congesta cubilia blattis:
Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis,
Aut durum tineæ genus, aut[37] invisa Minervæ
In foribus laxos suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustæ fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
Complebúntque foros, & floribus horrea texent.
Si verò (quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo:
Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis.
Continuò est ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & tristia funera ducunt:
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,

33 Quasi majestatis plenam, augustū enim propriè tectum est augurio consecratum.

34 Brevia, quæ possunt latere.

35 *Volnera.*

36 Per noctem vagantibus. *Stellio*, & ut sit *Creticus* pro dactylo.

37 Quia puella *Lydia*, *Minervam* lanificio provocare ausa in hoc animal ab ea conversa est

Igna-

Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant,
Frigidus ut quondam sylvis immurmurat [38] *Auster,*
Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis:
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hîc jam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineïs inferre canalibus, ultrò
Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunsum gallæ admiscere saporem
Arentesque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psythia passos de vite racemos,
Cecropium*que thymũ, & gravè olentia centaurea.*
Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba.
Namque [39] *uno ingentem tollit de cespite sylvam:*
Aureus ipse: sed in foliis, quæ plurima circùm
Funduntur, violæ [40] *sublucet purpura nigræ.*
Sæpe deûm nexis ornatæ torquibus aræ.
Asper in ore sapor, tonsis in vallibus illum
Pastores, & curva legunt prope flumina [41] Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulàque in foribus plenis appone canistris.
Sed si quem proles subitò defecerit omnis,
Nec genus unde novæ stirpis revocetur, habebit:
Tempus & Arcadii *memoranda inventa magistri*
Pandere, quoque modo cæsis jam sæpe juvencis
Insincerus apes tulerit cruor, altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam:
Nam qua Pellæi *gens fortunata* Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura [42] *phaselis:*
Quàque pharetratæ vicinia Persidis *urget,*

38 Tres comparationes singulis complectus est versibus, quas *Homer*, binis.

39 *Imo.*

40 In viriditate foliorum.

41 Fluvius *Galliæ*: unde amello dictus flos, quia plurimus ibi nascitur.

42 Brevibus navigiis, quibus utuntur cum stagnaverit *Nilus.*

Et viridem Ægyptum nigra fœcundat arena,
Et diversa ruens septem discurrit in ora
Usque coloratis amnis devexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primum, atque ipsos contractus ad usus
Eligitur lacus, hunc angustique imbrice tecti,
Parietibusque premunt arctis, & quatuor addunt,
Quatuor a ventis obliqua luce fenestras.
Tum vitulus bima curvans jam cornua fronte
Quæritur: huic geminæ nares, & spiritus oris
[43] *Multa reluctanti obstruitur, plagisque peremto*
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, & ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentes.
Hoc geritur, Zephyris *primū impellentibus undas,*
Ante novis rubeant quàm prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Æstuat, & viscenda modis animalia miris,
Trunca pedum primò, mox & stridentia pinnis
[44] *Miscentur, tenuemq; magis, magis aëra*[45] *carpunt:*
Donec, ut æstivis effusus nubibus imber
Erupêre, aut ut nervo pulsante sagittæ,
Prima leves ineunt si quando prœlia Parthi.
Quis deus hanc, Musæ, *quis nobis extudit artem,*
Unde [46] *nova ingressus hominum, experientia cepit?*
Pastor Aristæus *fugiens* Peneïa Tempe,
Amissis (ut fama) apibus morboq; fameq;
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, atque hac affatus voce parentem:
Mater Cyrene, *mater, quæ* [47] *gurgitis hujus*
Ima tenes, quid me præclara stirpe deorum,

43 Pro multum sic lib. 3. Multa gemens ignominiam.

44 Inter se conveniunt pinnarum sævitate.

45 *Captant.*

46 Nullo enim docente, ars per usum reperta.

47 *Penei* fluminis.

Si modo

Si modò, quē perhibes, pater est Thymbræ[9] Ap
Invisum fatis genuisti? aut quò tibi nostri
Pulsus amor? quid me cœlum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum custodia so
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
48 Fertiles. Quin agè, & ipsa manu [48] felices erue silvas,
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice mess
Vre sata, & validam in vites molire bipennem,
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circum Milesia vellera nymphæ
49 Largo, copioso. Carpebant, hyali [49] saturo fucata colore,
50 Ex 6. Iliad. & Theog. Hesiod. [50] Drymoq́, Xanthoq́, Ligeaq́, Phyllodoc
Cæsariem effusæ nitidem per candida colla:
Nesæe, Speioq́, Thaleiaq́, Cymodoceq́ue,
Cydippeque, & flava Lycorias: altera virg
Altera tum primos Lucinæ experta labores:
Cleioque & Beroë soror. Oceanitides ambæ,
51 Venantium habitu. venatrices enim nymphæ multæ. Ambæ auro, pictis [51] incinctæ pellibus ambæ,
Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Deïope
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta,
Atque Chao densos divûm numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi, vitreïsque sedilibus omnes
52 Quia fons Arethusæ dulcia fluenta inter medios habet fluctus. Obstupere: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flavum caput [52] extulit und
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,

Tri

Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic [53] percussa nova mentem formidine mater, — 53 Al. perculsa.
Duc agè, duc ad nos, fas illi limina divûm
Tangere, ait: simul alta jubet discedere latè
Flumina, quà juvenis gressus inferret, at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Iamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluciſque [54] lacus clausos, lucosque sonantes, — 54 Qui sunt fontium, & fluviorum receptacula.
Ibat, & ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, Phasimque, Lucumque,
Et caput unde altus primùm se erumpit Enipeus,
Vnde pater Tiberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxosumque sonans Hypanis, Mysusq; Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare [55] purpureum violentior influit amnis. — 55 Nigrum, ex altitudine scilicet.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & gnati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula: Panchæis adolescunt ignibus aræ.
Et mater, Cape Mæonii [56] carchesia Bacchi; — 56 Poculorum genera.
Oceano libemus, ait. simul ipsa precatur
Oceanúmque patrem rerum, nymphásque sorores,
Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant.
Ter liquido ardentem [57] perfudit nectare Vestam: — 57 Vinum purissimum in ignem infudit.
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit:
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa.

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
58 Dii enim marini prima parte equi sunt, postrema pisces.
Cæruleus Proteus, magnum qui [58] piscibus æ
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamq; revisit
Pallenen: hunc & nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus: novit namque omnia va
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahu
Quippe ita Neptuno visum est: immania cuju
59 Magnas, ut cui turpe caput.
Armenta, & [59] turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi gnate prius vinclis capiendus, ut omne
60 Quæritur enim ab oraculis causa mali, & remedium.
Expediat morbi [60] caussam, [60] eventusq; secund
Nam sine vi non ulla dabit præcepta: neque illu
Orando flectes: vim duram, & vincula capto
Tende: doli circum hæc demum frangentur inan
Ipsa ego te, medios cum Sol accenderit æstus,
Cum sitiant herbæ, & pecori jam gratior umbra
In secreta senis ducam, quo fessus abundis
Se recipit: facile ut somno aggrediare jacentem
Verum ubi correptum manibus, vinclisque tenebi
Tum variæ illudent species, atque ora ferarum.
61 Pro sæva.
Fiet enim subito sus horridus, [61] atraq; tigris,
Squamosusq; draco, & fulva cervice leæna:
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vi
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes,
Tanto gnate magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina somno.
62 Unxit eum ut ad videndum numen fieret idoneus.
Hæc ait, & liquidum ambrosiæ [62] diffudit odore
Quo totum gnati corpus perduxit. at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. est specus ing

xesi latere in montis, quò plurima vento
gitur: inque sinus scindit sese unda reductos;
Deprensis olim statio tutissima nautis. 63 Periclitantibus.
tus se vasti Proteus tegit objice saxi.
ic juvenē in latebris aversum à lumine Nympha
ollocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.
m rapidus torrens sitientes [64] Seirius Indos 64 Stella in ore canis.
rdebat cœlo: & medium Sol igneus orbem
auserat: arebant herbæ, & [65] cava flumina siccis 65 Alta *Lucan.* Deserere cavo tentoria fixa *Lemano.*
ucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
m Proteus consueta petens è fluctibus antra
at: eum vasti circum gens humida ponti
sultans, rorem latè dispergit amarum.
rnunt se somno diversæ in litore phocæ.
se, velut stabuli custos in montibus olim,
sper ubi è pastu vitulos ad tecta reducit,
uditisque lupos acuunt balatibus agni,
nsedit scopulo medius, numerúmque recenset.
ujus Aristæo quoniam est oblata facultas:
ix defessa senem passus componere membra,
um clamore ruit magno, manicisq́; jacentem
ccupat. ille suæ contrà non immemor artis,
nia transformat sese in miracula rerum.
némque, horribilémq; feram, fluviúmq; liquentem.
rum, ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te juvenum confidentissime nostras 66 Pr[illegible] quisnam.
ssit adire domos? quidve hinc petis? inquit. at ille,
s Proteu, scis ipse, neque est te fallere cuiquam:
d tu desine velle: deûm præcepta secuti
imus huc, lapsis quæsitum oracula rebus
ntum effatus; ad hæc vates vi denique multa

Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit:
67 Non humilis. — [67] Non te [68] nullius exercent numinis iræ.
68 Sed magni. — Magna lues commissa. tibi has miserabilis Orph
Haud quaquam ob meritum pœnas, ni fata resist
Suscitat, & rapta graviter pro conjuge sævit.
Illa quidem dum te fugeret per flumina præce
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremo
Implerunt montes: flêrunt Rhodopeïæ arces
69 Ex persona poëtæ, nam postea Rhesus eam regionem tenuit. — Altaque Pangæa, & [69] Rhesi Mavortia tell
Atque Getæ, atq; Hebrus, atq; Actias Orith
Ipse cava solans ægrum testudine amorem,
Te dulcis conjux, te solo in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
70 Tænarus Laconiæ promontorium circa finem Maleæ, ubi ad inferos descensus esse dicitur. — [70] Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, Manesque adiit, regemq; tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentum,
Quam multa in sylvis avium se millia condunt,
Vesper ubi, aut hibernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæq; puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum,
Quos circum limus niger, & deformis arundo
71 Innabilis. — Cocyti, tardaque palus [71] inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.
72 Involutæ, implicitæ. Al. Innexæ. — Quin ipsæ stupuere domus, atque intima Lethi
Tartara, cæruleosque [72] implexæ crinibus angu

Eumenides, tenuitq; inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei [73] vento rota constitit orbis.
Jamque pedem referens, casus evaserat omnes,
Redditáque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens (namq; hanc dederat Proserpina legẽ)
Cum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes)
Restitit, Eurydicenq; suam jam luce sub ipsa
Immemor, heu, victúsq; [74] animi, respexit, ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor stagnis auditus Averni.
Illa, Quis & me, inquit miseram, & te perdidit, Or(pheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Jamque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidásque tibi tendens, heu, non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis subitò, ceu fumus in auras
Commistus [75] tenues, fugit diversa: neque illum
Prensantem nequicquam Vmbras, & multa volentẽ
Dicere prætereà, vidit: nec portitor Orci
Ampliùs objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò se rapta bis conjuge ferret?
Quo fletu Manes, quæ numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent [76] ex ordine menses,
Rupe sub aëria, deserti ad Strymonis undam
Flevisse, & gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.
Qualis populea mœrens, [77] Philomela sub umbra
Amissos queritur fœtus, quos durus arator
Observans nido implumes detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen

73 Cum vento intellige.

74 Vt illud, Oppressus amore.

75 In umbræ tenuitatem redactas.

76 Sine intermissione.

77 Pro quavis ave, species pro genere.

Integrat, & mæstis latè loca questibus implet,
Nulla Venus, nulliq; animum flexêre Hymen
Solus Hyperboreas glacies, Tanaimq; nival
Arváque Rhiphæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Dit
78 Nuptiis ejus. Dona querens. spretæ Ciconũ quo [78] munere ma
Inter sacra deûm, nocturnique Orgia Bacchi,
Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
79 Pulchra, candida. Tum quoque [79] marmorea caput a cervice revulsum
Gurgite cùm medio portans, Oeagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa, & frigida lingua
Ah, miseram Eurydicen anima fugiente vocab
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteùs, & se jactu dedit æquor in altum,
Quáque dedit, spumantem undam sub vertice tor
80 Subaudi, territa est. At non [80] Cyrene, námque ultrò affata timentem
Gnate, licet tristes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi caussa: hinc miserabile Nymph
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misêre apibus: tu munera supplex
81 Exorabiles, ad ignoscendum paratas. Tende, petens pacem, & [81] faciles venerare Napæa
Námque dabunt veniam votis, iráſque remittent.
Sed modus orandi qui sit, priùs ordine dicam.
Quatuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
82 Indomita. Delige, & [82] intacta totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Constitue, & sacrum jugulis demitte cruorem,
Corporáque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
83 Hypallage, pro veneratam placabis. Inferias Orpheî Lethæa papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitula [83] venerabere cæsa,

t nigram mactabis ovem, lucúmque revises.
Haud mora: continuò matris præcepta facessit,
d delubra venit, monstratas excitat aras,
uatuor eximios præstanti corpore tauros
ucit, & intacta totidem cervice juvencas.
òst, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
nferias Orpheî mittit, lucumque revisit.
Hîc verò subitum, ac dictu mirabile monstrum
dspiciunt: liquefacta boum per viscera toto
tridere apes utero, & ruptis effervere costis,
mmensásque trahi [84] nubes: jámque arbore summa
onfluere, & lentis [85] uvam demittere ramis.
Hæc super arvorum cultu, pecorumq; canebam,
t super arboribus: Cæsar dum magnus ad altum
ulminat Euphratem bello, victórque volentes
er populos dat jura, viámque affectat [86] Olympo.
llo Virgilium me tempore dulcis alebat
arthenope, studiis florentem ignobilis otî:
Carmina qui lusi pastorum, audáxque juventa,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

84 Examina nubibus similia.
85 In morem uvæ conglobati defluere.
86 Præparat sibi divinos honores.
87 Scripsit enim Bucolica, ut ait *Servius*, natus annos 18.

Finis Georgicôn.

PVBL. VIRGILI

Maronis Æneidos

LIBRI XII.

ARGUMENTUM. LIB. I.

TRoja capta, *Æneas Anchisa* & *veneris* filius, vir sing pietate parique fortitudine præditus, dum erroris sui septimo per mare *Tyrrhenum* à *Sicilia* in *Italiam* navigat, im ab *Æolo* rege ventorum (rogatu *Iunonis*) gravissima tem te, ad *Lybicum* littus appellitur: egressusque in terram, septe genti magnitudine cervos sagittis prosternit: singulosque i gulas naves (tot enim ex dispersa classe collegerat) æqu distribuit: sociosque deinde longis jam erroribus fatigat futuræ quietis, ad tolerandum quod reliquum erat labor hortatur. Intereà *Venus Ænea* sui *Trojanorum*que causam *Iovem* agit, omniumque calamitatum illarum causam *Iuno* putat. *Iupiter* contrà, reserata fatorum serie, spe felicis p tatis potentiæque *Romanorum*, filiæ dolorem consolatur. oratione confirmata, *Venus*, *Ænea* suo, locorum ignaro, & randæ regionis caussa huc illuc oberranti, sese obviam p navesque dispersas, salvas esse nuntiat: ostenditque non p illinc abesse *Carthaginem*, quam nunc iis in locis condebat *Æneas* itaque, matris beneficio cava nube cinctus, una *Achate Carthaginem* ingreditur: ubi & socios salvos reper *Didone* benignè excipitur: *Venus* tamen, quod neque *Iunon* pitio, neque muliebri inconstantiæ satis fideret, sopito in lucis *Ascanio*, pro eo *Cupidinem* substituit, qui inter ampler oscula latenter reginæ amorem inspirat *Æneæ*.

Aliud Modestini *jurisconsulti Argumentum*

VIR magnus bello, nulli pietate secundus,
Æneas, odijs *Iunonis* pressus iniquæ,
Italiam quærens, *Siculis* erravit in undis:
Jactatus tandem *Libya* pervenit ad oras,
Ignarusque loci, fido comitatus *Achate*,
Indicio matris regnum cognovit *Elisæ*.
Quinetiam nebula septus pervenit ad urbem,
Arreptosque undis socios cum classe recepit.
Hospitioque usus *Didus* per cuncta benigno,
[illegible] *Troja* jussus narrare parat [illegible]
[illegible]

ILLE ego, qui quondam gracili modulatus avena
rmen, & egressus sylvis, vicina coëgi
quamvis avido parerent arva colono,
atum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma virumque cano, Trojæ qui primus ab oris [1]
aliam, fato profugus, Lavinaque venit
tora: multum ille & terris jactatus, & alto,
superûm, sævæ memorem Iunonis ob iram:
ulta quoque & bello passus, dum conderet urbem,
ferretque deos Latio; genus [2] unde Latinum,
lbanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
usa, mihi caussas memora, quo numine læso,
uidve dolens regina deûm, tot volvere casus
signem pietate virum, tot adire labores
pulerit, tantæne animis cœlestibus iræ?
bs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
arthago, Italiam contra, Tiberinaque longè
stia, dives opum, studiisque asperrima belli:
uam Iuno fertur terris magis omnibus unam
Post habita coluisse Samo. hîc illius arma,
îc currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse,
(Si quà fata sinant) jam tum tenditque fovetque.
rogentem sed enim Trojano à sanguine duci
udierat, Tyrias olim quæ verteret arces.
inc populum latè [4] regem, belloque superbum
enturum excidio Libyæ: sic [5] volvere Parcas.
d metuens, [6] veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis;

1 ὕστερον πρότερον ad Homeri exemplum, primū enim de erroribus Æneæ deinde de bello in Italia gesto scripsit.

2 A quo Ænea.

3 Non contempta, sed in secundis habita.

4 Regnantem, imperantem.

5 Una enim loquitur, altera scribit, tertia fila deducit.

6 Longi, utpote decennalis.

Nec dum etiam caussæ irarum, sævique dolores
Exciderant animo: manet alta mente repostum
Iudicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis [7] hono
His accensa super, jactatos æquore toto
Troas, relliquias Danaûm, atq; immitis Achill
Arcebat longè Latio, multosq; per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum:
Tantæ molis erat Romanam condere gentem!
Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant:
Cùm Iuno æternum servans sub pectore vulnus,
Hæc secum. [8] Méne incepto desistere victam?
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallásne exurere [9] classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
Vnius ob noxam, & furias Ajacis Oïlei?
Ipsa Iovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Disjecitq; rates, evertitq; æquora ventis:
Illam exspirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, scopuloq; infixit acuto.
Ast ego, quæ divûm incedo [10] regina, Iovisq;
Et soror, & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero: & quisquam numen Iunonis adoret
[10] Præterea? aut supplex aris imponat honorem
Talia flammato secum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca [11] fœta furentib9 Aust
Æoliam venit, hîc vasto rex Æolus antro
Luctantes ventos, tempestatesq; sonoras
Imperio premit, ac vinclis, & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt. celsa [12] sedet Æolus a

7 Ob mini-
terium po-
ulorum, ad
quod recep-
us est, re-
nota *Hebe*,
unonis filia.

Volutavit.

9 De una lo-
quitur *Aja-*
navi: sed
um pro
rtead in-
diâ posuit.

10 Id est,
ostea, uta-
m quoque.

Plena gra-
vida.

Non otia-
r, sed cu-

eptra tenens, mollitq; [13] *animos, & temperat iras:* 13 Impetu ventorum.
i faciat; maria, ac terras, cœlumq; profundum
uippe ferant rapidi secum, verrantq; per auras.
l pater omnipotens speluncis abdidit atris,
c metuens, [14] *molemq;, &* [14] *montes insuper altos* 14 Id est, molem mõtis: ut alibi. Pateris libamus & auro.
posuit, regemq; dedit, qui fœdere certo
premere, & laxas sciret dare jussus habenas.
quem tum Iuno *supplex his vocibus usa est.*
ole(*namq; tibi divûm pater atque hominum rex*
mulcere dedit fluctus, & tollere vento)
s inimica mihi Tyrrhenum *navigat æquor,*
m in Italiam *portans,* [15] *victosq;* Penates. 15 Ergo contemnendos.
ute vim ventis, submersasq; obrue puppes,
age [16] *diversos, & disjice corpora ponto.* 16 In diversa loca.
t mihi bis septem præstanti corpore nymphæ:
rum, quæ forma pulcherrima, Deïopeiam
nubio jungam stabili, propriamq; dicabo:
es ut tecum meritis pro talibus annos
gat, & pulchrâ faciat te prole parentem.
lus *hæc contrà: tuus O regina quid optes*
lorare labor: mihi jussa capessere fas est.
mihi quodcumq; [17] *hoc regni, tu sceptra,* Iovemq; 17 Motus enim aeris, i. *Iunonis*, ventos creat, quibus præest *Æolus*
ilias, tu das epulis accumbere divûm,
borúmque facis, tempestatumque potentem.
ubi dicta, [18] *cavum conversa cuspide montem* 18 In quo vastum antrum.
lit in latus; ac venti, velut agmine facto,
data porta, [19] *ruunt, & terras turbine perflant.* 19 Active q. eruunt evertunt.
buere mari, totumque à sedibus imis,
Eurusq;, Notusq; *ruunt, crebérque procellis*
cus, *& vastos volvunt ad litora fluctus.*
uitur clamórque virûm, stridórque rudentum.
unt subitò nubes cœlumque, diémque

Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atr
Intonuere poli, [20] & crebris micat [20] ignibus æt
Præsentemq; viris intentant omnia mortem.
Extemplò Æneæ solvuntur frigore membra:
Ingemit, & duplices tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert: O terq;, quaterq; beati,
Queîs ante ora patrum Trojæ sub mœnibus alt
Contigit oppetere: O Danaûm fortißime g
Tydeide, méne Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuaq; animam hanc effundere de
Sævus ubi Aeacidæ telo jacet Hector, ubi [21] in
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virûm galeasq;, & fortia corpora volv
Talia jactanti stridens Aquilone procella
Velum [22] adversa ferit, fluctusq; ad sidera tol
Franguntur remi: tum prora avertit, & undis
Dat latus, insequitur cumulo præruptus aquæ
Hi summo in fluctu pendent: his unda dehiscen
Terram inter fluctus [23] aperit: furit æstus are
Treis Notus abreptas in saxa [24] latentia tor
(Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus A
Dorsum immane mari summo) tres Eurus ab
In brevia, & Syrtes urget, (miserabile visu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Vnam, quæ Lycios, fidumque vehebat Oron
Ipsius ante oculos ingens à vertice pontus
In puppim ferit. excutitur, pronúsque magist
Volvitur in caput. ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circũ, & rapidus [25] vorat æquore v
Apparent rari nantes in gurgite vasto:
Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per

20 Pro aere Fulguribus.

21 Corpore & virtute bellica.

22 Contrarius enim est *Aquilo* in *Italiam* euntibus.

23 Ostendit

24 Ob tempestatem.

25 Absorbet

n validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
qua [26] vectus Abas, & qua grandævus Alethes, 26 Ve... tur.
it [27] hyems: laxis laterum compagibus omnes 27 Vis venti, seu tempestas.
iunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
terea magno misceri murmure pontum,
missámque hyemem sensit Neptunus, & imis
Stagna refusa vadis: graviter commotus, & alto 28 Aquam turbatam in imis gurgitibus.
ospiciens, summa placidum caput extulit unda.
jectam Æneæ toto videt æquore classem,
uctibus oppressos Troas, Cælique ruina.
ec latuere doli fratrem Iunonis, & iræ.
urum ad se, Zephyrumq; vocat: dehinc talia fa-
ntáne vos generis tenuit fiducia vestri? (tur,
m Cælum, terrámque meo sine numine venti
iscere, & tantas audetis tollere [29] moles?
Quos ego: sed motos præstat componere fluctus: 29 Fluctuum.
st mihi non simili pœna commissa luetis. 30 Sermo imperfectus, iram indicans.
aturate fugam, Regique hæc dicite vestro.
n illi imperium pelagi, sævumq; tridentem,
mihi sortè datum. tenet ille immania saxa,
stras Eure domos: illa se jactet in aula
olus, & clauso ventorum carcere, regnet.
c ait, & dicto citius tumida æquora placat,
llectásque fugat nubes, Solemque reducit.
ymothoe simul, & Triton annixus acuto
trudunt naves scopulo: levat ipse tridenti,
vastas aperit [31] Syrtes, & temperat æquor, 31 Ita ut ex his naves exire possint.
que [32] rotis summas levibus perlabitur undas.
, veluti magno in populo cùm sæpe coorta est 32 Homerus tempestatis motum populi comparat.
ditio, sævitque animis ignobile vulgus,
mq. faces, & saxa volant, FUROR arma ministrat;
Tum

Tum pietate gravem, ac meritis si forte virum
Conspexêre, silent, arrectisque auribus adstant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postq
Prospiciens genitor, cœlóque [33] invectus aperto
Flectit equos, currúque volans dat lora secundo.
Defeßi Æneadæ, quæ proxima litora, cursu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad ora.
Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit objectu laterum: quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reduct
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminiq; [34] minant
In cœlum scopuli: quorum sub vertice latè
Æquora tuta silent: tum sylvis [35] scena corusc
Desuper horrentiq; atrum nemus imminet umbra
Fronte sub adversa populis pendentibus antrum.
Intus aquæ dulces, [36] vivoq; sedilia saxo,
Nympharum domus. hic fessas non vincula n
Vlla tenent: unco non alligat anchora morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus, omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egreßi optata potiuntur Troës arena,
Et sale [37] tabentes artus in litore ponunt.
Ac primum silicis scintillam excudit Achates,
[38] Suscepitq; ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitq; in fomite flamma
Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaq; ar
Expediunt [39] feßi rerum, frugésque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum latè pelago petit, Anthea [40] si qu
Iactatum vento videat, Phrygiasque biremes,

33 Vectus per maria: cœlo jam sereno.
34 Qui recolliguntur, & replicantur.
35 Vmbraculum simile scenis veterum.
36 Naturali: ut vivo prævehor: ostia saxo.
37 Madefactos maris adspergine.
38 Al. Suscepit.
39 Inopia fatigati.
40 Al. Si-[illegible]

Capyn, aut celsis in puppibus [41] arma Caici.
vem in conspectu nullam: tres litore cervos
spicit errantes: hos tota armenta sequuntur
ergo, & longum per valles pascitur agmen.
nstitit hic, arcúmque manu celerésque sagittas
ripuit, fidus quæ tela gerebat Achates:
ctorésque ipsos primùm capita alta ferentes
ornibus arboreis sternit: tum vulgus, & omnem
iscet agens telis nemora inter frondea turbam.
c priùs absistit, quàm septem ingentia victor
pora fundit humi, & numerum cum navib. æquet.
c portum petit, & socios partitur in omnes.
, bonus quæ deinde cadis onerârat Acestes
re Trinacrio, dederatque abeuntibus heros.
idit, & dictis mœrentia pectora mulcet:
socii (neque enim ignari sumus antè malorum)
ssi graviora: dabit Deus his quoque finem.
& Scyllæam rabiem, penitúsque sonantes
ccestis scopulos: vos & Cycoplea saxa
perti, revocate animos, mœstúmque timorem
ittite: forsan & hæc olim meminisse juvabit.
varios casus, per tot discrimina rerum
ndimus in Latium: sedes ubi fata quietas
ndunt. illic fas regna resurgere Troiæ.
urate, & vosmet rebus servate secundis.
a voce refert curísque ingentibus æger
n vultu simulat: premit [45] altum corde dolorem.
e prædæ accingunt, dapibúsque futuris:
ora diripiunt costis, & viscera nudant.
in frusta secant, verubúsq; [46] trementia figunt:
e abena locant alii, flammásque ministrant.
victu revocant vires, fusique per herbam

41 Quia navigantium militum est mos, puppibus arma religare: ut alibi, Pacem orare manu, præfigere puppibus arma.

42 Habentes cor. ramosa quales sunt arbores.

43 Accesserunt enim ad scopulos, non pervenerunt, id est, pericula non tulerunt, sed prope adierunt.

44 Perseverate in his tolerandis.

45 Alto.

46 Palpitantia adhuc.

Implentur veteris Bacchi, pinguisq; ferinæ.
Postquam exempta fames epulis, mensæq; re
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spémque metúmque inter dubii, seu vivere cred
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipuè pius Æneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortemq; Gyan, fortémq; Cloanth
Et jam finis erat: cùm Iuppiter æthere sum
Despiciens mare velivolum, terrásque jacentes,
Litoráque, & latos populos, sic vertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore [47] curas
Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitentes
Alloquitur Venus: O qui res hominúmq; deu
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuere? quibus tot funera pas
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certè hinc Romanos olim [48] volventibus anni
Hinc forè ductores, revocato à sanguine Teuc
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te genitor sententia vertit?
Hoc equidem occasum Trojæ, tristesque ruin
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc [49] eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. quem das finem rex magne laboru
Antenor potuit mediis elapsus Achivis
Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontē superare Ti
Unde per ora novem vasto cum murmure mon
It mare præruptum, & pelago premit arva s

47 Secundum *Stoicos*, qui deos dicunt curare mortalia.

48 Participium pro nomine: volubilis enim significat annos, qui volvuntur: non volvunt: unde illud, Atque in se sua per vestigia volvitur annus.

49 Iidem adversa.

tamen ille urbem Patavi, sedésque locavit
ucrorum, & genti [50] nomen dedit, armáq; fixit
oia: nunc placida compostus pace quiescit.
, tua progenies, cœli quibus annuis arcem.
ibus, infandum, amissis unius ob iram,
diraur, atque Italis longè disjungimur oris.
pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
subridens hominum sator, atque deorum,
u, quo cœlum, tempestatésque serenat,
la [51] libavit gnatæ: dehinc talia fatur:
e metu Cytherea: manent immota tuorum
tibi: cernes urbem, & promissa Lavini
nia, sublimemq; feres ad sidera cœli
gnanimum Æneam: neq; me sententia vertit.
tibi (fabor enim, quando hæc te cura remordet,
giùs & volvens fatorum arcana movebo)
lm ingens geret Italia, populósque feroces
undet, morésque viris, & [52] mœnia ponet:
ia dum Latio regnantem viderit æstas,
áque transierint Rutulis hiberna subactis.
puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
itur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
inta magnos volvendis mensibus orbes
rio explebit, regnúmque à sede Lavini
nsferet, & longam multa vi muniet Albam.
jam tercentum totos regnabitur annos
e sub [53] Hectorea: donec regina sacerdos
c gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
nulus excipiet gentem, & Mavortia condet
nia, Romanosque suo de nomine dicet.
go nec metas rerum, nec tempora pono:

50 Quod ne victori quidam nomen concederetur: Romani enim non Trojani, dicti sunt ejus posteri.

51 Leviter tetigit, osculum autem religionis, ut ait Servius, suavium voluptatis est.

52 ὕστερον πρότερον ante enim urbs, post jura conduntur, sic illud arma, virumq; cano.

53 Trojana, dicendum fuit Æneia sed poëtarum est mos, nomina ex vicino usurpare.

Imperium sine fine dedi: quin aspera Iuno
Quæ mare nunc, terrásque metu, cœlúmque f
Consilia in [54] melius referet, mecúmque fove
Romanos rerum dominos, gentémque toga
Sic placitum: veniet lustris labentibus æta
Cùm dom9 Assaraci Phthiam, clarásq; My
Servitio premet, ac victis dominabitur Argi
Nascetur pulchrâ Trojanus origine Cæs
Imperium Oceano, famam qui terminet ast
Iulius, à magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim cœlo, spoliis Orientis onustum
Accipies secura: vocabitur hic quoque [55] vot
Asperatum positis mitescent secula bellis:
Cana Fides, & Vesta, Remo cum fratre Qu
Iura dabunt: diræ ferro, & compagibus ar
Claudentur belli portæ: furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruent
Hæc ait, & Maia [56] genitum demittit ab alt
Vt terræ, utque novæ pateant Carthaginis
Hospitio Teucris: ne [57] fati nescia Dido
Finibus arceret. volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus adstitit oris:
Et jam jussa facit. ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente deo: in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemq; benig
At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Vt primùm lux alma data est, exire, locosque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hominesne,
Quærere constituit, sociisque exacta [58] referre
Classem in convexo nemorum, sub rupe cavata

Quia bello *Punico* secundo, ut ait *Ennius*, *Iuno* placata cœpit favere *Romanis*.

55 Quia post mortem *C. Cæsar* meruit aram, fastigium, flaminem, ut *Cicero* in *Philippicis*, *Suetonius*, *Plutarchus*, & alii.

56 *Mercurium*.

57 Voluntatis *Iovis*.

58 Exquisita.

boribus clausam circũ, atque horrentibus umbris 59 Pro umbris arborũ, ut illud, Molemque & montes.
ulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
manu lato crispans hastilia ferro.
mater media sese tulit obvia sylva,
inis os, habitumque gerens, & virginis arma
artanæ: vel qualis equos Threissa fatigat
rpalyce, volucremq; fuga prævertitur Hebrum.
mque humeris de more [60] habilẽ suspenderat arcũ 60 Aptum sexui.
atrix, dederatque comas diffundere ventis,
da genu, nodoque sinus collecta fluentes.
prior, heus inquit, juvenes, monstrate mearum
istis si quam hic [61] errantem forte sororum, 61 Vagantem feras investigando.
cinctam pharetra, & maculosæ tegmine lyncis,
spumantis apri cursum clamore prementem.
Venus. at Veneris contrà sic filius orsus:
ulla tuarum audita mihi, neque visa sororum,
uam te memorem, virgo? namq; haud tibi vultus
ortalis, nec vox hominem sonat: O dea, certè,
Phœbi soror, an nympharum sanguinis una,
fœlix, nostrumque leves quæcumque laborem:
[62] quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris 62 Qua sub cœli parte.
ctemur, doceas (ignari hominumq; locorumq;
ramus, vento huc, vastis & fluctibus acti)
ulta tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
nc Venus: haud equidem tali me dignor honore.
rginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
rpureoque altè suras vincire cothurno.
nica regna vides, Tyrios, & [63] Agenoris urbẽ: 63 Quam fecerunt Agenoridæ. Agenor autem rex Phœniciæ fuit.
d fines Libyci, genus intractabile bello.
perum Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. longa est injuria, longæ
nbages: sed summa sequar fastigia rerum. 64 Pygmalionem.

Huic conjux Sichæus erat, ditißimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amo[re,]
Cui pater intactam dederat, primisque jugâ[rat]
Ominibus: sed regna Tyri germanus habeb[at]
Pygmalion, scelere ante alios immanior om[nes.]
Quos inter medius venit furor: ille Sichæu[m]
65 Herculis cujus sacerdos erat.
Impius ante[65] aras, atque auri cæcus amore
Clam ferro incautum superat, securus amor[um]
Germanæ, factumque diu celavit, & ægram,
Multa malus simulans, vana spe lusit aman[tem.]
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
66 Piæ sunt aræ, sed respexit ad crudele factum Pygmalionis.
[66] Crudeles aras, trajectáque pectora ferro
Nudavit, cæcumque domus scelus omne rete[xit.]
Tum celerare fugam, patriáque excedere sua[det,]
Auxiliumque viæ, veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus, & auri.
His commota fugam Dido, sociosque parab[at.]
67 Crudelis tyranni, non enim crudele, sed justum est odium in tyrannos.
Conveniunt, quibus aut odium[67] crudele tyran[ni]
Aut metus acer erat: naves, quæ forte parat[æ]
Corripiunt, oneréntque auro: portantur avari
68 Quas Pygmal. suas putabat.
Pygmalionis[68] opes pelago: dux fœmina [facti.]
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentémque novæ Carthaginis a[rcem,]
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab or[is?]
Quóve tenetis iter? quærenti talibus ille
Suspirans, imóque trahens à pectore vocem:
69 A raptu Helenæ.
O dea, si[69] primâ repetens ab origine pergam,
Et vacet annales nostrorum audire laborum:
Ante diem clauso componet vesper Olympo.

Nos Troja antiqua (si vestras fortè per aures
Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos
Forte sua Libycis tempestas appulit oris. 70 Casu suo.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum, fama super æthera notus:
Italiam quæro, [71] patriã, & genus ab Iove summo. 71 Coritum Tusciæ civitatem, unde fuit Dardanus: qui ex Iove natus est, ideo intulit poëta. Genus ab Iove summo sic Servius.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
Matre dea monstrante viam, data fata secutus:
Vix septem convolsæ undis, Euroque supersunt.
Ipse ignotus, egens, Lybiæ deserta peragro,
Europa, atque Asia pulsus. nec plura querentem
Passa Venus, medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud (credo) invisus cœlestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios, classémque relatam
Nuntio & in tutum versis Aquilonibus actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Adspice bis senos lætantes agmine [72] cycnos, 72 Cygnos navibus aquilam tempestati comparat.
Ætheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantusq; dedêre:
Haud aliter puppésque tuæ, pubesq; tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, & quà te ducit via, dirige gressum.
Dixit, & avertens rosea cervice refulsit,
[73] Ambrosiæq; comæ divinum vertice odorem 73 Ambrosia illitæ, aut immortales
Spiravere: pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit dea. ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus:

Quid gnatum toties crudelis tu quoque falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire, & reddere voces?
Talibus incusat, gressumq; ad mœnia tendit.
At Venus obscura gradientes aëre sepsit:
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere caussas.
74 Divino incessu. *Ipsa Paphum* [74] *sublimis abit, sedesque revisit*
Læta suas, ubi templum illi, centûmque Sabæo
Thure calent aræ, sertisq; recentibus halant.
Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
Iamq; ascendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adversasq; adspectat desuper arces:
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
75 Vias lapidibus stratas. *Miratur portas, strepitumq;, &* [75] *strata viarum.*
Instant [75] *ardentes Tyrii: pars ducere muros,*
Molirique arcem, & manibus subvolvere saxa:
76 Festinantes al. aptare. *Pars* [76] *optare locum tecto, & concludere sulco.*
Iura, magistratusque legunt, sanctumq; senatum.
Hîc portus alii effodiunt: hîc alta theatris
Fundamenta locant alii, immanesq; columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate nova per florea rura
Exercet sub Sole labor, cum gentis adultos
77 Sine sordibus defecata. *Educunt fœtus, aut cum* [77] *liquentia mella*
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt venientûm: aut agmine facto
78 Pecus enim dicimus, quidquid humana lingua & effigie caret. *Ignavum fucos* [78] *pecus à præsepibus arcent.*
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia surgunt,
Æneas ait, & fastigia suspicit urbis.

fert se septus nebula (mirabile dictu,)
medios, miscetq; viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media lætissimus umbra: 79 Vbicunque lucum Virgilius ponit sequitur consecratio.
ò primum jactati undis, & turbine Pœni
fodere loco signum, quod regia Iuno
onstrârat, caput acris equi: sic nam fore bello
gregiam, & [80] facilem victu per secula gentem. 80 Fertilem.
ic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
ndebat, donis opulentum, & numine divæ:
rea cui gradibus surgebant limina nexæque
re trabes foribus cardo stridebat aënis.
oc [81] primum in luco nova res oblata timorem 81 Secuta enim alia quoque sunt quæ formidinem detraxere.
nit: hic primum Æneas sperare salutem
sus, & afflictis melius confidere rebus.
amque sub ingenti lustrat dum singula templo
ginam opperiens; dum quæ [82] fortuna sit urbi, 82 Fœlicitas.
ificumq; manus inter se, operumque laborem
ratur: videt Iliacas ex ordine pugnas,
laq; jam fama totum vulgata per orbem,
reidas, Priamūq;, & sævum ambobus Achillē;
stitit, & lacrymans, quis jā locus inquit Achate,
æ regio in terris nostri non plena laboris?
Priamus sunt hic etiam [83] sua præmia [84] laudi: 83 Sibi convenientiæ.
t lacrymæ rerum: & mentem mortalia tangunt. 84 Virtuti.
ve metus: feret hæc aliquam tibi fama salutem.
c ait, atque animum picturâ pāscit inani,
ulta gemens, largoq; humectat flumine vultum.
mque videbat, uti bellantes Pergama circum
c fugerent Graii, [85] premeret Trojana juventus: 85 Impressionem faceret. Cum impetu incurreret.
c Phryges, instaret curru cristatus Achilles:
c procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
oscit lacrymans; primo quæ prodita somno

[86] Tydeides multa vastabat cæde cruentus:
Ardentésque avertit equos in castra prius, quàm
Pabula gustassent Trojæ, Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infœlix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret resupinis [87] inani,
Lora tenens tamen: huic cervixq; comæq; trahuntur
Per terram, & versa pulvis inscribitur hasta.
Intereà ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplúmque ferebant
Suppliciter tristes, & tunsæ pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimúmque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentémque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permistum agnovit Achivis,
Eoásque acies, & nigri [88] Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exsertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutúque hæret defixus in uno:
Regina ad templum formâ pulcherrima Dido
Incessit, magna juvenum stipante caterva.
Qualis in [89] Eurotæ ripis, aut per juga [90] Cynthi
Exercet Diana choros: quam [91] mille secutæ
Hinc atq; hinc glomerantur Oreades. illa pharetram
Fert humero, gradiensque deas supereminet omnes.
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.

86 Duo tantum nominantur, *Diomedes* & *Achilles*, ut excusetur *Æneas*, si est fortibus victus.
87 Cui jam deerat rector.
88 *Auroræ* filii, quæ ab *Æthiopibus* prima surgit, ideo *Niger Memnon*, ut in *Æthiopia* natus, appellatur.
89 Fluvii *Laconiæ*.
90 Montis *Deli*.
91 Finitus numerus pro infinito.

Talis erat Dido: talem se læta ferebat
Per medios, instans operi, regnisq; futuris,
Tum foribus divæ, media [92] testudine templi
Septa armis, solioq; altè subnixa resedit.
Iura dabat, legesque viris, operúmque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat:
Cùm subitò Æneas concursu accedere magno
Anthea, Sergestũq; videt, fortemq; Cloanthum,
Teucrorumq; alios: ater quos æquore turbo
[93] Dispulerat, penitásque alias advexerat oras:
Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates:
[94] Lætitiáque, metuque avidi conjungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube cava speculantur amicti,
Quæ fortuna viris: classem quo litore linquant:
Quid veniant. cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes [95] veniam, & templum clamore petebant.
Post quam introgressi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit:
O [96] regina, novam cui condere Iupiter urbem,
Justitiaque dedit gentes frænare superbas:
Troes te miseri, ventis maria omnia vecti
Oramus, probibe infandos à navibus ignes,
Parce [97] pio generi, & propius res aspice nostras
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas:
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
Œnotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.
Hunc cursus fuit.

92 Camera incurva, ad imaginem cœli referendam, quod convexum est.

93 Disiecerat segregaverat.

94 Lætitia ob socios liberatos: metu ob concursum Pœnorum.

95 Pacem.

96 Blanditur ut à laude benevolentiam captet.

97 Trojanis qui sunt pii.

Cùm subitò assurgens fluctu nimbosus Orion
98 Obstinate urgentibus.
In vada cæca tulit, penitúsq; [98] *procacibus* Au
Perque undas, superante salo, perque invia sa
Dispulit: huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominū, quæve hunc tā barbar
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ:
99 Litore.
Bella cient, [99] *primáque vetant consistere terra.*
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma
100 Timete du benefactorum & malefact.
At [100] *sperate deos memores fandi, atque nefandi*
Rex erat Æneas *nobis: quo justior alter*
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis,
Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Ætheria, nec adhuc crudelibus occubat Umbris
Non metus, officio nec te certasse priorem
Pœniteat. sunt & Siculis *regionibus urbes,*
Armáque, Trojanó*que à sanguine clarus* Ace
101 In terram trahere, deducere autem, est in mare mittere, ut, *Deducunt naves socii.*
Quassatam ventis liceat [101] *subducere classem,*
Et sylvis aptare trabes, & stringere remos.
Si datur Italiam, *sociis & rege recepto,*
Tendere, ut Italiam *læti,* Latiúm*que petamus*
Sin absumta salus, & te [102] *pater optime* Teucr
102 *Ænea.*
Pontus habet Libyæ, *nec spes jam restat* Iuli:
At freta Sicaniæ *saltem, sedésque paratas,*
Unde huc advecti, Regémque petamus Acestem
103 Consentiebant.
Talibus Ilioneùs: *cuncti simul ore* [103] *fremeb*
Dardanidæ.
104 Poëtica figura: ut illud Oculos suffusa nitentes.
Tum breviter Dido, *vultum* [104] *demissa profat*
Solvite corde metum Teucri: *secludite curas.*
Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & latè fines custode tueri.
Quis genus Æneadûm, *quis* Trojæ *nesciat u*
Virtutésque, virósque, aut tanti incendia belli?

Non [105] obtusa adeò gestamus pectora Pœni;
Nec tam aversus equos Tyria Sol jungit ab urbe.
Seu vos Hesperiam magnam, Saturniáque arva,
Sive Erycis fines, Regemque optatis Acestem;
Auxilio tutos dimittam, opibúsque juvabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis?
Urbem quam statuo, vestra est: subducite naves.
Tros Tyriúsque mihi nullo discrimine [106] agetur.
Atque utinam rex ipse noto compulsus eodem
Afforet Æneas! equidem per litora [107] certos
Dimittam, & Libyæ lustrare extrema jubebo:
Si quibus ejectus sylvis, aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, [108] jam dudum erumpere nubem
Ardebant. prior Æneam compellat Achates:
Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem, sociósque receptos.
[109] Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cùm circumfusa repentè
Scindit se nubes, & in æthera purgat apertum.
Restitit Æneas, claráque in luce refulsit,
Os, humerósque deo similis; namque ipsa decoram
Cæsariem gnato genitrix, lumenque juventæ
[110] Purpureum, & lætos oculis afflârat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum, Pariúsve lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam alloquitur, cunctísque repentè
Improvisus, ait, coràm, quem quæritis, adsum,
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Trojæ miserata labores,
Quæ nos, relliquias Danaûm, terræque, marísque

105 Crassa ingenia.

106 Regetur.

107 Qui hoc unum agant, ut *Æneam* inveniant.

108 Cum socios vidissent, & *Didonem* loquentem audiissent.

109 *Orantes*

110 Pulchrum: ut *Horat.* Purpureis ales coloribus.

Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo [111] socias. grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido, nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Usquam justitiæ est, & mens sibi conscia recti,
Præmia digna ferant. quæ te tam [112] læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet;
Semper honos, noménque tuum, laudèsque manebunt,
Quæ me cumque vocant terræ. sic fatus amicum
Ilionea petit dextra, lævâque Serestum:
Pòst alios, fortémque Gyan, fortemq; Cloanthum.
Obstupuit primò adspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto, & sic ore locuta est.
Quis te nate dea per tanta pericula casus
[113] Insequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Túne ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli genitor tum Belus opimam
Vastabat [114] Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Trojanæ, noménque tuum, regésque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Séque ortum antiqua Teucrorum à stirpe volebat.
Quare agite O tectis juvenes succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Iactatam, hac demum voluit consistere terra.
[115] Non ignara mali, miseris succurrere disco.

111 Et publico & privato dignitatis hospitio.

112 Nascentium mensis.

113 Admirantis, non interrogantis, Servius ait esse.

114 Quam subactam concessit Belo.

115 Ideo non disco, quia non sum ignara:

memorat: simul Ænean in regia ducit
Ecta: simul divûm templis indicit honorem.
Nec minùs interea sociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos,
Munera lætitiámque dei.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
Arte laboratæ vestes, ostróque superbo:
Ingens argentum mensis, cœlatáque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot [116] ducta viros, antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidū ad naves præmittit Achatem,
Ascanio ferat hæc, ipsúmque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera prætereà, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet, pallam signis, [117] auróque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ: quos illa Mycenis,
Pergama cùm peteret, [118] inconcessósq; Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum:
Prætereà sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima gnatarum Priami, collóq; monile
[119] Baccatum, & duplicem gemmis auróq; coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates,
At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque [120] furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguā, Tyriósq; bilingues
Urit atrox Iuno, & sub noctem cura recursat.

bis enim intelligendum *Non*, ut ait *Servius*.

116 *A Belo*, primo *Assyriorum* rege, ad *Belum* *Didonis* patrem, qui & ipse *Assyrius* fuit.

117 Ex auro intertexto factis.

118 Non enim matrimonium, sed adulterium fuit cum *Paride*.

119 Baccis, i. margaritis ornatum.

120 Pro, incensam furere faciat, poëtica figura.

Ergo his aligerum dictis affatur amorem:
Gnate, meæ vires, mea magna potentia, solus,
Gnate, patris summi qui tela Typhoëa temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Litora [121] jactetur, odiis Iunonis iniquæ,
Nota tibi: & nostro doluisti sæpè dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus: & vereor, quo se [122] Iunonia vertant
Hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere antè dolis, & cingere flamma
Reginam meditor: ne quo se numine mutet:
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Quà facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
Regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea [123] maxima cura,
Dona ferens, pelago, & flammis restantia Troj
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,
Aut super Idalium sacrata sede recondam:
Ne quà scire dolos, [124] mediúsve occurrere possit.
Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:
Vt, cùm te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas, laticémque Lyæum,
Cùm dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
[125] Occultum inspires ignem, fallásque [125] venen
Paret Amor dictis caræ genitricis, & alas
Exuit, & gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quiet
Irrigat, & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos: ubi mollis [126] amaracus illum
Floribus, & dulci adspirans complectitur umbra.

121 Al. Iacteturque, sed quo abundat: ut notavit: Servius.
122 In quibus Iuno colitur.
123 Quod ei regna Italiæ, Romanaque tellus debebetur.
124 Importunus.
125 Occultus ignis, definitio amoris est. Amore quasi veneno.
126 Sampsucus vocatur.

Iam

nque ibat dicto parens, & dona Cupido
gia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
m venit, aulæis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediámque locavit.
m pater Æneas, & jam Trojana juventus
Conveniunt, stratóque super discumbitur ostro. 127 Auratis vestibus ornata.
nt famuli manibus lymphas, Cereremq́ canistris
pediunt, tonsísque ferunt mantilia villis.
uinquaginta intus famulæ: quibus ordine longam
a penum [128] struere, & flammis adolere Penates. 128 Vnde structores dicuntur, qui fercula componunt.
ntum aliæ, totidémque pares ætate ministri,
i dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
c non & Tyrii per limina læta frequentes
venere, toris jussi discumbere pictis.
irantur dona Æneæ: mirantur Iulum,
grantésque dei vultus, [129] simulatáque verba,
llámque, & pictum croceo vel amen acantho. 129 Quia videbantur ab Ascanio dici, cum tamen Cupido loqueretur.
æcipuè infœlix pesti devota futuræ
pleri mentem nequit [130] ardescítque tuendo
œnissa, & puero pariter, donísque movetur. 130 Incenditur amore.
, ubi complexu Æneæ, collóque pependit,
magnum falsi implevit genitoris amorem,
ginam petit. hæc oculis, hæc pectore toto
æret, & interdum gremio fovet, inscia Dido
sideat quantus miseræ deus. at memor ille
Matris Acidaliæ, paullatim abolere Sichæum 131 Præceptorum quæ mater dederat.
cipit, & vivo tentat prævertere amore
m pridem resides animos, desuetáque corda.
stquàm prima quies epulis, mensæq́ remotæ:
teras magnos statuunt, & [132] vina [133] coronant. 132 Vina pro poculis posuit. 133 Coronant autem, id est, implent usque ad marginem.
strepitus, tectis, vocémque per ampla volutant
ria: dependent lychni laquearibus aureis

Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hîc regina gravem gemmis, auróque poposci
Implevítque mero pateram: quam Belus, &
A Belo soliti, tum facta silentia tectis.
Iupiter (hospitibus nàm te dare jura loqu
Hunc lætum Tyriísque diem, Trojaque prof
Esse velis, nostrósque hujus meminisse minore
Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno
Et vos O cœtum Tyrii celebrate faventes.
Dixit, & in mensa laticum libavit honorem,
Primáque libato [134] summo tenus attigit ore,
Tum Bitiæ dedit increpitans, ille impiger h
Spumantem pateram, & pleno se proluit au
Post alii proceres, cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hîc canit errantem Lunam, Solisque [135] lab
Vnde hominum [136] genus, & pecudes, unde
& ignes
Arcturum, pluviásq; Hyadas, geminósque
Quid tantum Oceano properent se tingere S
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrii, Troësque sequ
Nec non & vario noctem sermone trahebat
Infœlix Dido, [137] longúmque bibebat amorem
Multa super Priamo rogitâs, super Hectore
Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis:
Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus A
Immo agè, & à prima die hospes origine nobis
Insidias, inquit, Danaûm, casúsque tuorum,
Erroresque tuos, nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris, & fluctibus estas

134 Reginæ verecundiam ostendit.

135 Defectus.

136 Originem ducentium; si fabulæ respiciuntur à Prometheo, aut à Deucalione & Pyrrha.

137 Magnum & donec ipsa viveret duraturum.

PV

VBL. VIRGILII Maronis Æneidos,

LIBER II.

ARGUMENTUM.

Idus voluntati morem gerens *Æneas*, excidii *Trojani* seriem narrat. Ea est hujusmodi: *Græci* decimo belli *Trojani* an. attritis jam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confu. nt: nocteque ea quæ urbis incendium antecessit, fugam simu. tes, circa *Tenedum* latitant, relicto in agro *Trojano* equo lig. o, tantæ magnitudinis ut portis urbis recipi non posset. Ejus o lectissimum quemque procerum includunt. *Trojani* partim ie *Sinonis* impulsi, partim *Laocoontis* supplicio territi, diruta i parte, equum in arce statuunt. Nocte intempesta *Græci* à *do* profecti, per eam muri ruinam qua equus erat introductus, em invadunt. Sinon reserato equi utero armatos emittit. Om. ferro flammisque fœdantur. *Æneas* interim ab *Hectore* in nis admonetur, ut sibi fuga consulat, deosque patrios incen. rip at. Ille tamen honestam mortem turpi fugæ præferens, a in arma ruit. Satis feliciter primus impetus succedit *anis*: donec *Chorœbi* consilium sequuti, sumptis *Græcorum* ar. suorum telis obruuntur: Interea *Priami* regia oppugnatur, *m*sque ipse à *Pyrrho Achillis* filio interficitur. *Æneas* itaque, tra tentatis omnibus, quum jam nihil spei reliquum esset, sa. *Anchisa* patri committit, eoque in humeros suos sublato, as. ptisque *Ascanio* filio *Creusa*que uxore fugam arripit: *Græci* à go insequuntur. In eo tumultu *Creusam* uxorem amittit, cu. quærendæ caussa per totam urbem oberranti obvia fit uxoris ra, virumque mortis suæ certiorem facit. Ipse ad socios rtitur, quo jam magnus virorum mulierumque numerus fluxerat, ejus auspicium, quocunque terrarum abducere et, sequi paratus.

Aliud Modestini *jurisconsulti Argumentum.*

Conticuere omnes, tunc sic fortissimus heros
Fata recensebat *Trojæ*, casusque suorum,
Fallaces *Graios* simulataque dona *Minervæ*,
Laco͡ontis pœnam, & laxantem claustra *Sinonem*,
Somnum quo monitus acceperat *Hectoris*, atrum:
Iam flammas cœli, *Troum* patriæque ruinas,
Et regis *Priami* fatum miserabile semper.
Impositumque patrem collo dextraque prehensum
Ascanium frustra à tergo comitante *Creusa*.
Ereptam hanc fato, socios in monte repertos.

1 Ora defixa in loquentem tenebant.

2 Quia magnum.

3 Non laboriosi, sed crudelis.

4 Ingeniose: ac si diceret consilio deæ Trojanis iratæ.

5 Ubi ad tempus naves stant portus autem est, ubi hiemant.

6 Excusso luctu dant se lætitiæ Trojani.

Conticuere omnes, [1] intentiq; ora tenebant.
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto.
Infandum Regina jubes renovare dolorem,
Trojanas ut opes, & [2] lamentabile regnum
Eruerint Danai: quæque ipse miserrima vidi
Et quorum pars magna fui. [3] quis talia fando
Myrmidonũ, Dolopũve, aut [3] duri miles V
Temperet à lacrymis? & jam nox humida cæ
Præcipitat, suadéntque cadentia sidera somno
Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem,
Quamquã animus meminisse horret, luctuq; re
Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum divina Palladis [4] arte
Ædificant, sectáque intexunt abiete costas:
Votum pro reditu simulant: ea fama vagatu
Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penitúsque cavernas
Ingentes, uterúmque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna man
Nunc tantùm sinus, & [5] statio malè fida car
Huc se provecti deserto in litore condunt;
Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.
Ergo omnis longo [6] solvit se Teucria luctu;
Panduntur portæ: juvat ire, & Dorica cast
Desertósque videre locos, litusque relictum.
Hîc Dopolũ manus, hîc sævus tendebat Ach
Classibus hîc locus: hîc acies certare solebant
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minerv

molem mirantur equi: primusque Thymœtes
...i intra muros hortatur, & arce locari.
...e [7] dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
Capys, & quorum melior sententia menti,
... pelago Danaûm insidias, suspectaque dona
...ecipitare jubent, subjectisque urere flammis:
... terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
...ditur [8] incertum studia in contraria vulgus.
...mus ibi ante omnes, magna comitante caterva,
...ocoon ardens summa decurrit ab arce:
...procul, O miseri, quæ tanta [9] insania, cives?
...ditis avectos hostes? aut ulla putatis
...a carere dolis Danaûm? sic notus Vlysses?
... hoc inclusi ligno occultantur Achivi.
... hæc in nostros fabricata est machina muros,
...pectura domos, venturaque desuper urbi,
... aliquis latet error, equo ne credite Teucri.
...idquid id est, timeo Danaos & [10] dona ferentes.
... fatus, validis ingentem viribus hastam
...latus, inque [11] feri curvam compagibus alvum
...torsit: stetit illa tremens, uteroque recusso
...onuere cavæ, gemitumque dedere cavernæ.
... si fata deûm, si mens non læva fuisset,
...pulerat ferro Argolicas fœdare latebras,
...ojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
...ce, manus juvenem interea post terga revinctum,
...stores magno ad regem clamore trahebant
...rdanidæ: qui se ignotum venientibus ultro,
...oc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achivis,
...tulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
...a [13] versare dolos, seu ‡ certè occumbere morti.
...dique visendi studio Trojana juventus

7 Quo sunt omnes decepti.

8 Mobile instabile.

9 Insanorum enim est, contra se sentire.

10 Tum quoque cum ferunt dona.

11 Equi.

12 Has ipsas insidias.

13 Exercere.
‡ al. certa.

Circumfusa ruit, certántque illudere capto,
Accipe nunc Danaûm *insidias, & crimine ab*
Disce omnes.

14 Quasi turbatus: ut Exsultat *Amazon*, quasi *Amazon*.

Námque, ut conspectu in medio [14] *turbatus in*
Constitit, atq; oculis Phrygia *agmina circums*
Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora p
Accipere? aut quid jam misero mihi denique re

15 Al. insuper.

Cui neq; apud Danaos *usquam locus:* [15] *& sup*
Dardanidæ *infensi pœnas cum sanguine posc*
Quo gemitu conversi animi, compressus & omn
Impetus: hortamur fari: quo sanguine cretu
Quidve ferat, memoret: quæ sit fiducia capto

16 Tormenta, & mortem.

[16] *Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur.*

17 Al. Fuerint quæcunq.

Cuncta equidē tibi, Rex, [17] *fuerit quodcunq; fa*
Vera, inquit: neque me Argolica *de gente ne*
Hoc primùm: nec, si miserum fortuna Sinon
Finxit, vanum etiam, mendacémque improba fi

18 Dum sermo habetur.

[18] *Fando aliquid si forte tuas pervênit ad aures*
Belidæ *nomen* Palamedis, *& inclyta fama*
Gloria: quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,

19 Privatum, id est mortuum.

Demisere neci: nunc [19] *cassum lumine lugent.*
Illi me comitem, & consanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regnúmque vigeb
Consiliis: & nos aliquod noménque, decúsque
Gessimus. invidia postquam pellacis Vlyssei,

20 Interemptus est.

(Haud ignota loquor) [20] *superis concessit ab o*
Afflictus vitam in tenebris, luctúque trahebam,

21 Tacitus.
22 Post, impatientia doloris, nec tacui.

Et casum insontis [21] *mecum indignabar amici.*
Nec [22] *tacui demens, & me, fors si qua tulisset,*
Si patrios unquam remeassem victor ad Argo

omisi ultorem, & verbis odia aspera movi.
uc mihi prima mali labes, hinc semper Vlysses
iminibus terrere novis, hinc spargere voces
volgum ambiguas, & quærere conscius arma.
c requievit enim, [23] donec Calchante ministro. — 23 Subaudi, me destinat aræ.
d quid ego hæc autem nequicquã ingrata revolvo?
idve moror? [24] si omnes uno ordine habetis Achi- — 24 Si om. Græcos pro hostibus habetis.
q; audire sat est, jam dudum sumite pœnas. (vos,
c Ithacus velit, & magno mercentur Atreidæ.
m verò ardemus scitari, & quærere caussas,
nari scelerum tantorum, artisque Pelasgæ.
sequitur pavitans, & ficto pectore fatur.
pè fugam Danai Troja cupiere relicta
liri, & longo fessi discedere bello:
issentque utinam! sæpè illos aspera Ponti
terclusit hyems, & terruit Auster [25] euntes, — 25 Iter ingredientes.
ecipuè cùm jam hic trabibus contextus acernis
ret equus, toto sonuerunt [26] æthere nimbi. — 26 Pro, ære, poëtica licentia.
spensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
ittimus: isque adytis hæc tristia dicta reportat.
nguine placastis ventos, & virgine cæsa,
m primùm Iliacas Danai venistis ad oras:
nguine quærendi reditus [27] animáque litandum — 27 Græci hominis immolatione.
golica. volgi quæ vox ut venit ad aures,
stupuere animi, gelidusq; per ima cucurrit
a tremor, cui [28] fata parent, quem poscat Apollo. — 28 Mortem.
c Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
otrahit in medios: [29] quæ sint ea numina divûm — 29 Quis debeat immolari & numina pro oraculis posuit.
gitat, & mihi jam multi crudele canebant
tificis scelus, & taciti ventura videbant.
quinos silet ille dies, tectusque recusat
dere voce sua quemquam, aut opponere morti.

Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Composito [30] rumpit vocem, & me destinat aræ:
Assensere omnes, &, quæ sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.
Iámque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
Et salsæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui, fateor, letho me, & vincula rupi.
Limosóque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla vide
Nec dulces gnatos, exoptatúmque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorum morte piab
Quod te, per superos, & conscia numina veri,
Per si qua est, quæ restat adhuc mortalibus usq
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus, & misere scimus [31] ul
Ipse viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus, dictisque ita fatur ami
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graïo
Noster eris, mihiq́ue hæc edisce vera roganti
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis au
Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina b
Dixerat. ille dolis instructus, & arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
Vos æterni [32] ignes, & non violabile vestrum
Testor numen, ait: vos aræ, ensésque nefandi,
Quos fugi, vittæq; deûm, quas hostia gessi,
Fas mihi Graïorum sacrata resolvere jura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua [33] tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.

30 Procumpit in vocem, & dictum est per contrarium, sumpitur enim silentium, non vox, ut, Quid me alta silentia cogis rumpere? vocem autem rumpere, est tacere.

31 Non sponte, (jam enim rogati erant) sed insuper.

32 Velarum, quas fugit: vel solem lunamq. significat.

33 Ob ea quæ latent

modò promissis maneas, servatáque serves
oïa fidem, si vera feram, si magna rependam.
nis spes Danaûm, & cœpti fiducia belli
lladis auxiliis semper stetit: impius ex quo
ydcides, sed enim scelerumq́; [34] inventor Vlysses. 34 Propter Palamedem ipsius astuto consilio interfectum.
ale aggressi sacrato avellere templo
lladium, cæsis summæ custodibus arcis,
ripuere sacram effigiem, manibusq́; cruentis
gineas ausi divæ contingere vittas.
x illo fluere, ac retrò sublapsa referri
es Danaûm: fractæ vires, aversa [35] deæ mens: 35 Minerva.
ec dubiis ea signa dedit [36] Tritonia monstris. 36 Minerva.
x positum castris simulacrum, arsere coruscæ
minibus flammæ arrectis, salsusque per artus
dor iit, terque ipsa solo, mirabile dictu,
micuit, parmámque ferens, hastámque trementem.
xtemplo tentanda fuga canit æquora Calchas:
ec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
mina ni repetant Argis, numénque [37] reducant, 37 Pro reconcilient.
uod pelago, & curvis secum advexere carinis,
t nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
rma deosq́; parant comites, pelagoq́ue remenso,
Improvisi aderunt. ita digerit omina Calchas, 38 Quod ita factum est.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso
Effigiem statuêre, [39] nefas quæ triste piaret. 39 Sacrilegium Vlyssis & Diomedis.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloq́ue educere jussit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit:
Non populum [40] antiqua sub relligione tueri. 40 Sub favore pristino.
Nam si vestra manus violasset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod dî prius omen in ipsum
Convertant) Priami imperio, Phrygibúsq; futurũ.

Sin manibus vestris vestram adscendisset in ur
Vltrò Asiam magno Pelopeia ad mœnia bell
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes,
Talibus insidiis, perjuriq; arte Sinonis

41 Arte expressis, non sponte fluentibus.

Credita res, captiq; dolis lachrimisq; [41] coactis:
Quos neque Tydeides, nec Larissæus Achil
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miseris, multoq; tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon ductus Neptuno sorte sacerdos
Sollennes taurum ingentem mactabat ad aras.

42 Per mare tranq.

Ecce autem gemini à Tenedo[42] tranquilla per alt

43 Angues aquarum sunt, serpentes, terrarum, dracones templorum.

Horresco referens, immensis orbibus [43] angues
Incumbunt pelago, pariterq; ad litora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exsuperant undas: pars cetera Pont
Ponè legit, sinuatq; immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo: jamque arva teneb
Ardentesq; oculos suffecti sanguine, & igni,

44 Mobilibus nullum enim animal tam celerter linguam movet: ut triplicem habere videatur, cum una sit.

Sibila lambebant linguis [44] vibrantibus ora,
Diffugimus visu exsangues. illi agmine certo
Laocoonta petunt, & primùm parva duorum
Corpora gnatorum serpens amplexus uterque
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum auxilio subeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, spirisq; ligant ingentibus: & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum

45 Supereminent.

Terga dati [45] superant capite, & cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas, atroq; veneno:
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Quales mugitus, fugit cum saucius aram

Tau

urus, & [46] incertam excußit cervice securim.

46 dubie illisam, quia certam tauro mortem non attulerit.

gemini lapsu delubra ad summa dracones
fugiunt, sævæque petunt Tritonidis *arcem:*
pedibusq; deæ, clypeiq; sub orbe teguntur.
n verò tremefacta novus per pectora cunctis
sinuat pavor, & scelus expendisse merentem

47 Insinuatur.

ocoonta *ferunt: sacrum qui cuspide robur*
se it, & tergo [48] sceleratam intorserit hastam.

48 Pro scelerátus per hypall.

endum ad sedes simulacrum, orandaq; divæ
mina conclamant.
idimus muros, & mœnia pandimus urbis.
cingunt omnes operi, pedibusq; rotarum
bjiciunt lapsus, & [49] stuppea vincula collo

49 Funes cannabinos.

endunt. scandit fatalis machina muros,
ta armis. circum pueri, innuptæquæ puellæ
Sacra canunt, funemq; manu contingere gaudent

50 Hymnos.

a subit, mediæque minans illabitur urbi.
patria, O divûm domus Ilium, *& [51] inclyta bello*

51 Quia *Troiani* totam *Mysiam* superarunt.

Mœnia Dardanidûm! *quater ipso in limine portæ*
bstitit, atque utero sonitum quater arma dedêre.
stamus tamen immemores, cæciq; furore,
monstrum infelix sacrata sistimus arce.
unc [52] etiam fatis aperit Cassandra *futuris*

52 Vt antea sæpe.

a, [53] dei jussu, non umquam credita Teucris,

53 *Appollinis*, qui fidem sustulit vera dicenti coitus, pro missi spe frustratus.

Nos delubra deûm miseri, quibus ultimus esset
lle dies, festa velamus fronde per urbem.
ertitur intereà cœlum, & ruit Oceano *nox,*
nvolvens umbra magna terramque, polumque,
Myrmidonum*que dolos: fusi per mœnia* Teucri
Conticuere: sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva *phalanx instructis navibus ibat*
A Tenedo, *tacitæ per amica silentia* Lunæ,

Litora nota petens: flammas cùm regia pupp
Extulerat, fatisq; deûm defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad a
Reddit equus, lætique cavo se robore promunt
Tisandrus, Sthenelusque duces, & dirus Vl
Demissum lapsi per funem, Athamasq; Tho
54 Non Pelei filius, sed nepos ex Achille patre.
[54]Peleidesq; Neoptolemus, primúsq; Mac
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus.
Invadunt urbem somno, vinóque sepultam.
Cæduntur vigiles, portisque patentibus omnis
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungun
55 Describit primam noctis partem.
[55] Tempus erat quo prima quies mortalibus ægr
Incipit, & dono divûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hecto
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, atérque cruento
56 Pedes habens loris trajectos.
Pulvere, pérque [56] pedes trajectus lora tumentis,
Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillei,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ig
Squalentem barbam, & concretos sanguine crin
Vulneráque illa gerens, quæ circum plurima mu
57 Quia ratio exigebat, ut loqueretur ille qui venerat.
Accepit patrios. [57] ultrò flens ipse videbar
Compellare virum, & mœstas expromere voces:
O lux Dardaniæ, spes O fidissima Teucrûm,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab
Exspectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominúmque, urbisque labor
Defessi adspicimus? quæ caussa indigna seren
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:

graviter gemitus imo de pectore ducens,
u fuge nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
stis habet muros: ruit alto à culmine Troja.
at patriæ, Priamóq; datum. si Pergama dextra
endi possent, etiam hac defensa fuissent.
a, suosque tibi commendat Troja Penates;
s cape fatorum comites: his mœnia quære:
agna pererrato statues quæ denique Ponto.
ait, & manibus vittas, Vestámque potentem,
ernúmque adytis effert penetralibus ignem.
erso interea miscentur mœnia luctu,
magis, atque magis (quanquam secreta parentis
chisæ domus, arboribúsque obtecta[59] recessit)
larescunt sonitus, armorúmque ingruit horror.
cutior somno, & summi fastigia tecti
scensu supero, atque arrectis auribus adsto.
segetem veluti cùm flamma furentibus Austris
idit, aut rapidus montano flumine torrens
rnit agros, sternit sata læta, boúmque labores:
æcipitésque trahit sylvas: stupet inscius alto
ccipiens sonitum[61] saxi de vertice pastor.
um verò manifesta fides, Danaûmque patescunt
sidiæ: jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
olcano superante domus, jam proximus ardet
calegon: Sigea igne freta lata relucent.
xoritur clamorque virûm, clangorque tubarum.
rma[62] amens capio: nec sat rationis in armis:
d glomerare manum bello, & concurrere in arcem
um sociis ardent animi: furor, iráque mentem
æcipitat, PULCRUMQUE mori succurrit in armis.
cce autem telis Panthus elapsus Achivûm,
anthus[63] Othryades, arcis, Phœbíq; sacerdos,

58 Ab honestate fugam suadet.
59 Longè abfuit.
60 Clarè audiuntur.
61 Montis.
62 Qui nec somnis credidi, nec rebus aspectis: vel Amens, ut in arroci, subitaque re, quasi perturbatus, inops consilii.
63 Al. Otriades.

Sacra manu, victosque deos, parvumque nepote[m]
Ipse trahit, cursuque amens ad litora tendit.
64 Cum tu eam relinquas. Quo res summa loco Panthu?[64] quam prendim[us arcem?]
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
Venit summa dies, & ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troës: fuit Ilium, & in[gens]
65 In Græciam. Gloria Teucrorum: ferus omnia Iupiter[65] A[rgos]
Transtulit: incensa Danai dominantur in urb[e.]
66 Ubi fuerat arx. Arduus armatos[66] mediis in mœnibus adstans
Fundit equus, victorque Sinon incendia misce[t]
Insultans. portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis numquam venêre Mycenis.
Obsedere alii telis angusta viarum
Oppositi. stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci: vix primi prælia tentant
67 Nocturno prœlio. Portarum vigiles, &[67] cæco Marte resistunt.
Talibus Othryadæ dictis, & numine divûm
In flammas, & in arma feror: quo tristis Erin[nys,]
Quo fremitus vocat, & sublatus ad æthera cl[amor.]
68 Al. Armis. Addunt se socios Ripheus, & maxumus[68] an[nis]
Iphitus, oblati per Lunam, Hypanisq; Dym[asque,]
Et lateri agglomerant nostro, juvenisq; Choro[ebus]
Mygdonides: illis qui ad Trojam fortè dieb[us]
Venerat, insano Cassandræ incensus amore:
69 Futurus gener. Et[69] gener auxilium Priamo, Phrygibusq; [ferebat,]
Infœlix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierat;
Quos ubi confertos audere in prælia vidi,
70 Refertur ad inferius verbum, Succurritis. Incipio super his: juvenes, fortissima[70] frustra
Pectora (si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna, videtis:
Excessere omnes adytis, arisque relictis

quibus imperium hoc steterat). succurritis urbi
nsæ : moriamur, & in media arma ruamus,
a salus victis, nullam sperare salutem.
nimis juvenum furor additus. inde, lupi ceu
ores atra in nebula, quos improba ventris
egit cæcos rabies, catulique relicti
ibus exspectant siccis, [72] per tela, per hostes
mus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
iter : vox atra [73] cava circumvolat umbra.
cladem illius noctis, quis funera fando
licet ? aut possit lacrymis æquare labores ?
antiqua ruit, multos dominata per annos:
ima pérque vias sternuntur inertia passim
ora, pérque domos, & relligiosa deorum
ina. nec soli pœnas dant sanguine Teucri :
QUONDAM etiā victis redit in præcordia virtus:
réisque cadunt Danai. crudelis ubique
us, ubique pavor, & [75] plurima mortis imago.
us se Danaûm magna comitante caterva
drogeos offert nobis, socia agmina credens,
ius, atque ultrò verbis compellat amicis:
inate viri. nam quæ tam sera moratur
ities ? alij rapiunt incensa ferúntque
ama : vos celsis nunc primùm à navibus itis ?
it, & extemplò (neque enim responsa dabantur
satis) sensit [76] medios [77] delapsus in hostes :
upuit, retróque pedem cum voce repressit.
rovisum aspris veluti qui sentibus anguem
sit humi nitens, trepidúsque repentè refugit
llentem iras, & cærula colla tumentem.
d secus Androgeos visu tremefactus abibat.
imus, densis, & circumfundimur armis,

71 Expulit ad prædandum.

72 ἐν δίκαιον.

73 Naturale enim est, ut obscurum omne sic cavum.

74 Aliquando tandem.

75 Varia mortis genera significat.

76 Manifestos.

77 Se delapsum Græco more.

Ignaroſq; loci paßim, & formidine captos
Sternimus: [78] adſpirat primo fortuna labori.
Atque hîc exſultans ſucceſſu, animiſq; Chorœ
O ſocii, quæ prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quæq; oſtendit ſe dextra, ſequa
Mutemus clypeos, Danaumq; inſignia nobis
Aptemus. dolus, an virtus, quis in hoſte requir
Arma dabunt ipſi. Sic fatus: deinde comante
Androgei galeam, clypeiq; inſigne decorum
Induitur, lateriq; Argivum accommodat enſe
Hoc Ripheûs, hoc [79] ipſe Dymas, omniſq; juv
Læta facit: ſpoliis ſe quiſque recentibus arma
Vadimus immiſti Danais [80] haud numine noſtro
Multaq; per cæcam congreßi prœlia noctem
Conſerimus. multos Danaûm demittimus Or
Diffugiunt alii ad naves, & litora curſu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rurſus equum, & nota conduntur in
HEU NIHIL invitis fas quemquam fidere
Ecce, trahebatur paßis Priameïa virgo
Crinibus à templo Caſſandra, adytiſq; Mine
Ad cœlum tendens ardentia lumina fruſtra.
Lumina: nam teneras [81] arcebant vincula [82] pa
Non tulit hanc [83] ſpeciem furiata mẽte Chorœ
Et ſeſe medium injecit [84] moriturus in agmen.
Conſequimur cuncti, & denſis incurrimus armi
Hîc primùm ex alto delubri culmine telis
Noſtrorum obruimur, oriturq; miſerrima cæde
Armorum facie, & Graiarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis ira,
Undique collecti invadunt, acerrimus [85] Ajax,
Et gemini Atridæ Dolopumq; exercitus

78 Favet. unde & favor aura dicitur. ut illud, Gaudens popularibus auris.

79 Multi hic distinguunt, ut sit, Ego Æneas.

80 Haud favente nobis numine.

81 Continebant.

82 Quas alioqui tetendisset, ut mos is est.

83 Spectaculum.

84 Neglecta vita, refertur enim ad affectum dimicantis.

85 Oileus.

ersi rupto ceu quondam turbine venti
fligunt, Zephyrusq; Notusq;, & lætus Eois
us equis: stridunt sylvæ, sævitque tridenti
meus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
etiam, si quos obscura nocte per umbram
imus insidiis, totaq; agitavimus urbe,
arent: primi clypeos [86] mentitaq; tela
noscunt, atque ora sono discordia signant.
et obruimur numero: primusq; Chorœbus
nelëi dextra divæ armipotens ad aram
cumbit: cadit & Ripheus, justissimus unus
i fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
aliter visum. pereunt Hypanisq;, Dymasque,
fixi à sociis: nec te tua plurima [87] Panthu
entem pietas, nec Apollinis infula texit.
aci cineres, & flamma extrema meorum,
stor, in occasu vestro nec tela, nec ullas
avisse [88] vices Danaûm: & si fata fuissent
caderem, meruisse manu. divellimur inde
hitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
n gravior, Pelias & vulnere tardus Vlyssei,
otinus ad sedes Priami clamore vocati.
c verò ingentem pugnam, [89] ceu cætera nusquam
lla forent, nulli tota morerentur in urbe:
Martem indomitum, Danaósq; ad tecta ruentes
rnimus, obsessúmque acta testudine limen.
ærent parietibus scalæ, postésque sub ipsos
itantur gradibus, clypeósque ad tela sinistris
rotecti objiciunt: prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contra turres, ac tecta domorum
ulmina convellunt (his se, quando ultima cernunt,
xtrema jam in morte parant defendere telis)

86 Simulacra, quæ nos esse Græcos mentiebantur.

87 Vocativus Græcus.

88 Pugnas, id est pericula.

89 Machinæ applicatur. Servius.

Auratásque trabes, veterum decora alta pare
Devolvunt. alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has servant agmine denso.
90 Quasi anteà defecissent. [90] Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilióque levare viros, vimque addere victi
91 Quia paucis notæ, ideo cæcæ. Limen erat cæcæque [91] fores, & pervius usu
Tectorum inter se Priami, postésque relicti
A tergo, infœlix qua se, dum regna manebant
Sæpius Andromache ferre incomitata sole
92 Hectoris, & Andromaches filium. Ad soceros, & avo puerum [92] Astyanacta tra
Evado ad summi fastigia culminis: unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summisq; sub a
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm solitæ naves, & Achaica castr
Aggressi ferro circum, qua summa labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimusque: ea lapsa repentè ruin
Cum sonitu trahit, & Danaûm super agmin
Incidit. ast alii subeunt: nec saxa, nec allu
Telorum intereà cessat genus.
Vestibulum ante ipsum, primóque in limine Py
93 Fulgore armorum æreorum. Exsultat telis, & luce coruscus aëna.
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pa
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegeb
Nunc positis novus exuviis nitidúsque juventa,
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad Solem, & linguis micat ore trisulci
94 Æolevum prin-ten. Una ingens [94] Periphas, & equorũ agitator Ach
Armiger Automedon: unà omnis [95] Scyria
Scyro ... na ... di... Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactan
Ipse inter primos correpta dura bipenni

...mina perrumpit, postesq; à cardine vellit
...atos: jámque excisa trabe, firma [56] cavavit 961 vit.
...ora, & ingentem lato dedit ore fenestram.
...aret domus intus, & atria longa patescunt:
...årent Priami, & veterum penetralia regum,
...atosque vident stantes in limine primo.
...omus interior gemitu, miseroq; tumultu
...scetur, penitusque [97] cavæ plangoribus ædes 97 Cameræ tectæ.
...ines ululant: ferit aurea sidera clamor.
... pavidæ tectis matres ingentibus errant:
...lexæq; tenent postes, atque oscula figunt.
...t vi patria Pyrrhus: nec claustra, nec ipsi
...odes sufferre valent. labat ariete crebro
...a, & emoti procumbunt cardine postes.
...ia vi, rumpunt aditus, primosq; trucidant
...ssi Danai, & latè loca milite complent.
... sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
... oppositásque evicit gurgite moles,
...r in arva furens cumulo, camposq; per omnes
... stabulis armenta trahit. vidi ipse furentem
... Neoptolemū, geminosq; in limine Atreidas:
... Hecubā centumq; nurus, Priamumq; per aras
...uine fœdantem, quos ipse sacraverat, ignes.
...quaginta illi thalami (spes tanta nepotum)
...rico postes auro, spoliisque superbi
...ubuere: tenent Danai, qua deficit ignis.
...rsitan & Priami fuerint quæ fata, requiras.
... ubi captæ casum, convulsáque vidit
...na tectorum, & [98] mediū in penetralibus hostem: 98 In mediis ædibus.
... dia senior desueta trementibus ævo 99 Sub d...
...mdat nequicquam humeris, & inutile ferrum quod im... vium dic... tur.
...itur, ac densos fertur moriturus in hostes.

Ædibus

Ædibus in mediis, nudoq; sub ætheris axe
Ingens ara fuit, juxtaq; veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra complexa Penat
Hîc Hecuba, & gnatæ nequicquam altaria cir
Præcipites atra ceu tempestate columbæ,
100 al. sedebant. Condensæ, & divûm amplexæ simulacra[100] tene
Ipsum autem sumptis Priamum juvenilibus a
101 Propriè quasi deorũ ira, infusa. Vt vidit, quæ mens tam [101] dira miserrime conju
Impulit his cingi telis? aut quò ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget: non, si ipse meus nunc afforet He
Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes:
Aut moriere simul. sic ore effata, recepit
Ad sese, & sacra longævum in sede locavit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Vnus gnatorum Priami, per tela, per hostes
102 Circumspectat. Porticibus longis fugit, & vacua atria [102] lustr
103 Pro telo posuit. Saucius. illum ardens infesto [103] vulnere Pyrrh
Insequitur, jam jamq; manu tenet, & premit h
Vt tandem ante oculos evasit, & ora parentum,
Concidit at multo vitam cum sanguine fudit.
104 Manifesta certa. Hîc Priamus, quãquã in [104] media jã morte te
Non tamen abstinuit, nec voci, iræque pepercit,
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dî, si qua est cœlo pietas, quæ talia curet,
Persolvant grates dignas, & præmia reddant
Debita: qui gnati coram, me cernere lethum
Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
105 Abl. pro acc. i. tum ego P. [illegible]isessem. Talis in [105] hoste fuit Priamo: sed jura, fid
Supplicis erubuit, corpusq; exsangue sepulchro
Reddidit Hectoreum, meq; in mea regna re

...atus senior, telumque [106] imbelle sine ictu
...ecit: rauco quod protinus ære repulsum,
...ummo clypei nequicquam umbone pependit.
...Pyrrhus: Referes ergo hæc, & nuntius ibis
...idæ genitori: illi mea tristia facta,
...egeneremq; Neoptolemum narrare memento.
...c morere: hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
...xit, & in multo lapsantem sanguine gnati,
...icuitque comam læva, dextráque coruscum
...ulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
... finis Priami fatorum: hic exitus illum
... tulit, Trojam incensam, & prolapsa videntem
...gama, tot quondam populis, terrisque superbum
...egnatorem Asiæ. jacet ingens litore truncus,
...ljumq; humeris caput, & sine nomine corpus,
...ne tum primùm sævus circumstetit horror:
...upui: subiit cari genitoris imago,
...egem æquævum crudeli vulnere vidi
...m exhalantem: subiit deserta Creusa,
...irepta domus, & parvi casus Iuli.
...picio, & quæ sit circum me [109] copia lustro,
...eruere omnes defessi, & corpora saltu
...terram misêre, aut ignibus ægra dedêre.
...que adeò [110] super unus eram: cùm limina Vestæ
...vantem, & tacitam secreta in sede latentem
...Tyndarida adspicio: dant clara incendia lucem
...anti, passimque oculos per cuncta ferenti.
... sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
... pœnas Danaûm, & deserti conjugis iras
...metuens, Trojæ, & patriæ communis Erinnys,
...iderat sese, atque aris invisa sedebat.
...arsere ignes animo: subit ira cadentem

106 Inutile, sine vi.

107 Non respondentem moribus patriis.

108 Imperaverat Phrygia, & Mygdonia: ideo regnator Asiæ vocatur.

109 De exercitu loquitur.

110 Vnus supereram, per tmesin.

111 Helenam.

112 De illa scelerata, vel sceleris pœnas.

113 Quasi de nobis victis.

114 Quæ Helena ictum minabatur.

115 Supervivat.

116 Veretur, ne imperandi sibi fugam non pareat.

Vlcisci patriam, & [112] *sceleratas sumere p*
Scilicet hæc Spartā *incolumis, patriásq; M*
Adspiciet, partoq; ibit regina [113] *triumpho?*
Conjugiumq; domúmque, patres, gnatósque
Iliadum *turba, &* Phrygiis *comitata mini*
Occiderit ferro Priamus? Troja *arserit ig*
Dardanium *toties sudârit sanguine litus?*
Non ita. námque etsi nullum memorabile nom
Fœminea in pœna est, nec habet victoria laud
Exstinxisse nefas tamen, & sumsisse merent
Laudabor pœnas: animumq; explesse juvabi
Vltricis flammæ, & cineres satiasse meorum.
Talia jactabam, & furiata mente ferebar,
Cùm mihi se, non antè oculis tam clara, vide
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisq; videri
Cælicolis, & quanta solet: [114] *dextráque preh*
Continuit, roseóque hæc insuper addidit ore:
Gnate, quis indomitas tantus dolor excitat ira
Quid furis? aut quònam nostri tibi cura reces
Non prius adspicies, ubi fessum ætate paren
Liqueris Anchisen? [115] *superet conjúxne C*
Ascaniusq; *puer? quos omnes undique Grai*
Circumerrant acies: &, ni mea cura resistat,
Iam flammæ tulerint, inimicus & hauserit en
Non tibi Tyndaridis *facies invisa* Lacæna
Culpatúsve Paris: *verùm inclementia divûm*
Has evertit opes, sternitq; à culmine Trojam.
Adspice (námque omnem, quæ nunc obducta
Mortales hebetat visus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
Iussa [116] *time, neu præceptis parere recusa)*

ic, ubi disjectas moles, avulsáque saxis
xa vides, mistóque undantem pulvere fumum,
eptunus muros, magnóq; emota tridenti
undamenta quatit, totámque à sedibus urbem
uit. hic [117] Iuno Scæas sævissima portas
ima tenet, sociúmq; furens à navibus agmen
erro accincta vocat.
am summas arces Tritonia, respice, Pallas
sedit, nimbo effulgens, & Gorgone sæva.
se pater Danais animos, virésque secundas
fficit: ipse deos in Dardana suscitat arma.
[118] Eripe gnate fugam, finémque impone labori.
usquam abero, & tutum patrio te limine sistam.
ixerat: & spissis noctis se condidit umbris.
pparent diræ facies, inimicáque Trojæ
umina magna deûm.
um verò omne mihi visum considere in ignes
lium, & ex imo verti Neptunia Troja.
c veluti summis antiquam in montibus ornum,
um ferro accisam crebrísque bipennibus instant
ruere agricolæ certatim: illa usque minatur,
t tremefacta comam concusso vertice nutat:
ulneribus donec paullatim evicta supremùm
ongemuit, traxitq; jugis avulsa [119] ruinam.
escendo, ac ducente [120] deo, flammam inter, & hostes
xpedior, dant tela locum, flammæq; recedunt.
st ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
ntiquásque domos: genitor, quem tollere in altos
btabam primùm montes, primùmque petebam,
bnegat excisa vitam producere Troja,
xsiliúmque pati. vos O quibus [121] integer ævi
anguis, ait, solidæque suo stant robore vires,

117 Quæ fugat vera res.

118 Cape celeriter.

119 Aliarum arborum.

120 Deo dictum de dea.

121 Quia non est integer sanguis in senibus cum minui per ætatem, Physici dicunt, unde illis tremor.

Vos agitate fugam.
Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam,
Has mihi servassent sedes, satis una, superque
Vidimus excidia, & captæ superavimus urbi.
Sic O, sic positum affati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam, miserebitur hostis,
Exuviásque petet. FACILIS jactura sepulchri
Iam pridem invisus divis, & inutilis annos
Demoror, ex quo [122] me divûm pater, atq; hominũ
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixúsque manebat.
Nos contra effusi lacrymis, conjúxque Creüsa,
Ascaniusque, omnísque [123] domus, ne vertere sec
Cuncta pater, fatóque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptóque, & sedibus hæret in iisdem.
Rursus in arma feror, mortémque miserrimus op
Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabat
Méne efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantúmque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituræq; addere Trojæ
Téque, tuósque juvat, patet isti janua letho: (rh
Iámque aderit [124] multo Priami de sanguine Py
Gnatum ante ora patris, patrẽ qui obtrũcat ad a
[125] Hocce erat, alma parens, quod me per tela, per ig
Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque
Ascaniumq;, patrémq; meum, juxtáque Creüsa
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me [126] Danais: sinite instaurata revisam
Prœlia: nunquam omnes hodiè moriemur inulti.
Hic ferro accingor rursus, clypeóque sinistram

122 De Veneris concussu glo...entem.

123 Pró familia posuit: ut Cice. ad Attim. Tota domus te salutat.

124 Revertitur à cæde Priami.

125 Al. Hoc erat.

126 Quibus mater ...puit.

ctabam aptans, méque extra tecta ferebam.
e autem complexa pedes in limine conjux
rebat, parvúmque [137] patri tendebat Iulum:
periturus abis, & nos rape in [138] omnia tecum:
aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
nc primùm tutare domum. cui [129] parvus Iulus,
i pater, & conjux quondam tua dicta relinquor?
lia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
m subitum, dictúque oritur mirabile monstrum.
ámque manus inter, mœstorúmque ora parentum,
ce levis summo de vertice visus Iuli
ndere lumen [130] apex, tactúque innoxia molli
mbere flamma comas, & circum tempora [131] pasci
os pavidi trepidare metu, crinémque flagrantem
cutere, & sanctos restinguere fontibus ignes.
pater Anchises oculos ad sidera lætus
xtulit, & cœlo palmas cum voce tetendit:
ppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Adspice nos: hoc tantum: &, si pietate meremur,
deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.
x ea fatus erat senior: subitóque fragore
tonuit [133] lævum, & de cœlo lapsa per umbras
ella facem ducens multa cum luce cucurrit.
lam, summa super labentem culmina tecti,
rnimus [134] Idæa claram se condere sylva,
Signantémque vias. tum longo limite sulcu.
at lucem, & latè circum loca sulphure fumant.
Hic verò [136] victus genitor se tollit ad auras,
Affatúrque deos, & sanctum sidus adorat.
amjam nulla mora est: sequor, & quà ducitis, adsum.
Di patrij servate domum, servate nepotem:
Vestrum hoc augurium, vestróque in numine Troja est.

137 Mi... patri.
138 Pericula.
129 Epitheto commendat ætatem.
130 Summitas pilei.
131 Crescere.
132 Intuentes enim dii juvant.
133 Rosperum.
134 Vbi erat Æneæ domus.
135 Scintillis relictis.
136 Coactus mihi assentiri vel cedere.

Cedo equidem, nec gnate tibi comes ire recuso.
Dixerat ille: & jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiúsque æstus incendia volvunt.
[137] Ergo agê chare pater cervici imponere nostræ:
Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit:
Quò res cumque cadent, unum, & commune peri[clum,]
Vna salus ambobus erit. mihi parvus Iulus
Sit comes, & longè servet vestigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam: animis advertite vestr[is.]
Est urbe egressis tumulus, templúmque vetustum
Desertæ [139] Cereris, juxtàque antiqua cupressus
Relligione patrum multos servata per annos.
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu genitor cape sacra manu, patriósque Penat[es:]
Me bello è tanto digressum, & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros, subjectáque colla
Veste super, fulvique insternor pelle leonis,
[140] Succedoque oneri. dextræ se parvus Iulus
Implicuit, sequitúrque patrem non passibus æqui[s.]
Ponè subit conjux. ferimur per [141] opaca locoru[m.]
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent auræ, sonus [142] excitat omni[s]
Suspensum, & pariter comitique, onerique timent[em.]
Iamque propinquabam portis, omnémque videba[r]
Evasisse viam: subito cum creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus, genitorq; per umb[ram]
Prospiciens, Gnate, exclamat, fuge gnate, propinq[uant.]
Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno,
Hîc mihi nescio quòd trepido malè numen amicum

137 Quia jam consensisti.

138 Procul observet vestr. ut ea sequatur.

139 Bene Cereris fanum ante urbem facit esse: quia dea rusticorum est.

140 Subeo humeris.

141 Dixit jam, Arboribusque obtecta recessit.

142 Consternat.

usam eripuit mentem. namque avio cursu
sequor, & nota excedo regione viarum,
misero conjux fatóne erepta Creüsa
stitit, erravitne via, seu lassa resedit,
rtum: nec pòst oculis est [143] reddita nostris, — 143 Tantum enim umbram ejus vidit.
priùs amissam respexi, animumq́ reflexi,
ām tumulū antiquæ Cereris, sedémq; sacratam
imus: hic demum, collectis omnibus, una
fuit, & comites, gnatumque, virumque fefellit.
em non incusavi amens hominumq́, deorumq́?
quid in eversa vidi crudelius urbe?
caniū, Anchisemq́ patrē, Teucrósq; Penates
mmendo sociis, & [144] curva valle recondo. — 144 Sic & lib. 1. dixit, In convexo nemorum.
e urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
t casus renovare omnes, omnémque reverti
Trojam, & rursus caput objectare periclis.
incipio muros, obscuráque limina portæ,
uà gressum extuleram, repeto, & vestigia retro
servata sequor per noctem, & lumine [145] lustro. — 145 Oculis circumspicio.
orror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
de [146] domum si fortè pedem, si fortè tulisset, — 146 Domum me ref. visurus num forte eò ped. retulisset.
e refero. irruerant Danai, & tectū omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa adfastigia vento
olvitur: exsuperant flammæ: furit æstus ad auras.
Procedo ad [148] Priami sedes, arcémque reviso. — 147 Ilico. 148 Patris Creusa.
t jam porticibus vacuis Iunonis asylo
ustodes lecti Phœnix, & dirus Vlysses
Prædam asservabunt. huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Cratherésque auro solidi, [149] captiváque vestis — 149 Captivorum.
Congeritur: pueri, et pavidæ longe ordine matres
Stant circum.

[150] Ausus quinetiam voces jactare per umbram
Implevi clamore vias, mœstúsque Creüsam
Nequicquam ingeminans, iterúmq; iterúmq; vo
Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infœlix simulacrum, atque ipsius umbra Creü
Visa mihi ante oculos, & [151] nota major imago.
Obstupui, steterúntque comæ, & vox faucibus h
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum insano juvat indulgere labori,
O dulcis conjux? non hæc sine numine divûm
Eveniunt: nec te hinc comitem asportare Creü
Fas: haud ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exsilia, & vastum maris æquor arand
Ad terram Hesperiam venies: ubi Lydius, ar
Inter opima virûm, leni fluit agmine Thybris.
Illîc res lætæ, regnumque & regia conjux
Parta tibi. lacrymas dilectæ pelle Creüsæ.
Non ego Myrmidonũ sedes, Dolopúmve su
Adspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, & divæ Veneris nurus:
Sed me magna deûm genitrix his detinet [152] oris.
Iámque vale, & gnati serva communis amorem
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantẽ, & multa volen
Dicere, deseruit, tenuésque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circùm,
Ter frustra [153] compressa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumpta nocte reviso,
Atque hîc ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio admirans numerum, matrésque, virósque,
Collectam [154] exsilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenêre, animis, opibusque parati.

150 Contra salutem, qui me... perem la-... ore.

151 Tanquam de dea dicitur.

152 In quibus colebatur.

153 Compensa.

154 Ad exsilium.

...uascumque velim pelago deducere terras.
...que jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
...ebátque diem: Danaique obsessa tenebant
...ina portarum, nec spes [155] opis ulla dabatur.
...i, & sublato [156] montem genitore petivi.

155 Servandæ urbis.
156 Idam.

...VBL. VIRGILII Maronis Æneidos,

LIBER III.

ARGUMENTUM.

...rsa Troja, Æneas collectis suorum reliquiis, quæ cædi flam... ...isque supererant, parataque apud Antandrum viginti na... ...classe, primum in Thraciam defertur: ubi quum futuræ ur... ...damenta poneret, territus Polydori à Polymnestore cæsi pro... Delum petit. consultoque ibi Apollinis oraculo, quum an... ...n gentis suæ matrem (hoc est, primam originis suæ terram) ...ndam didicisset, falsa Anchisæ patris interpretatione addu... Cretam contendit. Verum quum ibi quoque positis jam ...bus, gravissima peste exagitaretur, in somnis monitus à ...natibus, relicta Creta Italiam petit. Ibi subita oborta tem... ...e, primum ad Strophades insulas appulsus ab Harpyis infesta... ...ox Actium delatus, in honore Apollinis ludos celebrat. In... ...yram prætervectus, Epirum tenet: quæ id temporis Heleno ...i filio parebat, cui post Pyrrhi cædem Andromache in con... ...n cesserat. Helenus Æneam hospitio excipit, omnique hu... ...tis genere complectitur: imminentiumque terra marique ...lorum certiorem facit. Æneas, relicta Epiro, Tarentum, ...nque Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliæ partem quæ ...monti adjacet, appellitur. Ibi Achæmenidem ab Vlysse in ... antro desertum, supplicem recipit: edoctusque ab eo de ...m feritate, inde anchoras solvit: memorque præceptorum ...vitatis Charybdis & Scyllæ periculis, Siciliæ littora longo ...u circumvectus, tandem Drepanum advehitur: ubi Anchi... ...senio tum longæ navigationis jactatione fatigatus, fatis ...it. Inde Italiam petiturus, immissa ab Æolo subita tem... ...s in Africam ejicitur, quam partem libro primo exequitur.

Aliud Modestini *jurisconsulti Argumentum.*

Post eversa *Phrygum* regna, ut fuga cœpta moveri:
Vtque sit in *Thracem* primo devectus, ibique
Mœnia condiderit, *Polidori* cæde piata.
Regis & hospitium, ut *Phœbi* responsa canebant:
Cœptum iter in *Creten*, rursus nova fata reperta.
Naufragus ut fuerit *Strophadas* compulsus ad undas
Inde fugam, atque iterum enarrat præcepta *Celano*.
Liquerit utque *Helenum*, perceptis ordine fatis.
Supplicem *Achamenidum*, *Polyphemo* urgente, receptum
Amissumque patrem *Drepani*, atque hic deinde quievit.

Imperium *Trojanum*, quod erat in *Asia*: *Ilium* enim in *Phrygia* minore.

Postquam [1] *res* Asiæ, Priamiq; *evertere gentem*
Immeritam visum superis, ceciditq; superbum
Ilium, *& omnis humo fumat* Neptunia Troja:
Diversa exsilia, & desertas quærere terras
Auguriis agimur divûm, classémque sub ipsa
Antandro, *&* Phrygiæ *molimur montibus Ida,*
Incerti quò fata ferant, ubi sistere detur:
[2] *Contrahimúsque viros. vix prima inceperat æstas,*
Et pater Anchises *dare fatis vela jubebat.*
Litora tum patriæ lacrymans, portúsque relinquo,
Et campos ubi Troja *fuit, feror exsul in altum*
Cum [3] *sociis, gnatóque,* Penatibus, *& magnis Dîs.*
Terra procul vastis colitur Mavortia *campis:*
Thraces *arant, acri quondam regnata* Lycurgo:
Hospitium antiquum Trojæ, *sociique* Penates
Dum [4] *fortuna fuit. feror huc, & litore curvo*
Mœnia prima loco: fatis ingressus iniquis,
Æneadásque *meo nomen de nomine fingo.*
Sacra [5] Dionææ *matri, divisque ferebam*
Auspicibus cœptorum operum, superoque nitentem
Cælicolûm regi mactabam in litore taurum.
Fortè fuit juxta [6] *tumulus, quo cornea summo*
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.

2 Colligimus.

3 Duo humana posuit, & duo divina, pateris non fit mentio, quia non pervenit in *Italiam*.

4 Fortunati fuimus.

5 Veneri.

6 Et collis, & sepulchrum.

ßi, viridémque ab humo convellere sylvam
tus ramis tegerem ut frondentibus aras:
rendum, & dictu video mirabile monstrum.
n, quæ prima solo ruptis radicibus arbos
tur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
rram tabo maculant. mihi frigidus horror
mbra quatit, gelidúsque coit formidine sanguis.
sus & alterius [7] *lentum convellere vimen* 7 Molle, & flexuosum.
quor, & caussas penitus tentare latentes:
& alterius sequitur de cortice sanguis.
lta movens animo, nymphas venerabar agrestes,
ivumque patrem, Geticis *qui præsidet arvis,*
secundarent visus, omenque [8] *levarent.* 8 Bonum, ac leve, id est, minime grave, aut adversum, facerent.
ia sed postquam majore hastilia nisu
edior, genibusque adversæ obluctor arenæ:
quar, an sileam?) gemitus lacrymabilis imo
ur tumulo, & vox reddita fertur ad aures:
miserum Ænea *laceras? jam parce sepulto,*
pias scelerare manus. non me tibi Troja
nam tulit: haud cruor hic de stipite manat,
fuge crudeles terras, fuge litus avarum.
Polydorus *ego: hic confixum ferrea texit*
rum seges, & jaculis increvit acutis.
verò ancipiti mentem formidine pressus
pui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.
Polydorum *auri quondã cum pondere magno*
lix Priamus *furtim mandârat alendum*
eïcio regi, cum jam diffideret armis
daniæ, cingique urbem obsidione videret.
ut opes fractæ Teucrûm, *& fortuna recessit,*
Agamemnonias, *victriciáque arma secutus,*
mne abrumpit, Polydorum *obtruncat, & auro* 9 Imperium, ut, Postquam res Asiæ. lib. 3.

Vi potitur. QUID NON mortalia pectora cogis
Auri [10] sacra fames? postquam pavor ossa reli
Delectos populi ad proceres primumque parentem
Monstra deûm refero, &, quæ sit sententia po
Omnibus idem animus scelerata excedere terra,
Linquere pollutũ hospitiũ, & dare [11] classib⁹ Au
Ergo instauramus Polydoro [12] funus, & ing
Aggeritur tumulo tellus: stant manibus aræ
Cæruleis mœstæ vittis, atraque cupresso:
Et circum Iliades crinem [13] de more solutæ.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
[14] Sanguinis & sacri pateras, animamque sepul
Condimus. & magna supremùm voce ciemus.
Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auster in
Deducunt socii naves, & litora complent.
Provehimur portu, terræque, urbesque [15] recedu
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri, & Neptuno Ægæo:
Quam pius [16] Arcitenens, oras, & litora circ
Errantem, Mycone celsa, Gyaroque revinxit
Immotamque coli dedit, & contemnere [17] ventos.
Huc feror: hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit. egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominũ, Phœbique [18] sac
Vittis, & sacra redimitus tempora lauro
Occurrit: veterem Anchisen agnoscit amicum.
Iungimus hospitio dextras, & tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto.
Da [19] propriam Thymbræe domum, da mœni
Et genus, & mansuram urbem, serva altera T
Pergama, relliquias Danaûm, atque immitis A

10 Execrabilis. ut Sacræ pandunturportæ.

11 Hypallage, pro dare classem Austru.

12 Sepulchrum.

13 Gentis, aut præliantium.

14 De victimis sumptis.

15 Ita navigantibus videtur.

16 Apollo.

17 Obterræ motum.

18 Tunc erat hic mos, reges essent etiam sacerdotes, vel pontifices.

19 Perpetuam.

sequimur? quóve ire jubes? ubi ponere sedes?
r [20] augurium, atque animis illabere nostris.
fatus eram: tremere omnia visa repentè,
naq́ue, laurusq; dei, totusq; moveri
circùm, & mugire adytis cortina reclusis.
si petimus terram, & vox fertur ad aures:
anidæ duri, quæ vos à stirpe parentum
tulit tellus, eadem vos ubere læto
et reduces: antiquam exquirete matrem.
mus Æneæ cunctis dominabitur oris,
ati gnatorum, & qui nascentur ab illis.
Phœbus: mistoq́, ingens exorta tumultu
a, & cuncti, quæ sint ea mœnia, quærunt,
Phœbus vocet errantes, jubeatq; reverti.
enitor veterum volvens monumenta virorum,
ò proceres, ait, & spes discite [22] vestras.
a Iovis magni medio jacet insula Ponto,
Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
n urbes habitant magnas, uberrima regna:
imus unde pater, si ritè audita recordor,
as Rhœteas primùm est advectus ad oras,
avitq; locum regno. nondum Ilium, & arces
mεæ steterant: habitabant vallibus imis.
nater cultrix Cybele, Corybantiaq; æra,
mque nemus: hinc fida silentia sacris,
cti currum dominæ subière leones.
gitè, & divûm ducunt qua jussa, sequamur:
nus ventos, & Gnossia regna petamus.
ongo [24] distant cursu: modò Iupiter adsit,
lux classem Cræteis sistet in oris.
tus, meritos aris mactavit honores,
um Neptuno, taurum, tibi pulcher Apollo,

20 Oraculum.

21 Brevem syllabam, quæ pro longa posuit, ratione finalitatis.

22 Quia se moriturum sciebat.

23 Pro elegit, ut, Pars optare locum.

24 A Delo.

Nigram Hyemi pecudē, Zephyris felicib
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertáque litore Cret
Hoste vacare domos, sedésque adstare relict
Linquimus Ortygiæ portus, pelagóque vo
[25] Bacchatámq; jugis Naxon, viridémq; Do

25 Viribus consitam.

Olearon, niveámque Paron, sparsásque p
Cycladas, & crebris [26] legimus freta consit

26 Prætervehimur.

Nauticus exoritur vario certamine clamor:
Hortantur socii, Cretam, [27] proavosque p

27 Primi erant cultores Cretæ.

Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur or
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamque voco, & lætam cognomine
Hortor [28] amare focos, arcémque attollere t

28 Domus construere.

Iámque ferè sicco subductæ litore puppes.
Connubiis, arvisque novis [29] operata juventu

29 Sacrificium fecit, quia mos erat, ut neq; uxor duceretur, neque ager araretur sine sacrificiis.

Iura domosque dabam: subitò cum tabida m
Corrupto cœli tractu, miserandáque vēnit
Arboribusque, satisque lues, & lethifer annu
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora. tum steriles exurere Seirius agros.
Arebant herbæ, & victum seges ægra negaba
Rursus ad oraclum Ortygiæ, Phœbumq; re
Hortatur pater ire mari, veniámque precari:
Quem fessis finem rebus ferat: unde laborum
Tentare auxilium jubeat: quò vertere cursus.
Nox erat, & terris animalia somnus habebat
Effigies sacræ divûm, Phrygiique Penates,
Quos mecum à Troja, mediisque ex ignibus
Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis
In somnis, multo manifesti [30] lumine. qua se

30 Cum nimbo, qui circa deos videri solet.

uà per incertas fundebat Luna fenestras.
m sic affari, & curas his demere dictis:
od tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est
c canit, & tua nos en ultro ad limina mittit:
s te, Dardania incensa, tuáque [31] arma secuti: 31 Pro, tuas partes, tuum imperium.
s tumidum sub te permensi classibus æquor:
em venturos tollemus in astra nepotes,
periúmque urbi dabimus. tu mœnia magnis
agna para, longúmque fugæ ne linque laborem.
utandæ sedes: non hæc tibi litora suasit
elius, aut Cretæ jussit considere Apollo.
t locus, [32] Hesperiam, Graii cognomine dicunt, 32 Ab Hespero Rege.
erra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ.
Enotrî coluêre viri: nunc fama, minores
aliam dixisse, ducis de nomine, gentem.
æ nobis propriæ sedes, hinc Dardanus ortus,
siusque pater, genus à [33] quo Principe nostrum. 33 De Dardano, non de Iasio dictum.
rge agè, & hæc lætus longævo dicta parenti
aud dubitanda refer: Coritum, terrásq; require
usonias: Dictæa negat tibi Iupiter arva.
nalibus attonitus visis, ac voce deorum,
s. Nec sopor illud erat, sed coràm agnoscere vultus,
batásque comas, præsentiáque ora videbar:
rem gelidus toto manabat corpore sudor)
: ripio è stratis corpus, tendóque supinas
cœlum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis. perfecto lætus honore 34 Alias perfecta.
Anchisen facio certum, rémque ordine pando,
gnovit prolem [35] ambiguam, geminósque parentes, 35 Non incertam, sed duplicem.
éque novo veterum deceptum errore locorum,
Tum memorat: Gnate Iliacis [36] exercite fatis, 36 Fatigate.
ola mihi tales casus Cassandra canebat.

Nunc

Nunc repeto hæc generi portendere debita no
Et sæpè Hesperiam, sæpè Itala regna vocar
Sed quis ad Hesperiæ venturos litora Teucro
Crederet? aut quem tum vates Cassandra mo
Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequam
Sic ait, & cuncti dictis paremus ovantes.
Hanc [37] quoque deserimus sedem, paucisque re
Vela damus, vastumq; [38] cava trabe currimus a
Postquàm altum tenuere rates, nec jam amplius
Appârent terræ, cœlum undiq; & undiq; Pont
Tum mihi cœruleus supra caput adstitit [39] imbe
Noctem, hiememq; ferens, & inhorruit unda ten
Continuò venti volvunt mare, magnâque surgu
Æquora: dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvêre diem nimbis, & [40] nox humida cœlum
Abstulit: ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem, noctémque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ media [41] Palinurus in unda
Tres adeò incertos cæca caligine Soles
Erramus pelago: totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primùm se [42] attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus: haud mora, naut
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me litora prim
Accipiunt. Strophades Graio stant nomine di
Insulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyæq; colunt aliæ, Phineïa postquàm
Clausa domus, mensásque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis, & ira deûm Stygiis sese extulit undis.

37 Vt Trojam & Thraciam.

38 Navis definitio.

39 Caliginem cum tempestate.

40 Nubes fuliginosa.

41 Vide ejus mortem, lib. 5. in fine.

42 Exurgere enim videtur propinquantibus ad litora.

rginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, [43] uncæque [44] manus, & pallida semper
a fame.
uc ubi [45] delati portus intravimus: ecce
ta boum passim campis armenta videmus.
prigenúmque pecus, nullo custode, per herbam.
uimus ferro, & divos, ipsúmque vocamus
In prædam, partémq; Iovem. tunc litore curvo [46]
xtruimusq; toros, dapibúsque epulamur opimis.
subitò horrifico lapsu de montibus adsunt
arpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas,
ripiuntque dapes. contactuq; omnia fœdant
mundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
sum in secessu longo sub rupe cavata,
boribus clausi circùm atque horrentibus umbris,
ti uimus mensas, arisque reponimus ignem.
sum ex [47] diverso cœli, cæcisque latebris
rba sonans prædam pedibus circumvolat uncis.
llunt ore dapes. sociis tunc, arma capessant,
ico, & dira bellum cum gente gerendum.
aud secus ac jussi faciunt, tectósque per herbam
Disp[48]nunt enses, & scuta latentia condunt.
go ubi delapsæ sonitum per curva dedêre
ora: dat signum specula Misenus ab alta
e cavo: invadunt socii, & [49] nova prœlia tentant,
scœnas pelagi ferro fœdare volucres.
d neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
cipiunt, celerique fuga sub sidera lapsæ
mesam prædam, & vestigia fœda relinquunt.
a in præcelsa consedit rupe Celæno
felix [50] vates, rupitque hanc pectore vocem:
llum etiam pro cæde boum, stratisque juvencis,

43 Sordis effusio.
44 Vngues.
45 Necessitatem significat. nam sponte venimus, non deferimur.
46 In prædæ partem: nam de præda diis immolabant.
47 E secreto montium loco.
48 Figura pro disponunt, & tegunt.
49 Vel quia rarum est pugnare cum *Harpyiis*, vel quia vulnerari non poterant.
50 Nuntia infelicitatis.

Laomedontiadæ, bellúmne inferre paratis?
51 Neptunio. Et [51] patrio insontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta,
Quæ Phœbo pater omnipotẽs, mihi Phœb⁹ Ap
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisq; vocatis
Ibitis Italiam, portusq; intrare licebit:
Sed non antè datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames, nostræq; injuria cædis,
52 Circumesas, id est, rotundas, puniceas scilicet quas majores in honore deorum habebant. [52] Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in sylvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Diriguit. cecidêre animi: nec jam amplius arm
Sed votis, precibusque jubent exposcere pacem,
Sive deæ, seu sint Diræ, obscenæq; volucres.
Et pater Anchises, passis de litore palmis,
Numina magna vocat, meritósque inducit honore
Di probibite minas: di talem avertite casum,
Et placidi servate pios. tum litore funem
Deripere, excussósque jubet laxare rudentes.
53 Celeriter transimus. Tendunt vela Noti: fugimus spumantibus und
Quà cursum ventúsque, gubernatorque vocabant.
54 Ob locorum asperitatem, non sponte, sed quia fessi: est enim nautis formidatus. Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos.
Dulichiumq;, Sameq;, & Neritos ardua saxi
Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna,
Et terram altricem sævi execramur Vlyssis.
Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis,
55 In honorem augusti dictum. Et [55] formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, & parvæ succedimus urbi:
Anchora de prora jacitur: stant litore puppes,
Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurq; Iovi, votisque incendimus aras,

Actiáque Iliacis *celebramus litora ludis.*
xercent patrias oleo labente palæstras
udati socii: juvat evasisse tot urbes
golicas, mediosq́ue fugam tenuisse per hostes.
terea [57] *magnum* Sol *circumvolvitur annum,*
glacialis hyems Aquilonibus *asperat undas.*
e cavo clypeum, magni gestamen Abantis,
stibus adversis figo, & rem carmine signo:
neas *hæc de* Danais *victoribus arma.*
nquere tum portus jubeo, & considere transtris.
tatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
tinus aërias Phæacum *abscondimus arces,*
oraque Epeiri *legimus, portúque subimus*
haonio, & *celsam* Buthroti *adscendimus urbem.*
incredibilis rerum fama occupat aures,
iamidem Helenum Graias *regnare per urbes,*
jugio Æacidæ Pyrrhi, *sceptrisque potitum:*
[58] *patrio* Andromachen *iterum cessisse marito.*
stupui: miróque incensum pectus amore
mpellare virum, & casus cognoscere tantos.
gredior portu, classes & litora linquens.
lennes tum forte dapes & tristia dona,
e nibem in luco falsi Simoentis *ad undam*
abat cineri Andromache, Manesq́ue *vocabat*
ectoreum *ad tumulum: viridi quem cespite inanem,*
[59] *geminas caussam lacbrymis, sacraverat aras.*
me conspexit venientem, & Troja *circum*
a amens vidit: magnis exterrita [60] *monstris*
iriguit visu in medio: calor ossa reliquit.
itur, & longo vix tandem tempore fatur:
ne te facies, verus mihi nuntius affers
e dea? vivisne? aut si lux alma recessit,

56 Addidit, magnum, ne lunaris annus, qui est triginta dierum, intelligeretur.

57 Addidit, *Sol* ne, quia dixerat, magnum, de illo omnium Planetarum anno, qui sunt annorum xxxvi. millia, acciperetur.

58 *Trojano Heleno*, anteà ejus fratri *Hectori* nuptam.

59 Unam marito, alteram filio.

60 Rebus insperatis.

61 Obstupuit.

Hector ubi est? dixit, lachrymásq; effudit, & o
62 Inconsolabiliter, & impatienter dolenti. Implevit clamore locum. vix pauca [62] furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hisco.
Vivo equidem, vitámque extrema per omnia du
Ne dubita: nam vera vides.
Heu, quis te casus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna satis fortuna revisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia
Dejecit vultum, & dimissa voce locuta est: (v
63 Quia virgo extincta est. O fœlix una [63] ante alias [64] Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus alt
64 *Polyxena.* Iussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ,
65 *Pyrrhi.* Stirpis Achilleæ fastus, juvenémque superbu
Servitio enixæ tulimus: qui deinde secutus (n
66 *Ledæ* neptem. [66] Ledæā Hermionen, Lacedæmoniosq; Hy
Me famulā famuloq; Heleno transmisit haben
Ast illum ereptæ magno inflammatus amore
67 Ob interfectam matrem. Conjugis, & [67] scelerum Furiis agitatus Oreste
Excipit incautum, patriásque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi, regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine cam
Chaoniamque omnem Trojano à Chaone di
68 Id est tam prosperi. Pergamaque, Iliacamq; jugis hanc addidit ar
Sed tibi qui [68] cursum venti, quæ fata dedêre?
69 Non *Creusæ* quam mortuam *Andromache* scire non poterat, sed patriæ, quæ communis omnium est. Aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superátne, & vescitur a
Quem tibi jam Troja.
Ecqua jam puero est amissæ cura [69] parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animósque viriles
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hecto

Talia fundebat lacrymans, longosque ciebat
Incassum fletus: cum sese à mœnibus heros
Priamides *multis* Helenus *comitantibus offert,*
Agnoscitque suos, lætúsque ad mœnia ducit,
Et multùm lacrymas verba inter singula fundit.
Procedo, & parvam Trojam, *simulatáque magnis*
Pergama, *& arentem* Xanthi *cognomine rivum*
Agnosco, Scææque *amplector limina portæ.*
Necnon & Teucri *socia simul urbe fruuntur.*
Illos porticibus rex[70] *accipiebat in amplis.*
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterásque tenebant.
Iamque dies, altérque dies processit, & auræ
Vela vocant,[71] *tumidoq; inflatur carbasus* Austro,
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso:
Trojugena interpres divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas,[72] Clarii *lauros, qui sidera sentis,*
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ:
Fare age (námq; omnem cursum mihi prospera dixit
Relligio, & cuncti suaserunt numine divi
Italiam *petere, & terras tentare*[73] *repostas:*
Sola novum, dictúque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristes denuntiat[74] *iras,*
Obscenámque famem) quæ prima pericula vito,
Quidve sequens tantos possim superare labores.
Hîc Helenus, *cæsis primùm de more juvencis,*
Exorat pacem divûm, vittásque resolvit
Sacrati capitis, meq; ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo[75] *suspensum numine ducit:*
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos:
Nate dea (nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex

70 De convivio intelligo: sic *Terentius*, Accipit homo melius nemo.

71 Tumefaciente, ab effectu.

72 *Apollinis*, ab oppido *Clario*, sito in finibus *Colophoniorum*.

73 Longe positas.

74 Deorum, ob injurias sibi illatas.

75 Sollicitum attentum.

[76] Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quò tutior [77] hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis. prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinosque ignare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit [78] invia terris.
Ante & Trinacria [79] lentandus remus in unda,
Et salis Ausonii lustrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque insula Circes,
Quàm tuta possis urbem componere terra.
Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
Cùm tibi sollicito secreti ad fluminis undam,
Litores ingens inventa sub ilicibus sus
[80] Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera gnati:
Is locus urbis erit: requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
[81] Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hîc & Narycii posuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneùs: hîc illa ducis [82] Melibœi
Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro.
Quin: ubi transmissæ steterint trans æquora classes.
Et positis aris jam vota in litore solves:
Purpureo [83] velare comas adopertus amictu,
Nequa inter sanctos ignes in [84] honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omina turbet.

Hanc

Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in relligione nepotes.
Ast ubi digressum Siculæ *te admoverit oræ*
Ventus, & [85] *angusti rarescent claustra* Pelori: 85 Quia continenti tribus pas[...] suum mil[...] bus distat.
Læva tibi tellus, & longo læva petantur
Æquora circuitu: & dextrum fuge litus, & undas.
Hæc loca vi quondam, & vasta convulsa ruina
(TANTUM *ævi longinqua valet mutare vetustas*)
Dissiluisse ferunt: cum protinus utraque tellus
Una foret, venit medio vi Pontus, *& undis* 86 P[...] medium, [...] it clamor cœlo.
Hesperium Siculo *latus abscidit, arvaque, & urbes*
Litore diductas angusto interluit æstu.
Dextrum Scylla *latus, lævum implacata* Charybdis
Obsidet, atque imo Barathri *ter gurgite vastos*
Sorbet in abruptum fluctus, rursúsque sub auras
Erigit alternos, & sidera verberat unda.
At Scyllam *cæcis cohibet spelunca latebris*
Ora exsertantem & naves in saxa trahentem.
[87] *Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo* 87 Prim[...] corporis partes.
Pube tenus: postrema immani corpore [88] *pristis,* 88 Balæn[...]
Delphinum *caudas utero* [89] *commissa luporum.* 89 Iunct[...] Synecdoche.
Præstat Trinacrii *metas lustrare* Pachyni
[90] *Cessantem, longos & circumflectere cursus,* 90 Imm[...] rantem.
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, *& cæruleis canibus resonantia saxa.*
Præterea, si qua est Heleno *prudentia, vati*
Si qua fides, animum si veris implet Apollo,
Unum illud tibi nate dea, præque omnibus unum
Prædicam, & repetens, iterumque, iterumque monebo,
Iunonis *magnæ primùm prece numen adora:*
Iunoni *cane vota libens, dominámque potentem*
Supplicibus supera donis: sic denique [91] *victor* 91 Voti compos.

Trinacria fines Italos mittêre relicta.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
Divinosque[92] lacus, & Averna sonantia sylvis,
Insanam vatem adspicies: quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas, & nomina mandat.
Quæcumque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit,
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verùm eadem, verso tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit[93] janua frondes;
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
Inconsulti abeunt, sedémque odêre Sibyllæ.
Hîc tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti:
(Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus implere secundos)
Quin adeas vatem, precibúsque oracula poscas:
Ipsa canat, vocemque volens, atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiásque ferásque laborem,
Expediet, cursúsque dabit venerata secundos.
Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.
Vnde agè, & ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ postquam vates sic ore effatus amico est.
Dona dehinc auro[95] gravia, sectóque[96] elephanto.
Imperat ad naves ferri, stipátque carinis
Ingens argentum, Dodonæósque lebetas.
Loricam consertam hamis, auroque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristasque comantes,
Arma Neoptolemi. sunt & sua dona parenti.
Addit equos, additque duces.
Remigium supplet: socios simul instruit armis.

Interea

2 Aver- … , & Lu- … um, divi- … autem, … t, conse- … os.

Non ja- … , sed … tus per … nam in- … fus. Non ac- … o consi-

5 Vltima … aba con- … consue- … inem … ducitur … one fi- … tatis. 6 Ebore.

Intereà classem velis aptare jubebat
Anchises, *fieret vento mora ne qua* [97] *ferenti.* 97 Flanti seu secundo.
Quem Phœbi *interpres multo compellat honore:*
Conjugio Anchisa Veneris *dignate superbo,*
[98] *Cura deûm, bis* Pergames *erepte ruinis,* 98 Qui curæ es diis, utpote illis charus.
Ecce tibi Ausoniæ *tellus: hanc arripe velis:*
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est.
Ausoniæ *pars illa procul, quam pandit* Apollo.
Vade, ait, O fœlix gnati pietate quid ultrà
[99] *Provehor, & fando surgentes demoror* Austros? 99 Prosequor sermonem.
Nec minus Andromache, *digressu mœsta supremo,*
Fert picturatas auri [100] *subtemine vestes.* 100 *Subtegmine.*
Et Phrygiam Ascanio *chlamydem:* [101] *nec cedit ho-* 101 Nec munera dat inferiora meritis.
Textilibúsq; onerat donis, ac talia fatur: (*nori,*
Accipe & hæc, manuum tibi quæ monumenta mearũ
Sint, puer, & longũ Andromaches *testentur amorẽ*
Conjugis Hectoreæ: *cape dona extrema tuorum,*
O mihi sola mei super Astyanactis *imago.*
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo,
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
VIVITE *felices, quibus est* [102] *fortuna peracta* 102 Adversa.
Iam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris æquor arandum:
Arva neque Ausoniæ, *semper cedentia* [103] *retrò* 103 Vt illud, *Italiam fugientis prendimus oras.*
Quærenda. effigiem Xanthi, Troja*mque videtis,*
Quam vestræ fecere manus, melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit minus [104] *obvia* Graiis. 104 Obnoxia *Græcorum* injuriæ.
Si quando Thybrim, *vicináq;* Thybridis *arva*
Intrâro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognatas urbes olim, populósque propinquos
Epeiro Hesperia, *quibus idem* Dardanus *auctor,*

Atque idem casus: unam faciemus utramque
Trojam animis, maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta
Unde iter Italiam, cursúsque brevissimus undis.
Sol ruit intereà, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
Sortiti [105] remos, passimque in litore sicco.
Corpora curamus: fessos sopor irrigat artus.
Nec dum orbem medium nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat:
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviásq; Hyadas, geminósq; Triones
Armatumque auro circumspicit Oriona,
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum è puppi [106] signum: nos castra movemus,
Tentamusque viam, & velorum pandimus alas.
Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
Cum procul obscuros colles, humilémque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto socij clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera [107] corona
Induit, implevitque mero, divósque vocavit,
Stans celsa in puppi.
Di [108] maris, & [108] terræ tempestatúmque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ, portúsque patescit
Iam propior, templumq; apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii: & proras ad litora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum,
Objectæ salsa spumant adspergine cautes.
Ipse [109] latet, gemino demittunt brachia muro

105 Sorte partiti officia remigandi.

106 Faculam extulit ut illud. Flammas cum regia puppis extulerat.

107 Aut usque ad summum implevit, aut re vera coronavit.

108 Maris, quod navigo, terræ, quo sum iturus.

109 Procul attuentibus.

Turriti scopuli, refugitque à litore templum.
Quatuor hîc, (primum omen) equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore nivali.
Et pater Anchiles: *Bellum O terra hospita portas:*
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre:
Spes est pacis, ait. tum numina sancta precamur
Pallad*is armisonæ, quæ prima accepit* [110] *ovantes.* 110 Lætabundos.
Et capita ante aras Phrygio *velamur amictu:*
Præceptisq́ Heleni, dederat quæ [111] *maxima, ritè* 111 Quia dixerat Præque omnibus unum Prædicam.
Iunoni Argivæ *jussos adolemus honores.*
Haud mora: continuò perfectis ordine votis.
Cornua velatarum [112] *obvertimus antennarum,* 112 Vt cursum mutaremus.
Grajugenúmque domos, suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, *si vera est fama,* Tarenti
Cernitur: attollit se diva Lacinia *contra,*
Caulonisque arces, & [113] *naufragum* Scylacæum 113 Naufragia afferens.
Tum procul è fluctu Trinacria *cernitur* Ætna,
Et gemitum ingentem pelagi, pulsatáque saxa
Audimus longè, fractasq́ ad litora [114] *voces,* 114 Quæ redduntur perculsu fluctuum ad saxa.
Exsultantq́ vada, atque æstu miscentur arenæ.
Et pater Anchiles: *nimirum hæc illa* Charybdis:
Hos Helenus *scopulos, hæc saxa horrenda canebat.*
[115] *Eripite O socii, pariterque insurgite remis.* 115 Hoc periculo insurgentes remis.
Haud minùs ac jussi faciunt: primúsq; rudentem
Contorsit lævas proram Palinurus *ad undas.*
Lævam cuncta cohors remis, ventisque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, & iidem
Subducta ad Manes *imos descendimus unda.*
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:
Ter spumam elisam, & [116] *rorantia vidimus astra.* 116 Pro irrorata.

117 Ventus occidit cadente simul sole. Intereà fessos [117] ventus cum Sole reliquit,
Ignarique viæ, Cyclopum allabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens
Ipse, sed horrificis juxtà tonat Ætna ruinis.
118 Evomit. Interdúmque atram [118] prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente favilla,
Attollitq; globos flammarum, & sidera lambit:
119 Partes, nam & ossa terræ dicuntur. Interdum scopulos, avulsáque [119] viscera montis
Erigit eructans, liquefactáque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundóque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Vrgeri mole hac, ingentémque insuper Ætnam
120 Fornacibus. Impositam, ruptis flammam exspirare [120] caminis,
Et, fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cælum subtexere fumo.
Noctem illam tecti sylvis immania monstra
Perferimus: nec, quæ sonitum det caussa videmus.
121 Per ætheris splendorem. Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus [121] æthra
Siderea polus, obscuro sed nubila cælo,
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jámque dies primo surgebat Eoo,
Humentémque Aurora polo dimoverat umbram:
Cùm subito è sylvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri, miserandáque cultu
Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
122 Prolixa. Respicimus: dira illuvies, [122] immissáque barba,
123 Illigatum. [123] Consertum tegmen spinis, at cætera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque ubi Dardanius habitus, & Troïa vidit
Arma procul, paullùm adspectu conterritus hæsit,
Continuitq; gradum: mox sese ad litora præceps
Cum fletu precibúsque tulit per sidera testor,

Per

Per superos, atque hoc cæli spirabile lumen,
Tollite me Teucri: quascúmque abducite terras.
[124] Hoc sat erit scio me Danais è classibus unum, 124 Vitasse Cyclopas.
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates:
Pro quo si sceleris tanta est injuria nostri,
[125] Spargite me in fluctus, vastóq; immergite Ponto. 125 Dilaceratum.
Si pereo, manibus hominum periisse juvabit.
Dixerat: & genua amplexus, genibúsq; volutans
Hærebat. quis sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur, quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vlyssei, (sto
Nomine Achæmenides, Trojā genitore Adama-
Paupere ([126] mansissétq; utinam fortuna) profectus. 126 Vtinam genitor, quamvis pauper.
Hîc me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere: domus sanie, dapibúsque cruentis
Intus opaca, ingens: ipse arduus, altáq; pulsat
Sidera (dî talem terris avertite pestem)
Nec [127] visu facilis, nec dictu affabilis ulli: 127 Cujus etiam adspectus metum inferret.
Visceribus miserorum, & sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cùm corpora nostro,
Prensa manu magna, medio resupinus in antro,
Frangeret ad saxum, saniéque [128] adspersa natarent 128 Exspersa, magis placet Servio, id est, madefacta.
Limina: vidi, atro cùm membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus:
Haud impune quidem: nec talia passus Vlysses,
Oblitúsve [129] sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus, vinóq; sepultus,
Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum 129 Artis suæ, versutiæ suæ.

Immensum, saniem eructans, ac frusta cruento
Per somnum commista mero: nos magna precati
Numina, sortitique vices, unà undique circùm
Fundimur, & telo lumen [130] terebramus acuto
Ingens, quod torva solum sub fronte [131] latebat,
Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar,
Et tandem læti sociorum ulciscimur Vmbras.
Sed fugite O miseri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite.
Nam, qualis, quantusq; cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat,
Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgò
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ se cornua lumine complent,
Cùm vitam in sylvis, inter deserta ferarum
Lustra, domosq; traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitúmque pedum, vocémque tremisco:
Victum infelicem [132] baccas, lapidosaque corna
Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia collustrans, hanc primùm ad litora classem
Conspexi venientem: huic me, quæcumq; fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potiùs quocunque absumite letho.
Vix ea fatus erat: summo cùm monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum, & litora nota petentem.
Monstrũ horrendũ, informe, ingens, cui lumẽ ademtũ:
Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat:
Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas,
[133] Solaménque mali, de collo fistula pendet.
Postquàm altos tetigit fluctus, & ad æquora venit:
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,

130 Terebrando obcæcamus.

131 Oculo per somnum clauso: quē comparat clypeo, ob magnitudinem: soli ob splendorem.

132 Agrestium arco- fo[...] fru[...]

[13]3 In anti[qu]o libro [Po]loniano [no]n additur: [d]e collo fi[st]ula pen[de]t.

Dentib-

Dentibus infrendens gemitu, graditúrq; per æquor
Iam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice sic merito, tacitiq; incidere [134] funem: 134 Navis retinaculum.
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Sensit, & ad sonitum [135] vocis vestigia torsit. 135 Remigii, non hominum, dixit enim Taciti que incidere funem.
Verùm ubi nulla datur dextram affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo:
Clamorem immensum tollit: quo pontus, & omnes
Intremuere undæ, penitúsque exterrita tellus
Italiæ, curvisq; immugit Ætna cavernis.
At genus è sylvis Cyclopum, & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & litora complent.
Cernimus adstantes nequicquam lumine torvo 136 Quia longinqui nocere non poterant.
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celso
Aëriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterant, sylva alta Iovis, lucúsve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela secundis.
Contra jussa monent Heleni, Scyllã atq; Charybdim
Inter utramq; viam, lethi discrimine parvo,
Ni teneant cursus: certum est dare lintea retrò.
Ecce autem Boreas angusta à sede Pelori
[137] Missus adest: vivo prætervehor ostia saxo 137 Favore numinum, quæ supra rogaverat Anchises, Ferre viam vento facilem.
Pantagiæ, Megarósq; sinus, Tapsúmq; jacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Litora Achæmenides comes infelicis Vlyssei.
Sicanio prætenta sinu jacet insula contra
Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alphæum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare: qui nunc

Ore Arethusa tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci jussi veneramur: & inde
138 Campis enim superfunditur, ut Nilus.
Exsupero prænpingue solum[138] stagnantis Elori.
Hinc altas cautes, projectáque saxa Pachyni
Radimus, & fatis nunquam concessa moveri
Appâret Camarina procul, campíque Geloi,
Immanisq́; Gela fluvij cognomine dicta.
139 Mons muro cinctus, in cujus summa parte oppidum.
Arduus inde[139] Acragas ostentat maxima longè
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum
Téque datis linquo ventis palmosa Selinis,
Et vada dura lego saxis Lilybeïa cæcis.
Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora
Accipit. hîc, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curæ casúsque levamen
Amitto Anchisen. hîc me pater optime fessum
Deseris, heu, tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cùm multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
140 Confirmat animum Didonis, cum se ad eam deorum voluntate dicit accessisse.
Hinc me digressum vestris[140] deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat divûm, cursúsque docebat.
Conticuit tandem, factoq́; hîc fine quievit.

PVBL. VIRGILII Maronis Æneidos,

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Dido amore Æneæ insaniens, animi sui morbum sorori aperit, ejusque consilium sequuta, ad nuptias animum adjicit. *Iuno* quoque ut *Æneam* facilius ab *Italia* averteret, agit cum *Venere*, ut ejus bona cum venia liceat *Æneæ Elisam* uxorem ducere: quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit. Postridie *Æneas* & *Dido* venatum proficiscuntur. Ibi, omnibus jam prædæ intentis, *Iuno* subitam immittit tempestatem. Comites, alius aliò diffugiunt: *Æneas* & *Dido* in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus congrediuntur. Interim *Iupiter Iarbæ, Getulorum* regis (qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus, *Mercurium* mittit ad *Æneam*, jubetque ut relicta *Aphrica* in *Italiam* naviget. Ille *Iovis* imperio morem gerens, quæcumque ad navigationem erant necessaria, clam per socios parari jubet. Cæterum *Dido*, ubi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat graviter cum ipso expostulat: precibusque & lacrymis tum per seipsam, tum per sororem, eum ab incepto revocare conatur. *Æneas* iterum in somnis à *Mercurio* admonitus, intempesta nocte, anchoras solvit. Illa doloris impatiens, in editissimo ædium parte, simulatione sacrorum ingentem pyram extruit: ablegataque *Barce Sichæi* nutrice, ne quid destinatæ morti impedimenti afferret, necem sibi consciscit.

Aliud Modestini *jurisconsulti Argumentum.*

At regina gravi *Veneris* jam carpitur igne,
Consulitur soror *Anna*: placet succumbere amori.
Fiunt sacra deis, onerantur numina donis.
Itur venatum: *Veneris* clam fœdera jungunt.
Facti fama volat: monitus tunc numine divum,
Æneas, classemque fugæ sociosque parabat.
Sentit amans *Dido*, precibus conata morari.
Postquam fata jubent, nec jam datur ulla facultas,
Conscenditque pyram, dixitque novissima verba,
Et vitam infelix multo cum sanguine fudit.

Saucia mens amore Lucr.

AT regina gravi jamdudum saucia cura
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multúsque recursat
Gentis honos: hærent infixi pectore vultus,
Verbáque: nec placidam membris dat cura quietem.

1 Illustrabat.

Postera Phœbea [1] lustrabat lampade terras,
Humentémque aurora polo dimoverat umbram,
Cum sic unanimem alloquitur malè sana sororem:
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!

2 Vnde illud supra, Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido.

Quem sese [2] ore ferens! quam forti pectore & armis!
Credo equidem nec vana fides, genus esse deorum.
DEGENERES animos timor arguit. heu, quibus ille
Iactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum, immotúmque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,

** Spe perpetui amoris frustrata.*

Postquam * primus amor deceptam morte fefellit:
Si non pertæsum thalami, tedæque fuisset:
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna, fatebor enim, miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos fraterna cæde Penares.

3 Pro, impulsu labare fecit.

Solus hic [3] inflexit sensus, animúmque labantem
Impulit: agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad Vmbras,
Pallentes Vmbras Erebi, noctémque profundam:

4 Vincla jugalia.

Antè pudor quàm te violo, aut tua [4] jura resolvo.
Ille meos, primus, qui me sibi junxit, amores
Abstulit: ille habeat secum, servétque sepulchro.
Sic effata, sinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert: O luce magis dilecta sorori,

Solám

Solane perpetua mœrens carpêre juventa:
Nec dulces gnatos, Veneris *nec præmia nôris?*
Id cinerem, aut Manes *credis curare* [5] *sepultos?* 5 Sepultum maritum *Sichæum.*
Esto, ægram nulli quondam flexere mariti,
Non Libyæ, *non ante* Tyro *despectus* [6] Iarbas, 6 Rex *Libyæ.*
Ductorésque alij quos Africa *terra triumphis*
Dives alit: placitóne etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
Hinc Getulæ *urbes, genus insuperabile bello,*
Et numidæ [7] *infræni cingunt & inhospita* Syrtis: 7 Vel, sævi, vel, qui equis utuntur sine frænis.
Hinc deserta siti regio, latéque furentes
Barcæi. *quid bella* Tyro *surgentia dicam,*
Germanique minas?
Dîs equidem auspicibus reor, & Iunone *secunda*
Huc cursum Iliacas *vento tenuisse carinas.*
Quam tu urbē soror hanc cernes! quæ surgere regna
Conjugio tali! Teucrûm *comitantibus armis,*
Punica *se quantis attollet gloria rebus!*
Tu modò posce deos veniam, sacrísque litatis,
Indulge hospitio, caussásque innecte morandi: 8 Da operam: ut indulgeant vino.
Dum pelago desævit [9] *hyems, & aquosus* Orion, 9 Tempestas.
Quassatæq; rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemq; dedit dubiæ menti, solvitq; pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemq; per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœbóque, *patriq;* [11] Lyæo: 10 Al. *Frugiferæ.* 11 Qui aptæ urbibus libertatis est deus.
Iunoni *ante omnes, cui vincla jugalia curæ.*
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante [12] *ora deûm pingues spatiatur ad aras,* 12 Simulacra.
Instaurátque diem donis, pecudúmque reclusis

Pectoribus inhians, spirantia consulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? est mollis flamma medullas
Intereà, & tacitum vivit sub pectore vulnus,
Vritur infelix Dido, totáque vagatur
Vrbe furens: qualis conjecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor [13] agens telis, liquitque volatile ferrum
[14] Nescius: illa fuga sylvas, saltúsque peragrat
Dictæos: hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Ænean secum per mœnia ducit,
Sidoniásque ostentat opes, urbémque paratam.
Incipit effari, mediáque in voce resistit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
Iliacósque iterum [15] demens audire labores
Exposcit, pendétque iterum narrantis ab ore.
Post, ubi digressi, luménque obscura vicissim
Luna premit, suadéntque cadentia sidera somnos:
Sola domo mœret vacua, stratisque relictis
Incubat: illum absens absentem auditq; vidétque.
Aut gremio Ascanium genitoris imagine capta
Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non cœptæ assurgunt turres, non arma juventus
Exercet, portúsve, aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
[16] Murorum ingentes, æquatáque machina cœlo.
Quam simul ac tali persensit peste teneri
Cara Iovis conjux, nec famam obstare furori:
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam verò laudem, & spolia ampla refertis
Túque, puérq; tuus: magnum, & memorabile nomen,
[17] Vna dolo divûm si fœmina victa duorum est,

13 Persequens.
14 Ignoratus à cerva, non qui cervam ipse nesciret.
15 Quæ vellet eadem quæ noverat, audire.
16 Qui videntur minari pinnarum altitudine.
17 Singula verba in hoc versu habent emphasim.

Nec me adeò fallit, veritam te mœnia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus ? aut quò nunc certamine tanto?
Quin potiùs pacem æternam, pactósq; Hymenæos
Exercemus ? habes, tota quod mente petisti.
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribusq; regamus
Auspiciis : liceat Phrygio servire marito,
Dotalésque tuæ Tyrios permittere [18] dextræ. 18 Fidei.
Olli (sensit enim simulata mente locutam,
Quò regnum Italiæ Libycas [19] averteret oras) 19 Al. Adverteret.
Sic contra est ingressa Venus : Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello ?
Si modò quod memoras, factum [20] fortuna sequatur. 20 Tangit tria, fortunam, id est casum fata, voluntatem deorum.
Sed fatis incerta feror, si Iupiter unam
Esse velit Tyriis urbem, Trojaque profectis,
Miscerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux : tibi fas animum tentare precando.
Perge sequar, tum sic excepit regia Iuno :
Mecum erit [21] iste labor : nunc, qua ratione, quod in- 21 Vt exploremus à Iove.
Confieri possit, paucis, adverte, docebo. (stat
Venatum Æneas, unáque miserrima Dido,
In nemus ire parant ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque [22] retexerit orbem : 22 Aperuerit, nocte tectum.
His ego nigrantem commista grandine nimbum,
Dum [23] trepidant alæ, saltúsque indagine cingunt, 23 Festinant equites.
Desuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & [24] nocte tegentur opaca : 24 Nubium caligine.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Devenient. adero, &, [25] tua si mihi certa voluntas, 25 Si etiam tuum subsequatur fideliter officiũ.
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit. non adversata petenti,

 Annuit,

Annuit, atque dolis risit Cytherea *repertis.*
Oceanum *intereà surgens* Aurora *reliquit:*
26 *Lucifero.* — *It portis* [26] *jubare exorto delecta juventus.*
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
27 Plus significat, quam multitudo, ut ait *Servius.* — Massylíq; *ruunt equites, & odora canum* [27] *vis.*
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum exspectant, ostroque insignis, & auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magna stipante caterva,
Sidoniam *picto chlamydem circumdata limbo:*
28 Al. *Humero.* — *Cui pharetra ex* [28] *auro, crines nodantur in aurum,*
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
29 More puerorum. — *Nec non &* Phrygii *comites, &* [29] *lætus* Iulus
Incedunt, ipse ante alios pulcherrimus omnes
30 Comitatum suum. — *Infert se socium* Æneas, *atque* [30] *agmina jungit:*
Qualis, ubi hibernam Lyciam, Xanthi*que fluenta*
Deserit, ac Delum *maternam invisit* Apollo,
Instauratque choros, mistique altaria circum
Cretés*que,* Dryopés*q; fremũt, pictiq;* Agathyrsi.
31 Unguentatum. — *Ipse jugis* Cynthi *graditur, mollique* [31] *fluentem*
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
32 Deformior, nam virtus, & pulchritudo invicem usurpantur: quod notavit *Servius.* — *Tela sonant humeris. haud illo* [32] *segnior ibat*
Æneas: *tantum egregio decus enitet ore.*
Postquam altos ventum in montes, atq; invia lustra:
Ecce feræ saxi dejectæ vertice capræ
Decurrêre jugis: alia de parte, patentes
33 Celeriter transeunt. — [33] *Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi*
Pulverulenta fuga glomerant, montésq; relinquunt.
At puer Ascanius *mediis in vallibus acri*
Gaudet equo, jámque hos cursu, jam præterit illos,
34 Non repugnantia. — *Spumantémque dari pecora inter* [34] *inertia votis*
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.

Interea

Intereà magno misceri murmure cœlum
Incipit: insequitur commista grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, & Trojana juventus,
[35] Dardaniusq; nepos Veneris, diversa per agros — 35 Ascanius.
Tecta metu petiere: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Deveniunt. prima & Tellus, & pronuba Iuno
Dant signum: fulsere ignes, & conscius æther
Connubii, summóque [36] ululârunt vertice nymphæ. — 36 Vt in iis nuptiis quas mors secutura esset.
Ille dies primus letbi, primúsque malorum
Caussa fuit. neque enim specie, famáve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat: boc prætexit nomine culpam.
Extemplò Libyæ magnas it fama per urbes:
Fama [37] malum, quò non aliud velocius ullum, — 37 Definitio famæ.
Mobilitate viget, viréjque acquirit eundo,
Parva metu primò, mox sese attollit in auras:
[38] Ingréditúrque solo, & caput inter nubila condit. — 38 Ex parva in immensum crescit.
Illam Terra parens irâ irritata deorum.
Extremam, ut perhibent, Cœo, Enceladoq; sororē
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis:
Monstrū horrendum, ingens: cui quot sunt [39] corpore (plumæ, — 39 Non ipsius, sed omnium corporibus: ut si diceret, quot sunt arenæ.
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræq; per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut [40] summi culmine tecti, — 40 Per domos nobilium.
[41] Turribus aut altis, & magnas territat urbes, — 41 Per aulas regum.
Tam ficti, pravique tenax, quàm nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos sermone replebat,
Gaudens: & pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Æneam Trojano à sanguine cretum,

Cui se pulchra viro [42] dignetur jungere Dido:
Nunc [43] hyemem inter se luxu, quam longa, fovere
Regnorum immemores, turpiq; Cupidine captos.
Hæc passim dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarbam,
Incenditq; animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone satus, [44] rapta Garamantide nym-(pha,
Templa Iovi [45] centum, latis immania regnis,
Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem,
Excubias divûm æternas, pecudumq; cruore
Pingue solum, & variis florentia limina sertis.
Isque [46] amens animi, & rumore accensus amaro,
Dicitur ante aras, † media inter numina divûm,
Multa Iovem manibus supplex orasse supinis:
Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris, Lenæum libat honorem,
Adspicis hæc? ante, genitor, cum fulmina torques,
Nequicquam horremus? [47] cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?
[48] Fœmina, quæ nostris errans in finibus, urbem
Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
Et nunc ille [49] Paris cum semiviro comitatu
Mæonia mentum mitra, crinémque madentem
Subnixus, [50] rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famámque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, arásque tenentem
Audiit omnipotens, oculósque ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade agè gnate, voca [51] Zephyros, & labere pennis,
Darda-

42 Quasi superior inferiori.
43 Hyemem totam genio indulgere.
44 Stuprata.
45 Finitus numerus pro infinito.
46 Ut & amator & barbarus.
† Diis testib.
47 Quorum causa nos latet.
48 Invidiam quærit à sexu.
49 Invidiam quærit à persona.
50 Rapta *Didone* ut *Paris* rapta *Helena*.
51 Qui *Mercurium* vocant.

Dardaniumq; ducẽ, Tyria Carthagine qui nunc
Exspectat, fatisque datas non respicit urbes,
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Graiûmque ideò bis vindicat armis:
Sed fore, qui [52] gravidam Imperiis belloq; frementẽ
Italiam regeret, genus alto à sanguine Teucri
Proderet, [53] ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem:
Ascanióne pater Romanas invidet arces?
Quid struit, aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, & Lavinia respicit arva?
Naviget. hæc summa est: hîc nostri nuntius esto.
Dixerat: ille patris magni parère parabat
Imperio: & primùm pedibus talaria nectit
Aurea: quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum [54] virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit:
Dat somnos, adimitq; & lumina morte resignat.
Illa fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila: jámq; volans, apicem & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit,
Atlantis, cinctum assiduè cui nubibus atris
Piniferum caput & vento pulsatur & imbri:
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.
Hîc primùm [55] paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit, [56] avi similis, quæ circum litora, circum
Piscosos scopulos, humilis volat æquora juxta.

52 Quæ aliquando multa pareret imperia.

53 Propagaret. Vel factis ostenderet se non degenerare à majoribus suis.

54 Caduceum ei ab Apolline donatum.

55 Leni volatu.

56 Mergo.

Haud aliter terras inter, cœlumq; volabat,
Litus arenosum Libyæ, *ventosq; secabat*
57 Natus enim *Maia*, *Alantis* filia. 57 *Materno veniens ab avo* Cyllenia *proles.*
Vt primùm alatis tetigit magalia plantis:
Æneam *fundantem arces, ac tecta novantem*
Conspicit: atque illi stellatus jaspide fulva
58 Vagina. ‡ Toga duplex amictus auguralis. 58 *Ensis erat,* Tyrioq; *ardebat murice ‡ læna*
Demissa ex humeris: dives quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Continuò invadit: Tu nunc Carthaginis *altæ*
59 Vxori serviens. *Fundamenta locas, pulchramq;* 59 *uxorius urbem*
Extruis, heu regni, rerumq; oblite tuarum.
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras.
Quid struis? aut quâ spe Libycis *teris otia terris?*
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem,
Ascanium *surgentem, & spes heredis* Iuli
Respice, cui regnum Italiæ, Romanaq; *tellus*
60 Oratione. Vel Talia loq. ore. *Debentur. Tali* Cyllenius 60 *ore loquutus,*
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
61 Consternatus & attonitus. *At verò* Æneas *adspectu obmutuit* 61 *amens,*
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
Ardet abire fuga, dulcesq; relinquere terras,
Attonitus tanto monitu, imperioq; deorum.
62 Blanditiis circumvenire. *Heu quid agat? quo nunc reginam* 62 *ambire furentem*
Audeat affatu? quæ prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesq; rapit varias, perq; omnia versat.
Hæc alternanti potior sententia visa est:

Mnesthea

Mnesthea, Sergestūq; vocat, fortēq; Cloanthū:
Classem aptent taciti, socios ad litora cogant,
Arma parent, &, quæ sit rebus caussa novandis,
Dissimulent: sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tempora, qui rebus [63] *dexter modus ocyùs omnes* — 63 Optimus rebus eventus.
Imperio læti parent, ac jussa facessunt.
At regina dolos (QUIS *fallere possit amantem?)*
Præsensit, motúsque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens. [64] *eadem impia fama furenti* — 64 Quæ & *Iarba* nuntiaverat.
Detulit, armari classem, cursúmque parari.
Sævit inops animi totámque incensa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita sacris
Thyias, *ubi audito stimulant* Trieterica Baccho
Orgia, *nocturnúsque vocat clamore* Cithæron.
Tandem his Æneam *compellat vocibus ultrò:*
Dissimulare etiam sperasti perfide tantum
Posse nefas? tacitúsque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris [65] *sidere classem,* — 65 *Tempore*
Et mediis properas Aquilonibus *ire per altum*
[66] *Crudelis? quid, si non arva aliena, domósque* — 66 In teipsum odio mei.
Ignotas peteres, & Troja *antiqua maneret,*
Troja *per undosum peteretur classibus æquor?*
Méne fugis? per ego has lacrymas, dextrāq; tuā te,
(Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa [67] *reliqui)* — 67 Iam enim & pudorem, & regnum neglexi.
Per connubia nostra, per inceptos Hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum: miserere domus labentis, & istam
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.

Te

Te propter Libycæ gentes, Nomadúmque tyranni
Odêre infensi Tyrii: te propter eundem
Exstinctus pudor, &, qua sola sidera adibam,
Fama prior. cui me moribundam deseris hospes?
Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem, siqua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam suboles, siquis mihi parvulus aula
Luderet Æneas, qui te [68] tantùm ore referret,
Non equidem omnino capta, aut deserta viderer.
Dixerat. ille Iovis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam regina negabo
Promeritam: nec me meminisse pigebit Elisæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. nec ego [69] hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam, nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
[70] Auspiciis, & sponte mea componere curas:
Urbem Trojanam primùm, dulcésque meorum
Relliquias colerem, & Priami tecta alta manerent:
Et [71] recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ jussere capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est, si te Carthaginis arces
Phœnissam, Lybicæque adspectus detinet urbis:
Quæ tandem Ausonia Teucros [72] considere terra
Invidia est? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris

68 Quasi dicat, ut si te non possem, tui saltem imaginem haberem.

69 Subaudi fugitivi profectionem, ait Servius.

70 Ut vellem, ut optarem.

71 Post casum restituta.

72 Quandoquidem fatis promittitur.

Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago:
Me puer Ascanius, capitisque[73] injuria chari, 73 Quam illi infero.
Quem ‡ regno Hesperiæ fraudo, & fatalibus arvis. ‡ Ei debito.
Nunc etiam interpres divûm Iove missus ab ipso,
Testor utrumque caput, celeres mandata per auras
Detulit: ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocémque his auribus hausi:
Desine méque tuis incendere téque querelis:
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem jam dudum[74] aversa tuetur, 74 Irata.
Huc illuc volvens oculos, totúmque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor
Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admôrunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo, aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Nũ lacrymas victus dedit, aut miseratus amantẽ est?
Quæ quibus[75] anteferã? jam jam nec maxima Iuno, 75 Quid prius, quid posterius dicam.
Nec Saturnius hæc oculis pater adspicit æquis.
NUSQUAM tuta fides. ejectum litore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
Amissam classem, socios à morte reduxi.
Heu, Furiis incensa feror: [76] nunc augur Apollo, 76 Nunc prætexit Apollinem, &c.
Nunc Lyciæ sortes. nunc & Iove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida jussa per auras.
Scilicet is superis labor est: ea cura quietos
Sollicitat. neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas:
Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia[77] hausurum scopulis, & nomine Dido 77 Luiturũ.

Sæpè vocaturum. sequar atris ignibus absens:
Et, cum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis improbe pœnas:
Audiam, & hæc Manes veniet mihi fama sub imos.
His [78] medium dictis sermonem abrumpit, & auras
Ægra fugit, séque ex oculis avertit, & aufert,
Linquens multa metu cunctantẽ, & multa parantem
Dicere. suscipiunt famulæ, collapsáque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratísque reponunt.
At pius Æneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas,
Multa gemens, magnóq; animum labefactus amore:
Iussa tamen divûm exsequitur, classémque revisit.
[79] Tum verò Teucri incumbunt, & litore celsas
Deducunt tota naves: natat uncta carina:
Frondentésque ferunt remos, & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totáque ex urbe ruentes:
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cum populant, hyemis memores, tectóque reponunt:
It [80] nigrum campis agmen, prædámque per herbas
Convectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigántque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi nunc Dido cernenti talia sensus?
Quósve dabas gemitus, cum litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totúmque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.

78 Cum *Æneas* multa dicere pararet.

79 Ob regis præsentiam.

80 *Hemistichium Ennii* de elephantis ait *Servius* esse.

Anna

Anna, vides toto properari litore circum:
Undique convenere: vocat jam carbasus auras:
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum [81] *sperare dolorem,*
Et perferre soror potero: miseræ hoc tamen unum
Exsequere Anna mihi. solam nam perfidus ille
Te colere arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri [82] *molles aditus, & tempora nôras.*
I soror, atque hostem supplex affare superbum:
Non ego cum Danais Trojanam exscindere gentē
Aulide: juravi, classémve ad Pergama misi:
Nec patris Anchisæ cineres, Manésve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quò ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Exspectet facilémque fugam, ventósq; ferentes,
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit oro,
Nec [83] *pulchro ut Latio careat, regnúmq; relinquat.*
Tempus inane peto, requiem spatiúmque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere:
Extremam hanc oro veniam (miserere sororis)
Quā mihi cum dederis, cumulatā [84] *morte relinquam.*
Talibus orabat, talésque miserrima fletus
Fertque refértque soror: sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas [85] *tractabilis audit.*
Fata obstant, placidásque viri deus obstruit aures.
Ac veluti annosam valido cum robore quercum
[86] *Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc*
Eruere inter se certant: it stridor, & altè
Consternunt terram concusso stipite frondes:
Ipsa hæret scopulis, & quantùm vertice ad auras
Ætherias, tantùm radice in Tartara tendit.
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros

81 Protimere ut supra.

82 Faciles, ut, Et quæ mollissima tempora fandi.

83 Quod illi tam pulchrum videtur ut omnia ei postponat.

84 Sola morte.

85 Exorabilis.

86 Flantes ex *Alpibus*.

Tunditur, & magno persentit pectore curas:
87 Ipsius, non Annæ, aut Didonis.
Mens immota manet: [87] lacrymæ volvuntur inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cœli convexa tueri.
88 Vidit quo in causa est quo magis, &c.
[88] Quò magis inceptum peragat, lucemq; relinquat,
Vidit, thuricremis cùm dona imponeret aris,
Horrendum dictu, latices nigrescere sacros,
Fusaq; in obscœnam se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
89 Divina, ut si numen coleret.
Velleribus nives, & [89] festa fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces, & verba vocantis
Visa viri, nox cum terras obscura teneret:
90 Nam tantis bubo [illegible] felix omen est.
Solaq; culminibus ferali [90] carmine bubo
Sæpè queri, & longas in fletum ducere voces.
Multaq; præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificans. agit ipse furentem
In somnis ferus Æneas: semperq; relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deserta quærere terra,
91 Euripides Bacchis, & Æschilus Eumenidib.
[91] Eumenidũ veluti demẽs vidit agmina Penthæus,
Et Solẽ geminum, & duplices se ostendere Thebas,
92 Tragœdiis celebratus, frequenter actus.
Aut Agamemnonius [92] scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris,
Cùm fugit, ultricesq; sedent in limine Diræ.
Ergo ubi concepit Furias, evicta dolore,
Decrevitq; mori, tempus secum ipsa, modumq;
Exigit, & mœstam dictis aggressa sororem.
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
93 Antique, pro gratulari.
Inveni germana viam (gratare [93] sorori)
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat, amantem.

Oceani finem juxta, Solemque cadentem,
Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero [94] torquet stellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulásque Draconi
Quæ dabat, & sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, soporiferámque papaver.
Hæc se carminibus promittit solvere mentes
Quas velit: ast aliis duras immittere curas:
Sistere aquam fluviis, & vertere sidera retrò:
Nocturnósque ciet Manes. mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.
Testor, cara, deos, & te, germana, tuumq;
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige, & [95] arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuviásque omnes, lectúmque jugalem,
Quo perii super imponas. abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet, monstrátq; sacerdos,
Hæc effata silet: pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, [96] quam morte Sichæi.
Ergo jussa parat.
At regina pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, tedis, atque ilice secta,
Intenditq; locum sertis, & [97] fronde coronat
Funerea: super exuvias, ensémque relictum,
Effigiémque toro locat, haud ignara futuri,
Stant aræ circùm, & crines effusa sacerdos
[98] Tercentum tonat ore deos, Erebumq;, Chaosque,
Tergeminámq; Hecaten, tria virginis ora Dianæ.

94 Sustinet, regit, ut supra, Cœlum, & terras qui numine torquet.

95 Gladium, ut mox, ensemque relictum.

96 Sub quam contigerint morte Sichæi.

97 Cupresso.

98 Refertur ad verbum tonat, non ad Deos.

Spar-

Sparserat & latices simulatos fontis Averni:
Falcibus & messæ ad Lunam quæruntur aënis
Pubentes herbæ, nigri cum [99] lacte veneni:
Quæritur & nascentis equi de fronte revulsus,
Et matri præreptus [100] amor.
Ipsa mola, manibúsque piis altaria juxta
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta
Testatur moritura deos, & conscia fati
Sidera: tum, si quod non æquo fœdere amantes
Curæ Numen habet, justúmq; memórque precatur.
Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, sylvæque, & sæva quièrant
Æquora: cùm medio volvuntur sidera lapsu,
Cùm tacet omnis ager: pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus latè liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa, nec unquam
Solvitur in somnos, oculísve, aut pectore noctem
Accipit. [101] ingeminant curæ, rursúsque resurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
Sic adeò insistit, secúmque ita corde volutat:
En quid ago? [102] rursúsne procos irrisa priores
Experiar? Nomadúmq; petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata [103] maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrûm
Jussa sequar? quiáne auxilio juvat antè levatos?
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, sinet? ratibusq; superbis
Irrisam accipiet? nescis heu perdita, nec dum
Laomedonteæ sentis [104] perjuria gentis?
Quid tum? sola fugâ nautas comitabor ovantes?

99 Succum nigrum intelligit, qui exprimitur ex illis herbis.

100 *Philtron*, hippomanes dictum.

101 Ingeminant au[illegible]

102 Non [illegible], sed *Bac*[illegible] *Æ*[illegible] mar. *Lio*[illegible] rum nuptias dedignata sum.

104 Quia per jusjurandum *Laomedon* fefellit *Neptunum* & *Apollinem* qui *Trojam* illi condiderunt.

An Tyriis, omnique manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque objicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more feræ? tales nec tangere curas?
Non servata fides, cineri promissa [105] *Sichæo?* 165 *Sichæi* conjugis, est enim *Sichæo*, pro *Sichæio*.
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam ritè paratis.
Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursúsque ita visa monere est.
Omnia Mercurio similis, vocémque colorémque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ:
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quæ circumstent te deinde pericula, cernis
Demens? nec † Zephyros audis spirare secundos? † Pro quolibet vento, nam *Zephyris* de *Africa* navigari non potest.
Illa dolos, dirumq́ nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc [106] *præceps, dū præcipitare potestas?* 106 Festinus.
Jam mare turbari trabibus, sævásque videbis
Collucere [107] *faces, jam fervere litora flammis,* 107 Ob illud quod est infra. Ferte citi flammas.
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia age rumpe moras: VARIUM, & mutabile semper
Femina. sic fatus, nocti se immiscuit atræ.
Tum verò Æneas subitis exterritus umbris,
Corripit è somno corpus, sociósque [108] *fatigat:* 108 Excitat urgens.
Præcipitis vigilate viri, & considite transtris:
Solvite vela citi. deus æthere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosq́ incidere funes

Ecce iterum stimulat. sequimur te sancte deorum,
Quisquis es, imperioq; [109] iterum paremus ovantes.
Adsis O, placidusq; juves, & sidera cœlo
Dextra feras. dixit: vaginaq; eripit ensem
[110] Fulmineum, strictoq; ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet, rapiuntque, ruuntq;
Litora deseruere: latet sub classibus æquor:
Annixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Et jam prima nova spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina è speculis, ut primùm [111] albescere lucem
Vidit, & æquatis classem procedere velis,
Littoraq;, & vacuos sensit sine remige portus:
Terq; quaterq; manu pectus percussa decorum,
Flaventesq; abscissa comas: Pro Iupiter, ibit
Hic, ait, & nostris illuserit advena regnis?
Non arma expedient, totaq; ex urbe sequentur?
Diripientque rates alii navalibus? ite:
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
[112] Quid loquor? aut ubi sũ? quæ mentẽ insania mutat?
Infœlix Dido, [113] num te facta impia tangunt?
Tum [114] decuit cùm sceptra dabas. en dextra, fidesq;,
Quem secum patrios aiunt portare Penates:
Quem subiisse humeris confectum ætate parentem,
Non potui adreptum divellere corpus, & undis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum apponere mensis?
Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna. fuisset.
Quem metui moritura? faces in [115] castra tulissem,
Implessemq; foros flammis, gnatumq;, patremq;
Cum genere exstinxem: me met super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,

109 Iam ...im parue...t præpara...one navi...iorum.
...10 Fulmi...s modo ...splenden...m.
111 Figura ...ypallage: ...on enim al...scit lux, ...d luce al...scunt om...a.
112 Quia ...oquitur ...tentibus.
...3 Al. *nunc fata.*
114 Talia qui vel ...gitare.
...5 Classem, ... Nos ca...ra move...us.

Tuq;

Tuq; harum interpres curarum, & conscia Iuno,
Nocturnisq; Hecate triviis [116] ululata per urbes,
Et Diræ ultrices, & dî morientis Elisæ,
Accipite hæc, meritumq; malis advertite numen,
Et nostras audite preces. si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
Et si fata Iovis poscunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus, & armis,
Finibus extorris, cumplexu avulsus Iuli,
Auxilium [117] imploret, videatq; indigna suorum
Funera: nec, cùm se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur,
Sed cadat ante diem, mediaq; inhumatus arena.
Hæc precor: hanc vocē extremā cum sanguine fundo.
Tum [118] vos O Tyrii, stirpem, & genus omne futurū
Exercete odiis. cineriq; hæc mittite nostro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera sunto.
Exoriare [119] aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroq; sequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent [120] ipsique nepotes.
Hæc ait, & partes animum versabat in omnes,
Invisam quærens quàm primùm abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi,
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam cara mihi nutrix huc siste sororem:
Dic corpus properet fluviali [121] spargere lympha,
Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat:
Sic veniat: tuq; ipsa piâ tege tempora vittâ.
Sacra [122] Iovi Stygio, quæ ritè incepta paravi,
Perficere est animus, finêmque imponere curis,

116 Amatronis in ejus sacris quæ noctu in triviis fiebant.

117 Imploravit ab *Evandro* & *Tarchonte*.

118 Quasi ad posteros loquitur. infert enim, genus omne futurum.

119 *Hannibalem* intelligit, qui vastavit, multisque cladibus *Italiam* afflixit.

120 Ipsi quoque nepotes.

121 Qui diis inferis sacrificantes aspergebantur aqua: ut lib. 6. Spargens rore levi.

122 *Pluton*[em]

Dardaniique rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait: illa gradum studio celerabat anili.
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisq; trementes
Interfusa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensémque recludit
Dardanium, [123] non hos quæsitum munus in usus.
Hîc postquam Iliacas vestes, notúmque cubile
Conspexit, paullùm lacrymis, & mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba:
Dulces exuviæ, dum fata, deúsque sinebant,
Accipite hanc animam, méque his exsolvite curis.
Vixi, &, quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit [124] imago.
Vrbem præclaram statui, mea mœnia vidi:
Vlta virum [125] pœnas inimico à fratre recepi.
Fœlix, heu nimium fœlix, si litora tantùm
Numquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit, & os impressa toro, moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait. sic? sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat [126] omina mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro,
Collapsam adspiciunt comites, ensémque cruore
Spumantem, sparsásque manus. it clamor ad alta
Atria: concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemitúque & femineo ululatu
Tecta fremunt: resonat magnis plangoribus æther.
Non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæq; furentes
[127] Culmina pérq; hominum volvantur, pérq; deorum.

123 Non enim ideo reliquierat ensem Æneas, ut eo in suam necem uteretur Dido.

124 Vmbra corporis post obitum.

125 Nulla enim avari pœna gravior, quam amittere pecuniam, cujus caussa scelus commiserat.

126 Mors nostra illi discedenti sit ominosa.

127 Per tecta domorum & templorum.

Audit

Audiit exanimis, trepidóque exterrita cursu
Unguibus ora soror [128] fœdans, & pectora pugnis, 128 Cruentans.
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud germana fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes, aræq; parabant?
Quid primùm deserta querar? comitémne sororem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata vocasses:
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
His etiam [129] struxi manibus, patriósque vocavi 129 Subaudi, rogos.
Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
Exstinxi te, méque soror, populúmque, patrésque
Sidonios, urbémq; tuam. [130] date, vulnera lymphis 130 Permittite aut date aquam.
Abluam, &, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. sic fata, [131] gradus evaserat altos, 131 Rogi.
Semianiméinque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rursus
Deficit: infixum stridet sub pectore vulnus.
Ter sese attollens, cubitóq; innixa levavit:
Ter revoluta toro est, oculísque errantibus alto
Quæsivit cœlo lucem, ingemuítq; reperta.
Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem
[132] Difficilésque obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animam, nexósque resolveret artus. 132 Qui non natura non fato, se- casu perierat *Servij* et- ior
Nam, quia nec [133] fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitóque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem 133 Naturali.
Abstulerat, Stygióque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso Sole colores,
Devolat, & supra caput adstitit: [134] Hunc ego Diti 134 Crinem.
Sacrum [135] jussa fero, téque isto corpore solvo. 135 A Iunone.

Sic ait, & dextra crinem secat: omnis & unà
Dilapsus [136] *calor, atque in ventos* [137] *vita recessit.*

136 Anima recedente, corpus frigescit, vitam autem pro anima posuit, ut lib. . Georg. 137 Tenues . ascentem accersere reliqitas.

PVBL. VIRGILI

Maronis Æneidos,

LIBER V.

ARGUMENTUM.

ÆNeas relictâ *Carthagine* in *Italiam* navigans, vi tempestat in *Siciliam* defertur: ubi ab *Acesta* benignè exceptus. Mac pus *Anchisæ* patris, quem superiore anno, eodem die, apud *Dr panum* sepeliverat, anniversarium sacrum facit: ludosque apu tumulum ejus instituit, suaque victoribus præmia decernit. N vali certamine vincit *Cloanthus: Euryalus*, Nisi dolo, cursu sup rat. Entellus senex *Dareten* juveniliter se jactantem cæstu vi cit. Sagittandi periti superat *Eurytion:* prima tamen præmia ætatis dignitatisque habita ratione, *Acestæ* decernuntur, cuj sagitta in aerem emissa subitò exarserat. *Ascanius* in honore *Anchisæ* avi, cum primæ nobilitatis pueris equestres ludos pu namque imaginariam exhibet. Interea *Trojanæ* mulieres, hort tu *Iridis*, longæque navigationis tædio, ignem in classem conj ciunt, quatuorque naves exurunt: cæteræ subitâ à *Iove* immis pluvia incendio sunt ereptæ. Nocte sequenti *Anchises Ænea* f lio in somnis apparens, *Iovis* verbis admonet, ut nautæ consiliu sequutus, mulieres imbellesque senes in *Sicilia* relinquat, ip cum juventutis robore, integræque ætatis flore, in *Italiam* na viget: *Sibyllaque* in primis antrum adeat: illius enim ductu ad in campos *Elysios* esse perventurum, ubi & posteritatis suæ s riem, omniumque instantium bellorum discat eventum. Mon tis itaque paternis morem gerens *Æneas*, oppidum in *Sicil* condit nomine *Acestam*: eò & matrum & senum bello inutiliu coloniam transcribit: ipse cum exercitus robore *Italiam* pet Interim *Neptunus*, *Veneris* precibus exoratus, naviganti *Æn* mare tutum præstat. *Palinurus* in tanta securitate somno su cumbens, unà cum gubernaculo in mare excutitur: ejusque v cem supplet *Æneas*.

Aliu

Aliud Modestini *jurisconsulti Argumentum.*

NAvigat *Æneas, Siculas* defertur ad oras.
Hic manes celebrat patrios, una hospes *Acestes*:
Ludos ad tumulum faciunt, certamina ponunt.
Prodigium est cunctis ardens delapsa sagitta.
Iris, anum *Beroen* habitu mentita senili,
Incendit naves, subitus quas vindicat imber,
In somnis pater *Anchises*, quæ bella gerenda,
Quoque duce ad manes possit descendere, monstrat.
Transcribit matres urbi, populumque volentem:
Et placidum *Æneas Palinurum* quærit in undis.

INterea medium Æneas *jam classe tenebat*
[1] *Certus iter, fluctúsq;* [2] *atros* Aquilone *secabat,*
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elisæ
Collucent flammis. quæ tantum accenderit ignem
Caussa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notúmque, furens quid femina possit,
Triste per augurium Teucrorum *pectora ducunt.*
Ut pelagus tenuere [3] *rates, nec jam ampliùs ulla*
Occurrit tellus. maria undique, & undique cœlum:
Olli cæruleus supra caput adstitit imber,
Noctem, hyemémq; ferens, & inhorruit unda tene-
Ipse gubernator puppi Palinurus *ab alta: (bris.*
Heu quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve pater Neptune *paras? sic deinde locutus,*
Colligere [4] *arma jubet, validisque incumbere remis,*
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Ænea, *non, si mihi* Iupiter *auctor*
Spondeat, hoc sperem Italiam *contingere cœlo.*
Mutati transversa fremunt, & Vespere *ab atro*
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus, superat quoniam fortuna, sequamur:
Quóque vocat, vertamus iter. nec litora longè

1 Navigandi usque in terram in quam fato vocabatur.
2 Ob *Aquilonis* flatum.
3 *Improprie*, non enim sunt naves.
4 Vela contrahere non penitus deponere, infert enim, Obliquatq; sinus in ventum.

Fida reor [5] fraterna Erycis, portásque Sicanos:
Si modò ritè memor [6] servata remetior astra.
Tum pius Æneas: Equidem sic poscere ventos
Iamdudum, & frustra cerno te tendere contra:
Flecte viam velis. an sit mihi gratior ulla,
Quóq; magis fessas optem dimittere naves,
Quam quæ [7] Dardaniũ tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri. fertur cita gurgite classis,
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum, sociásque rates, occurrit Acestes,
Horridus in jaculis, & pelle [8] Libystidis ursæ:
Troïa Criniso conceptum flumine mater
Quem genuit. veterum non immemor ille parentum,
Gratatur reduces, & gaza lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera cùm primo stellas oriente [9] fugârat
Clara dies, socios in cœtum litore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto à sanguine divûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo relliquias, diviniq; ossa parentis
Condidimus terra, mœstásque sacravimus aras.
Iamq; dies, [10] ni fallor, adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum, (sic dî voluistis) habebo.
Hunc ego Gætulis agerem si Syrtibus exsul,
Argolicóve mari deprensus, & urbe Mycenæ:
Annua vota tamen, sollennésque ordine pompas
Exsequerer, [11] struerémque [12] suis altaria donis.
Nunc ultrò ad cineres ipsius, & ossa parentis,

5 Eryx enim Veneris filius.
6 Observata.
7 Natum Egesta Hippotis Trojani filia.
8 Feris enim abundat Libya, & inde pulcherr. pelle. afferebantur.
9 Effecerat, ut abiisse videantur: quæ tamen semper fixæ sunt.
10 Ob confusionem anni quæ erat apud majores.
11 Cumularem.
12 Congruis.

Haud equidem sine mente, reor, sine numine divûm
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & cuncti lætum celebremus [13] *honórem,* 13 Non dicit, exequias vult enim quasi annunune ventos poßi.
Poscamus ventos, atque hæc me sacra quotannis
Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troja *generatus* Acestes
Dat numero capita in naves: adhibete Penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.
Præterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora *extulerit, radiisq; retexerit orbem,*
Prima citæ Teucris *ponam certamina classis,*
Quique pedum cursu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit [14] *melior, levibúsve sagittis,* 14 Præstantior.
Seu [15] *crudo fidit pugnam committere cæstu:* 15 Duro.
Cuncti adsint, meritæque exspectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat [16] *materno tempora myrto.* 16 Veneri matri suæ dicata.
Hoc Helymus *facit, hoc ævi maturus* Acestes,
Hoc puer Ascanius: *sequitur quos cætera pubes.*
Ille è consilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hîc duo ritè mero libans carchesia Baccho.
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
Purpureósque jacit flores, ac talia fatur:
Salve sancte parens: iterum salvete recepti
Nequicquam cineres [17] *animæq;* Umbræq; *paternæ.* 17 Quatuor enim esse in homine animas, vegetativam, vitalem, sensualem, intellectualem, philosophi dixerunt.
Non licuit fines Italos, *fataliáque arva,*
Nec tecũ Ausoniũ, *quicumq; est, quærere* Tybrim.
Dixerat hæc: adytis cùm lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placidè tumulum, lapsúsque per aras;
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro

Squamam

Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverso Sole colores.
Obstupuit visu Æneas. ille agmine longo
Tandem inter pateras, & levia pocula serpens,
18 Libavitq; dapes, rursúsque innoxius imo
Succeßit tumulo, & depasta altaria 19 liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus Geniúmne loci, famulúmne parentis
Esse putet. cædit quinas de more bidentes,
Totq; sues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vináque fundebat pateris, animámque vocabat
Anchisæ magni, Manesque Acheronte remiss
Necnon & socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt, onerántque aras, mactántq; juven
Ordine aëna locant alii, fusique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viscera torrent.
Exspectata dies aderat, nonámque serena
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant
Famáque finitimos, & clari nomen Acestæ
Excierat: læto complêrant litora cœtu,
Visuri Æneadas: pars & certare parati.
Munera principiò ante oculos, circoq; locantur
In medio, 20 sacri tripodes, viridésque coronæ.
Et palmæ, pretium victoribus, armáque, & ostro
Perfusæ vestes, argenti, aurique talenta:
Et tuba 21 commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor ex omni delectæ classe carinæ,
Velocem Mnestheùs agit acri remige Pristin:
Mox Italus Mnestheùs, genus à quo nomine Me
Ingentémq; Gyas ingenti mole Chimæram, (mi
Vrbis opus: triplici pubes quam Dardana ve

18 Leviter gustavit..

19 Tandiu permansit, quamdiu cuncta aris superposita flamma consumeret.

20 Quales sacrari solent.

21 Inceptos, sic pugnam committere.

Impella

mpellunt: terno consurgunt ordine remi.
ergestusque, domus tenet à quo Sergia nomen,
entauro invehitur magna: Scyllaque Cloanthus
Cærulea, genus unde tibi Romane Cluenti.

22 Nigra: nam cœruleum ad nigrum vergit.

st procul in pelago saxum, spumantia contra
itora, quod tumidis submersum tunditur olim
luctibus hiberni condunt ubi sidera Cori:
Tranquillo silet, immotaque attollitur unda

23 Cum mare est tranquillum.

ampus, & apricis statio gratissima mergis.
ic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
onstituit, signum nautis, pater: unde reverti
cirent, & longos ubi circumflectere cursus.
um loca sorte legunt: ipsique in puppibus auro
Ductores longè effulgent, ostroque decori.

24 Non gubernatores, sed comini.

ætera populea velatur fronde juventus,
udatósque humeros oleo perfusa nitescit.
onsidunt transtris, [25] intentáque brachia, remis

25 Al. *Nudataque*.

ntenti, exspectant signum, exsultantiaque haurit
orda pavor pulsans, laudúmque arrecta cupido.
nde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
aud mora prosilvere suis: ferit æthera clamor
auticus: adductis spumant freta versa lacertis.
nfindunt pariter sulcos, totúmque dehiscit
onvolsum remis, rostrisque stridentibus æquor.
on tam [26] præcipites bijugo certamine campum
orripuere, ruúntque effusi [27] carcere currus:
ec sic immissis aurigæ [28] undantia lora
oncussere [29] jugis, pronique in verbera pendent.

26 Festinantes.
27 Carceribus.
28 *Large* effusa.
29 Jugalibus equis.

am plausu, fremitúque virûm, studiisque faventûm
onsonat omne nemus: vocémque inclusa volutant
itora: pulsati colles clamore resultant.
ffugit ante alios, primúsque elabitur undis

30 Tur-

30 Id est, in ipso principio.

[30] Turbã inter, fremitũq; Gyas: quẽ deinde Cloã
Consequitur, melior remis: sed pondere pinus

31 Cum retinet.

Tarda [31] tenet. post hoc æquo discrimine Pristis:
Centaurusq; locum tendunt superare [32] priorem.

32 Id est tertium: nam Gyas primus, Cloanthus secundus.

Et nunc Pristis habet, nunc victam præterit inge
Centaurus: nunc unà ambæ. junctisque feruntu
Frontibus, & longæ sulcant vada salsa carinæ.
Iamq; propinquabant scopulo, metamq; tenebant:
Cum princeps, medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten:
Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursu
Litus ama, & lævas stringat sine palmula cautu
Altum alii teneant. dixit, sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas

33 Vel, Quo diversus abis iterum?

Quo diversus abis? [33] iterum! pete saxa Menœte
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce Cloanthi
Respicit instantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navemq; Gyæ, scopulosque sonantes,
Radit iter lævum interior, subitusq; priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum verò exarsit juveni dolor ossibus ingens:
Nec lacrymis caruere genæ: segnemq; Menœten

34 Quorum salus agebatur dejecto gubernatore.

Oblitus decorisque sui, [34] sociumq; salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister:
Hortaturque viros, clavumq; ad litira torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est
Iam senior, madidaq; fluens in veste Menœtes.
Summa petit scopuli, siccaq; in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri, & risere natantem,

35 Sæpius vomentem.

Et salsos rident [35] revomentem pectore fluctus.
Hic læta extremis spes est accensa duobus

Sergeo, Mnestheoq́, Gyan superare 36 morantem. 36 Inscitia gubi nau-tis.
Sergestus capit antè locum, scopuloq́, propinquat:
Nec tota tamen ille prior praeeunte carina:
Parte prior: partem rostro premit aemula Pristis,
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: Nunc nunc insurgite remis
37 Hectorei socii, Trojae quos sorte suprema 37 Aut fortissimi, aut revera, quondam Hect. socii.
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi,
38 Ionioq́ mari Maleaeq́ sequacibus undis. 38 Iuxta Charybdim.
Non jã prima peto Mnestheus, neq; vincere certo:
(Quãquã ô) sed superēt, quib. hoc Neptune dedisti,
Extremos pudeat rediisse: hoc vincite cives,
Et prohibete 39 nefas. Olli certamine summo 39 Summum hoc dedecus.
Procumbunt: vastis tremit ictibus 40 aerea puppis, 40 Non revera aerea, sed firma, fortis ut junctos remo trahit aereus orbes.
Subtrahiturque solum. tum creber anhelitus artus,
Aridaq́, ora quatit: sudor fluit undique rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem.
Namque furens animi, dum proram ad saxa suburget
Interior, spatioq́, subit Sergestus iniquo:
Infelix saxis in procurrentibus haesit.
Concussae cautes, & acuto in 41 murice remi 41 Saxi acumine.
Obnixi crepuere, illisaq; prora pependit,
Consurgunt nautae, & magno clamore 42 morantur, 42 Retro agunt.
Ferratasq; sudes, & acuta cuspide contos
Expediunt: fractosq; legunt in gurgite remos.
At laetus Mnestheus, successuq; acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventisq́; vocatis,
43 Prona petit maria, & pelago decurrit aperto. 4[3] Etor) unde est le posit.
Qualis spelunca subitò commota columba,
Cui domus, & dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausumq; exterrita pennis

Dat

Dat tecto ingentem: mox aëre lapſa quieto
[44] Radit iter liquidum, celeres neque commovet al
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fuga ſecat ultima Pri
Æquora, ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibúſque vadis, fruſtraq; vocan
Auxilia, & fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan, ipſámque ingenti mole Chimæram
Conſequitur. cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jámque ipſo ſupereſt in fine Cloanthus;
Quem petit, & ſummis annixus viribus urget.
Tum verò ingeminat clamor, cunctiq; ſequentem,
Inſtigant ſtudiis: reſonat clamoribus æther.
Hi [45] proprium decus, & partũ indignantur honore
Ni teneant: [46] vitámque volunt pro laude paciſci.
Hos ſucceſſus alit: poſſunt, quia poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris,
Ni [47] palmas Ponto tendens utraſque Cloanthus
Fudiſſétque preces, divóſque in vota vocaſſet:
Dî quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum
Conſtituam ante aras voti [48] reus, extáque ſalſos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit, eúmque imis ſub fluctibus audiit omnis
Nereïdum, Phorcíque chorus, Panopæáq; virgo
Et pater ipſe manu magna Portunus euntem
Impulit. illa Noto citius, volucríque ſagitta
Ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridíque advelat tempora lauro,
Muneráque in naves ternos aptare juvencos,

Vina

---

[44] ...ſo ... io. ecat nu ... Graecem.

45 Quaſi jam certum, victoria parta.

46 Mutare ex pacto vitam cum laude.

47 Pro palmam utramque.

48 Debitor, unde vota ſolventes, dicimus abſolutos. ...nc illud ... Bucol. ...bis ... ie ... ſt, ...ſ.

35 Sæ... voment

Vinaq; & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori [49] chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit:
Intextusque [50] puer frondosa regius Ida
Veloces jaculo cervos, cursúque fatigat,
Acer, anhelanti similis: quem [51] præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad sidera tendunt
Custodes, sævitque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Levibus huic hamis consertam, auroq; [52] trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor, apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
Donat habere viro decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus, Sagarisq; ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleus cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
Cymbiaq; argento perfecta, atque aspera signis.
Iamq; adeò donati omnes, opibusq; superbi,
Puniceis ibant evincti tempora [53] tæniis:
Cùm sævo è scopulo multa vix [54] arte revolsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpè viæ deprensus in aggere serpens,
Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu,
Seminecem liquit saxo, lacerumq; viator,
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, & sibila colla
Arduus attollens: pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodos seq; in sua membra plicantem,

49 Vestem prætextam, eandemque *Phrygiam*, i. acu pictam.

50 *Ganym.* imago intexta chlamydi.

51 Volans.

52 Squamis ferreis consertam & tribus liciis per eas currentibus ornatam.

53 *Vittis.*

54 Al. Tænis, absque synæresi.

Tali remigio navis se tarda movebat:
Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas *promisso munere donat,*
Servatam ob navem lætus, sociosque reductos.
54 Lanificii & texturæ perita. *Olli serva datur,*[54] *operum haud ignara* Minervæ,
Cressa[55] *genus* Pholoë, *geminiq; sub ubere gnati.*
55 Græca figura ut illud lib. 8. Qui genus, unde domo. *Hoc pius* Æneas *misso certamine, tendit*
Gramineum in campum, quem collibus undiq; curvi
Cingebant sylvæ: mediaque in valle theatri
Circus erat, quò se multis cum millibus heros
Consessu mediam tulit, exstructóque resedit.
Hîc, qui fortè velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, *mistique* Sicani:
Nisus & Euryalus *primi,*
Euryalus *forma insignis, viridique juventa,*
Nisus *amore pio pueri. quos deinde secutus*
Regius egregia Priami *de stirpe* Diores.
56 *Epirota, Acarnania* enim pars *Epiri.* *Hunc* Salius, *simul &* Patron: *quorũ*[56] *alter* Acar-
Alter ab Arcadia Tegææ *sanguine gentis.* (nan,
Tum duo Trinacrii *juvenes,* Helymus, Panopesq;
Assueti sylvis, comites senioris Acestæ.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas *quibus in mediis sic deinde locutus:*
Accipite hæc animis, lætásque advertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
57 *Cretensia Gnossos* enim civitas *Cretæ* [57] Gnossia *bina dabo*[58] *lævato lucida ferro*
Spicula, cœlatámque argento ferre bipennem.
58 *Lævigato.* *Omnibus hic erit unus honos. tres præmia primi*
59 Quasi *Amazoniam,* usitata figura. *Accipient, flaváque caput nectentur oliva.*
Primus equum phaleris insignem victor habeto:
Alter[59] Amazoniam *pharetram, plenámq; sagittis*

Threï-

Threïciis: *lato quam circùm amplectitur auro*
Balteus, *& tereti subnectit fibula gemma.*
Tertius Argolica *hac galea contentus abito.*
Hæc ubi dicta, locum capiunt, signóque repentè
Corripiunt spatia audito, liménque relinquunt
Effusi nimbo similes: simul ultima [60] *signant.*
Primus abit, longéque ante omnia corpora Nisus
Emicat, & ventis, & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, [61] *longo sed proximus intervallo,*
Insequitur Salius, *spatio pòst deinde relicto,*
Tertius Euryalus,
Euryalúmq; Helymus *sequitur: quo deinde* [62] *sub ipso*
Ecce volat, calcémque terit jam calce Diores,
Incumbens humeris: [63] *spatia & si plura super sint,*
Transeat elapsus prior, ambiguúmve relinquat.
Iámque ferè spatio extremo, fessique sub ipsum
Finem adventabant: levi cùm sanguine Nisus
Labitur infelix: cæsis ut fortè juvencis
Fusus humum, viridésq; super madefecerat herbas
Hìc juvenis jam victor ovans vestigia presso
Haud tenuit titubata solo: sed pronus in ipso
Concidit, immundóque fimo, sacróque cruore.
Non tamen Euryali, *non ille oblitus* [64] *amorum:*
Nam sese opposuit Salio *per lubrica surgens:*
Ille autem spissa jacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, *& munere victo, amici*
Prima tenet, plausúque volat, fremitúque secundo.
Post Helymus *subit, & nunc tertia palma* Diores.
Hìc totum caveæ consessum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius *clamoribus implet,*
Ereptúmque dolo reddi sibi poscit honorem,
Tutatur favor Euryalum, *lacrymæq; decoræ,*

60 Intuentus ultima spatia à viditate vincendi.

61 Sic *Cicero* loquutus in *Bruto.*

62 Post ipsum.

63 Si plus spatii superesset, cum præter iret, aut certe in dubio relinqueret uter prior ad metam pervenisset.

64 Turpitudinem plurali numero *Servius* ait significari: sed errat. nam legimus in *Cicerone*, *Pompeius*, amores nostri: & est mihi in amoribus.

Gratior & pulchro[65] *veniens in corpore virtus.*
Adjuvat, & magna proclamat voce Diores:
Qui subiit palmæ, frustráque ad præmia vênit,
Vltima, si primi Salio *redduntur honores.*
*Tum pater Æ*neas, Vestra, *inquit, munera vobis*
Certa manent pueri, & palmam movet ordine nemo,
Me liceat casum miserari insontis amici.
Sic fatus,[66] *tergum* Gætuli *immane leonis*
Dat Salio, *villis*[67] *onerosum, atq; unguibus aures.*
Hîc Nisus, *si tanta, inquit, sunt præmia victis,*
Et te lapsorum miseret: quæ munera Niso
Digna dabis? primam merui qui[68] *laude coronam;*
Ni me, quæ Salium, *fortuna inimica tulisset.*
Et simul his dictis faciem ostentabat, & udo
Turpia membra fimo, risit pater optimus olli,
Et clypeum efferri jussit, Didymaonis *artes,*
Neptuni *sacro* Danais *de poste refixum.*
Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.
Pòst ubi confecti cursus, & dona peregit.
Nunc si cui virtus, animúsque in pectore[69] *præsens,*
Adsit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum[70] *auro, vittísque juvencum:*
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora, continuò vastis cum viribus effert
Ora dares, magnóque virûm se murmure tollit:
Solus qui Paridem *sólitus contendere contra:*
Idémq; ad tumulum, quo maximus occubat Hector
Victorem Buten *immani corpore, qui se*
Bebrycia *veniens* Amyci *de gente ferebat,*
Perculit, & fulva[71] *moribundam extendit arena.*
Talis prima Dares *caput altum in prælia tollit,*

65 Proveniens crescens.
66 Pro tergus.
67 Plus est quam oneratum.
68 Id est, virtute.
69 Promptus. Si cui in est prompta alacritas.
70 Solent etiam habere laminas quasdam auratas, vnde illud, Aurata juvencum.
71 Morienti similem, Vel morti

Ostenditq; humeros latos, alternaq; jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic[72] alius: nec quisquā ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusq; inducere cæstus.
Ergo alacris, cunctosq; putans excedere[73] palma,
Æneæ stetit ante pedes: nec plura moratus,
Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate dea, si nemo audet se credere pugnæ,
Quæ finis standi? quò me decet usque teneri?
Ducere dona jube. cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ,[74] reddique viro promissa jubebant.
Hîc gravis Entellum dictis castigat Acestes,
Proxumus ut viridante toro consederat herbæ:
Entelle, heroum quondam fortissime frustrà,
Tantáne tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis deus ille magister
Nequicquā memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, & spolia illa tuis[75] pendentia tectis?
Ille sub hæc: Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu: sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentq; effætæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quáq; improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa juventa:
Haud equidem pretio inductus, pulchroque juvenco
Venissem: nec dona moror. sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere cæstus
Projecit: quibus acer Eryx in prœlia suetus
Ferre manum, duroq; intendere brachia tergo.
Obstupuere animi[76] tantorum: ingentia septem
Terga boum plumbo insuto, ferroq; rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longeq; recusat:
Magnanimusq; Anchisiades & pondus, & ipsa

72 Qui cum eò certet.

73 Al. pugna.

74 Quasi debita.

75 Romanę more dictum: quia Rom. ædium suarum limina affixis hostium spoliis exornabant.

76 Servius ait ad homines referri, & ideo distinguendum non ad boves.

Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
Tum senior tales referebat pectore voces:
Quid, si quis cæstus ipsius & Herculis arma
Vidisset, tristemq; hoc ipso in litore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
77 Erycis, ab Hercule occisi. — [77] Sanguine cernis adhuc, sparsoq; infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit: his ego suetus,
Dum melior vires sanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed, si nostra Dares hæc Troius arma recusat,
80 Hujus certaminis. — Idque pio sedet Æneæ, probat [80] auctor Acestes,
81 Arma, a consequente id quod præcedit. — Æquemus [81] pugnas: Erycis tibi terga remitto,
Solve metus, & tu Trojanos exue cæstus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertosq;
Exuit, atque ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos,
82 Cæstibus. — Et paribus palmas amborum innexuit [82] armis.
Constitit in digitos extemplò arrectus uterque,
Brachiaq; ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retrò longè capita ardua ab ictu:
Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt.
Ille pedum melior motu, fretusque juventa:
83 Pro, mẽbrorũ mole: ut molemq; & montes. — Hic membris, & [83] mole [83] valens: sed tarda trementi
Genua labant: vastos quatit æger anhelitus artus.
84 Ictus. — Multa viri nequicquam inter se [84] vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vastos
Dant sonitus, erratq; aures & tempora circum
Crebra manus: duro crepitant sub vulnere malæ.
85 Ictus. 86 Vitat, declinat, effugit. — Stat gravis Entellus, nisuq; immotus eodem,
Corpore [85] tela modo, atque oculis vigilantibus [86] exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,

Aut montana [87] sedet circum castella sub armis, [87] Pro, circumsidet.
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemq; pererrat
Arte locum, & variis assultibus irritus urget,
Ostendit dextram insurgens Entellus; & altè
Extulit ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit, & [88] ultrò [88] A nemine impulsus.
Ipse gravis, graviterq; ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymātho
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Consurgunt [89] studiis Teucri, & Trinacria pubes: [89] Sic dicitur, ut studere alicui pro favere.
It clamor cælo, primusq; accurrit Acestes,
Æquævumq; ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, & vim suscitat ira.
Tum pudor incendit vires, & conscia virtus:
[90] Præcipitemq; Daren ardens agit æquore toto, [90] Motu celerem.
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies. quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant: sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat, versatq; Dareta
Tum pater Æneas procedere longius iras
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis:
Sed finem imposuit pugnæ, fessumq; Dareta.
Eripuit [91] mulcens dictis, ac talia fatur: [91] Consolans.
Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversaq; numina sentis?
Cede [92] deo. dixitque & prælia voce diremit. [92] Cujus favore tam bene pugnat Entellus.
Ast illum fidi æquales genua ægra trahentem,
Iactantemq; utroq; caput, crassumq; cruorem [93] Sponte enim non veniebant pudore Daretis victi.
Ore rejectantem, mistosq; in sanguine dentes,
Ducunt ad naves galeamq;, ensemq; [93] vocati

Accipiunt: palmam Entello, *taurumq; relinqu[...]*
Hîc victor superans animis, tauroq; superbus
Nate dea, vosq; hæc, inquit, cognoscite Teucri,
[9]4 Carisius legendum ait, juvenali. *Et mihi quæ fuerint* 94 *juvenili in corpore vires,*
Et qua servetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum astabat pugnæ, durosq; reducta
Libravit dextra media inter cornua cæstus
Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos,
Ille super tales effudit pectore voces:
Hanc tibi Eryx *meliorem animam pro morte* Daretis
Persolvo: hîc victor cæstus, artemq; repono.
Protinus Æneas *celeri certare sagitta*
Invitat, qui fortè velint, & præmia ponit,
Ingentiq; manu malum de nave Seresti
95 Pro extenso. *Erigit, & volucrem* 95 *trajecto in fune columbam,*
Quo tendant ferrum malo suspendit ab alto.
Convenêre viri: dejectamq; ærea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacidæ *ante omnes exit locus* Hippocoontis:
Quem modò navali Mnestheùs *certamine victor*
Consequitur, viridi Mnestheùs *evinctus oliva.*
Tertius Eurytion, *tuus O clarissime frater*
96 A Minerva. *Pandare: qui quondam* 96 *jussus confundere fœdus,*
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus, galeaq; ima subsedit Acestes,
[9]7 Quanvis [...]et ævi maturus. *Ausus* 97 *& ipse manu juvenum tentare laborem.*
98 Incur[...] flectunt; [...]buit dice[...] *Tum validis* 98 *flexos incurvant viribus arcus*
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris.
Primaq; per cœlum, nervo stridente, sagitta
Hyrtacidæ *juvenis volucres diverberat auras.*

Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus *adducto constitit arcu*
Alta petens, pariterq; oculos, telumq; tetendit.
Ast ipsam[99] *miserandus avem contingere ferro* 99 Quia victoria caruit.
Non valuit: nodos, &[100] *vincula linea rupit,* 100 Periphrasis funis.
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos, *atque atra volans in nubila fugit.*
Tum rapidus jam dudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion *in*[101] *vota vocavit:* 101 Nam apud *Lycios* colebatur quasi heros.
Iam vacuo lætam cœlo speculatus, & alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamq; reliquit in astris
Aëriis, fixamque refert delapsa sagittam:
Amissa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen ætherias telum contorsit in auras.
Ostentans[102] *artem pariter, arcumq; sonantem.* 102 In gestu manif. štam
Hîc oculis subitò objicitur, magnoq; futurum
Augurio monstrum: docuit post exitus ingens.
[103] *Seraq; terrifici cecinerunt omina vates.* 103 Gravia: ut *Salustius*, *Serum* bellum in angustiis futurum.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavitq; viam flammis, tenuesq; recessit
Consumta in ventos: cœlo ceu sæpè refixa
Transcurrunt, crinemq; volantia sidera ducunt.
Attonitis hæsere animis, Superosq; *precati*
Trinacrii, Teucriq; *viri: nec maximus omen*
Abnuit Æneas, *sed lætum amplexus* Acesten,
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur: 104 Percipe
[104] *Sume pater: nam te voluit rex magnus* Olympi 105 Præmium extra ordinem. hoc autem erat honorificentiss.
Talibus auspiciis[105] *exsortem ducere honorem:*
Ipsius Anchisæ *longævi hoc munus habebis,*

Cratera impressum signis: quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum, & pignus amoris.
Sic fatus, cingit [106] viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori:
Quamvis solus avem cælo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur [107] donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas nondum certamine misso,
Custodem ad sese, comitemq; impubis Iuli
[108] Epytiden vocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, & Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusq; instruxit equorum,
Ducat avo turmas, & sese ostendat in armis,
Dic, ait. ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, & campos jubet [109] esse patentes.
Incedunt pueri, pariterq; ante ora parentum
Frænatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæq; juventus.
Omnibus in morem tonsâ coma pressa coronâ.
Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro:
Pars leves humero pharetras, it [110] pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, terniq; vagantur
Ductores: pueri bis seni quemque secuti,
Agmine partito fulgent, paribúsq; [111] magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
(Nomen avi referens) Priamus, tua clara Polite
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Albapedis, frontémq; ostentans arduus albam.

106 Participium sine verbi origine.

107 Ad dona.

108 Periphantem Epyti filium.

109 Iubet populum discedere ut campus pateat.

110 Pectoris & colli confinio.

111 Equitum enim dicebantur magistri.

Alter Atys, genus unde Atyi duxere Latini:
Parvus Atys, puerôque puer dilectus Iulo.
112 Extremus, formâq; ante omnes pulcher Iulus
Sidonio est invectus equo: quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu 113 pavidos, gaudéntq; tuentes
Dardanidæ, veterúmq; agnoscunt ora parentum.
Postquàm omnem læti consessum, oculósq; suorum
Lustravere in equis, signum clamore paratis
Epytides longè dedit, insonuitq; flagello.
Olli discurrêre pares, atque agmina terni
Diductis solvêre choris, rursúsq; 114 vocati
Convertêre vias, infestáq; tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliósq; recursus
Adversis spatiis, alternósq; orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudant: nunc spicula vertunt
Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.
Vt quondam Creta fertur 115 Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter, ancipitémq;
Mille viis habuisse dolum, quà signa sequendi
Falleret indeprensus, & irremeabilis error:
Haud aliter Teucrûm gnati vestigia cursu
116 Impediunt, texúntq; fugas, & prœlia ludo,
Delphinum similes: qui per maria humida nando
Carpathiũ, Libycũq; secant, luduntq; per undas.
Hunc morem, hos cursus, atq; hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cùm cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes,

112 Ordine extremus forma primus.

113 Gloriæ cupiditate solicitos.

114 Aciebus. vocati autem, ictu flagelli, i. virgæ, in morem flagelli sonantis.

115 *Hypal.* pro Cæcum textis parietibus.

116 Implicant, intexunt.

Albani docuere suos. hinc maxima [117] porro
Accepit Roma, & patrium servavit honorem:
Trojaq; nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri,
Hîc primùm fortuna fidem [118] mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt sollennia ludis,
Irim de cœlo misit Saturnia Iuno
Iliacam ad classem, ventósq; adspirat eunti,
Multa movẽs, [119] nec dum antiquũ exsaturata dolorẽ.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, & litora lustrat,
Desertósq; videt portus, classémque relictam.
At procul in [120] sola secretæ Troades acta
Amissum Anchisen flebant cunctæq; profundũm
Pontum adspectabant flentes, Heu, tot vada fessis,
Et tantum superesse maris, vox omnibus una:
Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Conjicit & faciémq; deæ, vestémq; [121] reponit.
Fit Beroë, Ismarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, gnatique fuissent:
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert.
O miseræ, quas non manus, inquit Achaica bello
Traxerit ad lethum patriæ sub mœnibus! ô gens
Infelix, cui te [122] exitio fortuna reservat?
Septima post Trojæ excidium jam vertitur æsta[s]
Cum freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa,
Sideráq; emensæ ferimur: dum per mare [123] magnu[m]
Italiam sequimur [124] fugientem, & volvimur und[is].
Hîc Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes.
Quid prohibet muros jacere, & dare civibus urbem?

117 Post longum temporis intervallum.

118 Equitur enim palinuri mors.

119 Nondum ex saturata pœnis quas dolor ejus jam sumpserat.

120 Deserta sic *Terentius*: Venit me litatus è solo loco.

121 Seponit ut aliam faciem & vestem accipiat.

122 Non regno, sed exitio.

123 Mediterraneum.

124 Alibi. Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.

O patria, & rapti nequicquam ex hoste Penates,
Nullàne jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam
Hectoreos amnes, Xanthũ, & Simoenta videbo?
Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces: Hîc quærite Trojam,
Hîc domus est, inquit, vobis: nunc tempus agi res:
Nec tantis mora [125] prodigiis, en quatuor aræ 125 In bonam partem usurpatur.
Neptuno. deus ipse faces, animúmq; ministrat.
Hæc memorans, prima infensum vi corripit ignem.
Sublatáq; procul dextra connixa coruscat.
Et jacit. arrectæ mentes, stupefactáq; corda
Iliadum. hîc una è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, [126] tot Priami gnatorum regia nutrix: 126 Quinquaginta.
Non Beroë vobis, non hæc Rhœteïa, matres,
Est Dorycli conjux: divina signa decoris,
Ardentésq; notate oculos, qui [127] spiritus illi, 127 Odor, ut, Ambrosiaq; comæ divinum vertice odorem Spiravere.
Qui voltus, vocisq; sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Ægram, indignantem tali quòd sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata.
At matres [128] primo ancipites, oculisq; malignis 128 Ante cognitum numen.
Ambiguæ spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatisq; vocantia regna:
Cùm dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentémque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monstris, actæque furore
Conclamant, rapiúntque focis penetralibus ignem.
Pars spoliant aras, frondem, ac virgulta, facésque
Conjiciunt: furit immissis Volcanus habenis
Transtra per, & remos, & pictas abiete puppes.

Nuntius Anchisæ *ad tumulum, cuneosq; theatri*
Incensas perfert naves Eumelus: *& ipsi*
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Ascanius, *cursus ut lætus equestres*
Ducebat, sic acer equo turbata petivit

129 Classem: ut lib. 3. Nos castra movemus.

[129] *Castra, nec exanimes possunt retinere magistri.*
Quis furor iste novus? quò nunc, quò tenditis, inquit,
Heu miseræ cives? non hostem, inimicaque castra

130 Naves in quib. spes vestræ sunt positæ: viz. perveniendi ad regna.

Argivûm, vestras [130] *spes uritis. en ego vester*
Ascanius: *galeam ante pedes projecit inanem,*
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrûm.
Ast illæ diversa metu per litora passim
Diffugiunt, sylvásque, & sicubi concava furtim
Saxa petunt. piget incepti, lucisque: suosque

131 Furoris causa.

Mutatæ agnoscunt, excussáque pectore [131] Iuno est.

132 Aquis vicinò.

Sed non idcirco flammæ, atque incendia vires
Indomitas posuere: [132] *udo sub robore vivit*

133 Antique dixit est enim à stipando.

[133] *Stipa vomens tardum fumum, lentúsq; carinas*
Est vapor, & tota descendit corpore pestis:
Nec vires heroum, infusáque flumina prosunt.
Tum pius Æneas *humeris abscindere vestem,*
Auxilióque vocare deos, & tendere palmas:

134 Antique, pro odisti.

Iupiter *omnipotens, si nondum* [134] *exosus ad unum*
Trojanos, *si quid pietas antiqua labores*
Respicit humanos, da flammam evadere classi
Nunc pater, & tenues Teucrûm *res eripe letho.*
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti
Si mereor, demitte, tuáque hîc obrue dextrâ.

135 Sine exemplo.

Vix hæc ediderat, cùm, effusis imbribus atra
Tempestas [135] *sine more furit, tonitrúq; tremiscunt*

136 Montes.

[136] *Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto*

Turbidus

Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus Austris,
Implentúrque super puppes, semiusta madescunt
Robora restinctus donec vapor omnis, & omnes.
Quatuor amißis, servatæ à [137] *peste carinæ.* 137 Ab incendio, ut supra.
At pater Æneas *casu concussus acerbo,*
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat, versans Siculisne *resideret arvis.*
Oblitus [138] *fatorum* Italásne *capesseret oras.* 138 Oraculorum.
Tum senior Nautes, *unum* Tritonia Pallas
Quem docuit multáque insignem reddidit [139] *arte,* 139 Virtute.
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ fatorum posceret ordo.
Isque his Æneam *solatus vocibus infit:*
Nate dea quò fata trahunt retrahuntq; sequamur:
Quidquid erit, SUPERANDA *omnis fortuna ferendo*
Est tibi Dardanius [140] *divinæ stirpis* Acestes: *(est.* 140 Natus enim *Crimiso* fluvio.
Hunc cape consiliis socium, & conjunge volentem:
Huic trade, amißis [141] *superant qui navibus, & quos* 141 Supersunt.
Pertæsum magni incepti, rerúmq; tuarum est:
Longævósque senes, ac fessas æquore matres,
Et quidquid tecum invalidum, metuénsq; pericli est,
Delige, & his habeant terris sine mœnia fessi:
Urbem appellabunt [142] *permisso nomine* Acestam. 142 Ab ipso *Aceste.*
Talibus incensus dictis senioris amici,
Tum verò in curas animus diducitur omnes:
[143] *Et nox atra polum bigis subvecta tenebat.* 143 Quasi major caussa cogitationis.
Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis
Anchisæ, *subitò tales effundere voces:*
Gnate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis, gnate Iliacis *exercite fatis,*
Imperio Iovis *huc venio: qui classibus ignem*
Depulit, & cœlo tandem miseratus ab alto est.

Consi-

Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortißima corda,
144 Unde lib. 9. Natos ad flumina primum Deferimus, sævoque gelu duramus, & æstu.
Defer in Italiam. gens dura, atque [144] aspera cult
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen antè
Infernas accede domos, & Averna per alta
Congressus pete gnate meos. non me impia namque
Tartara habent, tristésque Umbræ: sed amœna pior
Concilia, Elysiúmque colo. huc casta Sibylla
145 Al. Nigrantum.
[145] Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuū, &, quæ dentur mœnia, disces.
Iamque vale: torquet medios nox humida cursus:
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas, quò deinde ruis? quò proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem, & sopitos suscitat ignes,
146 Antiquæ, aut ab ignis favillas.
Pergameūq; Larem, & [146] canæ penetralia Vesta
Farre pio, & plena supplex veneratur acerra.
Extemplo socios, primúmq; arceßit Acesten,
Et Iovis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec jussa recusat Acestes.
147 Respexit ad morem Romanum. transscripti enim in colonias deducebantur.
[147] Transcribunt urbi matres, populúmq; volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis: aptant remósque, rudentésque,
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interà Æneas urbem designat aratro,
148 Locum, & tempus agendorum negotiorum conventus qui dicitur.
Sortitúrque domos: hoc Ilium, & hæc loca Troja
Esse jubet. gaudet regno Trojanus Acestes,
Indicitque [148] forum, & patribus dat jura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes

Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloq; sacerdos
Et lucus latè sacer additur [149] Anchiseo. — 149 Pro Anchiseio, ut Sichao suprà pro Sichæo.
Iamq; dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos: placidi straverunt æquora venti:
Creber & adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus:
Complexi inter se noctemq;, diemq;, morantur.
Ipsæ jam matres, ipsi quibus aspera quondam
Visa maris facies, & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemq; [150] fugæ perferre laborem. — 150 Profectionis.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ,
Tres Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
Cædere deinde jubet, solviq; ex [151] ordine funes. — 151 Referri ad illud, cædere, ait Servius.
Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora pateram tenet, exstaq; salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, talesq; [152] effundit pectore questus: — 152 Id est, cum dolore; ut illud, lib. 6 Fuditque preces rex pectore ab imo.
Iunonis gravis ira, & inexsaturabile pectus
Cogunt me Neptune, preces descendere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla,
Nec Iovis imperio, fatisve infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
[153] Vrbem odiis satis est nec pœnam traxe per omnem — 153 Al. Vr. os. est. pœ. traxisse p. omnem.
Relliquias: Trojæ cineres atque ossa peremtæ,
Insequitur. [154] caussas tanti sciat illa furoris, — 154 hæ sunt quas Iuno ex sequitur lib. 10.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis.
Quam molem subito excierit maria omnia cœlo
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis,

In regnis hoc ausa tuis.

155 In furorum. *Prô scelus, ecce etiam* Trojanis *matribus* [155] *acti*
Exussit fœdè puppes, & classe subegit

156 Pro, ignobili. non enim ignota, ad quam his *Trojani* venerant. *Amissa socios* [156] *ignotæ linquere terræ.*
Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem *attingere* Thybrim:
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius *hæc domitor maris edidit alti:*
Fas omne est Cytherea *meis te fidere regnis,*

157 Iis quæ feci, merui hoc ut fideres mihi. *Unde genus ducis:* [157] *merui quoque: sæpe furores*
Compressi, & rabiem tantam cœlique, marisque.
Nec minor in terris (Xanthū, Simoëntaq; *testor*)
Æneæ *mihi cura tui, cùm* Troïa Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho, gemeréntque repleti
Amnes, nec reperire viam, atque evolvere posset
In mare se Xanthus: Peleidæ *tunc ego forti*

158 Dis non aquis, i. adversis. Vir. non æquis, i. non æqualib. imparib. *Congressum* Æneam, *nec dîs, nec viribus* [158] *æquis,*
Nube cava eripui: cuperem cùm vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoq; mens eadem perstat mihi: pelle timores.
Tutus, quos optas, portus accedet Averni.

159 De *Miseno* loquitur: unde illud. lib. 6. Inter saxa virum spumosa immerserat unda. *Unus erit tantùm, amissum* [159] *quem gurgite quæret:*
Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta deæ permulsit pectora dictis:
Iungit equos curru genitor, spumantiáque addit
Fræna feris, manibúsque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat æquora curru.
Subsidunt undæ, tumidúmque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi.

160 Ipsius *Neptuni.* *Tum variæ* [160] *comitum facies, immania cete,*
Et senior Glauci *chorus,* Inoúsq; Palæmon,

Tri-

Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis, *&* Melite, Panopeaq; *virgo,*
Nesæe, Speioque, Thaleiáque, Cymodoceque.
Hîc patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.
Unà omnes fecere [162] *pedem, paritérque sinistros,*
Nunc dextros solvere sinus: una ardua torquent
Cornua, detorquéntque: ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnes densum Palinurus *agebat*
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.
Jamque ferè mediam cœli nox humida metam
Contigerat: placida laxârant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:
Cùm levis ætheriis delapsus Somnus *ab astris*
Aëra dimovit tenebrosum, & dispulit [163] *umbras,*
Te Palinure *petens, tibi tristia somnia portans*
Insonti: puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis, funditque has ore loquelas:
Iaside Palinure, *ferunt ipsa æquora classem,*
[164] *Æquatæ spirant auræ: datur hora quieti.*
Pone caput, fessósque oculos furare labori:
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus *lumina fatur:*
Mene salis placidi voltum, fluctúsque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monstro?
Æneam *credam quid enim fallacibus* Austris,
Et cœli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat, clavúmque affixus, & hærens
Nusquam amittebat, oculósque sub astra tenebat.
Ecce deus ramum Lethæo *rore madentem,*
Vique soporatam Stygia, super utraque quassat

161 Sexum imbecilliorem sinistræ parti prudenter applicat.

162 Fune, qui pes vocatur, velum tenditur unde facere pedem pro vela tendere.

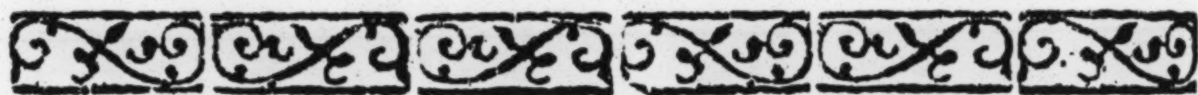
163 Suas, nam semper deos ambit nimbus.

164 Prosperæ: ut lib. 3. Æquatis classem procedere velis.

165 Mari cujus monstrosa est mutabilitas.

Tempora, [166] cunctantiq; [167] natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et super incumbens, cum puppis parte revulsa,
Cúmque gubernaclo liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequicquam sæpè vocantem.
Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter [168] tutum non secius æquore classis,
Promissisq; patris Neptuni interrita fertur.
Iámque adeo scopulos Sirenum advecta subibat
Difficiles quondam, multorúmque ossibus albos.
Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant:
Cum [169] pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
[170] Multa gemens, casúq; animum concussus amici.
O nimium cœlo, & pelago confise sereno.
Nudus [171] in ignota Palinure jacebis arena.

166 Quasi reluctanti.
167 Fluctantia ut cum valde somno premuntur ac gravantur.
168 Neptuni præsidio.
169 Æneas.
170 Nomen pro adverbio, ut alibi.
171 Al. Et ign.

PUBL. VIRGILII Maronis Æneidos,

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

Cumas advectus *Æneas*, antrum *Sibyllæ* petit: peractoque de more sacrificio, *Phœbi* oraculum consulit. Ibi & instantia pericula & futuri belli eventum discit. *Miseni* cadaver in litore inventum exurit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui *Miseni* nomen ab illo obtinuit. Inde columbarum ductu ad aureum ramum pervenit: quo decerpto, mactatisque hostiis, deos inferos veneratus, *Sibylla* duce per *Averni* fauces ad inferos tendit. *Palinurum*, quod sepulcri honore careret, circa *Stygiam* paludem oberrantem invenit: eumque ultrà in ulteriorem ripam trajicere cupientem, *Sibylla* prohibet, cenotaphiique & exequia-

rum

rum spe consolatur. Post hæc *Stygem* trajectus *Æneas Cerberoque* medicatis offis sopito, per loca infantium, eorumque qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum qui amoris impatientia manus sibi consciverant. Ibi *Elisam* conspicatus quum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum ejus effugit. Inde progressus *Deiphoburn* in sedibus eorum qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque ejus indignum modum ab ipso edocetur. Relicto deinde ad lævam *Tartaro*, sceleratorumque pœnas à *Sibylla* edoctus, ad *Ditis* ipsius mœnia contendit, aureumque ramum in ipso regiæ limine defigit. Post hæc ad fortunatorum sedes iter instituit, & à *Musæo* ad patrem suum perducitur. Ibi *Anchises Æneæ* filio *Albanorum Romanorumque* regum catalogum recenset: nobiliumque aliquot *Romanorum* nomina percurrens, ad *Iulii Cæsaris* & *Augusti* laudes descendit *Marcellumque Octaviæ* filium immatura morte præreptum miris in cœlum laudibus effert. Inde per eburneam portam ad superos regressus, socios revisit, relictisque Cumis Cajetam petit.

Aliud Modestini *jurisconsulti Argumentum*.

CVmas deinde venit fert hinc responsa *Sibylla*,
Misenum sepelit. mons servat nomen humati:
Ramum etiam, ante deum placato numine, portat:
Et vates longæva una descendit *Avernum*.
Agnoscit *Palinurum* & ibi solatur *Elysam*.
*Deiphobum*que videt lacerum crudeliter ora.
Vmbrarum pœnas discit, narrante *Sibylla*,
Convenit *Anchisem* penitus in valle virenti:
Agnoscitque suam prolem, monstrante parente.
Hæc ubi percepit graditur, sociosque revisit.

SIC *fatur lacrymans*, [1] *classiq; immittit habenas*,
Et tandem Euboicis Cumarum *allabitur oris*
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora [2] *fundabat naves, & litora curvæ*
Prætexunt puppes. juvenum manus [3] *emicat ardens*
Litus in Hesperium: *quærit pars semina flammæ*
Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
[4] *Tecta rapit: sylvas inventáque flumina monstrat.*
At pius Æneas *arces, quibus altus* Apollo
Præsidet, [6] *horrendæq; procul secreta* Sibyllæ
Antrum immane petit: magnā cui mentem, animumq;

1 Liberum dat cursum ut datur equo cum ei laxantur habenæ.
2 Ad *Æneæ* desiderium retulit, cupientis ad *Italiam* pervenire.
3 Sistebat.
4 Prosilit velociter.
5 Definitio sylvæ.
6 Venerandæ, ut Horrendum sylvis, & religione parentum.

Delius inspirat vates, aperitque futura.
Iam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cælo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Calcidicaque levis tandem super astitit arce.
Redditus his primùm terris, tibi Phœbe sacravit
[8] Remigium alarum, posuitque immania templa,
In foribus, lethum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ jussi (miserum) septena quotannis
Corpora gnatorum. stat ductis sortibus urna.
Contrà elata mari respondet [9] Gnossia tellus:
Hîc crudelis amor tauri, suppostaque furto
Pasiphaë, mistumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumēta [10] nefanda.
Hîc [11] labor illi domus, & inextricabilis error.
Magnum [12] reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti, ambagésque resolvit,
Cæca regens filo vestigia. tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro
Bis patriæ cecidere manus, quin protinus [13] omnia
Perlegerent oculis, ni jam præmissus Achates
Afforet, atque unà Phœbi, Triviæque sacerdos.
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit:
Nunc [14] grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam (nec sacra morantur
Iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicæ latus ingens rupis in [16] antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:

7 Hominibus.
8 Quia & navium & volucrum sunt alæ, unde illud lib. 3. Velorum pandimus alas.
9 Creta.
10 Quia fœtus monstrosus testabatur nefandum concubitum
11 Labyrinthus.
12 Ariadnes.
13 Al. omnem, Al. omnes, Al. omne.
14 Impropriè pro armento, nam de juvencis dicturus est.
16 In similitudinem antri.

Vnde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cum virgo poscere fata
Tempus ait : [17] *deus ecce, deus, cui talia fanti*
Ante fores subitò non vultus, non color unus,
Non comtæ mansêre comæ, sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument : majorque [18] *videri,*
Nec mortale sonans : afflata est numine quando
Iam propiore dei. Cessas in vota, precesq́;
Tros, ait, Ænea, *cessas ? nec enim ante dehiscent*
[19] *Attonitæ magna ora domus. & talia fata.*
Conticuit: gelidus Teucris *per dura cucurrit*
Ossa tremor, fuditque preces rex pectore ab imo :
Phœbe *graves* Trojæ *semper miserate labores,*
Dardana *qui* Paridis *direxti tela, manusq́;*
Corpus in Æacide, *magnas obeuntia terras*
Tot maria intravi duce te, penitusq́; repostas
[20] Massylûm *gentes, prætentaq́;* Syrtibus *arva :*
Iam tandem Italiæ *fugientis prendimus oras.*
Hac Trojana *tenus fuerit fortuna secuta.*
Vos quoque Pergameæ *jam fas est parcere genti*
Dîque Deæq́; *omnes, quibus obstitit* Iliû, *& ingens*
Gloria Dardaniæ, *tuq́;* O *sanctissima vates*
Præscia venturi, da (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio *considere* Teucros,
Errantesq́; deos, agitataq́; numina Trojæ.
Tum Phœbo, *&* Triviæ *solido de marmore templa*
Instituam, festosq́; dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hîc ego, namque tuas sortes, arcanaq́; fata
Dicta meæ genti ponam, lectosq́; sacrabo
Alma viros [21] *foliis tantum ne carmina manda,*
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.

17 Iam afflata est numine.

18 Pro, videbatur.

19 Facientis attonitos, Ora autem pro patribus.

20 Pro *Africa*, posuit enim speciem pro genere quia *Massyla Africæ* mediterania pars est ad quam *Æneas* classe pervenire non potuit.

21 Rogo ne mandes, .i. scribas in foliis palmæ in quibus scribebant.

Ipsa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.
At Phœbi nondum patiens immanis in antro,
[22] Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tantò magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitq; premendo.
Ostia jámque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras.
O tandem magnis pelagi defuncte periclis:
Sed terra graviora manent in regna Lavini
Dardanidæ venient: (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & venisse volent: bella, horrida bella,
Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non [23] Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. alius Latio jam partus Achilles,
Natus & ipse dea. nec Teucris addita Iuno
Usquam aberit. cùm tu supplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes!
Caussa mali tanti [24] conjux iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis: sed contra audentior ito,
Quàm tua te fortuna sinet: via prima salutis,
(Quod minime reris) Graia pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antróque remugit,
Obscuris vera involvens. ea fræna furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo,
Ut primum [25] cessit furor, & rabida ora quiêrunt:
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies, inopináve surgit:
Omnia [26] præcepi atque animo mecum ante peregi,
Unum oro (quando hic inferni janua regis
Dicitur, & tenebrosa [27] palus Acheronte refuso)

22 Bacchantis more furit, vel, quia idem est *Apollo*, qui *Liber*, qui *Sol*.

23 *Tiberinus*, inquit, & *Numicus* in quem cecidit *Æneas*, pro *Simoi*, *Xanthoque* aderunt.

24 *Lavinia*.

25 Non pœnitus recessit, sed paulatim cœpit imminui.

26 Prævéni cogitatione omn. quæ ex te audio.

27 Pro lacu posuit nam *Avernum* significat.

Ire

Ire ad conspectum chari genitoris, & ora
Contingat: doceas iter, & sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas, & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medióque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas, cœliq; ferebat
Invalidus, vires ultra, [28] sortémque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. gnatiq; patrisq;
Alma precor miserere. potes námque omnia: nec te
Nequicquam lucis Hecate *præfecit* Avernis.
Si potuit Manes *arcessere conjugis* Orpheus,
Threïcia *fretus cithara, fidibúsque canoris:*
[29] *Si fratrem* Pollux *alterna morte redemit,*
Itq; reditq; viam toties. quid Thesea, *magnum*
Quid memorē Alciden? [29] *& mi genus ab* Iove *summo.*
Talibus orabat dictis, arásque tenebat.
Tum sic orsa loqui vates: Sate sanguine divûm
Tros Anchisiadæ, FACILIS *descensus* Averni:
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, superasq; evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. [30] *pauci, quos æquus amavit*
Iuppiter, *aut ardens evexit ad æthera virtus,*
Dîs geniti potuere. tenent media omnia sylvæ,
Cocytusque *sinu labens circumfluit atro.*
Quòd si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios *innare lacus, bis nigra videre,*
Tartara, & insano juvat indulgere labori:
Accipe, quæ peragenda prius. latet arbore opaca
Aureus & foliis, & lento vimine ramus,
Iunoni [31] *infernæ dictus sacer hunc tegit omnis*
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.

28 Sors enim se noctæ quies est, atque otium, ut pueritiæ ludus.

29 Si fr. P. &c. & mi genus ab I. s. Id est, Et mihi idem concedatur cui est genus ab *Iove* s.

30 Tria genera hominum tangit, dilectos à *Iove*, præditos virtute, diis genitos.

31 Id est, *Proserpinæ.*

Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quàm quis decerpserit arbore fœtus,
32 Sibi earum. Hoc sibi pulchra [32] suum ferri Proserpina munus
Instituit. primo avulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergo altè vestiga oculis & rite repertum
Carpe manu. namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
33 Polluit. Heu nescis, totamque [33] incestat funere classem,
34 Solicitus es, suspensus hæres, vel moraris. Dum consulta petis, nostroque in limine [34] pendes;
Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
35 Exceptis tamen tribus hominum generibus, quos nominavit. Sic demum lucos Stygios regna invia [35] vivis.
Adspicies. dixit, pressoque obmutuit ore.
Æneas mœsto defixus lumina vultu:
Ingreditur, linquens antrum, [36] cæcosque volutat
36 Incertos. Eventus animo secum: cui fidus Achates
It comes & paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant:
Quem socium exanimũ vates, quod corpus humandum
Diceret. atque illi Misenum in litore sicco,
Ut venere, vident indiga morte peremtum,
Misenum Æoliden, quo non præstantior alter
37 Hoc hemistichium dicitur addisse dum Augusto recitaret. Aëre ciere viros, [37] Martemq; accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum,
Et lituo pugnas insignis obibat, & hasta.
Postquàm illum victor vita [38] spoliavit Achilles,
38 Ad bellum retulit, in quo victis auferuntur eximiæ. Dardanio Æneæ sese fortißimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cavâ dum personat æquora conchâ

Demens, & cantu vocat in certamina divos:
Æmulus [39] *exceptum* Triton (*si credere dignum est*) 39 Insidiis oppressum: quasi virtute vinci non posset.
Inter saxa virum spumosa immerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Præcipuè pius Æneas *tum jussa* Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes, [40] *arámque sepulcri* 40 Pyram in modum aræ lignis construi solitam.
Congerere arboribus, cœlóque educere certant.
Itur in antiquam sylvam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: sonat icta securibus ilex:
Fraxineæq; trabes, cuneis & fissile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas *opera inter talia primus*
Hortatur socios, paribúsque [41] *accingitur armis.* 41 Instruitur officiis.
Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,
Adspectans sylvam immensam & sic forte precatur:
[42] *Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus* 42 Optantis est ut O si
Ostendat nemore in tanto: quando omnia verè
Heu nimium de te vates Misene *locuta est.*
Vix ea fatus erat geminæ cum forte [43] *columbæ* 43 Quasi a *Venere, Æneæ* matre, missæ sunt enim in ejus deæ tutela.
Ipsa sub ora viri cœlo venêre volantes,
Et viridi sedêre solo tum maximus heros
Maternas agnoscit aves lætusque precatur:
Este duces, O si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum. tuque O dubiis [44] *ne desice rebus* 44 Ne mihi deiis ne me destinas.
Diva parens. sic effatus, vestigia pressit,
Observans quæ signa ferant, quò tendere pergant.
[45] *Pascentes illæ tantum prodire volando,* 45 Optimum augurium, quia pascebant.
Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde, ubi venêre ad fauces gravè olentis Averni,
Tollunt se celeres, liquidúmque per aëra lapsæ,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt.

Discolor unde auri per ramos [46] aura refulsit.
Quale solet sylvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos.
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice: sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplò Æneas, avidúsque refringit
[47] Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ.
Nec minùs interea Misenum in litore Teucri
Flebant & cineri ingrato suprema ferebant.
Principiò pinguem tedis, & robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris,
Intexunt latera & ferales [48] antè cupressos
Constituunt, decorántque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices, & aëna undantia flammis.
[49] Expediunt, corpúsq; lavant frigentis, & ungunt.
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureásque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt. pars ingenti subiere pheretro,
Triste ministerium, & subjectam [50] more parentum
Aversi tenuere facem. congesta cremantur
Thurea dona, dapes. fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres: & flamma quievit,
Relliquias vino, & bibulam lavêre favillam:
Ossáque lecta cado texit Chorineus aëno,
Idem ter socios pura [51] circumtulit unda,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ:
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suáq; arma viro, remumq; tubamq;
Monte sub [52] aërio: qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumq; tenet per secula nomen.

46 Splendor.

47 Ad ipsius aviditatem respexit.

48 In anteriori parte.

49 Expedite & celeriter proferunt.

50 Propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium.

51 Purgavit, ut exponsit *Servius*, addens esse antiquum.

52 Altissimo.

His actis properè exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vastóque immanis hiatu,
Scrupea, [53] tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris: 53 Cincta.
Quam super haud ullæ poterant impunè volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris 54 Ad cœli curvitatem.
Faucibus effundens, supera ad convexa ferebat:
Vnde locum Graii dixerunt nomine Aornon. 55 Al. Avernum.
Quatuor hîc primùm nigrantes terga juvencos
Constituit, [56] frontique invergit vina sacerdos, 56 Lib. 4. ait Media inter cornua fundit.
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten, cœloq́, Ereboque potentem,
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
[57] Suscipiunt pateris. ipse atri velleris agnam 57 Al. Succipiunt.
Æneas [58] matri Eumenidum, magnæq́ [59] sorori, 58 Nocti.
Ense ferit, sterilémque tibi Proserpina vaccam. 59 Terræ.
Tum Stygio regi nocturnas [60] inchoat aras, 60 Perficit, exponit Servius, & ait esse verbum sacrorum.
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue supérque oleum fundens ardentibus extis,
Ecce autem primi sub limina Solis, & ortus,
Sub pedibus mugire solum, & juga cœpta moveri
Sylvarum, visæq́ canes ululare per umbram, 61 Furiæ, Lucanus, Stygiasque canes in luce superna Destituam.
Adventante dea. Procul ô, procul este profani,
Conclamat Vates, totóque absistite luco:
Tuque invade viam, vaginâque eripe ferrum:
Nunc animis opus Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se immisit aperto,
Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.
Dî quibus imperium est animarũ, Vmbræq́ silentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte silentia latè,
Sit mihi fas audita loqui, sit numine vestro 62 Profunda caligine terræ.
Pandere res [62] alta terra & caligine mersas.

Ibant

Ibant obscuri sola sub nocte per Vmbras,

63 Simulacra enim illic sunt: quæ inania esse dubium non est.

Perq́ domos Ditis [63] *vacuas, & inania regna.*
Quale per incertam Lunam *sub luce maligna*
Est iter in sylvis: ubi cœlum condidit umbrâ
Iuppiter, *& rebus nox abstulit atra colorem.*
Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Or
Luctus, & ultrices posuere cubilia Curæ,
Pallentesq́ *habitant* Morbi, *tristisque* Senectu
Et Metus, *& malesuada* Fames, *& turpis* Egesta
Terribiles visu formæ, Lethumq́, Laborq́,

64 Ex sceleribus provenientia.

65 Vestibulo aut absolutum est: & intelligi ur de porta eburnea.

Tum consanguineus Lethi Sopor, *&* [64] *mala men*
Gaudia, mortiferúmque adverso in limine Bellum
Ferreq́ Eumenidũ *thalamo,* [65] *&* Discordia *demē*
Vipeream crinem vittis innexa cruentis.
In [65] *medio ramos, annosáque brachia pandit*
Vlmus opaca, ingens: quam sedem somnia vulgò
Vana tenere ferant, foliisque sub omnibus hæren
Multáque præterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllæq́ *biformes,*

66 *Placidi Bellua Hydra.*

Et centum geminus Briareus, *ac bellua* [66] Lernæ
Horrendum stridens, flammisq; armata Chimæra

67 *Erili, & Geryonis.*

Gorgones, Harpyiæq́, *& forma* [67] *tricorporis um-*
Corripit hîc subita trepidus formidine ferrum (bræ.
Æneas, *strictamque aciem venientibus offert.*
Et, ni docta comes tenues sine corpore vitas

68 Non solida sed inani.

Admoneat volitare, [68] *cava sub imagine formæ,*
Irruat, & frustrà, ferro diverberet Vmbras.
Hinc via, Tartarei *quæ fert* Acherontis *ad undas.*
Turbidus hîc cœno, vastaque voragine gurges

69 In *Cocytum* id est, per *Stygem.*

Æstuat, atque omnem [69] Cocyto *eructat arenam.*
Portitor has horrendus aquas, & flumina servat
Terribili squalore Charon: *cui plurima mento*

Canities

Canities inculta jacet: [70] stant lumina flammâ;
Sordibus ex humeris nodo dependet amictus:
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et [71] ferrugineâ subvectat corpora cymbâ
Iam senior: sed cruda deo, viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres atque viri, defunctaque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum.
Quàm multa in silvis autumni frigore [72] primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans Pontum fugat, & terris immittit [73] apricis.
Stabant orantes, primi transmittere cursum,
Tendebántque manus ripæ ulterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos:
Ast alios longè summotos arcet arena.
Æneas (miratus enim, motúsque tumultu)
Dic, ait. O virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quídve petunt animæ? vel [74] quo discrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
Anchisa generate, deûm [75] certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiámque paludem,
Di cujus jurare timent, & fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumatáque turba est:
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare priùs, quàm sedibus ossa quiêrunt.
Centum errant annos, volitantque hæc litora circum:
Tum demum admissi, stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit,

70 Horrent.

71 Nigra, tristi. alibi: Cum caput obscura nitidum ferrugine texit.

72 Ergo ultima autumni parte.

73 Sine frigore, in Africa.

74 Quod est discrimimen inter has quæ linq. &c.

75 Ex eo, quod subire inferos potuit.

76 Quæ neque legitimam habuit, neque imaginariam sepulturam.

Multa

Multa putans, sortemq; animo miseratus [77] *iniqu*
Cernit ibi mœstos, & mortis honore carentes,
Leucaspim, & Lyciæ *ductorem classis* Oront
Quos simul à Troja *ventosa per æquora vectos,*
Obruit Auster, *aqua involvens navemq;, virosq;.*
Ecce gubernator sese Palinurus *agebat:*
Qui Libyco *nuper cursu, dum sidera servat,*
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te Palinure *deorum*
Eripuit nobis, medioq; sub æquore mersit?
Dic agè. namque mihi fallax haud antè repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te Ponto *incolumem, finesq; canebat*
Venturum Ausonios. *en hæc promissa* [78] *fides est*
Ille autem: neque te Phœbi [79] *cortina fefellit,*
Dux Anchisiade, *nec me deus æquore mersit.*
Namq; gubernaclum multa vi forte revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusq; regebam,
Præcipitans traxi mecum: maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quàm tua ne spoliata [80] *armis excussa magistro*
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus [81] *hibernas immensa per æquora noct*
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam *summa sublimis ab unda.*
Paullatim adnabam terræ, jam tuta tenebam:
Ni [82] *gens crudelis madida cum veste gravatum*
Prensantemq; uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invasisset, prædamq; ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantq; in litore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen, & auras,

77 Quid enim iniquius, quam ob alterius negligentiam puniri? nemo enim culpa sua caret sepulcro.

78 Al. *fidesq;.*

79 Locus unde responsa seu oracula dabat: hic pro ipso oraculo.

80 Gubernaculo.

81 *Asperas.*

82 *Lucanorum.*

Per

Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli,
Eripe me his [83] invicte malis: aut tu mihi terram
Injice (namque potes) portúsque require Velinos.
Aut tu, siqua via est, siquam tibi diva creatrix
Ostendit, (neque enim credo sine numine divûm
Flumina tanta paras, Stygiámque innare paludem)
[84] Da dextram misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit cùm talia vates:
Unde hæc, O Palinure tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnémq; [85] severum
Eumenidum adspicies ripámve injussus abibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando:
Sed cape dicta memor duri solatia casus.
Nam tua finitimi longè latéque per [86] urbes
Prodigiis acti cœlestibus ossa piabunt,
Et statuent tumulum, & tumulo sollennia mittent,
Æternúmque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsúsque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvióq; propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedémque advertere ripæ:
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultrò:
Quisquis es, [87] armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias, jam istinc & comprime gressũ.
Umbrarum hic locus est, Somni, Noctisq; soporæ:
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec verò Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Perithoúmque:
Dis quanquam geniti atque invicti viribus essent.
[88] Tartareum ille manu custodem in vincla petivit

83 Qui etiam ad inferos descenderis.

84 Auxilium præsta.

85 Id est, tristem.

86 De historia ductum, *Lucanis* enim pestilentia laborantibus respondit oraculum manes *Palinuri* placandos.

87 Quasi dicat, nihil pium molitur armatus.

88 *Cerberum.*

Ipsius à solo regis, traxitque trementem:
89 Ipsius Charontis, non enim conjungendum est, Dominam Ditis.
Hi [89] *dominam* Ditis *thalamo deducere adorti.*
Quæ contra breviter fata est Amphrysia *vates.*
Nullæ hic insidiæ tales: absiste moveri:
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Æternum latrans exangues terreat umbras:
Casta licet patrui servet Proserpina *limen.*
Trojus Æneas, *pietate insignis & armis,*
90 Pars est inferorum, ubi sedes eorum qui bene vixerunt.
Ad genitorem, imas [90] Erebi *descendit ad umbras.*
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,
91 Profert.
At ramum hunc [91] *(aperit ramum qui veste latebat)*
Agnoscas. tumida ex ira tum corda residunt.
92 Dicta fuerunt.
Nec plura [92] *his, ille admirans venerabile donum*
Fatalis virgæ, longo pòst tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
93 Multitudine enim remota, quasi laxantur spatia.
Deturbat, [93] *laxátque fores: simul accipit alveo*
Ingentem Æneam. *gemuit sub pondere cymba*
94 Intexta ex quo fragilem ostendit.
[94] *Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.*
Tandem trans fluvium incolumes, vatemque, virumque
Informi limo, glaucáque exponit in ulva.
Cerberus *hæc ingens latratu regna trifauci*
Personat, adverso recubans immanis in antro.
95 Fingit enim propilis habere serpentes.
Cui vates horrere videns jam colla [95] *colubris,*
Melle soporatam, & medicatis frugibus offam
Objicit: ille, fame rabida tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totóque ingens extenditur antro.
96 Dormiente, sine pulsu, id est, motu.
Occupat Æneas *aditum custode* [96] *sepulto,*
97 Transit.
[97] *Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.*
Continuò auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantúmque animæ flentes in limine primo:

Quos dulcis vitæ exsortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec verò hæ sine sorte datæ, sine judice sedes.
98 *Quæsitor* Minos *urnam movet: ille silentum* — 98 Quæstores sunt, qui exercendis quæstioni præsunt.
Consiliumque vocat, vitasque, & crimina discit.
Proxima deinde tenent mæsti loca, qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
99 *Projecere animas, quàm vellent æthere in alto* — 99 Quasi rem vilem.
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores!
Fata obstant, tristique palus [100] *inamabilis unda* — 100 Al. *Innabilis.*
Alligat, & noves Styx *interfusa coërcet.*
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem — 101 Ostendit plures esse in quibus libido dominatur.
Lugentes campi. sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe [102] *peredit,* — 102 Al. *Peremit.*
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædrā, Procrinq; *locis, mæstāq;* Eriphylon
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit,
Evadnen*que, &* Pasiphaën: *his* Laodameia
It comes, & juvenis quondā, nunc fœmina, Cæneus,
Rursus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœnissa *recens à vulnere* Dido
Errabat sylva in magna: quam Trojus *heros,*
Ut primùm juxta stetit, agnovitque per umbram
Obscuram (qualem [103] *primò qui surgere mense* — 103 In prima mensis parte.
Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam)
Demisit lacrymas, dulcique affatus amore est,
Infelix Dido, *verus mihi nuntius ergo*
Venerat exstinctam, ferroque extrema secutam.
Funeris heu tibi caussa fui. per sidera juro, — 104 *Apud* inferos enim promissa non habent exitum.
Per superos, & si qua fides [104] *tellure sub ima est,*

Invitus regina tuo de litore cessi.
Sed me jussa deûm, quæ nunc has ire per umbras,
105 Squalida. *Per loca* [105] *senta situ cogunt, noctémq; profundam*
Imperiis egêre suis: nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
106 Abibat enim ut irata. *Siste* [106] *gradum, téque adspectu ne subtrahe nostro.*
Quem fugis? extremū fato quod te alloquor, hoc est.
Talibus Æneas *ardentem, & torva tuentem*
107 Id est, ciere poterat, nec tamen illam placavit. *Lenibat dictis animum, lacrymásque* [107] *ciebat.*
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magis incepto voltum sermone movetur,
Quàm si dura silex, aut stet Marpesia *cautes.*
Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquàtque Sichæus *amorem.*
Nec minus Æneas *casu percussus iniquo,*
Prosequitur lacrymans longè, & miseratur euntem.
108 Ratione fati, aut oblatum fortuito. *Inde* [108] *datum molitur iter: jámque arva tenebant*
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hîc illi occurrit Tydeus, *hîc inclytus armis*
Parthenopæus, *&* Adrasti *pallentis imago.*
109 Apud sup. *Hîc multùm fleti* [109] *ad superos, belloque caduci*
Dardanidæ, *quos ille omnes longo ordine cernens*
Ingemuit, Glaucūq;, Medontaq;, Thersilochūq;,
110 Al. *Polybetem.* *Tres* Antenoridas, Cererīq; *sacrū* [110] Polybuten,
111 *Priami* enim fuerat auriga. *Ideumque etiam* [111] *currus, etiam arma tenentem.*
Circumstant animæ dextra lævaque frequentes.
Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari,
Et conferre gradum, & veniendi discere caussas.
At Danaûm *proceres,* Agamēnoniæq; *phalanges*
Ut videre virum, fulgentiáque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,

Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
[112] Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
[113] Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora manúsque ambas, populatáque tempora, raptis
Auribus, & truncas [114] inhonesto vulnere nares.
Vix adeò agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat vocibus ultrò:
Deïphobe armipotẽs, genꝰ alto à sanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
Cui tantum [115] de te licuit? mihi fama suprema
Nocte tulit, fessum vastâ te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem
Constitui, & magna manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum servant: [116] te amice nequivi
Conspicere, & patria decedens ponere terra.
Atque hic Priamides: Nihil ô tibi amice relictum:
Omnia Deiphobo solvisti, & funeris [117] umbris.
Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ
His mersere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Námque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti: & nimium meminisse necesse est:
Cum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatũ peditem gravis attulit [118] alvo:
Illa chorum simulans, [119] evantes Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me, confectum curis, somnóque gravatum,
Infelix habuit thalamus, pressítque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque simillima morti.
Egregia intereà [120] conjux arma omnia tectis

112 Ut fit in metu.
113 Qui Helenam duxerat, mortuo Paride.
114 Turpi: ut *Terentius*, Illumne, obsecro, inhonestum hominem?
115 Pro, in te.
116 Tuum corpus.
117 Non funeri, sed umbris funeris: non enim funus ibi potuit esse ubi nec cadaver fuerat.
118 Al. *Alvus.*
119 Bacchantes: à Libero, qui Evan dicitur.
120 *Helena* quæ occiso *Paride, Deiphobo* nupsit ejus fratri.

Emovet, & fidam capiti subduxerat ensem:
Intra tecta vocat Menelaum, *& lumina pandit,*
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo: comes additur u

121 Vlysses, Æoli nepos Autolycæ filius, quæ ante Laertis nuptias cum Sisypho Æoli filio concubuit: vnde Vlysses natus quod ei apud Ovidium etiam Aiax objicit.

Hortator scelerum [121] Æolides. *di talia* Graïis
Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age fare vicißim,
Attulerint. pelagine venis erroribus actus,
An monitu divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Vt tristes sine Sole *domos, loca turbida adires?*
Hac vice sermonum roseis Aurora *quadrigis*
Iam medium æthereo cursu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus
Sed comes admonuit, breviterq; affata Sibylla *est:*
Nox ruit Ænea: *nos flendo ducimus horas.*
Hîc locus est, partes ubi se via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis *magni sub mœnia tendit:*
Hàc iter Elysium *nobis: at læva malorum*

122 Vbi puniuntur impij.

Exercet pœnas, & [122] *ad impia* Tartara *mittit.*
Deïphobus *contrà*: *Ne sævi magna sacerdos:*

123 Minuam vestrum numerum. *Ennius* Navibus explebant sese.

Discedam, [123] *explebo numerum, reddarque tenebr*
I decus, i, nostrum: melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas *subitò, & sub rupe sinistra*
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis

124 Non ad sexum, sed ad virtutem retulit, vt Cic. Virum res illa quærebat.

Tartareus Phlegethon, *torquetq; sonantia sax*
Porta adversa ingens, solidoq; adamante columnæ
Vis ut nulla [124] *virûm, non ipsi exscindere ferro*
Cœlicolæ valeant: stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneq; *sedens palla succincta cruenta,*

Vestibulum insomnis servat noctésque, diésque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare
Verbera, tum stridor ferri tractæq; catenæ.
Constitit Æneas, *strepitúmque exterritus* [125] *hausit:* 125 Auribus hausit.
Quæ scelerum facies? ô virgo effare quibúsve
Vrgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas [126] *casto sceleratum insistere limen:* 126 Pio.
Sed me, cùm lucis Hecate *præfecit* Avernis
Ipsa [127] *deûm pœnas docuit, pérque omnia duxit.* 127 Quas dii nocentibus constituerunt.
Gnossius *hæc* Rhadamãthus *habet durißima reg-*
Castigátq; auditq; dolos: subigitq; fateri, (*na,*
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa [128] *piacula mortem.* 128 Iis perpetratis ob quæ facienda sunt sacra piacularia.
Continuò sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone *quatit insultans, torvósque sinistra*
Intentans angues, vocat agmina sæva sororum.
Tum [129] *demum horrisono stridentes cardine sacræ* 129 Mittuntur, ait post verbera ad supplicium æternum.
Panduntur portæ: cernis custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
[130] *Sævior intus habet sedem. Tum* Tartarus *ipse* 130 Quam illa quæ limina servat.
Bis patet in præceps tantum, tenditq; sub umbras,
Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ, Titania *pubes,*
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloïdas *geminos, immania vidi*
Corpora: qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggreßi, superísque Iovem *detrudere regnis.*
Vidi & crudeles dantem Salmonea *pœnas,*
Dum flammas Iovis, *& sonitus imitatur* Olympi.
[131] *Quatuor hic invectus equis, & lampada quassans* 131 Quadrigis invectus.

132 In qua ipse *Iupiter* præcipuè colebatur.

133 Vt Salm. qui illis telum fulminis, i. imitari volebat.

134 Tundendo de pascens.

135 Pascitur: ut Rimantur prata Caystri.

136 Fames: ut *Furiarum* ego maxima pando.

137 *Ægisthus* qui cõmisit adulterium cum *Clytemnestra*, *Agamemnonis* uxore.

138 Contra opinionem, nam fertur ab *Hercule* liberatus.

Per Graĭûm *populos, mediæq; per* Elidis [132]
Ibat ovans, divûmque sibi poscebat honorem
Demens: qui nimbos, & non imitabile fulmen
Ære, & cornipedum cursu simulârat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, [133] *non ille faces, nec fumea tedis*
Lumina, præcipitémque immani turbine adegit.
Nec non & Tityon *terræ omnipotentis alumnu*
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur, rostróque immanis vultur obunco
Immortale jecur [134] *tundens, fœcundáque pœnis*
Viscera, [135] *rimatúrque epulas, habitátque sub al*
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorẽ Lapithas, Ixiona, Peirithoum
Quos super atra silex jamjam lapsura cadentiq
Imminet aßimilis: lucent Genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu. Furiarum [136] *maxima juxta*
Accubat, & manibus prohibet contingere mensa
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hîc, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatúsve parens, & fraus innexa clienti
Aut qui divitiis soli incubuére repertis,
Nec partem posuere suis, quæ maxima turba est
Quiq; ob [137] *adulterium cæsi, quique arma secuti*
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi pœnam exspectant, ne quære doceri
Quam pœnã, aut quæ forma viros, fortunave mer
Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
Districti pendent: sedet, æternúmque sedebit
Infelix [138] Theseus: Phlegyasq; *miserrim⁹ om*
Admonet, & magna testatur voce per umbras:

Discite justitiam moniti, & non temnere divos.
Vendidit hic auro patriam, [139] *dominumq; potentem*
Imposuit: fixit leges pretio, atque refixit.
Hic thalamũ invasit natæ, vetitósque Hymenæos.
Ausi omnes immane nefas, ausòque potiti.
Non, mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi *longæva sacerdos:*
Sed jam age carpe viam, & susceptũ perfice [140] *munꝰ:*
Acceleremus, ait: Cyclopum [141] *educta caminis*
Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas:
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat, & pariter gressi per opaca viarum
Corripiunt spatium medium, foribúsque propinquant.
Occupat Æneas *aditum, corpusque recenti*
Spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedésque beatas
[142] *Largior hic campos æther, & lumine vestit*
Purpureo, solémque suum, sua sidera nôrunt.
Pars in gramineis exercent membra palæstris,
Contendunt ludo, & fulva luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Necnon Threicius *longa cum veste sacerdos*
Obloquitur numeris septem discrimina vocum,
Jámque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, *pulcherrima proles,*
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusq;, Assaracusq;, *&* Trojæ Dardanus *auctor.*
Arma procul, currusq; virûm miratur inanes.

139 Quidam de Cæsare Dictatore intell.

140 Id est, redde ramum Proserpinæ.

141 Magna, sic enim cujuslibet rei significatur magnitudo.

142 Quàm est in cætera inferorum parte.

Stant terræ defixæ hastæ, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. quæ gratia [143] curru
Armorúmque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos,
Conspicit ecce alios dextrà lævâque per herbam
Vescentes, lætúmque choro [144] Pæana canentes.
Inter odoratum lauri nemus: unde supernè
Plurimus Eridani per sylvam volvitur amnis.
Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, & Phœbo [145] digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artes,
Quique sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla:
[146] Musæum ante omnes: medium nam plurima turb
Hunc habet, atq; humeris exstantem suspicit altis.
Dicite felices animæ, túque optime vates,
Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius [147] erg
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
Riparúmque toros, & prata recentia [148] rivis
Incolimus. sed vos si fert ita corde voluntas,
Hoc superate jugum, & facili jam tramite sistam
Dixit, & ante tulit gressum, campósque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt
At pater Anchises penitus convalle virenti
[149] Inclusas animas, superúmq; ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens, omnémque suorum
Fortè recensebat numerum, charósque nepotes,
Fatáque, fortunásque virûm, morésque, [150] manusq.

143 Nam olim posteriorem partem hastæ præpilabant, ad defigendum humi.

144 Laudes Apollinis.

145 Idest, vera, quæ Apollinem decerent.

146 Theologus fuit post Orphæum.

147 Propter illum, Ejus caussa.

148 Virentia rivorum caussa.

149 A multitudine separatas, quo facilius agnoscerentur.

150 Res ab aliis gestas.

que ubi tendentem adversum per gramina vidit
Enean, alacris palmas utrasque tetendit,
ffusæque genis lacrymæ: & vox [151] excidit ore:
enisti tandem, tuáque exspectata parenti
icit [152] iter durum pietas: datur ora tueri
nate tua, & notas audire & reddere voces.
ic equidem ducebam animo, rebárque futurum,
empora dinumerans: nec me, mea [153] curá, fefellit.
uas ego te terras, & quanta per æquora vectum
ccipio! quantis jactatum gnate periclis!
uam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
lle autem: Tua me, genitor, tua tristis imago
æpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
tant † sale Tyrrheno classes, da jungere dextram,
a genitor, téque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Intereà videt Æneas in valle reducta
Seclusum nemus, & virgulta sonantia sylvis,
Lethæúmque,* domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes, populique volabant,
Ac veluti in pratis, ubi apes æstate serena
Floribus insidunt variis, & candida circum
[156] Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, caussásque requirit
Inscius Æneas, quæ sint ea flumina [157] porrò,
Quíve viri tanto complérint [158] agmine ripas.
Tum pater Anchises: Animæ quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
[159] Securos latices, & longa oblivia potant.

151 Quasi seni.

152 Ad inferos.

153 Id est, tu mea cura: ut illud, Veneris justissima cura, sic exponit Servius. Al. Spes mea, quia spei cura est comes.

† Mari.

* Elysios campos.

* Præterfluit.

156 Speciem pro genere posuit.

157 Prócul.

158 Impetu.

159 Ab effectu, qui securos faciunt, ut morbi pallidi, qui pallidos faciunt.

Has

Has equidem memorare tibi, atque ostendere c
Iam pridem hanc prolem cupio enumerare meoru
Quo magis Italia *tandem lætère reperta.*
160 Ire sublimes ad Cœlum. *O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putand*
Sublimeis animas, iterumq; ad tarda reverti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum gnate tenebo,
Suscipit Anchises, *atque ordine singula pandit,*
161 pro aëre, & æthere posuit. *Principio*[161] *cœlum, ac terras camposq; liquentes,*
162 Elementa quæ membra sunt mundi. *Lucentémque globum* Lunæ, Titaniáque *astra*
Spiritus intus alit, totámque infusa per[162] *artus*
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudúmq; genus, vitæque volant
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore Po
Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo.
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundáque membr
Hinc metuunt, cupiúntq; dolent, gaudéntq; nec aur
163 Corporis. *Respiciunt clausæ tenebris, &*[163] *carcere cæco.*
Quin, & supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus om
Corporeæ excedunt pestes: penitusque necesse est
164 Conglutinata. *Multa diu*[164] *concreta modis*[165] *inolescere miris,*
165 Crescere *Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum*
Supplicia expendunt. aliæ panduntur inaneis
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
166 Supplicia, quæ sunt apud manes. QUISQUE *suos patimur*[166] *manes: exinde per amp*
Mittimur Elysium, *& pauci læta arva tenemus:*
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum sensum, atque aurai simplicis ignem.

...us omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
...ethæum ad fluvium deus evocat agmine magno:
...ilicet [167] immemores supera ut convexa revisant,
...rsus & incipiant in corpora velle reverti.
...ixerat Anchises: gnatumque unaque Sibyllam
...nventus trahit in medios, turbamque sonantem,
... tumulum capit, unde omneis longo ordine possit
...dversos [168] legere, & venientum discere vultus.
...unc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
...loria, qui maneant Itala de gente nepotes,
...ustres animas, nostrumque in nomen ituras,
...xpediam dictis & te tua fata docebo.
...e, vides? [169] pura juvenis qui nititur hasta,
...oxima sortè tenet lucis loca, primus ad auras
...therias Italo commistus sanguine surget
...ylvius, [170] Albanum nomen, tua posthuma proles:
...uem tibi longævo serum Lavinia conjux
...ducet sylvis regem, regumque parentem:
...de genus longa nostrum dominabitur Alba.
...oximus ille Procas Trojanæ gloria gentis,
... Capys, & Numitor, & qui te nomine reddet
...ylvius Æneas, pariter pietate, vel armis
...regius, si unquam regnandam acceperit Albam.
...ui juvenes, quantas ostentant, adspice, vires.
... qui umbrata gerunt [171] civili tempora quercu,
... tibi Nomentū, & Gabios, urbémque Fidenam,
... Collatinas imponent montibus arces,
... Laude pudicitiæ celebres, addentque superbos
...omerios, Castrum que Inui, Bolam que, Coramque.
...æc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.
...uin & [173] avo comitem sese Mavortius addet
...omulus, Assaraci quem sanguis Ilia mater

167 Vel præteritorum, vel futurorum.

168 Considerate.

169 Sine ferro.

170 Omnes enim Albani Reges Sylvii dicti sunt.

171 Quercea, quæ dabatur iis qui civē in prælio servassēt.

172 Hunc versum reperit Junius in veteri libro.

173 Numitori, cum quo Romulus & Remus, ejus nepotes, uno anno regnaverunt.

Educet

Educet. viden' ut geminæ stant vertice crist
Et pater ipse suo superûm jam signat honore
En hujus, gnate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septémque una sibi muro circumdabit arces:

174 Phrygia, nam Berecynthos castellum est Phrygiæ.

Felix prole virûm: qualis [174] Berecynthia
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes Cœlicolas, omnes supera alta tenentes.

175 Al. Nunc flecte.

Huc geminas,[175] huc flecte acies, hanc adspice g
Romanósque tuos. hic Cæsar, & omnis Iuli

176 Assecutura cœlestes honores

Progenies, magnum cœli [176] ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audi

177 Al. Divum.

Augustus Cæsar, [177] divi genus, aurea cond
Secula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondã, super & Garamantas, & In
Proferet imperium. jacet extra sydera tellus,
Extra anni, Solísque vias, ubi cœlifer Atlas

178 Sustinet regit. aptũ autem, id est, vicinum.

Axem humero [178] torquet stellis ardentibꝰ [178] ap
Hujus [179] in adventum jam nunc & Caspia reg

179 Al. Adventu.

Responsis horrent divûm, & Mœotica tellus,

180 Turbantur.

Et septem gemini [180] turbant trepida ostia Nili
Nec verò Alceides tantum telluris obivit,
Fixerit æripidem cervam licet, aut Erymanth
Pacârit nemora, & Lernam tremefecerit arcu
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis,

181 Montis Indiæ.

Liber, agens celso [181] Nysæ de vertice tigres.

182 Hortantis, pro dubitas.

Et [182] dubitamus adhuc virtutem extendere fa
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ

183 De Numa Pompilio.

Sacra ferens: nosco crines, incanáque menta
Regis Romani: [183] primus qui legibus urbem

Fu

Fundabit, Curibus parvis, & paupere terra
Missus in imperium magnum. cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, [184] *residésque movebit* 184 Otiosos, quasi nihil sedentés.
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina. quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoq; jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios *reges, animámque superbam*
[185] *Vltoris* Bruti, *fascésque videre receptos?* 185 Et libertatis publicæ, & violati Lucretiæ pudoris.
Consulis imperium hic primus, sævásque secures
Accipiet, gnatósque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix utcunque ferent ea [186] *fata* [187] *minores:* 186 Al. *Facta.* 187 Al. *Nepotes.*
Vincet amor patriæ, laudúmque immensa cupido.
Quin Decios, Drusósque *procul, sævúmq; securi*
Adspice Torquatū, *& referentē signa* [188] Camillū. 188 Quæ Galli victis Romanis abstulerant.
Ille autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, stragémque ciebunt!
Aggeribus [189] *socer* Alpinis, *atq; arce* Menœci 189 Augustus.
Descendens [190] *gener adversis instructus* Eois. 190 Pompeius.
Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella:
Neu patriæ validas in [191] *viscera vertite vires.* 191 Ad Cæsarem hoc pertinet & ait, Parce, ut victorem simul & clementem significet.
Túque prior, tu parce, * *genus qui ducis* Olympo:
Projice tela manu sanguis meus.
Ille triumphatâ Capitolia *ad alta* Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniásque Mycenas,
Ipsúmq; Æaciden, *genus armipotentis* Achillei,
Vltus avos Trojæ, *templa & temerata* Minervæ.
Quis te magne Cato *tacitū, aut te* Cosse *relinquat?*
Quis Gracchi *genus, aut geminos, duo fulmina belli,*

Scipiadas

192 Attiliæ gentis: cui agrum colenti delata ob virtutem dictatura est.

Scipiadas, cladem Libyæ, parvoque potentem
Fabricum, vel te sulco, Serrane serentem?
Quò fessum rapitis Fabii? tu Maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando restitutis rem.
Excudent alii spirantia mollius æra:
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus,
Orabunt caussas melius, cœlique meatus
Describent radio, & surgentia sidera dicent.
Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacique imponere[193] morem,
PARCERE subjectis, & debellare superbos.
Sic pater Anchises, atque hæc mirantibus addit:
Adspice ut insignis spoliis Marcellus[194] opimis
Ingreditur, victórque viros supereminet omnes,
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet eques, sternet Pœnos, Gallúmque rebellem,
Tertiáque arma[195] patri suspendet capta Quirino.
Atque hic Æneas (unà namque ire videbat
Egregium forma juvenem, & fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, & dejecto lumina vultu)
Quis pater ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circà comitū? quantū instar in ipso est!
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis:
O gnate, ingentem luctum ne quære tuorum.
Ostendent terris hunc tantùm fata, neque ultrà
Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
Visa potens, superi,[196] propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus, vel quæ Tyberine videbis
Funera, cùm tumulum præterlabêre recentem!

193 Leges ad conservandam pacem pertinentes.

194 Interfecto Gallorum duce Viridomaro

195 Quia Romanam condidit. Numæ autem lex prima opima spolia suspendi Jovi jubebat, secunda Marti, tertia Quirino: hæc Servius.

196 Perpetua: ut libro 1. Propriamque dicabo, & Da propriam Th. domum.

Nec

Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe [197] tollet avos: nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
Dextera! non illi quisquam se impune tulisset
Obvius armato, seu cùm pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet [198] calcaribus armos.
Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animámque nepotis
His saltem Accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquàm Anchises gnatũ per singula duxit,
Incenditque animum famæ [199] venientis amore:
Exin bella viro memorat, quæ deinde gerenda,
Laurentésq; docet populos, urbémq; Latini,
Et quo quemq; modo fugiátq; ferátq; laborem.
Sunt geminæ Somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, quâ veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens [200] elephanto:
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum gnatum Anchises unáque Sibyllam
Prosequitur dictis, portáque emittit eburna:
[201] Ille viam secat ad naves, sociósq; revisit.
Tum se ad Cajetæ recto fert littore portum.
Anchora de prora jacitur, stant littore puppes.

197 Eriget antiquitatem generis.

198 Non possunt armi calcaribus fodi, sed posuit partem pro toto.

199 Futuræ laudis.

200 Ebore.

201 Tenet, unde secat. dicitur quia propositum tenet.

PVBL. VIRGILII Maronis Æneidos,

LIBER VII.

ARGVMENTVM.

CAjetam, nutricem suam, Æneas sepelit, locumque ipsum ab ejus nomine Cajetam appellat. Inde Circes sedem prætervehitur, secundoque vento ad Tiberis ostia defertur: adversoq; flumine subvectus in Laurentem agrum egreditur. Ibi quum ex Ascanii verbis cognovisset, eam esse terram fatis sibi debitam, ad Latinum regem, qui ejus tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui & suo nomine illi munera offerrent, & urbis condendæ locum peterent. Latinus, legatione audita, præter postulata, Laviniam filiam suam (quam, ex Fauni patris sui oraculis, & augurum responsis externo viro tradere jubebatur) ultro Æneæ conjugem offert. Interim Iuno prosperis Trojanorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis evocat: quæ primum Amatam, Latini uxorem, deinde ipsum etiam Turnum furiis suis implet: atque inde ad Trojanorum juventutem conversa, quæ tum fortè venationi operam dabat, mansuetum illis cervum objicit, Tyrrhei armentarii regii liberis in primis charum. Quem quum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici arreptis armis in Trojanos impetum faciunt. Alecto ex superiore loco classicum canit. Cadunt in eo tumultu, Almon, Tyrrhei filius natu maximus, & Galesus, agricola regionis totius locupletissimus, qui quum in urbem mortui essent relati, Turnus & Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum, injuriamq; manu vindicandam, extimulant. Verùm quum ille & fatorum & fœderis nuper cum Trojanis initi memor, adduci non posset ut illis bellum indiceret, Iuno ipsa belli portas aperuit. Turni auspicia ad bellum sequitur Mezentius, una cum Lauso filio: item Aventinus Herculis ex Rhea filius, Catillus & Coras Tyburtini, fratres: Camilla ex Volscorum gente, mulier fortissima aliique complures, quorum catalogus ad finem libri recensetur.

Aliud Modestini jurisconsulti Argumentum.

HIC quoque Cajetam sepelit: tum deinde profectus
Laurentum venit: hanc verbis cognovit Iuli
Fatalem terram. Mensis en vescimur, inquit.
Centum oratores veniam pacemque petentes
Ad regem mittit, lectos tum sorte, Latinum:
Qui cum pace etiam natæ connubia pactus.

Hoc fortè Alecto Iunonis dissipat ira.
Concurrunt dictis, quamvis pia fata repugnent.
Belli causa fuit violatus vulnere cervus.
Tum gentes socia arma parant, fremit arma juventus.

TV [1] quoque littoribus nostris Æneïa nutrix
Æternam moriens famam Cajeta dedisti:
Et nunc servat honos sedem tuus, [2] ossáque nomen
Hesperia in [3] magna, si qua est ea gloria, signat.
At pius exsequiis Æneas ritè solutis,
Aggere composito tumuli, postquàm alta quiêrunt
Æquora, tendit iter velis, portúmque relinquit.
Adspirant auræ in [4] noctem, nec candida cursum
Luna negat: splendet tremulo sub lumine Pontus.
Proxima Circææ raduntur litora terræ:
Dives inaccessos ubi [5] Solis filia lucos
Assiduò [6] resonat cantu, tectisq; superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina † cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum,
Setigeriq; sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quæ ne monstra pii paterentur talia [7] Troës,
Delati in portus, neu litora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis,
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Iámq; rubescebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
Cum venti [8] posuere, omnisq; repentè resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore [9] tonsæ.

1 Sicut Misenus, & Palinurus.
2 Tumulus nomẽ habet.
3 Ob Hispaniæ distinctionem.
4 Circa noctem.
5 Circe, ut mox.
6 Resonare facit, ut alibi personat personare facit.
7 Quorum dissimiles, id est, impii qui illa passi sunt.
8 Quievere.
9 Remi, ita dicti à decutiendis fluctibus, ut à tondendo tonsores.

Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit: hunc inter fluvio Tyberinus amœno,
Vorticibus rapidis, & multa flavus arena
In mare prorumpit: variæ circúmque, supráque
Assuetæ ripis volucres, & fluminis alveo
Æthera mulcebant cantu, lucóque volabant.
Flectere iter sociis, terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio succedit opaco.
Nunc agè, qui reges, Erato, quæ tempora [10] rerum,
Quis latio antiquo fuerit status, advena classem
Cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam, & primæ revocabo [11] exordia pugnæ.
Tu vatem, tu diva mone. dicam horrida bella;
Dicam acies actósque animis in funera reges,
Tyrrhenámq; manum, totámq; sub arma coactam
Hesperiam. major rerum mihi nascitur ordo:
Majus opus moveo. rex arva Latinus, & urbes
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, & nympha genitum Laurente Marica
[12] Accipimus, Fauno Picus pater: isq; parentem
Te Saturne refert, tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic fato divûm, prolésque virilis
Nulla fuit, primáque oriens erepta juventa est.
Sola domum, & tantas servabat filia sedes,
Iam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio, totáque petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis, atavisque potens: quem regia conjux
Adjungi generum [13] miro properabat amore:
Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multósque [14] metu servata per annos.

10 Tempora n. ut ait Lucretius, nulla sunt nisi è rebus colligantur.
11 Cervi interitum.
12 Hoc adjecit ob varias opiniones de conditoribus urbis Romæ.
13 Nova intemperantia
14 Religione quæ nascitur ob timorem.

Quam pater inventam, primas cùm conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
Obsedère apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit,
Continuò vates, Externum cernimus inquit,
Adventare virum, & partes petere agmen easdem
Partibus ex iisdem, & summa dominarier arce.
Præterea,[15] castis adolet dum altaria tedis, 15 Piis.
Et juxta genitorem adstat Lavinia virgo,
Visa, (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regalésque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis, tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis [16] Vulcanum spargere tectis. 16 Incendium bellicum significat.
Id verò horrendum, ac visu mirabile, ferri.
Namque fore illustrem fama, fatisque canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosq; [17] sub alta 17 Sub proin.
Consulit Albunea: nemorum quæ maxima [18] sacro 18 Omnis enim fons alicui deo dicatus.
Fonte sonat, sævamq; exhalat opaca Mephitin.
Hinc Italæ gentes, omnisque [19] OEnotria tellus 19 Proprie Sabinorum tractus.
In dubiis responsa petunt. huc dona sacerdos
Cùm tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit:
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et [20] varias audit voces, fruiturq; deorum 20 Ob multa simulacra
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hîc & tum pater ipse petens responsa Latinus,

Centum lanigeras mactabat [21] rite bidentes,
Atque harum effultus tergo, stratisque jacebat.
Velleribus: subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubiis gnatam sociare Latinis,
O mea progenies, thalamis nec crede [22] paratis.
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, quorúmque à stirpe nepot[es]
Omnia sub [23] pedibus, qua Sol [24] utrumq; recurren[s]
Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitúsque silenti
Nocte datos. non ipse suo premit ore Latinus:
Sed circùm latè volitans jam fama per urbes
Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem,
Æneas, primiq; duces, & pulcher Iulus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ,
Instituuntq; dapes, & adorea [25] liba per herbas
Subjiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumtis hìc forte aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu, malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus.
Nec plura [26] alludens. ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primámque loquentis ab ore
[27] Eripuit pater, ac stupefactus Numine pressit.
Continuò, Salve fatis mihi debita tellus,
Vósque, ait, ô fidi Trojæ salvete Penates.
Hìc domus, hæc patria est. genitor mihi talia, namq[ue]
Nunc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:
Cùm te gnate fames ignota ad litora vectum

21 Cum debita solennitate.
22 Ob Turnum.
23 Id est, imperio suo.
24 Vtr. Oc. mare eoum & occiduum
25 Placentę sunt ex farre, melle, oleo, sacris aptæ.
26 Per jocũ
27 Vix expectans donec totam loqueretur, dixit protinus se eam agnoscere, & omen accipere.

Accisis cōget dapibus consumere mensas:
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu, molirique aggere tecta.
Hæc erat [28] *illa fames, hæc nos suprema manebat*
Exitiis positura modum.

28 Extrem scilicet om nium peri- culorum.

Quare agitè, & primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Vestigemus, & à portu diversa petamus.
Nunc [29] *pateras libate Iovi, precibúsque vocate*
Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.

29 Id est, v na, posui enim con nens pro contentò.

Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, & Geniumq́ loci, primámque deorum
Tellurem, Nymphásque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisque orientia signa,
Idæumque Iovem, Phrygiamque ex ordine matrem:
Invocat, & duplices Cœloque, Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo [30] *clarus ab alto*
Intonuit radiisque ardentem lucis, & auro,
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hic subitò Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem, quo debita mœnia condant,

30 Serenu unde boni ominis au- gurium e re existima- tur.

Certatim instaurant [31] *epulas, atque omine magno,*
Cratêras læti statuunt, & vina coronant.

31 Dixit jam, & vi reponite mensis.

Postera cum prima lustrabat lampade terras
Orta dies, urbem & fines, & litora gentis
[32] *Diversi explorant: hæc fontis stagna Numici,*
Hunc Thybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.

32 In dive sas partes profecti.

Tum satus Anchisa, delectos ordine ab omni
Centum oratores [33] *augusta mœnia regis*
Ire jubet, ramis velatos Pallidis omnes,
Donáque ferre viro, pacémque exposcere Teucris.
Haud mora, festinant jussi, rapidisque feruntur

33 Augu consecrata

Paßibus: ipse humili designat mœnia fossa,
Molitúrque locum, primásque in littore sedes,
Castrorum in morem, [34] pinnis atque aggere cingit.
Iámque iter emensi, turres, ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muróque subibant.
Ante urbem pueri, & primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantq; in pulvere [35] currus:
Aut acreis tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursúque ictúque lacessunt.
Tum prævectus equo longævi regis ad aures
Nuntius, ingentes ignota in veste reportat
Advenisse viros: ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis
Vrbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
[36] Horrendum sylvis, & relligione parentum.
Hîc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ sacræ sedes epulis, hîc ariete [37] cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro, Italúsque paterque Sabinus,
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnúsque senex, Ianíque bifrontis imago,
Vestibulo adstabant, aliiq; [38] ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
Multáque præterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculáque, clipeique, ereptáque rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo, parváque sedebat
Succinctus [39] trabea, lævâque ancile gerebat

34 Id est, muro in quo sunt pinnæ.

35 Non currus, sed equos sub curribus domitant.

36 Venerandum.

37 Hoc sacrificium in ianua Palatii fiebat festis diebus.

38 Pro Aboriginum reges, sed est metro prohibitus.

39 Auguri ...go, de ...cco & ...rpura.

Picus

icus equûm domitor: quem capta cupidine conjux
urea percussum virga, versumq; venenis,
ecit avem Circe, sparsitq; coloribus alas,
ali intus templo divûm, patriaque Latinus
ede sedens, Teucros ad sese in tecta vocavit,
tque hæc ingressis placido[40] prior edidit ore:
icite Dardanidæ, (neq; enim nescimus & urbem,
t genus, auditique advertitis æquore cursus)
uid petitis? quæ caussa rates, aut cujus egentes,
itus ad Ausonium tot per vada cœrula vexit?
ive errore viæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
luminis intrastis ripas, portuque sedetis:
e fugite hospitium, néve ignorate Latinos,
aturni gentem, haud vinclo, nec legibus æquam,
ponte sua,[41] veterisque dei se more tenentem.
tq; equidem memini (fama est obscurior annis)
uruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
ardanus, Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,
hreiciamq; Samum, quæ nunc Samothracia fertur,
inc illum Corici Tyrrhena ab sede profectum,
urea nunc solio stellantis regia cœli
ccipit, & numerum divorum regibus auget.
ixerat, & dicta Ilioneus sic voce secutus:
*Rex * genus egregium Fauni, nec fluctibus actos*
tra subegit hyems vestris succedere terris,
ec sidus regione viæ, litúsve fefellit:
onsilio hanc omnes, animisque volentibus urbem
fferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
xtremo veniens Sol adspiciebat Olympo.
b Iove principium generis: Iove Dardana pubes
audet [43] avo: rex ipse Iovis de gente suprema

40 Legatorum enim fuerat, ut ipsi ante loquerentur.

41 Ac si diceret aurei sæculi more vivimus.

42 Benevolentiam conciliat ab honore, & genere.

43 Generis origine: nam avus non est Iupiter Trojanorum, sed unius Æneæ.

Troïus Æneas tua nos ad limina misit,
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ atque Asiæ fatis concurrerit orbis,
44 Siquis procul habitur.
Audiit, & [44] si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
45 Excidio Tr.
[45] Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti
46 Arte utitur ad impetrandum apta, petit enim diis, & petit exiguã sedem.
Dîs sedem [46] exiguam patriis, littúsque rogamus
Innocuum, & cunctis undámque, aurámq; patentem.
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama levis tantiq; abolescet gratia facti:
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextrámque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus, & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
47 Prætendimus, ut lib. 8. cui me fortuna precari. Et vitta comptos voluit pretendere ramos.
[47] Præferimus manibus vittas, ac verba precantum)
Et petiere sibi, & voluere adjungere gentes.
Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
Imperiis egere suis, hinc Dardanus ortus,
Huc repetit: jussísque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenũ ad Thybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, relliquias Troja ex ardente receptas.
48 Pateram significat.
[48] Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
49 Diadema.
[49] Hoc Priami gestamen erat, cùm jura vocatis
More daret populis, sceptrúmque, sacérq; tiaras,
Iliadúmque labor, vestes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, solóque immobilis hæret
Intentos volvens oculos. nec purpura regem
50 Acu laborata.
[50] Picta movet, nec sceptra movent Priameïa tantum,

Quantum in connubio gnatæ, thalamóque moratur:
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribúsque in regna vocari
Auspiciis: hinc progeniem virtute futuram 51 Potestate pari.
Egregiam, & totam quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dî nostra incepta secundent,
Auguriúmq; suum. dabitur Trojane,[52] *quod optas.* 52 Pax.
Munera nec sperno. non vobis, rege Latino,
Divitis [53] *uber agri, Trojæ've opulentia deerit.* 53 Pro libertate, ut alibi.
Ipse modò Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociúsve vocari)
Adveniat, vultus néve exhorrescat amicos:
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi gnata, viro gentis quam jungere nostræ,
Non patrio ex adyto [54] *sortes, non plurima cælo* 54 Oracula.
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,
(Hoc Latio restare canunt) qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
Et reor, &, si quid veri mens augurat, opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant [55] *ter centum nitidi in præsepibus altis.* 55 Spectavit legionis Romanæ morem in qua erant equites trecenti.
Omnibus extemplò Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisq; tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent,
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Æneæ currum, geminósque jugales
Semine ab ætherio spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos [56] *Dædala Circe* 56 Ingeniosa, ut Dedalus.
Supposita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis, dictisq; Latini,

Sublimes

Sublimes in equis redeunt, pacémque reportant.
Ecce autem [57] Inachiis sese referebat ab Argis
Sæva Iovis conjux, aurásque invecta tenebat:
Et lætum Æneam, classémque ex æthere longè
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deseruisse rates, stetit acri fixa dolore:
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu stirpem invisam, & [58] fatis contraria nostris
Fata Phrygum. num Sigëis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies, mediósque per ignes
Invenêre viam? at, credo, mea numina tandem
Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi.
Quinetiam patria excussos infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto [59] me opponere Ponto.
Absumtæ in Teucros vires cœlique marísque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: concessit in iras,
Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
[60] Quod scel⁹ aut Lapithis tantũ, aut Calydone merente?
Ast ego, magna Iovis conjux, nil linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea. quod si mea numina non sunt
Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod
usquam est.
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus

57 Ad differentiam, nam & Argi erant in Italia, à Diomede conditi.

58 Voluntatibus.

59 Per Iunonem aërem intelligimus, ergo me, cum dixit, imbres tonitrua, tempestates significat.

60 Quam sceleris pœnam.

At licet amborum populos exscindere regum.
Hac gener, atque socer coëant [70] mercede suorum. 70 Suorum cæde confœderationem hanc emant.
Sanguine Trojano, & Rutulo dotabere virgo:
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantùm
[71] Cisseis [72] prægnans igneis enixa jugales: 71 Cissei filia, Hecuba, uxor Priami. 72 Prægnans.
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæque iterum recidivæ in Pergama tedæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum,
Infernisq; ciet tenebris: cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum: tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noster honos, [73] infractáve cedat 73 Velante hac infracta vel valde fracta cedat.
Fama loco, neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italósve obsidere fines.
Tu potes unanimes armare in prœlia fratres,
Atque odiis versare domos: tu verbera tectis,
Funereasq; inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: [74] fœcundum concute pectus, 74 Malitiæ plenum.
Disjice [75] compositam pacem, sere crimina belli: 75 De qua convenit.
Arma velit, poscatq; simul, rapiatq; juventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principiò Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, [76] tacitumq; obsedit limen Amatæ: 76 Pro tacite, non enim refertur ad limen.
Quam super adventu Teucrûm, Turniq; Hymenæis,
[77] Fœmineæ ardentem curæque, iræque coquebant. 77 Fœminis usitatæ.
Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit:

Quo

Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
78 Sine sensu accipientis furorem injicit. Ille inter vestes, & lævia pectora lapsus
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inspirans animam : fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
79 Serpentum enim uda corpora. Ac dum prima lues [79] udo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem,
Nec dum animus toto percepit pectore flammam,
Mollius, & solito matrum de more locuta est,
Multa super gnata lacrymans, Phrygiisque Hymenæis.
Exsulibúsne datur ducenda Lavinia Teucris
O genitor? nec te miseret gnatæque tuique?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine prædo?
80 Al. Annon. [80] At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad arces?
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
81 Ipsius Amatæ, filius enim Venuliæ fuit Amatæ sororis. Et [81] consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Fauniq; premunt te jussa parentis :
Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere divos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus, Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
Contrà stare videt, penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat :
Tum verò infelix, ingentibus excita monstris,
82 Inusitato quodam modo & inaudito. Immensam [82] sine more furit lymphata per urbem :
Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo :
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum

...tenti ludo exercent. ille actus habena
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba, 83 Per obliquas vias.
...mpubesque manus, mirata volubile buxum:
...ant animos plagæ. non cursu segnior illo
...er medias urbes agitur, populosque feroces.
...uin etiam in sylvas, [84] simulato numine Bacchi, 84 Non quod ipsa simularet, (id enim est fanorum) sed quia ita fureret, ut speraret, se Liberi sacra celebrare.
...Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem,
...volat, & gnatam frondosis montibus abdit,
...uo thalamum eripiat Teucris, tedasque moretur,
...vohe Bacche fremens, solum te virgine dignum
...ciferans. etenim molles tibi sumere thyrsos,
...e lustrare [85] choros, sacrum tibi pascere crinem. 85 Al. Choro.
...ama volat, Furiisque accensas pectore matres
...em omnes simul ardor agit, nova quærere tecta.
...eseruere domos: ventis dant colla, comásque.
...t aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineásque gerunt incinctæ pellibus hastas. 86 Nam thyrsos pampinis vitium implexos gestabant in his sacris.
...psa inter medias flagrantem fervida pinum
...ustinet, ac gnatæ, Turnique canit Hymenæos,
...anguineam torquens aciem, torvúmque repentè
...lamat: Iò matres audite ubi quæque Latinæ.
...i qua piis animis manet infelicis Amatæ
...ratia, si juris materni cura remordet:
...olvite crinales [87] vittas, capite Orgia mecum: 87 Matronarum: nam meretricibus non dabantur.
...alem inter sylvas, inter deserta ferarum,
...eginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.
...ostquàm visa satis primos acuisse furores,
...onsiliúmque omnémque domum vertisse Latini,
...rotinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
...udacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
... Acrisiones Danae fundasse colonis, 88 Nominandi casus, refertur enim ad Danaë, non ad colonis.
...ræcipiti delata Noto. locus Ardea quondam

Dictus avis, & nunc magnum manet Ardea no[men]

89 Fortuna ita tulit ut Turn. carperet q. Sed[89] fortuna fuit: tectis hîc Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem, & furialia membra
Exuit, in voltus sese transformat aniles,
Et frontem obscenam rugis arat, induit albos
Cum vitta crines, tum ramum innectit olivæ.
Fit Calybe Iunonis anus, templique sacerdos:
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiere labores?

90 Proprie de colonis, qui transcribi dicebantur. Et tua Dardaniis[90] transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium, & quæsitas sanguine dotes
Abnegat, externúsque in regnum quæritur hæres.

91 Pro quibus nulla gratia reddetur. I nunc[91] ingratus offer te irrise periclis:
Tyrrhenas, i, sterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeò tibi me, placida cùm nocte jaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare agè, & armari pubem, portísque moveri
92 Supra, Fluvio Tiberinus amœno. Let[9] in arma para & Phrygios, qui flumine[92] pul[chro]
Consedêre, duces, pictásque exure carinas.
Cœlestûm vis magna jubet. rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium, & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

93 Turnus. Hîc[93] juvenis vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classes invectas Thybridis undam,
Non, ut rere, meas effugit nuntius aureis:
(Ne tantos mihi finge metus) nec regia Iuno
Immemor est nostri.

94 Qui ex vetustate nascitur. Sed te victa[94] situ, verique effœta senectus,
O mater curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi divûm effigies, & templa tueri:

Bella viri, pacémque gerent, queîs bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni [95] *oranti subitus tremor occupat artus:* 95 Loquenti.
Diriguêre oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
[96] *Verberáque insonuit, rabidóque hæc addidit ore:* 96 Pro, verberibus.
En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice ad hæc: adsum Dirarum ab sede sororum,
Bella manu, lethúmque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & [97] *atro* 97 Furiali, inferno.
Lumine fumantes fixit sub pectore tedas.
Olli somnum ingens rupit pavor, ossáque, & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens [98] *fremit, arma toro, tectísque requirit:* 98 Cum clamore poscit.
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super: magno veluti cùm flamma sonore
[99] *Virgea suggeritur costis undantis aëni,* 99 De virgis facta.
Exsultantque æstu latices: furit intus aquæ vis,
Fumidus atque altè spumis exuberat amnis:
Nec jam se capit unda: volat vapor ater ad auras:
Ergo iter ad regem, pollutà pace, Latinum
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrísque venire, Latinísque
Hæc ubi dicta dedit, divósque in vota [100] *vocavit:* 100 Quia, votis nuncupatis, bella sumebantur.
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet, atque juventæ
Hunc attavi reges, hunc [101] *claris dextera factis.* 101 Hypal. pro clara dextra factus.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,

Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis,
Arte nova speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis, cursúque feras [102] agitabat Iulus.
Hîc subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Caussa fuit, bellóque animos accendit agrestes.
Cervus erat forma præstanti, & cornibus ingens,
Tyrrheïdæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, & latè custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Sylvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebátque [104] ferum puróque in fonte lavabat.
Ille manûm patiens, mensæque assuetus herili,
Errabat sylvis, rursúsque ad limina nota
Ipse domum sera [105] quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
Commovêre canes, fluvio cum fortè secundo
Deflueret, ripáque æstus viridante levaret,
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti [106] deus abfuit, actáque multo
Pérque uterum sonitu: pérque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit.
Successitque gemens stabulis, quæstúque cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Sylvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & [107] duros conclamat agrestes.
Olli [108] (pestis enim tacitis latet aspera sylvis)
Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis. [109] quod cuique repertum

102 Aptius ad cursum, quam ad insidias refertur. Nam cursu agitamus, insidiis circumvenimus.

103 Tyrrhei filii.

104 Id est, quadrupedem, illud lib. 2. In latus inque feri.

105 Quantumvis.

106 Alecto. sic de Venere, lib. 2. Descendo, ac ducente deo.

107 Ex laborum consuetudine.

108 Furia:

109 Quod querens quisque reperit ira jubet esse illi pro telo. ut lib. 1. furor arma ministrat.

Rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut fortè coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At seva è speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
Contremuit [110] *nemus & sylvæ intonuere profundæ.* 110 Locus haud longe ab Aricia.
Audiit & Triviæ longe lacus, audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontésque Velini:
Et trepidæ matres pressere ad pectora gnatos.
Tum vero ad [111] *vocem celeres, qua buccina signum* 111 Buccinæ
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: necnon & Troja pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibúsve præustis:
Sed ferro ancipiti decernunt, atráque latè,
Horrescit strictis seges ensibus, æráque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant:
Fluctus uti primo cœpit cum albescere vento,
Paullatim sese tollit mare, & altiùs undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo,
Hîc juvenis primam ante aciam stridente sagitta,
Gnatorum Tyrrhei fuerat qui maximus, Almon
Sternitur. hæsit enim sub guttare [112] *volnus, & udæ* 112 Id est, sagitta vt lib. 11. infesto vulnere Pyrrhus.
Vocis iter, tenuémque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa, seniorque Galesus,
Dum paci mediam se offert, justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisq; olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.

Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum

113 Vt dicitur committi pugna cum inchoatur.

Imbuit, & primæ [113] *commisit funera pugnæ*
Deserit Hesperiam, & cœli convexa per auras
Iunonem [114] *victrix affatur voce superba:*

114 Voti compos.

En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic, in amicitiam coëant, & fœdera iungant:
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes.
Accendámque animos insani Martis amore:
Vndique ut auxilio veniant: spargam arma per agros.

115 Terrorum. ex tot hominum cæde: fraudis, ex cervo vulnerato.

Tum contra Iuno: [115] *Terrorum, ac fraudis abundè est.*
Stant belli caussæ: pugnatur comminus armis.
Quæ fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
Talia connubia, & tales celebrent Hymenæos

116 Æneas

Egregium Veneris [116] *genus, & rex ipse Latinus,*
Te super ætherias errare licentius auras,
Haud pater ille velit, summi regnator Olympi.

117 Sup. f. l. est. per tmesin, pro superest restat.

Cede locis: ego, si qua [117] *super fortuna laborum est,*
Ipsa regam: tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit. stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens:
Est locus Italiæ in medio sub montibus altis,

118 Notus.
119 Loci omni parte sancti.

[118] *Nobilis, & fama multis memoratur in oris*
[119] *Amsancti valles, densis hunc frondibus atrum*
Vrget utrinque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis, & torto vortice torrens.

120 Quod hostiæ admotæ concidant, & moriantur.

Hic specus horrendum, & sævi [120] *spiracula Ditis*
Monstrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnys,
Invisum numen, terras, cœlumque levabat.

Nec minus intereà extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsosq́ reportant,
Almonem puerum, [121] fœdatique ora Galesi: 121 Cruentati.
Implorántque deos, obtestantúrque Latinum.
Turnus adest, medióque in crimine cædis & ignis
Terrorem ingeminat: [122] Teucrosq́ in regna vocari, 122 Quasi exules & perfidos.
Stirpem admisceri Phrygiam: se limine pelli.
Tum quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Insultant [123] thyasis (neq; enim leve nomen Amatæ) 123 Choreis
Vndiq́ collecti coëunt, Martémque [124] fatigant. 124 Exercent.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deûm perverso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, resistit:
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circùm latrantibus undis,
Mole tenet: scopuli nequicquam & spumea circùm
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verùm ubi nulla datur [125] cæcũ [126] exsuperare potestas 125 Fremitum populi. 126 Al. *Expugnare.*
Consilium, & sævæ nutu Iunonis eunt res:
Multa deos, aurásque pater testatus inanes,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimúrque procella.
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine [127] pœnas 127 Qui bellum sumebant contra voluntatem deorum
O miseri. te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium, votisq; deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, [128] omnisq; in limine portus: 128 Securitas omnis in promptu est
Funere felici spolior. nec plura locutus,
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas,
Mos erat † Hesperio in Latio, quem ‡ protinus urbes † Id est, antiquo, nam duo Latia fuerunt.
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum ‡ Perpetua observatione.
Roma colit, cùm prima movent in prælia Martem,

Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcanisve Arabisve parant, seu tendere ad Indos,
[131] Auroramq; sequi, Parthósque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ, sic nomine dicunt.
Relligione sacræ, & sævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternáque ferri
Robora: nec custos absistit limine Ianus.
Has ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse [132] Quirinali trabea cinctúque Gabino
Insignis reserat stridentia limina consul:
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cætera pubes:
Æreáque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristésque recludere portas.
[133] Abstinuit tactu pater, aversúsque refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit umbris.
Tum regina deûm cœlo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet [134] inexcita Ausonia, atque immobilis antè.
Pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos, & spicula lucida tergent
Arvina pingui, subigúntq; in cote secures:
Signáq; ferre juvat, sonitusq; audire tubarum.
Quinque adeò magnæ positis incudibus urbes
Tela novant, Atina potens, Tiburq; superbum.
Ardea, [135] Crustumerique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta [136] cavant capitum, flectuntq; salignas
Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc, & falcis honos, huc omnis aratri

131 Ortum diei propopulis Orientis dixit.

132 Regali, purpurea scilicet, albo admisto: nam trabearum tria genera fuere, deorum: regum, augurum.

133 Attingere portas noluit ad ipsas reserandas.

134 Vt intell. quanto diutius desides fuerant, tanto ardentius ad bellum tunc fuisse profectos.

135 Crustumerii dicitur, sed metri caussa mutavit.

136 Conficiunt: cava tegmina cap.

Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica jámque sonant: it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeúmque, auróq; trilicem
Loricam induitur, fidóque accingitur ense.
Pandite nunc Helicona deæ, cantúsque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque secutæ
Complérint campos acies, quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus [137] arserit armis.
Et meministis enim divæ, & memorare potestis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris.
Contemptor Divûm Mezentius, agmináque armat.
Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe secutos
Mille viros, dignus patriis qui [138] letior esset
Imperiis, & cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum,
Victorésque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus, clypeóque, insigne paternum,
Centum angues, cinctámq; gerit serpentibus hydram:
Collis Aventini sylvis quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit auras,
Mista deo mulier, postquam Laurentia victor
[139] Geryone exstincto, [140] Tyrinthius attigit arva,
Tyrrhenóque boves in flumine lavit Iberas
Pella manu, sævósque gerunt in bella [141] dolones:
Et tereti pugnant mucrone, verúque Sabello.
Ipse pedes tegimen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta, cum dentibus albis,

137 Splenduerit. aut quorum armorum amore flagraverit. Aut quibus armis ardenter præliata sit.

138 Quia in prælio periit, neque paternum imperium recepit.

139 Hispaniæ rege
140 Herc
141 Fla… intra … rum … late … Ve… c… f… ori- & est … ilus …mpaniæ. …54 Iacula …ansata vel à …mentata.

Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeóque humeros innexus amictu,
Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictum cognomine gentem,
Catillúsque, acérque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
142 Montes Thessaliæ, qui existimantur esse Centaurorum sedes. *Descendunt Centauri,*[142] *Homolen, Othrynq; nivalem*
Linquentes: cursu rapido dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis
Volcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inventum focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus, hunc legio latè comitatur agrestis:
143 Quæ Gabiis colitur. *Quique altum Præneste viri, quiq; arva*[143] *Gabinæ*
Iunonis, gelidúmque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt: quos dives Anagnia pascit,
Quos Amasene pater. non illis omnibus arma,
Nec clypei, currúsve sonant. pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu, fulvósque lupi de pelle galeros
144 Pede sinistro nudo pugnare inadsueverunt. *Tegmen habet capiti:* [144] *vestigia nuda sinistri*
Instituère pedis: crudus tegit altera pero.
145 Hoc dicitur, quia per mare, ad Italiam venit. *At Messapus equûm domitor,* [145] *Neptunia proles,*
Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Iampridem resides populos, desuetáque bello
146 Tractat merii quod tur, sed demetri cat mutavit. *Agmina in arma vocat subitò, ferrúmq;* [146] *retractat.*
Hi Fescenninas acies, æquósque Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniáque arva,
147 Confiiciunt: cava tegmina cap. *Et Cymini cum monte lacum, lucósque* [147] *Capenos.*
Ibant æquati numero, regémque canebant:
Ut quondam nivei liquida inter nubila cycni,

Cùm sese à pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos, sonat [148] amnis, & Asia longè — 148 Caystrus, qui cohœret Asiæ paludi.
Pulsa palus.
Nec quisquam aratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aëriam sed gurgite ab alto
Vrgeri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magniq; ipse agminis instar:
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium: postquā in partem data Roma Sabinis.
Vnà ingens Amiterna cohors, priscíq; [149] Quirites, — 149 Sabini: à quibus & Romani dicti sunt Quirites.
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuscæ.
Qui Nomentum urbem, qui rosea rura Velini,
Qui Tetrice horrentes rupes, montemque Severum,
Casperiamq; colunt, Forulosq; & flumen Himellæ:
Qui Tyberim, Fabarimq; bibunt, quos frigida misit
Nursia, & [150] Hortinæ classes, populiq; Latini: — 150 Hortini equites, qui classes dicuntur.
Quosq; secans [151] infaustum interluit Allia nomen: — 151 Ob cladem ibi acceptam à Romanis.
Quàm multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis,
Vel cum Sole novo densæ torrentur aristæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis:
Scuta sonant, pulsúque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
Curru jungit Alæsus equos, Turnóque feroces
Mille [152] rapit populos: vertunt felicia Baccho — 152 Raptim adducit.
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Aurunci misêre patres, Sidicináque juxta
Æquora: quiq; Cales linquunt: amnísque vadosi
Accola Vulturni, paritérque Saticulus [153] asper, — 153 Moribus, & est populus Campaniæ.
Oscorúmque manus. teretes sunt [154] aclides illis — 154 Iacula ansata vel àmentata.
Tela: sed hæc lento mos est aptare flagello,

Lævas cetra tegit, falcati comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis
OEbale, quem generasse Telon Sebethide Nympha
Fertur, Teleboûm Capreas cùm regna teneret
Jam senior: patriis sed non & filius arvis,
Contentus, latè jam tum ditione premebat
Sarrastes populos, & quæ rigat æquora Sarnus:
Quiq; Rufas, Batulumq; tenent, atque arva Celennæ,
Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu [155] soliti torquere cateias:
Tegmina queis capitum [156] raptus de subere cortex,
Æratæque micant peltæ, micat æreus ensis,
Et te montosæ misêre in prælia Nursæ
Vfens, insignem fama, & felicibus armis:
Horrida præcipuè cui gens, assuetáque multo
Venatu nemorum [157] duris Æquicola glebis:
Armati terram exercent, semperq; recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto:
Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
[158] Fronde super galeam, & felici comtus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Vmbro:
Vipereo generi, & graviter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantúque manuq; solebat,
Mulcebátque iras, & morsus arte levabat:
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit, neque eum juvêre in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevêre lacus
Ibat & Hyppolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Ægeriæ lucis, Hymetia circum

155 Tela bellica.
156 Propriè: quia recens suberis cortex in quāvis formam facile flectitur.
157 Infertilibus.
158 Nam sacerdotes & vates coronati & infulati erant.

Litora,

Litora, [159] pinguis ubi, & [160] placabilis ara Dianæ.
Namq; ferũt fama, Hyppolytũ, post quã arte novercæ
Occiderit, patriásque explêrit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sydera rursus
Ætheria, & superas cœli venisse sub auras,
[161] Pæoniis revocatum herbis, & amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquẽ indignat⁹ ab Umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis, & artis,
Fulmine [162] Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.
At Trivia Hyppolytum secretis alma recondit
Sedibus, & Nymphæ Ægeriæ, nemoriq; [163] relegat:
Solus ubi in sylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, versóque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam Triviæ templo, lucisque sacratis,
Cornipedes arcentur equi, quòd litore currum,
Et juvenem monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud secius æquori campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est:
Cui [164] triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Sustinet, Ætneos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ:
At levem clypeum sublatis cornibus Iò
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, & * custos virginis Argûs,
Cœlatáque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clypeatáque totis
Agmina densantur campis, Argiváque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresq; Sicani,

159 Frequenti sacrificio.
160 Non qualis apud Tauros fuit humano gaudens sanguine.
161 A Pæone deorum medico.
162 Æsculapium Phœbo genitum.
163 Commendat segregatum ab aliis.
164 Galea tres habens conos & lophos tres ó cristas.
* Ne reverti posset in formam priorem.

Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici;
Qui saltus Tyberine tuos, sacrumq; Numici
Litus arant, Rutulósque exercent vomere colles,
Circæumq; jugum queîs Iuppiter Anxurus arvis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Quà Saturæ jacet atra palus, gelidásq; per imas
166 Significat fluminis angustias.
Quærit iter [166] valles, atque in mare conditur Vfe
Hos super advênit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
167 Lanificio.
Bellatrix, non illa colo, [167] calathisve Minervæ,
Fœmineas assueta manus, sed prœlia virgo
Dura pati, cursúque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis, agrísque effusa juventus,
Turbáque miratur matrum, & prospectat euntem,
168 Ore ob stuporem patefacto.
Attonitis [168] inhians animis, ut regius ostro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

PUBL. VIRGILII Maronis Æneidos,

LIBER VIII.

ARGUMENTUM.

BElli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarumque urbium sibi auxilia adjungit. Venulus quoque Arpos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Æneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tyberini monitu, adverso flumine in ea loca subvehitur, in quibus postea Roma condita fuit. Evandrique regis, qui ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Evander Æneam, adventus ejus caussa cognita, benignè hospitio excipit, sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat adhibitum, causam ritusque sacrificii edocet, locaque ejus tractus nobiliora obiter hospiti recenset. Postridie Æneas, equitum quadringentorum subsidio adjutus (quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius) partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam florentissimam Tyrrhenorum civitatem petit: cui cum Mezentio quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus uxoris blanditiis adductus, privigno suo arma fabricatur: eademque à Venere ad Æneam deferuntur: qui armorum pulchritudine delectatus, cum cætera omnia, tum clypeum in primis, qui res à posteritate sua strenue gerendas habebat depictas studiose admiratur.

Aliud Modestini jurisconsulti Argumentum.

DAT belli signum *Laurenti Turnus* ab arce,
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & doceat quæ caussa petendi.
Æneas divûm monitis adit Arcada regem
Evandrum, Arcadia profugum. nova regna petentem.
Accipiat auxilium: huic natum & socia agmina jungit
Evander: Pallas fatis comes ibat iniquis.
Iamque habilis bello, & maternis lætus in armis.
Fataque fortunasque ducum, casusque suorum
Sortitus clypeo, divina intentus in arte est.

VT

1 Vexillum

2 Illo tubæ sonitu.

3 Erant: n. tria militiæ genera, conjuratio in tumultu; quæ hic significantur tertium sacramentum.

4 Vt lib. 1. *Inferretq́; deos Latio.*

5 Ostendit victorem Æneam cum ipso etiam Diomede bella gesturum.

6 Quia primo ... terit ... tendit ad tecta.

VT [1] belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu:
Vtque acreis [2] concußit equos, utque impulit arma,
Extemplò turbati animi: simul omne tumultu
[3] Conjurat trepido Latium, sævitque juventus
Effera, ductores primi Messapus & Vfens.
Contemtorq́; deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros:
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,
Advectum Æneam claßi, victosq́; Penates
[4] Inferre, & fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adjungere gentes
Dardanio, & latè Latio increbrescere nomen.
Quid struat, his cœptis, quem si fortuna sequatur,
Eventum pugnæ cupiat, [5] manifestius ipsi,
Quàm Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat,
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen aënis
Sole [6] repercussum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat latè loca, jamq́; sub auras,
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum pecudumq́; genus sopor altus habebat:
Cùm pater in ripa, gelidiq́; sub ætheris axe
Æneas tristi turbatus pectora bello
Procubuit, seramq́; dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci, fluvio Tyberinus amœno,

Popu-

Populeas inter [7] senior se attollere frondes
Visus. eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo:
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
O sate gente deûm, Trojanam ex hostibus urbem
Qui [8] revehis nobis, æternáq; Pergama servas,
Exspectate solo Laurenti, arvisque Latinis,
Hîc tibi certa domus, certi, ne absiste, Penates:
Neu belli terrêre minis. tumor omnis, & ira
Concessere deûm.
Jamq; tibi, ne vana putes hæc fingere somnum,
Litores ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. nunc qua ratione quod instat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo,
Arcades [9] his oris, genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
Delegêre locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum:
Hi bellum aßiduè ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
Ipse ego te ripis, & recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.
Surge agè nate dea, primisq; † cadentibus astris
Iunoni fer ritè preces, irámque, minásque
Supplicibus supera votis. mihi victor honorem
Persolves: ego sum, pleno quem flumine cernis
[10] Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,

7 Pertinet ad reverentiam.

8 Ob Dardanum Trojani generis auctorem ex Italia profectum.

9 Ad has oras exponit Servius.

† Vt lib. 2. *Suadentq; cadentia sidera somnos.*

10 Minuentem, quod Tyberis proprium est.

Cæruleus Thybris, cœlo gratissimus amnis.
Hîc mihi magna domus celsis [11] *caput urbibus*
Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
Ima petens: nox Ænean, somnusq; reliquit.
Surgit, & ætherii spectans orientia Solis
Lumina, ritè cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effudit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurẽtes Nymphæ, gen⁹ amnib⁹ unde
Tuq; ô Thybri, tuo genitor cum [12] *flumine sancto*
Accipite Ænean, & tandem arcete periclis.
Quo te cumq; lacus miserantem incommoda nostra
Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, semper celebrabere donis.
Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum,
Adsis ô tandem, & [13] *propiùs tua numina firmes.*
Sic memorat, geminasq; legit de classe biremes,
Remigioq; aptat, socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum, atq; oculis mirabile monstrum
Candida per sylvam cum fœtu concolor albo
Procubit, viridiq; in littore conspicitur sus:
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat sacra ferẽs, & cum [14] *grege sistit ad aram.*
Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni, placidæq; paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant rumore [15] *secundo:*
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus insuetum fulgentia longè
Scuta virûm fluvio, pictasq; innare carinas.
Olli remigio noctemq; diemq; fatigant,
Et longos superant flexus, variisq; teguntur

11 De fonte fluvii ex editiore Etruriæ parte exeunte.

12 Servius ait, sic invocari solitum, Adesto Tyberine cum tuis undis.

13 Non enim dubitat AEneas de fide oraculi, sed petit celeritatem.

14 Fœtu. Hyst. prot pro sistit. & mactat.

15 Bona fama. cum neminem læderent.

Arboribus, viridésq; secant placido æquore[16] *sylvas.*
Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Cùm muros, arcemq; procul, & rara domorum
Tecta vident. quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocyùs advertunt proras, urbiq; propinquant.
Fortè die sollennem illo rex Arcas honorem
[17] *Amphitryoniadæ magno, divisq; ferebat*
Ante urbem in luco. Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperq; senatus
Thura dabant, tepidusq; cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Allabi nemus, & [18] *tacitis incumbere remis:*
Terrentur visu subito, cunctiq; relictis
Consurgunt mensis. audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoq; volat telo obvius ipse,
Et procul è tumulo: Iuvenes, quæ caussa subegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit.
Qui[19] *gen⁹? unde domo? pacémne huc fertis, an arma?*
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferæq; manu ramum prætendit olivæ:
Trojugenas, ac tela vides inimica Latinis:
Quos illi bello[20] *profugos egere superbo,*
Evandrum petimus. ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto† *percussus nomine Pallas:*
Egredere ô quicunque es, ait, coramq; parentem
Alloquere, ac nostris succede Penatibus hospes:
Accepitq; manu, dextramq; amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluviumq; relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,

16 Id est, apparentes in flumine vicinarum sylvarum imagines.

17 Herculi Amphitryonis filio.

18 Pro taciti incumbere.

19 Id est, quo genere? ut illud, Cressa genus Phocol. lib. 5.

20 Ut vos quoque, quærit enim benevolentiam à similitudine fortunæ.

† Al. *Perculsus.*

24 *Vit com. ram.* pro paciferæ olivæ ramum. ut modo.
22 *Antiquum* verbum, pro sparsa, divulgata.
23 Splendidior enim Maia inter Pleiadas.
24 Experimenta pactus sum.
† Rutuli; a Dauno rege.
25 Trojano bello per decennium
26 Vno eodemque itinere vel continuato itinere.

Et [21] vitta comptos voluit prætendere ramos:
Non equidē extimui, Danaûm quòd ductor & A
Quódque a stirpe fores geminis conjunctus Atrei
Sed mea me virtus, & sancta oracula divûm,
Cognatique patres, tua terris [22] didita fama,
Conjunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus Iliacæ primus pater urbis, & auctor,
Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maxumus Atlas
Edidit, ætherios humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem [23] candida Ma
Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit.
At Maïam, auditis si quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
[24] Tentamenta tui pepigi: me me ipse, meúmque
Objeci caput, & supplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te crudeli † Daunia bello
Insequitur: nos si pellant, nihil adfore credunt,
Quin omnem Hesperiā penitus sua sub juga mitta
Et mare, quod supra, teneant, quódque alluit infra
Accipe, daque fidem. sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, & [25] rebus spectata juvent
Dixerat Æneas, ille os, oculósque loquentis,
Iam dudum & totum lustrabat lumine corpus.
Tunc sic pauca refert: Vt te fortissime Teucrûm
Accipio, agnoscóque libens! ut verba parentis,
Et vocem Anchisæ magni, vultumque recordor!
Nam memini Hesiones visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum Salamina petentem,
[26] Protinus Arcadiæ gelidos invisere fines,

Tum mihi prima genas vestibat flore juventa:
Mirabárque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. mihi mens juvenili ardebat amore,
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Accessi, & cupidus [27] *Phœneï sub mœnia duxi.* 27 Oppidi Arcadiæ.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciásque sagittas.
Discedens, chlamydémque auro dedit intertextam,
Frenaq; [28] *bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.* 28 Improprie nam bina tantum dici de iis quæ singulari carent numero ait Servius.
Ergo &, quam petitis, juncta est mihi fœdere dextra:
Et, lux cùm primùm terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibúsque juvabo.
Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
Annua, quæ differe nefas, celebrate faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum assuescite mensis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet, & sublata reponi
Pocula, gramineóque viros locat ipse sedili:
Præcipuúmque [29] *toro, & villosi pelle leonis* 29 Structo ex herbis & super sedile posito.
Accipit Æneam, solióque invitat acerno.
Tunc lecti juvenes certatim, aræque sacerdos
Viscera tota ferunt taurorum, onerantq; canistris
[30] *Dona laboratæ Cereris, Bacchúmque ministrant.* 30 Panes ex Cerere i. frumento confectos.
Vescitur Æneas simul & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.
Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc sollennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio, veterúmve ignara deorum,
Imposuit. sævis hospes Trojane, periclis
Servati facimus, meritósque novamus honores.
Jam primùm saxis [31] *suspensam hanc adspice rupem,* 31 Quasi jam jamque lapsuram.
Disjectæ procul ut moles, desertaque montis

Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hîc spelunca fuit vasto submota recessu,
Semihominis Caci: facies quam dira tegebat,
Solis inaccessum radiis, semperq́ recenti
Cæde tepebat humus, foribusq́ affixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Volcanus erat pater: illius atros,
Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
32 Vt multis. Attulit, [32] & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium, adventumq́ dei. nam maxumus ultor,
33 Abductis bobus. Ter gemini nece Geryonis, [33] spoliisque superbus,
Alceides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentes, vallemq́ boves, amnemq́ tenebant.
* Al. Furiis. At * furis Caci mens effera, ne quid inausum
Aut intentatum scelerisve dolive fuisset,
Quatuor à stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
35 Quæ vestigiis signatæ futurum sæpe patefaciunt. Cauda in speluncam tractos, versisq́ [35] viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad speluncam [36] signa ferebant,
36 Vestigia. Intereà, cum jam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumq́ pararet,
Discessu mugire boves atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
Mugiit, & Caci spem custodita fefellit.
Hîc verò Alceidæ Furiis exarserat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisq́ gravatum
37 Clavam. [37] Robur, & aërii cursu petit ardua montis.
38 Ea parte, quæ pro litrix est mentis. Tum primum nostri Cacum videre timentem,
Turbatumq́ [38] oculis, fugit ilicet ocyor Euro,

Speluncamq; petit. pedibus timor addidit alas.
Ut sese inclusit, ruptisq; immane catenis
Dejecit saxum, ferro quod, & arte paterna
Pendebat, fultosq; emuniit objice postes:
Ecce furens animis aderat Tyrinthius, omnemque
Accessum lustrans, huc ora ferebat, & illuc,
Dentibus infrendens, ter totum fervidus irâ
Lustrat Aventini montem: ter saxea tentat
Limina nequicquam, ter [39] fessus valle resedit. 39 Non corpore, sed animo, ut egens consilii.
Stabat acuta silex, præcisis undique saxis
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
[40] Dirarum nidis domus opportuna volucrum. 40 Non, mali ominis, sed humanis cadaveribus vescentium.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adversum nitens concussit, & imis
Avulsam solvit radicibus: inde repentè
Impulit, impulsu quo maximus insonat æther.
Dissultant ripæ, refluitq; exterritus amnis.
At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosæ penitus patuere cavernæ:
Non secus, ac siqua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, & regna recludat
Pallida, dîs invisa, superque immane Barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repentè,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta [41] rudentem 41 Clamantem.
Desuper Alceides telis premit, omniáque arma
Advocat, & ramis, vastisq; [42] molaribus instat. 42 Lapidibus qui minores molaribus non erant.
Ille autem (neq; enim fuga jam super ulla pericli est)
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Evomit, involvítque domum caligine cæca.
Prospectum eripiens oculis, glomerátque sub antro
Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.

Non tulit Alcëides animis, seque ipse per ignem
Præcipiti jecit saltu, quà plurimus [43] undam
Fumus agit, nebuláque ingens specus æstuat atra.
Hîc Cacum in tenebris incendia [44] vana vomentem
Corripit in nodum complexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine gutture.
Panditur extemplò, foribus domus atra revolsis:
Abstractæque boves, [45] abjuratæque rapinæ
Cœlo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosáque setis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei [47] custos Pinaria sacri,
Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
Quare agite ô juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris,
Communémque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat: [48] Herculea bicolor cum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer implevit dextram scyphus. ocyùs omnes
In mensam læti libant, divósque precantur.
[49] Devexo intereà propior fit Vesper Olympo:
Iámque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammásque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum [50] Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hîc juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes

43 Vaporem qui in morem undæ circum volvebatur.
44 Nihil Herculem lædentia.
45 Contra jus retentæ Vel, quas pejerando retinebat.
46 Antea vocavit semihominem.
47 Id est ministra: ut lib. xi. At Triviæ custos.
48 Herculi consecrata.
49 In noctem inclinato.
50 Qui tripudi antes circuibant aras.

Hercu-

Herculeas, & facta ferant: ut prima novercæ
Monstra manu, geminósque premens eliserit angues,
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque OEchaliamque: ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Iunonis iniquæ,
Pertulerit. tu nubigenas invicte bimembres,
Hylæúmque, Pholumque manu, tu Cressia mactas
Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci,
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhœus
Arduus, arma tenens: [51] non te rationis egentem — 51 Id est, prudentissimum te non circumvenit
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salve vera Iovis proles, decus addite divis:
Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: [52] super omnia Caci — 52 Magis quam omnia, ultra omnia.
Speluncam adjiciunt, spirantémque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collésque resultant.
Exin se cuncti divinis rebus ad urbem — 53 Sic. Terent. pannis annisque obsitum.
Perfectis referunt, ibat rex obsitus ævo:
Et comitem Æneam juxta natúmque tenebat,
Ingrediens, varióque viam sermone levabat.
Miratur [54] faciléisque oculos fert omnia circum — 54 Mobiles.
Æneas, capitúrque locis, & singula lætus
Exquiritque auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, [55] Romanæ conditor arcis, — 55 Id est Pallanteæ, ubi postea palatium fuit.
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Génsque virûm truncis & duro robore nata:
Queîs neque mos, neq; cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes nôrant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,

Arma Iovis fugiens, & regnis exsul ademtis.
56 Pro indoctum.
Is genus [56] indocile, ac dispersum montibus al
Composuit, Legésque dedit, Latiúmque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris,
Aureáque, ut perhibent, illo sub rege fuere
Sæcula: sic placida populos in pace regebat.
57 Non aurea, id est, pulcherrimi coloris, sed infecta ut sunt corpora vitiosa.
Deterior donec paulatim, ac [57] decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tum manus Ausonia, & gentes venêre Sicanæ:
Sæpiùs & nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, aspérque immani corpore Thybris,
A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen,
58 Navigationem in longinquas & ultimas terras procul domo parantē.
Me pulsum patria, pelagiq; [58] extrema sequente
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum
His posuere locis, matrísque egêre tremenda
Carmentis nymphæ monita, & deus auctor Apollo.
59 Quam fecit extinctę matri.
Vix ea dicta: dehinc progressus, monstrat & [59] ara
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant Nymphæ priscũ Carmentis hon
Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallantéum
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asyl
60 Montis Palatini
Rettulit, & gelida monstrat sub [60] rupe Lupercal,
61 Arcadico.
[61] Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
62 Iurat non sua culpa jura hospitii fuisse violata, quod Argus ab eo susceptus hospitio ibi fuisset necatus.
Nec non & sacri monstrat nemus Argileti,
[62] Testatúrq; locum, & lethum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.
Iam tum relligio pavidos terrebat agrestes
Dira loci: jam tum sylvam, saxúmque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,

uis deus, incertum est, habitat deus: Arcades ipsum
redunt se vidisse Iovem, cùm sæpe nigrantem
Egida concuteret dextra, nimbósque cieret.
Hæc [63] duo præterea disjectis oppida muris, 63 Vnum Iani, alterum Saturni
elliquias, veterumq; vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
aniculum huic illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
auperis Evandri, [64] passimque armenta videbant 64 Quasi tuta Caco mortuo.
omanóque foro, & lautis mugire Carinis.
t ventum ad sedes, Hæc, inquit, limina victor
lceides subiit, hæc illum regia cepit:
Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum 65 Quasi rem arduam & difficilem.
inge deo, rebusque veni non asper egenis.
ixit, & angusti subter fastigia tecti
ngentem Æneam duxit, stratisque locavit
ffultum foliis, & pelle Libystidis ursæ.
Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
aurénturnque minis, & duro mota tumultu,
olcanum alloquitur, thalamóque hæc conjugis aureo
ncipit, & dictis divinum adspirat amorem:
um bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita casurasque inimicis ignibus arces, 66 Fatis exitio destinata.
on ullum auxilium miseris, non arma rogavi
rtis, opisve tuæ: nec te, charissime conjux,
ncassúmve tuos volui exercere labores:
Quamvis & Priami deberem plurima gnatis,
t durum Æneæ flevissem sæpe laborem.
Nunc Iovis imperiis Rutulorum constitit oris:
rgo eadem supplex venio, & sanctum mihi numen
rma rogo, genitrix gnato. te filia Nerei,

Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Adspice qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me, excidiúmq; meorum
Dixerat: & nives hinc atque hinc diva lacertis
67 De promissione. [67] Cunctantem amplexu molli fovet: ille repente
Accepit solitam flammam, notusque medullas
Intravit calor, & labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim tonitru cùm rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia conjux.
68 Magno, atque adeo immenso. Tum pater [68] æterno fatur devinctus amore:
69 Caussas longe repetitas. Quid caussas petis [69] ex alto? fiducia cessit
Quò tibi diva mei? similis si cura fuisset:
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.
Nec pater omnipotens, Trojam nec fata vetabant
Stare, decémque alios Priamum superesse per annos.
Et nunc si bellare paras, atque hæc tibi mens est,
Quidquid in arte mea possum promittere curæ,
70 Puro. Quod fieri ferro, [70] liquidóve potest electro:
71 Venti efficere possunt in fabrili arte. Quantum ignes, [71] animæque valent: absiste precando
Viribus indubitare tuis. ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidúmque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
72 Tempore [72] Curriculo expulerat somnum: ceu fœmina primum
73 Lanificio lanificii arte Cui tolerare colo vitam, tenuique [73] Minerva,
Impositum cinerem, & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulásque ad lumina longo
Exercet penso, castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere gnatos.
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo,
Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit.

Insula Sicanium juxta latus, Æoliamq; 74 Vnam ex
igitur Liparen, fumantibus ardua saxis: Vulcaniis
am subter specus, & Cyclopum exesa caminis insulis Hieram descri-
ra Ætnæa tonant, validiq; incudibus ictus bit ubi col-
diti referunt gemitum, striduntq; cavernis lis est noctu flammas e-
Stricturæ Chalybum, & fornacibus ignis anhelat: vomens.
lcani domus, & Volcania nomine tellus. 75 Terræ sunt ferri in
Hôc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto. massam coa-
rrum exercebant vasto Cyclopes in antro, ctæ.
ntesq;, Steropesq; & nudus membra Pyracmon. 76 Hoc pro huc.
s informatum manibus jam parte polita
lmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
jicit in terras, pars imperfecta manebat.
es [77] imbris torti radios, tres nubis aquosæ 77 Periphr.
diderant: rutili tres ignis, & alitis Austri. grandinis.
lgores nunc terrificos, sonitumque, metumque Torti, i. con-
iscebant operi, flammisque sequacibus iras. stricti in grandinem.
te alia Marti currumq; rotasq; volucres
stabant: quibus ille viros, quibus excitat urbes:
idáque horriferam, [78] turbatæ Palladis arma, 78 Pro, tur-
tatim squamis serpentum, auróque polibant: bantis.
nexósque angues, ipsámque in pectore divæ
gona desecto vertentem lumina collo.
llite cuncta, inquit, cœptósque auferte labores,
næi Cyclopes, & huc advertite mentem.
ma acri facienda viro: nunc viribus [79] usus, 79 Pro tem-
nc manibus rapidis, omni nunc arte magistra: pus est uti
ecipitate moras. Nec plura effatus: at illi viribus.
iùs incubuere omnes, paritérque laborem
ortiti: fluit æs rivis, aurique metallum, 80 Divise-
nificúsque chalybs vasta fornace liquescit. runt inter se, ut alibi,
gentem clypeum informant, unum omnia contra sortiti re-
mos.

Tela Latinorum, septenósq; orbibus orbes
Impediunt. alij ventosis follibus auras
81 Tingendo stridere faciunt.
Accipiunt, redduntq́; alii [81] stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massa
82 Quia, dejectus a Iunone ob deformitatem, cecidit in Lemnum.
Hæc pater Æoliis properat dum [82] Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus,
Consurgit senior, tunicáq; inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum, circumdat vincula plantis,
Tum lateri, atque humeeis Tegeæum subligat
Demissa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini custodes limini ab alto
Procedunt, gressumq́; canes comitantur herilem
Hospitis Æneæ sedem, & secreta petebat,
83 Auxilij promissi illi.
Sermomum memor, & promissi [83] muneris her
Nec minùs Æneas se matutinus agebat.
Filius hoc Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi jungunt dextras, mediisq; residunt
84 Quem illis tuto inter se conferre licebat.
Ædibus. & [84] licito tandem sermone fruuntu
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunq
85 Vt illud lib. 3. Postquam res Asiæ.
[85] Res equidem Trojæ victas, aut regna fatebo
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat
Sed tibi ego ingentes populos, opulentáq; regnis
Iungere castra paro: quam fors inopia salute
Ostentat: fatis huc te poscentibus affers.
86 Antiquo opere.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata [86] v
Vrbis Agyllinæ sedes: ubi Lydia quondam

ens bello præclara, jugis insedit Etruscis.
anc multos florentem annos rex deinde superbo
perio, et sævis tenuit Mezentius armis.
uid memorem infandas cædes, quid facta tyranni
ffera? dî capiti ipsius, generique reservent.
ortua quin etiam jungebat corpora vivis,
mponens manibúsq; manus, atque oribus ora,
rmenti genus, & [87] sanie, tabóq; fluentes — 87 Sanię mortui, tabo viventis.
mplexu in misero, longa sic morte necabat.
s fessi tandem cives infanda furentem
mati circumsistunt, ipsúmque, domúmque:
btruncant socios, ignem ad fastigia jactant.
lle inter cædes Rutulorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis. — 88 Historice, pro confugiebat.
rgo omnis Furiis surrexit Etruria justis:
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.
His ego te Ænea ductorem millibus [89] addam. — 89 Quasi fortem multis: ut sic firmus exercitus.
Toto namque fremunt condensæ litore puppes,
Signáque ferre jubent: retinet longævus haruspex
Fata canens, ô Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum, virtúsque virûm, quos justus in hostē
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem:
Externos [90] optate duces. tum Etrusca resedit — 90 Votis.
Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
Ipse oratores ad me, regnique [91] coronam — 91 Insignem coronam Tuscos reges nunquam habuisse, ait Servius.
Cum sceptro misit, mandátque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenáque regna capessam.
Sed mihi tarda [92] gelu, sæclisque effœta senectus — 92 Frigore senili tarda & annis debilitata.
Invidet imperium, seræque ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni mistus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. tu, cujus & annis,

Et generi fatum indulget, quem numina posc
Ingredere, ô Teucrûm, atq; Italûm fortissime d
Hunc tibi præterea, spes, & [93] solatia nostri,
Pallanta adjungam: sub te tolerare magistro
Militiam, & grave Martis opus, tua cernere
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo, totidémque suo tibi nomine Palla
Vix ea fatus erat: defixique ora [94] tenebant
Æneas Anchisiades, & fidus Achates,
Multáque dura suo tristi cum corde putabant,
Ni signum cœlo Cytherea dedisset ‡ aperto.
Namque improviso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit, & ruere omnia visa repentè,
Tyrrhenúsque tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt: iterum, atq; iterū fragor intonat ing
Arma inter nubem cœli in regione serena
Per [96] sudum rutilare vident, & pulsa tonare.
Obstupuere animis alii: sed Troïus heros
Agnovit sonitum, & divæ promissa parentis.
Tum memorat: Ne verò hospes, ne quære prof
Quem casum portenta ferant: ego poscor Oly
Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret, Volcaniáque arma per aur
Laturam auxilio.
Heu, quantæ miseris cædes Laurentibus instant
Quas pœnas mihi Turne dabis! quā multa sub u
Scuta virûm, galeásque, & fortia corpora volve
Thybri pater! poscant acies, & [97] fœdera rum
Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto,
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, [98] hesternúmq; Larem parvósq; Pena

93 Quia, amissa conjuge unicum habebat solatium

94 Tristes ob auxiliorum paucitatem, ait Servius. Sereno, ut alibi.

‡ Aperta serena.

96 Serenum est post pluvias, quasi subudum.

97 Quæ se facturum Latinos promiserat.

98 Cui pridie sacrificaverat.

Lætus adit: mactat lectas de more bidentes,
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Post hinc ad naves graditur, sociosq; revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstantes virtute legit: pars cætera pronâ
Fertur aquâ, [99] segnísque secundo defluit amni, — 99 Fine remigio.
Nuntia ventura Ascanio rerúmque, patrísque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt † ex sortem Æneæ, quem fulva leonis — † Optimum, & præcipuum.
Pellis obit totum, perfulgens unguibus aures.
Fama volat parvam subito vulgata per urbem,
Ocyùs ire equites Tyrrheni ad litora regis.
Vota metu duplicant matres, ‡ propiùsque periclo — ‡ Timet propinquũ periculum.
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat si Iuppiter annos:
Qualis eram, cùm primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi, scutorúmque incendi victor acervos,
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui * tres animas Feronia mater, — * Per tres animas, perfectum indicat virum.
Horrendum dictu, dederat: terna arma movenda:
Ter letho sternendus erat: cui tum tamen omnes
Abstulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam
Gnate tuo. neque [100] finitimus Mezentius umquam — 100 Al. *Finitimo.*
Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At [101] vos ô superi, & divûm tu maxume rector — 101 A suis laudib. ad curam filii convertitur.
Iuppiter, Arcadii quæso miserescite regis,
Et patrias audite preces, si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,

Si visurus eum vivo, & venturus in unum:
102 Ferre, sustinere. Vitam oro: patiar quemvis [102] durare laborem.
Sin aliquem infandum casum Fortuna minaris,
Nunc ô nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
103 Nam & sero & solus est susceptus. Dum te chare puer, mea [103] sera, & sola volupta
Complexu teneo, gravior ne nuntius aures
Vulneret. hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat; famuli collapsum in tecta ferebant.
Iamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos, & fidus Achates:
104 Conspicuus. Inde alij Trojæ proceres: [104] ipse agmine Palla
105 Spectabilis. In medio, chlamyde, & pictis [105] conspectus in a
Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
(Quem Venus ante alios astrorum diligit igne
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit,
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequun
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quâ proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
106 De quadrupe lib. properantibus hæc vox dicitur. [106] Quadrupedante putrē sonitu quatit ungula ca
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Relligione patrum [107] latè sacer: undiq; colles
107 Quia non solum a civibus, sed & ab incolis colebatur Inclusere cavi, & nigra nemus abiete cingunt.
Sylvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucúmque, diémque:
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho, & Tyrrheni tuta ten
Castra locis, celsóq; omnis de colle videri
Iam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas, & bello lecta juventus
Succedunt, fessique & equos, & corpora curan

At Venus ætherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat: gnatumque in valle reducta
Ut procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, seque obtulit [108] *ultrò:* 108 Confessa deam.
En perfecta mei promissa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes, gnate, superbos,
Aut acrem dubites in prœlia [109] *poscere Turnum.* 109 Provocare.
Dixit, & amplexus gnati Cytherea petivit:
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis, & tanto lætus [110] *honore* 110 Quod manifesto viderat matrem & numinis sui plenam.
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
Miraturque, interque manus, & brachia versat
Terribilem cristis galeam, flammásque vomentem,
Fatiferúmque ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cum cœrula nubes
Solis inardescit radiis, longéque refulget.
Tum leves ocreas electro, auróque recocto,
Hastámque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorúmque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius ævi
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
[111] *Stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella:* 111 Subaudi ad Aug. Cæs.
Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora [112] *fingere lingua.* 112 Id est, tergere.
Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Consessu [113] *Caveæ, magnis Circensibus actis,* 113 Cavea est ubi populus spectat,
Addiderat, subitóque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatióque seni, Curibusque severis.
Post iidem inter se posito certamine reges

Armati Iovis ante aras, paterásque tenentes
Stabant & cæsa jungebant fœdera [114] *porca.*
Haud procul inde, citæ Metium in diversa quadrigæ
Distulerant, (ac tu dictis Albane maneres)
Raptabátque viri mendacis viscera Tullus
Per sylvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porsenna jubebat
Accipere, ingentiq́; urbem obsidione premebat:
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant,
Illum indignanti similem, similemque minanti
Adspiceres, pontem auderet quòd vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In [115] *summo custos Tarpeiæ Manlius arcis*
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
Romuleoq́; recens horrebat regia [116] *culmo.*
Atque hîc auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemq́ue [117] *tenebant*
Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea [118] *vestis:*
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruscant
Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
Hinc exultantes Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cœlo
[119] *Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem*
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis:
Et scelerum pœnas, & te Catilina minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem:
Secretosque pios, his dantem jura [120] *Catonem.*
Hæc inter tumidi latè maris ibat imago

114 In omnibus sacris plus valent fœmineí generis victimæ.

115 Summa clypei parte.

116 Curiam Calabram dicit quam Romulus texerat culmis.

117 Id est, parum aberat quin tenerent.

118 Pro barba, unde investes, imberbes.

119 Studiose fecerat in clypeo.

120 Censorium, non enim Vticensem laudasset qui contra Cæsarem Augusti patrem, arma tulerat.

Aurea: sed fluctu spumabant cærula cano,
Et circùm argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstúmque secabant.
In medio classes æratas, Actia bella,
Cernere erat: totúmque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroq́; effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prœlia Cæsar
Cum patribus, populoq́;, Penatibus, & magnis dîs,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumq́; aperitur vertice sidus.
Parte alia ventis, & dîs Agrippa [121] *secundis,*
Arduus, agmen agens: cui belli insigne superbum
Tempora navali fulgens rostrata coronâ.
Hinc ope barbaricâ, variisque Antonius armis
Victor, ab Auroræ populis, & litore Rubro
Ægyptum, viresque Orientis, & ultima secum
Bactra vehit, sequitúrque nefas, Ægyptia conjux.
Vna omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convolsum remis, rostrisque stridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas: aut montes concurrere montibus altos
Tanta mole viri [122] *turritis puppibus instant.*
Stupea flamma manu, telique volatile ferrum
Spargitur: [123] *arva nova Neptunia cæde rubescunt.*
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues.
Omnigenúmque deûm monstra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum, & Venerem, contráq; Minervam
Tela tenent. sævit medio in certamine Mavors,
Cælatus ferro, tristésque ex æthere Diræ:
Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
Quam consanguineo sequitur Bellona flagello.

121 Significat deos favisse primù Augusto deinde Agrippæ.

122 Quod invenit Agrippa primus.

123 *Arva Nept.* pro mari.

124 Actius hæc cernens arcum tendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes verteant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jámque immittere funes.
Illam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens, undis, & 125 Iapyge, ferri.
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentémque sinus, & tota veste vocantem
Cæruleum in gremium, latebrosáque flumina victos.
At Cæsar, triplici invectus Romana 126 triumpho
Mœnia dîs Italis, votum immortale sacrabat,
Maxima tercentum totam delubra per urbem.
Lætitia, 127 ludisque viæ, plausúque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæsi stravere juvenci.
Ipse sedens 128 niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptátque superbis
Postibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam vestis, & armis.
Hic Nomadum genus, & distinctos Mulciber Afros,
Hîc Lelegas, Carásque sagittiferósque Gelonos
Finxerat: Euphrates ibat jam mollior undis
Extremique hominum Morini, Rhenúsque bicornis,
Indomitique 129 Daæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Volcani, dona parentis
Miratur, rerúmque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque & fata nepotum.

124 Litoralis. qui in Leucadio litore colebatur & Ludis triennalib. & gymn. & navalib. celebrabatur.

125 Vento de Apulia flante.

126 Antoniano, Dalmatico, Alexandrino.

127 Ludi compitalitij celebrantur.

128 Marmoreum enim erat templum, advecto marmore de portu Lunæ, qui est in Liguria.

129 Al. Daca vel Daci.

PUB

PVBL. VIRGILII
Maronis Æneidos,
LIBER IX.

ARGVMENTVM.

ABsente Ænea, & in Tuscia conquirendis auxiliis occupato, Turnus à Iunone per Iridem admonitus ne tantam rei bene gerendæ occasione amitteret, quàm proximè ad hostes copias admovet. Qui quum suis se mœnibus continerent, neque æquo loco facerent dimicandi potestatem, ut illis spem omnem fugæ intercluderet, classem exutere conatur. Erat ejus classis materia ex Idææ matris luco cæsa: quapropter matris precibus adductus Iuppiter, naves omnes instanti incendio eripuit, & in totidem nymphas marinas convertit. Post hæc imminente jam nocte, Turnus adversus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias dispomit: iis Messapum præficit. Interim consultantibus Trojanorum ducibus, quemnam potissimum ad Æneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiorem: ultro eam provinciam suscipiunt Nisus & Euryalus, conjunctissimum amicorum par: qui quum urbe emissi, hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent. Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant: eorumque se spoliis exornant. Verum quum instante jam luce se recipere conantur, à Volscentis equitibus conspecti, ad sylvas confugiunt. Ibi Euryalus armorum pondere viæque errore impeditus in hostes incidit, & à Volscente, frustra deprecante Niso, confoditur. Nisus quoque cœso Voscente, & Euryali nece strenue vindicata, multis vulneribus confossus, super amici corpus concidit. Capita hastis affixa, in castra deferuntur: ubi à Trojanis è mœnibus agnita ingentem in urbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat: magna utrinque strages editur. Ibi Ascanius Numanum, insolentius se jactantem, sagittæ ictu interficit. Pandarus & Bitias successu elati, portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti cæde propellunt. Ejus rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit, Trojanosque in fugam convertit. Tandem hostium multitudine circumventus, paulatim cedit ad eam oppidi partem quæ fluvio alluitur: &, vt erat armatus, flumen tranans, incolumis ad suos revertitur.

Aliud Modestini jurisconsulti Argumentum.

ATque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Iunonis monitu Turnus festinat in hostem.

Teucrorum naves, Rutulis jaculantibus ignem
Nympharum in speciem divino numine versæ.
Euryali & Nisi cœptis fuit exitus impar,
Pugnatur: castra Æneadæ vallumque tuentur,
Audacem Rutulum dat letho pulcher Iulus.
Fit via vi. Turnus Bitian & Pandaron altum
Dejicit, & totis victor dat funera castris:
Iamque fatigatus recipit se in castra suorum.

ATQUE ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Iuno
[1] Audacem ad Turnum: luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat:
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti divûm promittere nemo
Auderet, [2] volvenda dies en attulit ultrò.
Æneas, urbe, & sociis, & classe relicta,
Sceptra Palatini, sedémque [3] petit Evandri:
Nec satis: extremas Coriti penetravit ad urbes:
Lydorúmque manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus:
Rumpe moras omnes, & [4] turbata arripe castra.
Dixit, & in cœlum paribus se sustulit alis,
Ingentémque fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicésque ad sydera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus,
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repentè
Tempestas? video medium discedere cœlum,
[5] Palantésque polo stellas: sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus, ad undam
Processit, summóque haasit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque æthera votis
Iámque omnis campis exercitus ibat apertis,

1 Ita vocat fortes viros sine felicitate, ut alibi Pallantem, uterque autem est occisus.

2 Voluta, quidam exp. volubilis

3 *Al. Petivit.*

4 Quæ absente Ænea turbari facile possunt.

5 Quasi in alienum tempus errore venientes.

Div

Dives equûm, dives pictai[5] vestis, & auri,
Messapus primas acies, postrema coërcent
Tyrrheidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est:
Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
[6] Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus
Cum refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hîc subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa [7] conclamat mole Caicus:
Quis globus, ô cives, caligine volvitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela ‡ scandite muros:
Hostis adest: eia, ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent,
Namque ita discedens præceperat optimus armis
Æneas: si qua interea [8] fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modò, & tutos servarent aggere muros:
Ergo, etsi conferre manum pudor iráque [9] monstrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta facessunt,
Armatique cavis exspectant turribus hostem.
Turnus, ut antè volans [10] tardum præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristáque tegit galea aurea rubrâ.
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hostem?
En, ait, & jaculum intorquens [11] emittit in auras,
Principium pugnæ: & campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremitúque sequuntur
Horrisono: Teucrûm mirantur inertia corda,
Non [12] æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere. huc turbidus atque huc

6 Id est, per profundam altitudinem.

7 Non interrogans (ipse enim nuntiat) sed cum admiratione.

‡ Al. *& scandite.*

8 Hortatur.

9 Casus bellicus.

10 Peditum qui equitum comparatione tardi sunt.

11 More Romano: hasta enim in hostium fines immissa, pugnæ principium indicabatur.

12 Non facere pugnandi potestatem.

Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
Cùm fremit ad caulas, ventos perpessus, & imbres
13 Vltra mediam noctem. Nocte super [13] media, tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper, & improbus ira
Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo, muros, & castra tuenti,
Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet,
Qua tentet ratione aditus, & qua via clausos
14 Cogat æquo campo se dare, ut supra. Excutiat Teucros vallo, atque [14] effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
15 Ignem vel faces ad incendia. Aggeribus septam circum & fluvialibus undis
Invadit, sociósque [15] incendia poscit ovantes.
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum verò incumbunt, urget præsentia Turni,
16 Armatur, instruitur. Atque omnis facibus pubes [16] accingitur atris,
Diripuère focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, & commistam Volcanus ad astra favillam.
Quis deus ô Musæ tam sæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite, prisca fides facto, sed fama perennis.
17 Formare cogitabat. Non n. in Ida, sed in Antandro factæ. Tempore quò primùm Phrygia [17] formabat in Ida
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat,
Ipsa deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Iovem: Da gnate petenti,
Quod tua chara parens domito te poscit Olympo:
Pinea sylva mihi multos dilecta per annos
Lucus in arce fuit summa, quò sacra ferebant,
Nigranti picea, trabibúsque obscurus acernis:
18 Æneæ. Has ego [18] Dardanio juveni, cùm classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius angit.

Solve

olve metus, atque hoc precibus sine posse parentē, [19] — [19] Exime mihi metum. libera me hoc metu.
cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
cantur: prosit nostris in montibus ortas.
us huic contra, [20] torquet qui sidera mundi: — [20] Sustinet, regit.
enitrix, quò fata vocas? aut quid petis istis?
rtaline manu factæ, immortale carinæ
as habeant? certúsque incerta pericula lustret — [21] Pro, jus.
eas? cui tanta deo permissa potestas?
no, ubi [22] defunctæ finem, portúsq; tenebunt — [22] Liberatæ longa navigatione.
onios, olim quæcumque evaserat undis,
daniumq; ducem Laurentia vexerit arva,
rtalem eripiam formam, magnique jubebo
oris esse deas: qualis Nereia Doto,
Galatea secant spumantem pectore Pontum.
erat: idque ratum Stygij per flumina fratris,
pice [23] torrentes, atraque voragine ripas — [23] Ardentes.
uit, & totum nutu tremefecit Olympum.
o aderat promissa dies, & tempora Parcæ
ita complerant, cùm Turni injuria [24] matrem — [24] Deorum Cybelem, quæ & Berecynthia.
onuit, sacris ratibus depellere tedas:
primum † nova lux oculis effulsit, & ingens — † Idest nimbus deorum.
s ab Aurora cœlum transcurrere nimbus,
ique chori: tum vox horrenda per auras
idit, & Troum, Rutulorumque agmina complet.
trepidate meas, Teucri defendere naves,
ve armate manus: maria ante exurere Turnò,
am sacras, dabitur, pinus. vos ite solutæ
deæ pelagi: genitrix jubet. & sua quæque
tinuo puppes abrumpunt vincula ripis,
phinumq; modo demersis æquora rostris,
s petunt: hinc virgineæ, mirabile monstrum,
ot prius æratæ steterant ad litora proræ,

Reddunt se totidem facies, Pontóque ferunt
25 Etsi Neptuni esset filius. Obstupuere animis Rutuli: conterritus [25] ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, revocatque pedem Tyberinus ab
At non audaci cessit fiducia Turno:
Vltrò animos tollit dictis, atque increpat ultrò:
26 Malum Trojanis portendunt. Trojanos hæc monstra [26] petunt: his Iuppiter
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
27 Siquidem navibus amissis, tam periere. [27] Exspectant Rutulos. ergo maria invia Teucris
Nec spes ulla fugæ: rerum pars altera adempta
28 In nostra est potestate. Terra autem in [28] manibus nostris: tot millia [29] g
29 Al. Gentis. Arma ferunt Italæ, nil me fatalia terrent.
Si qua Phryges præ se jactant responsa deorum
Sat fatis, Venerique datum est, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniæ Troës. sunt & mea contrà
Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
Conjuge prærepta: nec solos tangit Atreidas
30 Nam mycenæ urbs Agamemnonis. Iste dolor, solisque licet capere arma [30] Mycenis
Sed periisse semel satis est. peccare fuisset
Antè satis, penitùs modò non genus omne perosos
31 Discrimine parvo. Fœmineum: quibus hæc meaii fiducia valli,
Fossarúmque moræ, lethi [31] discrimina parva,
32 Gladio enim quem fecerat Vulcanus. utebatur. vnde illud ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti Fecerat. Dant animos, an non viderunt mœnia Trojæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes?
Sed vos ô lecti, ferro quis scindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia castra?
Non [32] armis mihi Volcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protinus omnes
Etrusci socios: tenebras, & inertia furta
33 Hæc opponit tenebris & furtis quæ dixit. Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant, nec equi cæca condemur in alvo:
[33] Luce palam certum est igni circumdare muros

ud sibi cùm Danais rem, faxo, & pube Pelasga
e putent, decimum quos distulit Hector in annum.
unc adeò, melior quoniam pars acta diei,
uod superest, læti bene gestis corpora rebus
curati viri, & pugnam sperate parati.
ereà vigilum excubiis obsidere portas
ra datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
septem Rutuli, muros qui milite servent,
lecti: ast illos centeni quemque secuti
purei cristis juvenes, auróque corusci,
scurrunt, variántque vices, fusique per herbam
dulgent vino, & vertunt crateras aënos.
llucent ignes: noctem custodia ducit
omnem ludo.
ec super è vallo prospectant Troës, & armis
a tenent: nec non [34] trepidi formidine portus
plorant, pontésque & propugnacula jungunt:
la gerunt: instant Mnestheus, acérque Serestus:
uos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
ctores [35] juvenum, & rerum dedit esse magistros:
nis per muros legio [36] sortita periclum
xcubat, exercétque vices, quod cuique tenendum est.
isus erat portæ custos acerrimus armis
rtacides, comitem Æneæ quem miserat Ida
natrix, jaculo celerem, levibúsque sagittis.
juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
on fuit Æneadum, Trojana nec induit [37] arma,
a puer primâ signans intonsa [38] juventâ.
is amor unus erat, paritérque in bella ruebant:
unc quoque communi portam statione tenebant.
isus ait, Diîne hunc ardorem mentibus addunt
ryale? an sua cuique deus fit [39] dira cupido?

34 Festini per formidinem.
35 Al. *Inveni* i Ascanio.
36 Sorte divisa ad pericula depellenda.
37 Per ætatem.
38 *Lanugine* & erumpente barba.
39 Pro magna, alibi exitiosum significat.

Aut

Aut pugnam, aut aliquid jamdudũ invadere
Mens agitat mihi, nec placidâ contenta quie
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: somno, vinóque soluti
Procubuere: silent latè loca. percipe porrò
Quid [40] *dubitẽ, & quæ nunc animo sententia s*
Ænean acciri omnes, populúsque, patrésq;
Exposcunt, mittiq; viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco promittunt (nam mihi fa
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros, & mœnia Pallantea.
Obstupuit magno laudum † *percussus amore*
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum:
Méne igitur socium summis adjungere rebus
Nise fugis? solum te in tanta pericula mittam
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes,
Argolicum [42] *terrorem inter, Trojæq; labores*
Sublatum, erudiit: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Ænean, & fata extrema secutu
Est [43] *hic, est animus lucis contemptor, & istum*
Qui vitâ benè credit emi, quò tendis, honorem.
Nisus ad hæc; Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas: non: ita me referat tibi magnus ovan
Iuppiter, aut quicunque oculis hæc adspicit æqu
Sed siquis (quæ multa vides discrimine tali)
Siquis in adversum rapiat casúsve, Deúsve,
Te superasse velim, tua vitâ dignior ætas.
Sit qui me raptum pugnâ, pretióve redemtum
Mandet humo [44] *solitâ: aut, siqua id fortuna vet*
Absenti ferat inferias, decorétque sepulchro:
Neu matri miseræ tanti sim caussa doloris:
Quæ te sola, puer, multis è [45] *matribus ausa*

40 Pro cogitare incipiam.

† Al. *Perculsus.*

42 Quem Græci, Trojanis inferebant, non quo ipsi turbarentũr.

43 Vel *heic* adverbium, i. in meo pectore.

44 Ubi cæteri sepeliuntur.

45 Martes non nisi nobiles dici, ait Servius.

Prose

sequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.
autem: Caussas nequicquam nectis inanes,
c mea jam mutata loco sententia cedit.
elevemus ait: vigiles simul excitat: illi
ccedunt, servantq; vices: statione relicta
e comes Niso graditur, [46] regemq; requirunt.
tera per terras omnes animalia somno
xabant curas, & corda oblita laborum.
ctores Teucrûm primi, & delecta juventus
nsilium summis regni de rebus habebant,
uid facerent, quisve Æneæ jam nuntius esset.
Stant longis obnixi hastis, & scuta tenentes,
strorum, & campi medio. Tum Nisus, & unà
uryalus confestim alacres admittier orant:
m magnam, pretiumq; moræ fore. primus Iulus
cepit [48] trepidos, ac Nisum dicere jussit.
unc sic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis
neadæ, neve hæc nostris spectentur ab annis,
uæ ferimus. Rutuli somno vinoq; soluti
onticuere, locum insidiis conspeximus ipsi,
ui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
nterrupti ignes, aterq; ad sydera fumus
rigitur, si [49] fortuna permittitis uti,
uæsitum Æneam ad mœnia Pallantea,
Mox hîc cum spoliis, ingenti cæde peracta,
Affore cernetis: nec nos via fallit euntes.
Vidimus obscuris [50] primam sub vallibus urbem
Venatu assiduo, & totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis, atque animi maturus Alethes:
Dî patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cùm tales animos juvenum, & tam certa tulistis

46 Ascanium regis filium, sic lib. 6. Reginæ sed enim miseratus amorem.

47 Ostendit jam eos diurna statione fatigatos.

48 Festinos.

49 Occasione oblata.

50 Primam urbis partẽ.

Pectora.

Pectora. sic memorans, humeros dextrásque tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.
Quæ vobis, quæ digna viri pro [51] laudibus illis
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primùm
Dî morésque dabunt vestri: tum cætera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos Nise Penates,
Assaracique Larem, & canæ penetralia Vestæ,
Obtestor, quæcumque mihi [52] fortuna, fidésque est,
In vestris pono gremiis: revocate parentem,
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.
Bina dabo, argento perfecta, atque aspera signis,
Pocula, devictâ genitor quæ cepit Arisbâ:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Crâtera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipsum illum clypeum, cristásque rubentes
[53] Excipiam sorti, jam nunc tua præmia Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivósque dabit, suaque omnibus arma:
[54] Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te verò, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæritur gloria rebus:
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum
Verborúmque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis

51 Al. *Talibus ausis.* Servius legit, *laudibus istis,* & exponit, virtutibus: ut à laude virtus intelligatur. i. ab eo quod sequitur, id quod præcedit.

52 Me commendo vestræ virtuti.

53 Tibi extra ordinem & partitionem prædæ cedent.

54 Ita legit Servius, & exponit, super hæc.

Dissi-

ſimilem arguerit : [55] *tantum : fortuna ſecunda,*
t adverſat cadat. ſed te ſuper omnia dona
num oro : genitrix Priami de gente vetuſta
t mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
ecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ.
nc ego nunc ignarum hujus, quodcumq́ pericli eſt,
que ſalutatam linquo, nox, & tua teſtis
extera, quòd nequeam lacrymas perferre parentis.
tu, oro, ſolare [56] *inopem, & ſuccurre relictæ.*
anc ſine me ſpem ferre tui : audentior ibo
caſus omnes. [57] *percuſſa mente dederunt*
ardanidæ lacrymas : ante omnes pulcher Iulus,
que [58] *animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.*
um ſic effatur :
ondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
amque erit iſta mihi genitrix, nomenq́ Creüſæ
lum defuerit ; nec [59] *partum gratia talem*
arva manet, caſus factum quicumque ſequetur.
er caput hoc juro, per quod pater antè ſolebat :
uæ tibi polliceor reduci, rebuſq́ ſecundis,
æc eadem matrique tuæ, generique manebunt.
ic ait illacrymans : humero ſimul exuit enſem
uratam, mira quem fecerat arte Lycaon
noßius, atque habilem vagina aptârat eburna.
at Niſo Mneſtheus pellem, horrentiſque leonis
xuvias : galeam fidus permutat Alethes.
rotinus armati incedunt : quos omnis euntes.
rimorum manus ad portas, juvenumq́ ſenumq́
roſequitur votis. nec non & pulcher Iulus,
nte annos animumq́ue gerens curamq́ virilem,
Multa patri portanda dabat mandata : ſed auræ
Omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant.

55 Hoc tantum promittere de me poſſum.

56 Auxilii egentem, me diſcedente.

57 Perculſa.

58 Repreſentavit Euryalus charitatem erga parentes.

59 Quæ peperit te talẽ, debet ab omnibus coli.

Egreßi superant fossas, noctisque per umbr
Castra inimica petunt, multis tamen antè fu
Exitio. paßim vino, somnoque per herbam
Corpora fusa vident, arrectos litore currus,
Inter lora rotásque viros simul arma jacêre,
Vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextrâ: nunc [60] ipsa voca
[61] Hâc iter est: tu, ne qua manus se attollere
A tergo poßit, custodi, & consule longè.
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocémque premit simul ense supe
Rhamnetem aggreditur: qui fortè tapetibus al
Exstructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratißimus augur:
Sed non augurio potuit depellere [62] pestem.
Tres juxta famulos temerè inter tela jacentes,
Armigerúmque Rhemi premit, aurigámq; sub
Nactus equis, ferróque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncúmque reli
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra, [63] toriq; madent: nec non Lamyrũq; Lam
Et juvenem Serranum, illa qui [64] plurima nocte
Luserat, insignis facie, multóque jacebat
Membra deo victus: felix si protinus illam
Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo [65] per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque, tra
Molle pecus mutúmque metu: fremit ore cruen
Nec minor Euryali cædes: incensus & ipse
Perfurit, ac multam in medio sine nomine pleb
Fadúmque, Hebesúmq; subit, Rhœtúmque, Aba
Ignaros: Rhœtum vigilantem, & cuncta vide

60 Occasio suadet.
61 Per hostium cædē & audaciam nostram.
62 Exitium, mortem.
63 In plurimam usque noctem i. maximam noctis partem.
64 Vlterius progrediendo.
65 Tmesis pro perturbans ovilia.
66 Exitium, mortem.

Sed magnum, metuens, se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
Condidit assurgenti, & [67] multa morte recepit. 67 Cum multo morientis cruore.
Purpuream vomit ille animã, & cum sanguine mista
Vina refert moriens. hic [68] furto fervidus instat. 68 Latenter enim sæviebat nocturno prœlio.
Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos ritè videbat
Carpere gramen equos: breviter cùm talia Nisus
(Sensit enim nimia cæde, atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhaustum satis est. via facta per hostes,
Multa virum solido argento perfecta relinquunt
Armaq́, craterasq́ simul, [69] pulchrosq́ tapetas, 69 Pictosque Carissimi... advenia... git li...
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret absens,
Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti:
Post mortem bello Rutuli, prædáque potiti.
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi [70] habilem, cristisq́ decoram 70 Aptam & convenientem.
Induit: excedunt castris, & tuta capessunt.
Intereà præmissi equites ex urbe Latina,
Cætera dum [71] legio campis instructa moratur, 71 Propriè, nam legio de peditibus turma de equitibus dicitur.
Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volcente magistro.
Jamque propinquabant castris, muróque subibant,
Cum procul hos lævo flectentem limite cernunt,
Et galea Euryalum [72] sublustri noctis in umbra 72 Non penitus illustri quod lib 6. dicit. *Luna sub luca maligna.*
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud timere est visũ, conclamat ab agmine Volscens,
State viri: quæ caussa viæ, quive estis in armis?
Quóve tenetis iter? nihil illi [73] tendere contrà: 73 Respondebant.

Sed celerare fugam in sylvas, & fidere nocti.
74 Semitas transversas, quæ sunt a latere viæ militaris. Objiciunt equites sese ad [74] divortia nota
Hinc, atq; hinc, omnémq; [75] aditum custode coron
Sylva fuit latè dumis, atque ilice nigra
75 Al. Abitum. Horrida, quam densi complêrant undique sentes:
Rara per occultos ducebat semita calleis.
Euryalum tenebræ ramorum, onerosáque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: jámque imprudens evaserat hostes,
76 Al. Locos. Atque [76] lacus, qui post Albæ de nomine dicti
Albani, tum rex stabula alta Latinus habebat.
Ut stetit, & frustra absentem respexit amicum:
77 Ad seipsum non ad Euryalum, ... ut ait ...us. Euryale, [77] infelix qua te regione reliqui?
Quáve sequar? rursus perplexum iter omne revolv
Fallacis sylvæ, simul & vestigia retrò
Observata legit, dumisque silentibus errat:
Audit equos, audit strepitus, & signa sequentum.
78 Inter auditum sonũ, & visum Euryalum. Nec longum in [78] medio tempus, cum clamor ad au
Pervenit, ac videt Euryalum, quem jam manus om
Fraude loci & noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit, & conantem plurima frustrà.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat ar
Eripere? an sese medios moriturus in hostes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mort
Ocyus adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur.
Tu dea, tu præsens nostro succurre labori,
Astrorum decus, & nemorum Latonia custos,
Siqua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, siqua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
Hunc sine me turbare globum, & rege tela per a

Du

Dixerat: & toto connisus corpore ferrum
Conjicit. hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit [79] adversi in tergum Sulmonis, ibique 79 Qui erat è regione, & si non adverso pectore.
Frangitur, ac [80] fixo transit præcordia ligno. 80 Obscurum hunc esse locum ait Servius.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt. hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure.
Dum trepidant. ît hasta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectóque hæsit tepefacta cerebro,
Sævit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam,
Auctorem, nec quò se ardens immittere poscit.
Tu tamen [81] intereà calido mihi sanguine pœnas 81 Donec ille inveniatur.
Persolves amborum, inquit, simul ense recluso
Ibat in Euryalum. tunc verò exterritus, amens
Conclamat Nisus: nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.
[82] Me, me: adsum qui feci: in me convertite ferrum, 82 Subaudi occidite.
O Rutuli, mea fraus omnis: nihil iste, nec ausus,
Nec potuit, cœlum hoc, & conscia sidera testor.
Tantùm infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
Transadigit costas, & candida pectora rupit.
Volvitur Euryalus letho, pulchrosq; per artus
It cruor, inq; humeros cervix collapsa recumbit:
Purpureus veluti cum flos succisus aratro.
Languescit moriens, lassóve papavera collo
Demisere caput, pluvia cùm forte gravantur.
At Nisus ruit in medios, solúmque per omnes
Volscentem petit: in solo Volscente moratur.
Quē circum glomerati hostes, hinc cōmin⁹, atq; hinc
Proturbant, instat non segniùs, ac rotat ensem

Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimum sese projecit amicum
Confossus, [83] placidáque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo: si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitolî immobile saxum
Accolet, imperiúmque pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli, spoliisque potiti
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, & primis una tot cæde peremtis,
Serranoque, Numaque. ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecésque viros, tepidúmque recenti
Cæde locum, & plenos [84] spumanti sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se, galeámque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Iam Sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipse,
Suscitat, æratásque acies in prœlia cogit:
Quisque suos, variisque acuunt rumoribus [85] iras.
Quin ipsa arrectis, visu miserabile, in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali, & Nisi.
Æneadæ duri murorum in parte sinistra
Opposuere aciem (nam dextera cingitur amni)
Ingentésque tenent fossas, & turribus altis
Stant mœsti: simul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miseris, atróque fluentia tabo.
Intereà pavidam volitans pennata per urbem

[83] Quasi ...atentus ...empto ...ste.

...4 Spumat ...um san-...uis cum ef-...nditur. & ...dhuc effun-...ebatur: ...uia dixit. ...eminecésq; ...iros.

...5 Ex Eury-...li, & Nisi ...udacia sus-...eptas.

Nuntia fama ruit, matrisque allabitur aures
Euryali, ac subitus miseræ calor ossa relinquit.
Excussi manibus radii, revolutáque pensa,
Evolat infelix, & fœmineo ululatu
Scissa comam, muros amens, atque agmina cursu
Prima petit. non illa virum, non illa pericli,
Telorúmque memor: cœlum dehinc questibus implet:
[86] *Hunc ego te Euryale adspicio? tune ille senectæ*
Sera meæ [87] *requies? potuisti linquere solam*
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum,
Affari extremùm miseræ data copia matri?
Heu, terra ignota, canibus data præda Latinis,
Alitibusque jaces: nec te tua funera mater
[88] *Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi*
Veste tegens, tibi quam noctes festina, diesque
Vrgebam, & tela curas solabar aniles.
Quò sequar? aut quæ nunc artus, avulsáque membra;
Et [89] *funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te*
Gnate refers? hoc sum terráque, marique secuta?
Figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli, me primam absumite ferro:
Aut tu magne pater divûm miserere, tuôque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, mœstíque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prœlia vires.
Illam [90] *incendentem luctus Idæus, & Actor*
Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iuli
[91] *Corripiunt, intérque manus sub tecta reponunt.*
At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit, sequitur clamor cœlúmque remugit.
Accelerant actâ pariter testudine Volsci,

86 Talem
87 Quem sperabam fore requiem.
88 Produ cere exp. ante ædes proponere mortuos a exequias.
89 Cadaver.
...tum re- ...llendum.
...01 Aquila

Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, & scalis adscendere muros,
Qua rara est acies, interlucétque corona
Non tam spissa viris. telorum effundere contrà
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, siquà
Possent tectam aciem perrumpere: cum tamen omnia
Ferre libet subter densa testudine casus,
Nec jam sufficiunt, nam qua globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntq́; [92] ruuntq́;
Quæ Rutulos stravit latè, armorúmque resolvit
[93] Tegmina. nec curant cæco contendere Marte
Ampliùs audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus equûm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.
[94] Vos ô Calliope precor adspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentes [95] oras evolvite belli.
Et meministis enim divæ, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
[96] Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summáque evertere opum vi
Certabant: Troës contrà defendere saxis,
Perq́; cavas densi tela intorquere fenestras.
[97] Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri: quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.

92 Al. Trahuntque.

93 Id est, ...sam testudinem, quæ armorum erat connexio.

94 Te cum cæteris musis precor.

95 Spatia ... bel... audacia susceptas.

Turbati

Turbati trepidare intùs, frustráque malorum
Velle fugam. dum se glomerant, retróque residunt
In partem, quæ [98] peste caret: tum pondere turris 98 Id est, incendio: ut lib. 5. *Toto descendit corpore pestis.*
Procubuit subitò, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixique suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno veniunt. vix unus Helenor,
Et Lycus elapsi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem serva Licymnia furtim
[99] Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis, 99 Educaverat; supra, *Argolicum terrorem inter, Troiaque labores Sublatum.*
Ense levis nudo, parmaque † inglorius alba. † Quasi tyro.
Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas,
Ut fera, quæ densâ venantûm septa coronâ
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Injicit, & saltu supra venabula fertur:
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
Irruit, &, quà tela videt densissima, tendit.
At pedibus longè melior Lycus, inter & hostes,
Inter & arma fugâ muros tenet, altáque certat
Prendere tecta [100] manu, sociamq; attingere dextras. 100 Quia tunc ain non erant muri, sed ad impetum tantum repellendum.
Quem Turnus pariter cursu, teloque secutus,
Increpat his victor: Nostrásne evadere demens
Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit:
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum
Sustulit alta petens pedibus Iovis [101] armiger uncis: 101 Aquila.
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus. undique clamor
Tollitur. invadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes tedas alii ad fastigia jactant.
Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis,

Lucetum portæ subeuntem, ignésque ferentem,
Emathiona Liger, Chorineum sternit Asylas:
Hic jaculo bonus, hic longè fallente sagitta.
Ortygium Cæneus, victorem Cænea turnus,
Turnus Ityn, Cloniumq; Dioxippum, Promulumq;
Et Sagarim, & summis stantē [102] pro turribus Idam
Privernum Capys. hunc primò levis hasta Themillæ
Strinxerat: ille manum, projecto tegmine, [103] demens
Ad vulnus tulit, ergo alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditáque intus
Spiramenta animæ lethali vulneri rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Iberâ,
Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, [104] Simæthia circum
Flumina: pinguis ubi, & placabilis ara Palaci.
Stridentem fundam, positis Mezentius armis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena,
Et media adversi [105] liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primùm bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces
Ascanius fortémque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, [105] tumidúsque novo præcordia regno
Ibat, & ingenti sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum, vallóque teneri
[107] Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?

102 Pro defensione turrium.

103 Qui tegmen, i. scutum projecerit.

104 Simæthos fluvius est Siciliæ.

105 Quia plumbum jactum dissolvitur nimio toratu & aëris calore.

106 Animo elato ob novum regnum.

107 Ab Herculæ primum post a Græcis capti.

Non hic Atridæ, nec fandi fictor Vlysses:
Durum à stirpe genus: gnatos ad flumina primùm
Deferimus, sævóque [108] gelu duramus, & undis. — 108 Pro gelidis undis.
Venatu invigilant pueri, sylvásque fatigant:
Flectere [109] ludus equos, & spicula tendere cornu. — 109 Aliorum labor nostræ pueritiæ ludus est.
At patiens operum, parvóque assueta juventus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, versáque juvencûm — 110 Semper in manibus tela militari agerimus; etiam cum terram subigimus: nam & hasta pro boum stimulo utimur.
Terga fatigamus hastâ, nec tarda senectus
Debilitat vires animi mutátque vigorem.
Canitiem galeâ premimus, sempérque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis picta croco, & fulgenti † murice vestis, — † Purpura.
Desidiæ cordi, juvat indulgere choreis,
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O veræ Phrygiæ (neque enim Phryges) ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos, buxúsq; vocat [112] Berecynthia matris — 112 A monte Berecyntho.
Idææ: sinite arma viris, & * cedite ferro. — * Omittite bellum.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Ascanius, nervóque obversus equino
Contendit telum, diversáque brachia ducens,
Constitit ante Iovem supplex per vota precatus:
Iupiter omnipotens audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram sollennia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterq; caput cum [113] matre ferentem, — 113 Æqualem matri, nondum patri.
Iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte serena
Intonuit lævùm. Sonat una lethifer arcus,
Et fugit horrendùm stridens elapsa sagitta,
Perq; caput Remuli venit, & cava tempora ferro

Trajicit. i, verbis virtutem illude superbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remitt[unt]
Hæc * tantùm Ascanius. Teucri clamore sequ[untur]
Lætitiáque fremunt, animosq́ue ad sidera tollunt.
Ætheria tum fortè plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemq́ue videbat:
Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum:
Macte nova virtute puer, sic itur ad astra,
Dis genite, & [115] geniture deos. jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
Nec te Troja capit. simul hæc effatus, ab alto
Æthere se mittit: spirantes dimovet auras,
Ascaniúmque petit. forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten. hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidúsque ad limina custos.
Tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo
Omnia longævo similis, vocemq́ue coloremq́ue,
Et crines albos, & [116] sæva sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iulum:
Sit satis Æneide, telis impunè Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & ‡ paribus non invidet armis.
Cætera parce puer bello. sic orsus Apollo,
Mortales medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere deum proceres, divinaq́ue tela
Dardanidæ, pharetramq́ue fugâ sensere sonantem.
Ergo avidum pugnæ dictis, ac numine Phœbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasq́ue in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acreis arcus, [118] amentaq́ue torquent.

* Sic alibi, nec plura. sub. dixit at Serv. hæc tantum & dixit, & fecit.

115 Ob Venerem Geniture autem, ob Iul. Cæsarem & Augustum.

116 Strepitu terribilia.

‡ Simil. armis, non petitia, sed genere victoriæ, qui aut Ap. puer, occiso pithone ultus est matris injuriã, sic Asc. occiso Nu. injurias Trojan. defendit.

118 Tela amentis torquent.

[Co]nititur omne solum telis. tum scuta, cavæque
[Da]nt sonitum [119] flictu galeæ: pugna aspera surgit. 119 Afflictu, ictu.
[Q]uantus ab Occasu veniens pluvialibus Hœdis
[V]erberat imber humum: quàm multa grandine nimbi
[In v]ada præcipitant, cùm [120] Iuppiter horrid⁹ Austris 120 Aer, ut Hor. sub Iove frigido.
[Tor]quet aquosam hyemẽ, & cœlo cava nubila rumpit.
[Pa]ndarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,
[Q]uos Iovis eduxit luco sylvestris Hiera,
[Ab]ietibus juvenes patriis, & montibus æquos,
[Po]rtam, quæ ducis [121] imperio commissa, recludunt 121 Abeuntis Æneæ commissa ei fuerat, vel potius, quæ imp. Æneæ fuerat cõm. Pandaro & Bitiæ.
[Fr]eti armis, ultróque invitant mœnibus hostem.
[Ip]si intus dextrâ ac lævâ pro turribus adstant
[Ar]mati ferro, & cristis capita alta corusci:
[Q]uales aëriæ liquentia flumina circum,
[Si]ve Padi ripis, Athesin seu propter amœnum,
[C]onsurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
[At]tollunt capita, & sublimi vertice nutant.
[Irr]umpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
[Co]ntinuò Quercens, & pulcher Equicolus armis.
[Et] præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
[Ag]minibus totis aut versi terga dedêre,
[Au]t ipso portæ posuere in limine vitam.
[Tu]m magis increscant animis [122] discordibus iræ, 122 Hostilibus scilicet Trojanorum qui à Rutulis discordabant.
[E]t jam collecti Troës glomerantur eôdem,
[E]t conferre manum, & procurrere longius audent.
[Du]ctori Turno, diversa in parte furenti,
[Tu]rbantique viros, perfertur nuntius, hostem
[Fe]rvere cæde nova, & portas præbere patentes.
[De]serit inceptum, atque immani concitus ira,
[Da]rdaniam ruit ad portam, fratresque superbos:
[E]t primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
[Th]ebana de matre, nothum Sarpedonis * alti, * Id est, nobilis.

‡ Telum de Itala cornu.

Conjecto sternit jaculo: volat Itala ‡ corn[us]
Aëra per tenuem, stomachóque infixa sub a[lta]
Pectus abit, reddit [124] specus atri vulneris und[am]
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepe[scit.]
Tũ Meropẽ, atq; Erymãtha [125] manu, tũ sternit
Tũ Bitian ardentẽ oculis, animisq; frementẽ,
Non jaculo (neque enim jaculo vitam ille de[disset])
Sed magnum stridens contorta phalarica vēnit
Fulminis acta modo: quem nec duo taurea terg[a,]
Nec duplici squamâ lorica fidelis, & auro
Sustinuit. collapsa ruunt immania membra.
Dat tell⁹ gemitũ, & [126] clypeum super intonat i[ngens.]
Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus antè
Constructam jaciunt Ponto: sic illa ruinam
Prona trahit, penitúsque vadis illisa recumbit.
Miscent se maria, & nigræ attolluntur arenæ.
Tum sonitu Prochyta alta tremit, [127] durúmq[ue]
Inarime Iovis imperiis imposta Typhoeo.
Hîc Mars armipotens animum viresque Latin[is]
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit,
Immisitq; fugam Teucris, atrúmque timorem.
Vndique [128] conveniunt, quoniam data copia pu[gnæ,]
Bellatórque animo deus incidit.
Pandarus ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa converso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multósque suorum
Mœnibus exclusos † duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit, recipítque ruentes
Demens, qui Rutulum in medio non agmine re[gem]
Viderit irrumpentem, ultróque incluserit urbi,

124 Poëtica exaggeratione.

125 Gladio comminus ferit cum Antiph. occidisset jaculo.

126 Ex casu corporis immanis atque armis gravis.

127 Mortiferum ad pœnam statutum.

128 Itali scilicet quibus Mars animos addidit.

† Sine spe invadendi.

anem veluti pecora inter inertia tigrim.
inuò nova lux oculis effulsit, & arma
rendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
guineæ, clypeóque micantia fulgura mittit.
oscunt faciem invisam, atque immania membra
bati, subitò Æneadæ: tum Pandarus ingens
icat, &, mortis fraternæ fervidus ira,
atur: Non hæc [130] dotalis regia Amatæ: 130 Tibi data per dotem.
c muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
tra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
li [131] subridens sedato pectore Turnus: 131 Confidentia virtutis.
ipe, si qua animo virtus, & consere dextram:
c etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
xerat. ille rudem nodis, & cortice [132] crudo 132 Viridi, alii exp. duro.
orquet, summis adnixus viribus hastam.
cepere auræ vulnus: Saturnia Iuno
orsit veniens: portæque infigitur hasta.
non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
ugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
ait, & sublatum altè consurgit in ensem,
mediam ferro gemina inter tempora frontem
vidit, impubésque immani vulnere malas.
sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
llapsos artus atque arma cruenta cerebro
ernit humi moriens: atque illi partibus æquis
uc caput, atque illuc humero ex utroque pependit.
ffugiunt versi trepida formidine Troës:
, si continuò victorem ea cura subisset,
mpere claustra manu, sociosque immittere portis,
timus ille dies bello, gentique fuisset:
d furor ardentem, cædisque insania cupido
git in * adversos.

* Eos qui ex adverso ei erant, etsi tergum averterant & fugerant.

Principio Phalarim, & succiso poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum: Juno vires animumque ministrat.
Addit Halyn comitem: & confixâ Phegea parma:
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumque, Haliumque, Noëmonaque, Prytanimque.
Lyncea tendentem contrà, sociosque vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat. huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longè jacuit caput. inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non [134] felicior alter
Vngere tela manu, ferrumque armare veneno:
Et Clytium Æoliden, & amicum [135] Cretea Musis,
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper,
Et Citharæ cordi, [136] numerosque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virûm, pugnasque canebat.
Tandem ductoros, audita cæde suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus, acerque Serestus:
Palantesque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: quò deinde fugam? quo tenditis? inquit,
Quos alios muros, quæ jam ultrà mœnia habetis?
Vnus homo, & vestris, ô cives, undique septus
Aggeribus, tantas strages impunè per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque deorum
Et magni Æneæ segnes, miserétque, pudétque?
Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ‡ ceu sævum turba leonem
Cûm telis premit infensis: at territus ille

134 Id est, peritior.
135 Poëtam Lyricum.
136 Rhithmos facere intentione nervorum: i. qui secundũ chordas verba componebat.
137 Penates significat: quos semper coluere Trojani.
‡ Haud aliter Turnus retrocedens petebat fl. ac solet leo pressus multitudine, nec terga præbere propter iram vel pud. nec posse, licet cupiat, in venantes impetum facere.

Asper, acerba tuens, retro redit, & neque terga
Ira dare, aut virtus patitur: nec tendere contrà,
Ille quidem hoc cupiens, potis est, per tela, virosque.
Haud aliter retrò dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat irâ.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes,
Bis conversa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus è castris properè coit omnis in unum:
Nec contrà vires audet Saturnia Iuno
Sufficere: aëriam cœlo nam Iuppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextra valet; injectis sic undique telis
Obruitur: strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt,
Discussæque jubæ capiti: nec sufficit umbo
Ictibus, ingeminant hastis & Troës, & ipse
Fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
Liquitur, & † piceum (nec respirare potestas.)
Flumen agit: fessos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis,
Et lætum sociis * abluta cæde remisit.

† Sordidum, nigrum, & ex eo multum, Multus n. humor nigricat, qui paucus pellucet & limpidus est.
* Quia cæde contaminati aqua se abluere solebant.

PUBL.

PVBL. VIRGIL[II]

Maronis Æneidos,

LIBER X.

ARGVMENTVM.

IVpiter, convocato deorum concilio, ad concordiam ipsos hortatur. Ibi Venus de Trojanorum periculo insatiabili Iunonis odio conqueritur: aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit. Iuno contrà malorum omnium caussam in Trojanos, veluti primos belli autores, atque adeo in Venerem ipsam rejicit. Frustra itaque tentata reconciliatione, Iupiter, nullum videt esse contentionum finem, ne aut uxorem aut filiam læderet, se neutrarum partium studia sequuturum pronuntiat, pro sua æquitate omnia fatis esse permissurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt: non minore animo obsessi se ad defensionem parant. Dum hæc in Latio geruntur, Æneas, rebus in Etruria ex animi sententia confectis, multorumque populorum auxiliis adjunctis, triginta navium classe ad suos revehitur. Ibi Nymphas, paulo antè in eam formam ex navibus suis transformatas obvias habet: ex iis, & de classis amissione & de suorum periculo certior redditur. Inde in hostium usque conspectum provectus copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesque ad littus, terra hostes prohibere conantur. Magno utrinque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem à Turno occiditur. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit. Ascanius quoque, eruptione facta, suas cum patre copias conjungit. Quibus rebus permota Iuno, & pro Turno solicita, impetrata à Iove venia, præsenti eum periculo eripit, objecta illi falsa Æneæ imagine: quam dum in navim quandam fugientem insequitur, vinculis à Iunone ruptis, vi tempestatis ad littore Ardeæ proxima defertur. Interim Mezentius Iovis monitu pugnæ succedens, magnum tam Trojanorum quàm Etruscorum numerum prosternit: donec ab AEnea hastæ ictu vulneratus, & à Lauso filio protectus, ægrè se ad obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lausus quoque, dum patrem ulcisci conatur, ab AEnea interficitur. Ejus rei nuntio accepto, Mezentius conscenso equo in prælium redit: ubi dum filii mortem vindicare parat, eadem qua filius dextra concidit.

Aliud Modestini jurisconsulti Argumentum.

Concilium divis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant.
Advenit Æneas multis cum millibus heros.
Mars vocat, & totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in prælia Turnus:
Cædunturque duces: cadit & sine nomine vulgus.
Subtrahitur pugnæ Iunonis numine Turnus.
Æneas perstat, Mezenti cæde piata,
Et Lausum invicta perimit per vulnera dextra:
Mox ultor nati Mezentius occidit ipse.

PANDITUR intereà domus [1] omnipotētis Olympi:
Consiliúmq; vocat divûm pater, atq; hominū rex
Sideream in sedem: terras unde arduus omnes,
Castráque Dardanidûm adspectat, populósq; Latinos.
Considunt tectis bipatentibus: incipit ipse:
Cœlicolæ magni, [2] quianam sententia vobis
Versa retrò? tantúmque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrúmque lacessere suasit?
*Adveniet justum pugnæ (ne * arcessite) tempus:*
Quum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas.
[3] Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit:
Nunc sinite, & ‡ placitum læti componite fœdus.
Iuppiter hæc paucis: at non Venus aurea contrà
Pauca refert.
O pater, ô hominum, divûmque æterna potestas,
Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?
Cernis ut insultent Rutuli, Turnúsque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt jam mœnia Teucros:
Quin intra portas, atque ipsis prælia miscent

1 Omnia cōplectentis, omnibusq; potientis, ut sit à potior. Al. *Omnipaparentis.* Al. *Omnipatentis*

2 Cur Ennianum sermonem Servius ait esse.

* Al. *accersite,*

3 Bellum perfeciales indicere, Servius.

‡ Al. *placidum*

 Agge-

Aggeribus murorum, & inundant sanguine ‡ fossas.
Æneas ignarus abest. nunquámne levari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojæ: nec non exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydeides. equidem credo, mea vulnera [4] restant:
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sine pace tua, atque invito numine Troës
Italiam petiere, luant peccata: neque illos
Juveris auxilio. sin tot responsa secuti,
Quæ [5] superi, Manesq́ dabant, cur nunc tua quis
Vertere jussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in litore classes?
Quid tempestatum regem, ventosque furentes
Æolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam † Manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet; & superis immissa repente
Alecto, medias Italûm bacchata per urbes.
Nil super imperio moveor: speravimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjux
Dura: per eversæ, genitor, [6] fumantia Trojæ
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Æneas sanè ignotis jactetur in undis,
Et quamcumque viam dederit fortuna, sequatur:
Hunc tegere, & diræ valeam subducere pugnæ.
Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliæq́ domus: positis inglorius armis
Exigat hic ævum. magna ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. quid pestem evadere belli

‡ Al. *Fossas*. Sed *fossas* legit Prisc. ut sit *inundant*, active positum.

4 Hoc mihi restat ut iterum a Tydeide vulnerer.

5 Per superos Apollinem intelligit, per Manes Creusā, Æneæ uxorem, & Anchisem patrem

† Juno supra *Flectere si nequeo superos Acheronta movebo.*

6 Quæ adhuc fumant.

bit, & Argolicos medium fugisse per ignes?
tósque maris, vastæque exhausta pericula terræ,
um Latium Teucri, recidivaque Pergama quærunt?
on satius cineres patriæ insedisse supremos,
que solum, quo Troia fuit? Xanthum & Simoenta
edde oro miseris: iterúmque revolvere casus
a pater Iliacos Teucris. tum regia Iuno
cta furore gravi: Quid me alta silentia cogis
umpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
neam hominum quisquam divûmque subegit
ella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
aliam petiit fatis auctoribus: esto,
assandræ impulsus Furiis. num linquere castra
ortati sumus, aut vitam committere [7] ventis?
um puero summam belli, num credere muros?
yrrhenámve [8] fidem, aut gentes agitare quietas?
uis deus in [9] fraudem, quæ dura potentia nostra
git? ubi hîc Iuno, demissáve nubibus Iris?
dignum est Italos Trojam circumdare flammis
ascentem, & patria Turnum consistere terra:
ui Pilumnus avus, cui [10] diva Venilia mater.
uid face Trojanos atra vim ferre Latinis?
rva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
uid soceros legere, & gremiis abducere pactas?
acem orare manu, præfigere puppibus arma?
u potes Ænean manibus subducere Graiûm,
roque viro nebulam, & ventos obtendere inanes:
t potes in totidem classem convertere Nymphas:
os aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est.
neas ignarus abest, ignarus & absit.
st Paphos Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
uid gravidam bellis urbem, & corda aspera tentas?

7 Incertis & inanibus.
8 Opem vel auxilium.
9 Id est, periculum.

10 Pungit Venerem, Æneæ matrem, non enim dea Venilia, sed nympha.

 Nosne

Nósne tibi [11] fluxas Phrygiæ res vertere fund[o]
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
Objecit? quæ caussa fuit consurgere in arma
Europamq́, Asiamq́, & fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adul[ter]
Aut ego tela dedi, fovíve Cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud justis assurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Iuno cunctique fremebant
Cœlicolæ assensu vario: ceu flamina prima,
Cum deprensa fremunt sylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potest[as]
Infit. eo dicente, deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther:
Tum Zephyri posuere: premit placida æquora P[ontus]
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucri[s]
Haud licitum est, nec vestra capit discordia fine[m]
Quæ cuiq; est fortuna hodie, quã quisq; [12] secat sp[em]
Tros Rutulúsve fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ, monitisq́ sinistris.
Nec Rutulos solvo. sua cuique exorsa laborem,
Fortunámque ferent. rex Iuppiter omnibus ide[m]
[13] FATA viam invenient. Stygii per flumina fra[tris]
Per pice torrentes, atráque voragine ripas
Annuit & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. solio tum Iuppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Intereà Rutuli portis circùm omnibus instant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.

11 Molles, quæ etiam sine inimicis perire possunt.

* Quia pars Veneri favebat, pars Iunoni.

12 Pro tenet. vnde sectæ philosophorum, propria quædam instituta retinentium.

13 Quia scit hoc esse fatale, ut Æneas imperet in Italia.

ſt legio Æneadûm vallis obſeſſa tenetur:
ec ſpes ulla fugæ: miſeri ſtant turribus altis
equicquam, & rara muros cinxere corona.
ſius Imbraſides, Hicetaoniúſque Thymœtes,
ſaracique duo, & ſenior cum Caſtore Thybris,
rima acies. hos germani, Sarpedonis ambo,
Clarus, & Hæmon, Lycia comitantur ab [14] alta. 14 Nobili.
rt ingens toto connixus corpore ſaxum,
aud partem exiguam montis, Lyrneſius Acmon,
ec Clytio genitore minor, nec fratre Meneſtheo. 15 Phryx: nam Lyrneſos civitas eſt Phrygiæ.
i jaculis, illi certant defendere ſaxis,
olirique ignem, nervóque aptare ſagittas.
ſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura.
ardanius caput ecce puer detectus honeſtum:
ualis gemma micat, [16] fulvum quæ dividit aurum, 16 Quæ eſt in medio annuli aurei.
t collo decus, aut capiti: vel quale per artem
nclaſum buxo, aut [17] Oricia terebintho 17 Oricos civitas eſt Epiri, juxta quam naſcitur terebinthus nigri ligni.
ucet ebur: fuſos cervix cui lactea crines
cipit & molli ſubnectit circulus auro.
e quoque magnanimæ viderunt Iſmare gentes
lnera dirigere, & calamos armare veneno,
æonia generoſe domo: ubi pinguia culta
xercéntque viri, Pactolúſque irrigat auro.
fuit & Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
gere murorum ſublimem gloria tollit,
Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
li inter ſeſe duri certamina belli
ntulerant, media Æneas freta nocte ſecabat.
amque ut ab Evandro caſtris ingreſſus Etruſcis,
gem adit, & regi memorat nomenque genúſque:
uidve petat, quidve ipſe ferat, Mezentius arma
e ſibi conciliet, violentáque pectora Turni

 Edocet:

Edocet: humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet, immiscetq; preces: haud fit mora, Ta
Jungit opes, fœdúsque ferit. tum [18] libera fati
Classem conscendit jussis gens Lydia divûm
Externo commissa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hîc magnus sedet Æneas, secumque volutat
Eventus belli varios: Pallasq; sinistro
Affixus lateri, jam quærit sidera, opacæ
Noctis iter, jam, quæ passus terráque, mariq;.
Pandite nunc Helicona deæ, cantusque movete,
Quæ manus intereà Tuscis comitetur ab oris
Æneau, armétque rates, pelagóque vehatur.
Massicus ærata princeps secat æquora [19] Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas: queis tela, sagitt
[20] Corytique leves humeris, & lethifer arcus.
Una torvus Abas, huic totum insignibus armis
Agmen, & [21] aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes, ast Ilua trecentos
Insula, inhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum, divûmq; interpres Asylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera [22] parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes,
Mille [23] rapit densos acie, atque horrentibus ha
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ,
Urbs Etrusca solo sequitur pulcherrimus Astur,
Astur [24] equo fidens, & versicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una sequ
Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvi

18 Permittentibus fatis: quia duce Etrusco in Mezentium pugnare non poterant, ob illud Externos optate duces, lib. 8.

19 Navis nomen.

20 Pharetræ

21 Auratum Apol. simulacrum habebat. Alii de imagine picta intel.

22 Peritissime agnoscuntur.

23 Raptim ducit.

24 Eques optimus.

Et Pyrgi veteres, [25] intempestæque Graviscæ.
Non ego te Ligurum ductor fortissime bello
Transierim Cycne, & paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ:
Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ,
Nam ferunt luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes, umbrámque [26] sororum
Dum canit, & mœstum Musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam;
Linquentem terras, & [27] sidera voce sequentem.
Filius, æquales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquæ, saxúmque undis immane minatur
Arduus, & longâ sulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs, & Tusci filius amnis:
Qui muros, matrisque dedit tibi Mantua nomen,
Mantua dives avis. sed non genus omnibus unum,
Gens illi [28] triplex, populi sub gente * quaterni:
Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
It gravis Auletes, [29] centenáque arbore fluctum
Verberat assurgens. spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in Pristin desinit alvus,
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ, & campos salis ære secabant.
Jámque dies cœlo concesserat: almáque curru

25 Pestifera quasi sine temperie. Graviscæ enim dictæ, quod gravem aerem sustinerent.

26 Phaethontis quæ mutatæ sunt in arbores.

27 Cum cantu cœlum petentem.

28 Quia Mantua urbs Tusciæ, tres habuit tribus, quæ in quaternas curias dividebantur.

29 Non dicit remis sed arborib. ad exprimendam navis magnitudinem, quæ plures habuit remorum ordines.

Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
30 Et lib. 5. dedit ei gubernandi peritiam. Ipse sedens clavúmque [30] regit, velísque ministrat.
Atque illi in medio spatio chorus ecce suarum
Occurrit comitum, Nymphæ: quas alma Cybele
Numen habere maris, Nymphásque è navibus esse
Jusserat. innabant pariter, fluctúsque secabant,
Quot prius æratæ steterant ad litora proræ.
Agnoscunt, longè regem, lustrántque choreis,
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,
Ponè sequens dextra puppim tenet, ipsáque dorso
Eminet, ac læva tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: Vigilásne deûm gens
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes,
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
31 Qui post fœdus bellum commovit: vnde illud Latini regis, Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas. Nunc pelagi Nymphæ, classis tua, [31] perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus, flammáque premebat:
Rupimus invitæ tua vincula, téque per æquor
Quærimus. hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, ævúmque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro, fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Iam loca jussa tenet forti permistus Etrusco
Arcas eques. medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge agè, & Aurora socios veniente vocari
Primus in arma jube, & clypeum cape, quē dedit ipse
32 Extremitates. Invictum ignipotens, atque [32] oras ambiit auro.
Crastina lux, mea si non irrita dicta putâris,
33 Moderationis, quippe quæ fuerat navis. Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos.
Dixerat: & dextra discedens impulit altam,
Haud ignara [33] modi, puppim: fugit illa per undas

Ocyor & jaculo, & ventos æquante sagitta.
Inde aliæ celerant cursus. stupet inscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera adspectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugiq; ad fræna leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu ritè [34] *propinques*
Augurium, Phrygibusque adsis pede diva secundo.
Tantum effatus, & intereà [35] *revoluta ruebat*
Matura jam luce dies, noctemq; fugârat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæq; parent se.
Jamq; in conspectu Teucros habet, & sua castra
Stans celsa in puppi. clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem. clamorem ad sidera tollunt
Dardanidæ è muris. SPES *addita suscitat iras.*
Tela manu jaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntq; Notos clamore secundo.
At Rutulo regi, Ducibusq; ea mira videri
Ausoniis, donec versas ad litora puppes
Respiciunt, totumq; allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristisq; ac vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes:
Non secus, ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Seirius ardor:
Ille sitim, morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & [36] *lævo contristat lumine cœlum.*
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora præripere, & venientes pellere terrâ.
Vltro animos tollit dictis, atque increpat ultrò:
Quod votis optastis, adest, perfringere dextrâ:

34 Familiare facias: ut Et propius res adspice nostros.

35 *Aperta.* ut involutum dicitur quod clausum est.

36 *Sinistre* vel potius aliquid sinistrum & infelix portendente.

37 Præsentes jam sunt hostes, ita ut manu cum illis confligere possitis.

[37] In manibus Mars ipse, viri: nunc conjugis e
Quisque suæ tectiq; memor: nunc magna refe
Facta patrum, laudes. ultrò occurramus ad und
Dum trepidi, egreßisq; labant vestigia prima.
AUDENTES Fortuna juvat.

38 Cogitat quidem, non tamen facit: ne diviso exercitu utrobique vincantur.

Hæc ait: & secum [38] versat, quos ducere contrà,
Vel quibus obsessos poßit concredere muros.
Intereà Æneas socios de puppibus altis

39 Scalis navium.
40 Tranquilli.
41 Vadis.
42 Scaphis.

[39] Pontibus exponit: multi servare recursus
[40] Languentis pelagi, & [41] brevibus se credere salt
[42] Per remos alii. speculatus litora Tarchon,
Quâ vada non sperat, nec fracta remurmurat und
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subitò proras, sociosque precatur:
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis:

43 Militari felle dictum est, ut etiam terra ipsa sentiat hostis adventum.

Tollite, ferte rates, inimicam [43] findite rostris
Hanc terram, sulcúmque sibi premat ipsa carina,
Frangere nec tali puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel. Quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantésque rates arvis inferre Latinis:
Donec rostra tenent siccum, & sedere carinæ
Omnes innocuæ, sed non puppis tua Tarchon.

44 Arenæ durioris cumulo.

Namque inflicta vadis [44] dorso dum pendet iniquo,
Anceps, sustentata diu, fluctúsque fatigat,
Solvitur, atque viros medüs exponit in undis:
Fragmina remorum quos, & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitq; pedes simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contrà in litore sistit.

45 Quia ut nunc sic ubique vincet Æneas.

Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes
Æneas [45] omen pugnæ, stravitque Latinos,

císo Therone, virûm qui maximus ultrò
neam petit. huic gladio pérque ærea scuta,
[46] tunicam squalentē auro, latus[47] haurit apertū. 46 Loricam splendentem auro. 47 Ferit.
de Lycam ferit, exsectum jam matre peremta,
tibi Phœbe sacrum: casus evadere ferri
licuit parvo. nec longè Cissea durum,
manémque Gyan, sternentes agmina clavâ,
jecit letho: nihil illos Herculis arma,
l validæ juvere manus, genitórque Melampus,
ceidæ comes, usque graves dum terra labores
ebuit. ecce, Pharo voces dum jactat inertes,
orquens jaculum clamanti sistit in ore.
quoque. flaventem prima lanugine malas
m sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
dania stratus dextra, securus[48] amorum,
i juvenum tibi semper erant, miserande jaceres,
fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
genies, septem numero, septenáque tela
jiciunt: partim galea clypeóque resultant
ita. deflexit partim stringentia corpus
na Venus: fidum Æneas affatur Achatem:
gere tela mihi (non ullum dextera frustrà
serit in Rutulos) steterunt quæ in corpore Graiûm
cis campis. tum magnam corripit hastam,
jacit: illa volans clypei transverberat æra
eonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
ic frater subit Alcanor, fratrémque ruentem
tentat dextra. [49] trajecto missa lacerto
tinus hasta fugit, servátque cruenta [50] tenorem:
cteráque ex humero nervis moribunda pependit.
m Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
eam petiit: sed non & figere contrà

48 Cydones Cretenses erant, porro de Cretensibus legitur, intemperantes in amore puerorum fuisse.

49 Retroacto.
50 Currendi modum.

Est

Est licitum, magnique femur perstrinxit Ac
51 Mezentii filius.
Hîc Curibus, fidens primævo corpore, [51] Laus
Advenit, & rigidâ Dryopen ferit eminus hast
Sub mentum graviter pressâ. pariterque loquen
Vocem animamque rapit trajecto gutture. at ille
Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruo
Tres quoque Threicios Boreæ de gente suprema,
52 Thraciæ urbs.
Et tres, quos Idas pater & patria [52] Ismara mi
Per varios sternit casus. occurrit Alæsus,
Auruncæque manus: subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniæ. magno discordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis:
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit:
53 Mare mari, nubes nubibus, venti ventis, legitur & obnixi ut referatur ad ventos.
Anceps pugna diu: stant [53] obnixa omnia contr
Haud aliter Trojanæ acies, aciésque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densúsq; viro vir.
At parte ex alia, quà saxa rotantia latè
Intulerat torrens, arbustáque diruta ripis,
Arcadas insuetos acies inferre pedestres
54 Pro Latinis.
Ut vidit Pallas [54] Latio dare terga [55] sequaci,
55 Acriter insequenti.
Aspera queis natura loci dimittere quando
Suasit equos: unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amari
Quò fugitis socii? per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictáque bella,
Spemq; meam, patriæ quæ nunc subit æmula laud
56 Fugæ.
Fidite ne [56] pedibus. ferro rumpenda per hostes
57 Hoc vult patria ut per cædes hostium revertamur.
Est via. quà globus ille virûm densissimus urget:
[57] Hàc vos, & Pallanta ducem patria alta repos
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab h

Mortales: totidem nobis animæque, manusq́ue.
Ecce maris [58] magno claudit nos objice Pontus:
Deest jam terra fugæ: pelago Trojamne petemus?
Hæc ait, [59] & medius densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primùm, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo. discrimina costis
Per medium qua spina dedit, hastamque receptat
Ossibus hærentem. quem non super occupat Hisbon,
Ille quidem hoc sperans: nam [60] Pallas antè ruentem,
Dum furit. incautum crudeli morte sodalis,
Excipit, atque ensem [61] tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthelenum petit, & Rhœti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis
Daucia, Laride, Thymberq́ue, simillima proles,
Indiscreta suis, gratusq́ue parentibus error.
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi Thymbre caput Evandrius abstulit ensis:
Te decisa suum Laride dextera quærit,
Semianimesq́ue micant digiti, ferrumq́; retractant.
Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, mistus dolor, & pudor armat in hostes.
Tum Pallas, bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit: hoc spatium, tantumq́ue [62] moræ fuit Ilo:
Ilo namque procul validam direxerat hastam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremq́ue Tyren, curruq́ue volutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optatò, ventis æstate coortis,
Dispersa immittit sylvis incendia pastor:
Correptis subitò mediis, extenditur unà

58 Al. Magna: item magni.
59 Ut eos hortaretur exemplo.
60 Nam eundem Pallas ante excipit, i. dolo interimit.
61 Pulmo tumidus est naturaliter.
62 Ad mortem.

Horrida per latos [63] acies Volcania campos:
Ille sedens victor flammas despectat ovantes:
Non aliter sociûm virtus coit omnis in unum,
Teque juvat Palla. sed bellis acer Alæsus
Tendit in adversos, seq; [64] in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretáque, Demodocumq;:
Strymonio dextram fulgenti diripit ense
[65] Elatam in jugulum: saxo ferit ora Thoantis,
Ossáque dispergit cerebro permista cruento.
Fata [66] canens sylvis genitor celârat Alæsum
Ut senior letho canentia lumina solvit,
Injecere manum Parcæ, telisque sacrârunt
Evandri, quem sic Pallas petit antè precatus:
Da nunc Thybri [67] pater ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Alæsi.
Hæc arma, exuviasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus. dum [68] texit Imaona Alæsus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ nodúmque, morámque:
Sternitur Arcadiæ proles: sternuntur Etrusci,
Et vos ô Graiis [69] imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt, ducibúsque & viribus æquis.
Extremi † addensant acies: nec turba moveri
Tela manúsque sinit. hinc Pallas instat, & urget,
Hinc contra Lausus. nec multum discrepat ætas
Egregii forma, sed queis fortuna negârat
In patriam reditus. ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent [70] majore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso

63 Vis ignea, quasi flammæ sint Vulcani exercitus.

64 Post scutum se clausit.

65 Iugulo vulnus minantem.

66 Al. *cavens*

67 Vicinum invocat numen nam circa ripas ejus pugnabant.

68 Id est, spoliat: sic Plaut. Hominem detexam pallio.

69 Quos Græci perdere nequiverunt.

† Al. *addensent* conjugat. secundę

70 Pallantem enim Turnus Lausum occidit Æneas.

Turnum: qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios, Tempus desistere pugnæ:
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipse parens spectator adesset.
Hæc ait: & socii cesserunt æquore jusso.
At Rutulûm abscessu juvenis, tum jussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu,
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni: sorti [71] pater æquus utrique est:
Tolle minas. fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis: pedes apparat ire
Comminus. utque leo specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prœlia taurum,
Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi [72] contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
Viribus imparibus, magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hospitium, & mensas quas advena adisti,
Te precor Alcide cœptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque [73] ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymasque effudit inanes.
Tum [74] genitor gnatum dictis affatur amicis
STAT SUA cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
Tot gnati cecidere deûm: quin occidit unà
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum

71 Pater quem cupis spectatorem ad esse animo feret quicquid acciderit.

72 Eo processisse ut posset hasta feriri.

73 Cogatur in vita hæc spectacula ferre.

74 Iupiter Herculem.

75 Dicit adeo esse amandam virtutem, ut vitæ brevitas fama & gloriæ meritis possit augeri.

Fata

Fata vocant, metasq; dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam
Vaginâque cava fulgentem diripit ensem,
Illa volans, humeri surgunt quà tegmina sum
Incidit, atque viam clypei[76] molita per oras.
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hîc Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta[77] diu librans jacit, atque ita fatur:
Adspice num mage sit nostrum penetrabile telu
Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricæq; moras, & pectus perforat[78] ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
Una eadémque via sanguisq;[79] animásq; sequ
Corruit in vulnus: sonitum super arma dedêre
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super assistens,
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humā
Largior: haud illi[80] stabunt Æneïa parvo
Hospitia: & lævo pressit pede, talia fatus,
Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
Impressúmque[81] nefas: una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœdè, thalamique cruen
Quæ Clonus Eurytides multo cœlaverat auro:
Quò nunc Turnus ovat spolio, gaudétque potit
[82] Nescia mens hominum fati, sortisque fu
Et servare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emt

In

76 Quasi cum difficultate.
77 Cum diu librasset.
78 Non pectus, sed cuspis: non enim ingens pueri pectus
79 Pro anima.
80 Constabunt.
81 Insculptum nefas Danai filiarum: quæ suos viros occiderunt omnes una nocte.
82 Quia propter hunc periturus est Balteum quem nunc sustulisse lætatur.

Intactum Pallanta, & cum spolia ista, diemque
Oderit. at socii multo gemitu, lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture parenti:
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cùm tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Æneæ, tenui discrimine lethi
Esse suos, tempus[83] versis succurrere Teucris. 83 In fugam fugatis.
Proxima quæque metit gladio, latumq; per agmen
Ardens limitem agit ferro, te Turne, superbum
Cæde nova, quærens: Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis: mensæ, quas advena primus
Tunc adiit, dextræque datæ: Sulmone creatos
Quatuor hîc juvenes, totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet Umbris:
Captivóque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam cum tenderet hastam,
Ille astu[84] subit, ac tremebunda supervolat hasta, 84 Subsedit.
Et genua amplectens effatur talia supplex:
Per patrios manes, & spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serves gnatóque, patrique.
Est domus alta: jacent penitus[85] defossa talenta 85 Alte infossa, fossæ commissa.
Cælati argenti: sunt auri pondera facti
Infectique mihi: non hîc victoria Teucrûm
Vertitur: haud anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contrà cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis[86] parce tuis: belli[87] commercia Turnus 86 Serva.
Sustulit ista prior, jam tum Pallante peremto. 87 Ignoscendi facultatem.
Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus, galeam læva tenet, atque reflexa

Cervice orantis capulo tenus abdidit ensem.
Nec procul Æmonides, Phœbi, triviæque sa
88 Infula cui sacrâ redimebat tempora vittâ,
Totus collucens veste, atque insignibus armis:
Quem congressus agit campo, lapsúmque supe
Immolat, ingentique umbra tegit. arma Sereſt
Lecta refert humeris: tibi rex Gravide tropha
89 Instaurant acies, Volcani stirpe creatus,
Cæculus, & veniens Marsorum montibus Umb
Dardanides contrà furit: Anxurus esse sinistr
Et totum Clypei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimq; affore verb
Crediderat, cœlóque animum fortasse 90 fereba
Canitiemq; sibi, & longos promiserat annos,
Tarquitus exsultans contrà fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem Nympha creârat,
Obvius ardenti sese obtulit: ille reductâ
91 Loricam clypeique ingens onus impedit hastâ.
Tum caput orantis nequicquam, & multa para
Dicere, deturbat terra, truncúmq; tepentem
Provolvens, * super hæc inimico pectore fatur:
Istîc nunc metuende jace, † non te optima mat
Condet humi, patrióve onerabit membra sepulcr
Alitibus linquêre feris: aut gurgite mersum
Unda feret, piscesq; impasti vulnera lambent.
Protinus Antæum, & Lycan, prima agmina T
Persequitur, fortemq; Numam, fulvumq; Came
Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri
Qui fuit Ausonidûm, & 92 tacitis regnavit Am
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenásque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribúsque arsisse, Iovis cum fulmina contr

88 Fascia de albo & cocco.

89 Iam fusas.

90 Æquabat.

91 Hasta Æneæ transverberatus fuit clypeus & ita penetrata Lorica, ut in ea hæreret.

92 Quia veniente hoste, cum nemo [n]untiaret. [imp]roviso [op]pressi sunt.

[T]ot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses.
[Si]c toto Æneas desævit in æquore victor,
[U]t semel intepuit mucro: [93] quin ecce Niphæi
[Q]uadrijuges in equos, adversáque pectora tendit: 93 Longis gradibus seu passibus.
[At]que illi * longè gradientem, & dira frementem
[U]t videre, metu versi, retróque ruentes,
[E]ffundúntq; ducem, rapiuntq; ad litora currus.
[In]tereà bijugis infert se Lucagus albis
[I]n medios, fraterq; Liger: sed frater habenis
[F]lectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
[H]aud tulit Æneas tanto fervore furentes:
[I]rruit, adversáque ingens apparuit hasta.
[C]ui Liger.
[N]on [94] Diomedis equos, non currus cernis Achillis,
[A]ut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi 94 Duos nominat, a quibus est victus Æneas.
[H]is dabitur terris. Vesano talia latè
[D]icta volant Ligeri: sed non & Trojus heros
[D]icta parat contra: jaculum nam torquet in hostem.
[L]ucagus, ut pronus pendens in verbera telo
[A]dmonuit bijugos, [95] projecto dum pede lævo
[A]ptat se pugnæ, subit oras hasta per imas 95 Protento, extento.
[F]ulgentis clypei, tum lævum perforat inguen
[E]xcussus curru moribundus volvitur arvis.
[Q]uem pius Æneas dictis affatur amaris: 96 Objecisti mihi quod sim & a Diomede & ab Achille conversus in fugam. te vero nec equorum tarditas prodidit (quod mihi contigit) nec aliqua umbra equi tui sunt territi.
[L]ucage, [96] nulla tuos currus fuga segnis equorum
[P]rodidit, aut vanæ vertêre ex hostibus umbræ:
[I]pse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus,
[A]rripuit bijugos: frater tendebat inermes
[In]felix palmas, curru delapsus eodem.
[P]er, te, per qui te talem genuere parentes,
[V]ir Trojane, sine hanc animã, & miserere precantis,
[P]luribus oranti Æneas: Haud talia dudum

Dicta dabas: morere & fratrem ne desere frat
Tum, latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ, vel turbinis atri
More furens. tandē erumpunt, & castra relinq
Ascanius puer & nequicquam obsessa juventus.
Iunonem intereà compellat Iuppiter ultrò:
O germana mihi, atque eadem gratissima conjux,
Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Trojanas sustentat opes, non vivida bello
Dextra viris, animúsque ferox, patiénsq; pericli.
97 Submissum animum præseferens. *Cui Iuno* [97] *submissa: Quid, ô pulcherrime conju*
Sollicitas ægram, & tua [98] *tristia dicta timentem*
98 Severa. *Si mihi, quæ quondam fuerat, quámque esse deceb*
Vis in amore foret, non hoc mihi namque negares
Omnipotens: quin & pugnæ subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœna
Ille tamen nostrâ deducit origine nomen:
Pilumnúsque illi quartus pater, & tua largâ
Sæpè manu, multósque oneravit limina donis.
Cui rex ætherii breviter sic fatur Olympi:
99 Morituro *Si mora præsentis lethi, tempusque* [99] *caduco*
100 Vis me hoc ita statuere. *Oratur juveni,* [100] *méque hoc ita ponere sentis:*
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fa
Hactenus indulsisse vacat. sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totumq; moveri,
Mutarive putas bellum, spes pascis inanes.
Cui Iuno illacrymans: Quid si, quod voce grav
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret
Nunc manet insontem gravis exitus: aut ego v
101 Veritatis sum ignara. [101] *Vana feror: quod ut ô potius formidine fa*

Ludat, & in melius tua, qui potes orsa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protinus alto
Misit, agens hyemem [102] nimbo succincta per auras, 102 Nubibus.
Iliacámque aciem, & Laurentia castra petivit.
Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis, clypeúmque, jubásque
Divini assimulat capitis: dat inania verba,
Dat sine mente sonum, gressúsque effingit euntis.
Morte [103] obita quales fama est volitare figuras, 103 Suscepta.
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas læta ante acies exsultat imago,
Irritátque virum telis, & voce lacessit,
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum verò Ænean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem [104] turbidus hausit inanem: 104 Elatus, arrogantia tumens.
Quò fugis Ænea? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextrâ tellus quæsita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictúmque coruscat
Mucronem, ‡ nec ferre videt sua gaudia ventos. ‡ Nec animadvertit vanum esse suum gaudium.
Fortè ratis celsi conjuncta [105] crepidine saxi 105 Abrupti saxi altitudine.
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
Qua rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat,
Exsuperátque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram attigerat, [106] rumpit Saturnia funem, 106 Ne redire posset in prœlium.
Avulsámque rapit revoluta per æquora navim.
Illum autem Æneas absentem in prœlia poscit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tum levis haud ultrà latebras jam quærit imago,

Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ:
Cùm Turnum medio intereà fert æquore turbo,
107 Artis per quam evaserat. Respicit ignarus [107] rerum, [108] ingratusq; saluti,
108 Nullam gratiam habens pro illis quæ in ejus salutem facta erant, utpote qui ea nesciret. Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
Omnipotens genitor, tantón' me crimine dignum
Duxisti? & tales voluisti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga? [109] quēve red
Laurentisne iterum muros, aut castra videbo?
Quid manus ille virûm, qui me, meáq; arma sec
109 Quem pro qualem. Quosque, nefas, omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio? quid agam? aut quæ jam satis ima dehis
Terra mihi? vos ô potius miserescite venti.
In rupes, in saxa, volens vos Turnus adoro,
Ferte ratem, sævisq; vadis immittite Syrtis:
Quò neque me Rutuli, neque conscia fama sequa
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat ill
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
110 Crudelem. Induat, & [110] crudum per costas exigat ensem:
Fluctibus an jaciat mediis, & litora nando
Curva petat, Teucrûmq; iterum se reddat in ar
Ter conatus utramque viam: ter maxima Iuno
111 Pro animo. Continuit, juvenemq; [111] animi miserata repressit.
Labitur alta secans, fluctuq; æstuq; secundo,
112 Ardeam Et patris antiquam Dauni defertur ad [112] urbem.
At Iovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiisque viro, telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes, vastum quæ prodit in æquor
Obvia ventorum Furiis, expostáque Ponto,
Vim cunctam, atque minas perfert cœliq; maris

Ipsa immota † manens: prolem Dolicaonis Hebrum † Al. *manet.*
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumq́; fugacē:
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os, faciemq́; adversam: poplite Palmum
Succiso volvi segnem sinit, armáque Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
Nec non Evantem Phrygium, Paridisq́; Mimanta
Æqualem, comitemque [113] una quem nocte Theano 113 Qui una eademque nocte natus fuerat qua Paris.
In lucem genitori Amyco dedit, & [114] face prægnans
Cisseïs regina Parin creat: urbe paterna
Occubat: ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis 114 Quia antequam pareret, facem se peperisse in somnis vidit.
Actus aper (multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosq́; palus Laurentia) sylva
Pastus arundinea, postquàm inter retia ventum est,
Substitit, infremuitq́; ferox, & [115] inhorruit armos: 115 Quia setas tunc erigunt.
Nec cuiquam irasci, propiúsve accedere virtus;
Sed jaculis, tutisq́; procul clamoribus instant.
Haud aliter, justæ quibus est Mezentius [116] iræ, 116 Quibus iræ est ut dicitur esse odio. Non est animus ulli eorum quibus est ira.
Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
Missilibus longè, & vasto clamore lacessunt.
Ille autem impavidus partes [117] cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.
Venerat antiquis Coriti de finibus Acron, 117 Disponit se.
Graius homo, infectos linquens profugus Hymenæos:
Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit
Purpureum pennis, & pactæ conjugis ostro:
Impastus stabula alta leo ceu sæpè peragrans,
(Suadit enim vesana fames) si fortè fugacem
Conspexit capream, aut [118] surgentē in cornua cervum, 118 Cornibus eminentem.
Gaudet hians immanè, comásq́; arrexit, & hæret
Visceribus super accumbens: lavit improba teter

Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum exspirans, infractáque tela cruen[tat.]
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec jacta cæcum dare cuspide vulnus:
Obvius adversóque occurrit, seq; viro vir
Contulit, haud [119] furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus, & hasta,
Pars belli haud temnenda, ‡ viri, jacet altus Orod[es.]
Conclamant socii lætum pæana secuti.
Ille autem exspirans: Non me, quicumq; es, inul[to]
Victor, nec longùm lætabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem subridens mista Mezentius ira,
Nũc morere: ast de me divûm pater, atq; hominũ r[ex]
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum,
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspe[n,]
Partheniumq; Rapo, & prædurum viribus Orsen:
Messapus Cloniumq;, Lycaoniumq; Ericaten:
Illum [120] infrænis equi lapsu tellure jacentem,
Hunc peditem pedes, & Lycius processerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit. Atronium Salius, Saliumq; Nealces,
Insignis jaculo, & [121] longè fallente sagitta.
Iam gravis æquabat luctus, & mutua Mavors
Funera: cedebant pariter, pariterq; ruebant
Victores, victique: neque his fuga nota, nec illis.
Dî Iovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.

119 Furto, id est, insidiis.

‡ Al. viris, ut sit haud temnenda viris.

120 Asperrimi, qui frænorum sperneret regimen.

121 Quæ fallit veniendo ex remotiore loco, quàm undè ventura putaretur.

c Venus, hinc contrà spectat Saturnia Iuno:
llida Tisiphone media inter millia sævit.
verò ingentem quatiens Mezentius hastam,
rbidus ingreditur campo: quàm magnus Orion,
m pedes incedit medii per maxima Nerei
gna viam scindens, humero supereminet undas:
summis referens annosam montibus ornum,
greditúrque solo, & caput inter nubila condit:
lis se vastis infert Mezentius armis.
ic contrà Æneas speculatus in agmine longo,
vius ire parat: manet imperterritus ille,
stem magnanimum opperiens, & mole suâ stat;
que oculis spatium emensus, quantum satis hastæ,
Dextra mihi deus, & telum quod missile libro, 122 Hunc supra Contemtor divum. *Mezentius.*
unc adsint: voveo prædonis corpore raptis
dutum spoliis, ipsum te Lause trophæum
neæ. Dixit, stridentemque eminus hastam
it: at illa volans clypeo est excussa, procúlque
regium Antorem latus inter, & ilia figit:
rculis Antorem comitem, qui missus ab Argis
æserat Evandro, atque Italâ consederat urbe.
ernitur infelix alieno [123] vulnere, cœlumque 123 Telo in Æneam destinato.
dspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos
m pius Æneas hastam jacit: illa per orbem
re cavum triplici, per [124] linea terga, tribusque 124 Lino enim tegebantur scuta.
ansiit intextum [125] tauris opus, imáque sedit 125 Tergoribus taurorum.
guine: sed vires haud pertulit. ocyus ensem
neas, viso Tyrrheni sanguine lætus,
ipit à fœmine, & trepidanti fervidus instat.
gemuit cari graviter genitoris amore,
vidit Lausus, lacrymæque per ora volutæ.
ic mortis duræ casum, tuáque optima facta,

Si qua fidem tanto est [126] operi latura vetust
Non equidem, nec te juvenis memorande sileb
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeóque inimicum hastile trahebat.
Proripuit juvenis, seséque immiscuit armis:
Jamque assurgentis dextræ, plagámque ferente
Æneæ subiit mucronem, ipsúmque morando
Sustinuit. socii magno clamore sequuntur,
Dum genitor gnati parma protectus abiret:
Teláque conjiciunt, proturbántque eminus host
Missilibus. [127] furit Æneas, tectúsque tenet se.
Ac velut, effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris, ut possint, Sole reducto,
[128] Exercere diem. sic obrutus undiq; telis
Æneas, nubem belli, dum [129] detonet, omnis
Sustinet, & Lausum increpitat, Lausóque mina
Quò moriture ruis, majoráque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. nec minùs ille
Exsultat demens: sævæ jamque altiùs iræ
Dardanio surgunt ductori, extremáque Lauso
Parcæ fila [130] legunt. validum namque exigit en
Per medium Æneas juvenem, totumq; recondit.
Transiit & parmam mucro, levia arma, minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevítque sinum sanguis: tum vita per aura
Concessit mœsta ad Manes, corpusq; reliquit.
At verò ut vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextrámq; tetendi

126 Pietati, & virtuti Lausi, ut mox *fallit te incautum pietas tua.*

127 Quod plenam de tanto hoste victoriam reportare non possit.

128 Hypal. pro exerceri per diem.

129 Dum impetus hostium remittatur.

130 Colligunt.

mentem patriæ subiit pietatis imago.
uid tibi nunc miserande puer, pro laudibus istis,
uid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
rma, quibus lætatus, habe tua: tèque parentum
anibus, & cineri, siqua est ea cura, remitto.
oc tamen infelix miseram solabere mortem:
neæ magni dextrâ cadis. increpat ultrò
unctantes socios, & terrâ sublevat ipsum,
nguine turpantem comtos de [131] more capillos,
tereà genitor Tyberini ad fluminis undam
ulnera siccabat lymphis, corpusq; levabat
rboris [132] acclinis trunco: procul ærea ramis
ependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
tant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans
[133] Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam:
Multa super Lauso rogitat, multósq; remittit,
Qui revocent, mœstiq; ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimum super arma ferebant
Flentes, ingentem, atq; ingenti vulnere victum.
gnovit longè gemitum præsaga mali mens:
anitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret.
Tantáne me tenuit vivendi gnate voluptas,
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ,
Quē genui? tuáne hæc genitor per [134] vulnera servor,
Morte tua vivens? heu, nunc misero mihi demum
Exsilium infelix. nunc altè vulnus adactum.
Idem ego gnate tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ab invidiam solio, sceptrisq; paternis.
Debueram patriæ pœnas, odiisq; meorum:
[135] Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem.
Nunc vivo: neq; adhuc homines, lucémq; relinquo:

131 Tunc enim viri ut mulieres, componebant capillos.

132 Acclinatus.

133 Sustinens se trunco arboris, adjutus arb. tr. reficiebat lassata colla

134 Quæ aspicio ab Ænea tibi illata.

135 Omnia mortis genera, quasi dicat, debueram me cuilibet periculo, sine ullius mortis metu, objicere.

Sed

Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in æ[gros]
Se femur: & quanquam vis alto volnere tard[at],
136 Dejecto animo. Haud [136] dejectus, equum duci jubet: hoc dec[us illi],
Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus alloquitur mœrentem, & talibus inf[it]:
Phœbe diu, RES siqua diu mortalibus ulla est,
137 Lausi cruore perfusa. Viximus: aut hodie victor spolia illa [137] cruen[ta]
Et caput Æneæ referes, Lausíq; dolorum
138 Si virtuti est adversus eventus. Vltor eris mecum: aut [138] aperit si nulla viam v[is],
Occumbes pariter: neque enim fortißime credo
Iussa aliena pati, & dominos dignabere Teucro[s].
139 Equo se probente. Dixit, & [139] exceptus tergo consueta locavit
Membra, manusq; ambas jaculis oneravit acuti[s],
Ære caput fulgens, cristáque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit. æstuat inge[ns]
140 Quia victus jam sit. Imo in corde [140] pudor, mistóque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus:
Atque hîc Æneam magna ter voce vocavit.
Æneas agnovit eum, lætusque precatur:
Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
141 In vulnus parata. Tantum effatus, & [141] infesta subit obvius hast[a].
Ille autem: Quid me erepto sævißime gnato
Terres? hæc via sola fuit, quà perdere posses:
Nec mortem horremus, nec divûm parcimus ulli.
Desine, jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona priùs. Dixit, telúmque intorsit in hostem:
142 In lævam partem circumibat, ut dextram Æn. partem circumveniret quæ nuda erat. Inde aliud super, atque aliud figitq; volatq;
Ingenti gyro, sed sustinet aureus umbo.
Ter circum adstantem [142] lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter secum Troïus heros
Immanem ærato circumfert tegmine sylvam.

[...]ubi tot traxisse moras tot spicula tædet
[...]ere, & urgetur pugna congressus * iniqua,
[...]ulta movens animo, jam tandem erumpit, & inter
[...]latoris equi cava tempora conjicit hastam.
[...]llit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
[...]berat, effusumq; equitem super ipse secutus
[...]plicat, ejectoq; incumbit † cernuus armo.
[...]amore incendunt cœlum, Troesque, Latinique.
[...]dvolat Æneas, vaginaque eripit ensem,
[...] super hæc: Ubi nunc Mezentius acer, & illa
[...]fera vis animi? Contrà Tyrrhenus, ut auras
[...]spiciens hausit cœlum, mentemq; recepit:
[...]ostis amare, quid increpitas mortemque minaris?
[...]ullum in cæde nefas: nec sic ad prœlia veni,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus. ‡
[...]um hoc per, (si qua est victis venia hostibus) oro,
[...]orpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
[...]ircumstare odia: hunc oro defende furorem,
[...]e me consortem gnati concede sepulchro.
[...]æc loquitur, * juguloq; haud inscius accipit ensem,
[...]ndantique animam diffundit in arma cruore.

* Pedes contra equitem.

† Quia cecidit in faciem, quasi in eam partem quam cernimus.

‡ Non cum hoc pacto à re Lausus recessit, ut vitam requiram.

* Ostendit illum præbuisse jugulum.

PUBL.

PVBL. VIRGIL

Maronis Æneidos,

LIBER XI.

ARGVMENTVM.

OCciso Mezentio, victor Æneas Marti trophæum erigit
lantis mortui corpus magno pompæ apparatu ad Ev
urbem remittit: ubi summo & patris & suorum omnium
excipitur. Interim oratores à Latinis missi dierum xii in
impetrant: quo temporis spatio utrique suorum cadavera
quirunt, supremoque sepulturæ honore prosequuntur. E
quoque tempore Venulus, quem sub belli initium lagatu
Diomedem miserant *Latini*, ad suos rediens, auxilia sibi
gata renuntiat. Ea spe destitutus Latinus, concilio conv
de summa belli consultat, legatosque de pacis conditionib
Æneam mittendos censet. Ibi Drances & Turnus, pro in
rato inter ipsos odio, se mutuis convitiis proscindunt. In
AEneas bipartitò divisis corpus, levis armaturæ equites p
itineribus ad urbem præmittit: ipse cum reliquo exercitu p
ea sylvis montibusq; impedita ad editiorem oppidi partem
tendit. Cujus rei nuntio *Laurentum* perlato, consilium di
tur: paranturque ea quæ ad urbis defensionem putantur pe
re. Turnus, cognito per exploratores AEneæ consilio bif
& ipse suas copias partitur. Equitibus Messapum & Ca
præficit, eosque hostium equitibus opponit: ipse cum pedi
angustias, quà necessariò AEneæ ad urbem iter erat, bre
itinere occupat, atque ibi in subsidiis subsistit. Interim
stre prœlium committitur, diuque dubio utrinque eventu
natur. Ibi Camilla, magna prius edita hostium strage,
Chloreum Cybeles sacerdotem, armorum ejus pulchrit
capta, incautius insequitur, ex insidiis ab *Arunte* hasta tr
tur, Quam tamen sacræ virginis cædem *Aruns* non di
inultam. Nam & ipse paulo post ab Opi Dianæ ministra
trajectus offensi numinis pœnas persolvit. Camillæ nece
sternati Rutuli, fugam arripiunt. Trojani urbis oppugnat
parant. Ejus calamitatis nuntio ab *Acca* Camillæ comite a
num perlato: relictis quas obsederat angustiis, suis auxi
currit. Eodem subsequitur & AEneas: & quoniam imm
jam nocte prœlium committi non poterat utrique positis
ante urbem considunt.

Aliud Modestini jurisconsulti Argumentum.

Constituit Marti spoliorum ex hoste trophæum:
Exanimumque patri natum Pallanta remittit:
Iura sepulturæ tribuit tempusque Latinis.
Evander patrios affectus edit in urbe.
Corpora cæsa virum passim digesta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negasse.
Drances & Turnus, leges æquante Latino,
Concurrunt dictis. Æneas imminet urbi.
Pugnatur: vincunt Troes: cadit icta Camilla.
Deinde duces castris donec cessere minantur.

OCEANVM intereà surgens Aurora reliquit.
Æneas, quanquā & sociis dare tēpus humandis
Præcipitant curæ, turbatáque [2] funere mens est. 1 Vrgent.
ota deûm [3] primo victor solvebat Eoo. 2 Pallantis.
ngentem quercum decisis undique ramis 3 Simulatq; Sol ortus
onstituit tumulo, fulgentiáque induit arma, fuit.
Mezenti ducis exuvias, tibi magne trophæum
ellipotens: aptat roranteis sanguine cristas,
eláque [4] trunca viri, & bis sex thoraca petitum, 4 Per fathe: ita in tro-
erfossúmque locis, clypeúmque ex ære. sinistræ pheis poni
ubligat, atque [5] ensem collo suspendit eburnum. consuevere.
um socios, namque omnis eum stipata tegebat 5 Vaginam eburneam.
urba ducum, sic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta viri: timor omnis abesto.
uod superest: hæc sunt spolia, & de rege superbo
rimitiæ, manibúsque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis, murósque Latinos.
rma [6] parate animis, & spe præsumite bellum: 6 Pro para-
Ne qua mora ignaros, ubi primùm vellere signa te animos
nnuerint superi, pubémque educere castris, armis, per
mpediat, segnésque metu sententia tardet. hypal.
nterea socios, inhumatáque corpora terræ
Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.

Ite,

Ite, ait: egregias animas, quæ sanguine nob
Hanc patriam peperere suo, decorate suprem
Muneribus: mœstamq; Evandri primus ad u
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
7 Immaturo, translatio à pomis. Abstulit atra dies, & funere mersit [7] acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitq; ad limina gressum
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acœtes
Servabat senior: qui Parrhasio Evandro
Armiger antè fuit, sed non felicibus æquè
8 Proierat. Tum comes auspiciis charo datus [8] ibat alumno.
Circum omnes, famulûmq; manus, Trojanaq; t
9 Ancillæ Æneæ: nam honestas mulieres in Sicilia omnes reliquerat, excepta Euryali matre. Et mœstæ [9] Iliades crinem de more solutæ.
Ut vero Æneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, mœstoq; immugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis, & ora
Ut vidit, leviq; patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniæ, lacrymis ita fatur, obortis:
Téne, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
Invidit fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas
Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cùm me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensq; mone
Acreis esse viros, cum dura prœlia gente.
Et nunc ille quidem spe multùm captus inani
* Fortasse. Al. Forsit. Al. Fors & * Forset vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, & nil jam cœlestibus
† Quia periit. † Debentem, vano mœsti comitamur honore
Infelix gnati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, exspectatiq; triumphi:
Hæc mea magna fides: at non Evandre pude

ulneribus pulsum adspicies: nec sospite dirum
Optabis gnato funus pater. hei mihi quantum
Præsidium Ausonia, & quantum tu perdis Iule!
Hæc ubi [10] deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat, & [11] toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem.
Intersintq; patris lacrymis, solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii crates, & molle pheretrum
Arbutes texunt virgis, & vimine querno,
Exstructósq; toros [12] obtentu frondis inumbrant.
Hîc juvenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit,
Non jam mater alit tellus, viresq; ministrat.
Tunc geminas vestes, ostróque auróq; rigentes,
Extulit Æneas, quas illi [13] læta laborum,
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Harum [14] unam juveni supremum, mœstus, honorem,
Induit: arsurásque comas obnubit amictu,
Multáque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos, & tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret Umbris
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammas:
Indutosq; jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicáque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur & toto projectus corpore terræ,

10 Deflere, fletum absolvere: ut debellare defungi.

11 Ergo Trojanos Tuscos, Arcades.

12 Obtentis frondibus.

13 Quam laboris non pigeret.

14 Unum induit juveni, altera caput ejus velavit.

† Sacra sunt mortuorum.

15 Quasi præ dolore non posset ire.

Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
‡ Sine phaleris. Post bellator equus, ‡ positis insignibus Æthon
It lacrymans, guttisq; humectat grandibus ora.
Hastam alii, galeámque ferunt: nam cætera T[urnus]
Victor habet. tum mœsta phalanx Teucriq; sequ[untur]
16 Ingentum more qui mucronem hastæ, non cuspidem contra terram tenebant. Tyrrheniq́ue duces, & [16] versis Arcades armis.
Postquàm omnis longè comitum processerat ord[o],
Substitit Æneas, gemituq; hæc addidit alto,
Nos alias hinc ad lacrymas, eadem horrida belli
Fata vocant, salve æternum mihi maxime Palla,
Æternumq; vale. Nec plura effatus ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat:
Iámque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniámque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,
* Tumulum subire. Redderet, ac Tumulo sineret succedere terræ:
Nullum cum victis certamen, & æthere cassis:
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur veniâ, & verbis hæc insuper addit:
17 Admirantis est non dubitantis. [17] Quænam vos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacémne exanimis, & Martis sorte peremtis
Oratis? equidem & vivis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum, sedémque dedissent,
Nec bellum cum gente gero. rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potiùs se credidit armis.
Æquiùs huic Turnum fuerat se opponere mo[rti].
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis:
† Vixisset. † Vixet, cui vitam deus, aut sua dextra dedisset.
18 Quasi aliena culpa pereuntibus. Nunc ite, & [18] miseris supponite civibus ign[em].

Dixerat Æneas. olli obstupuere silentes:
Conversique oculos inter se, atque ora tenebant,
Tum senior, semperque odiis & crimine Drances
Infensus juveni Turno, sic ore vicissim
Orsa refert: O famâ ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus [19] cœlo te laudibus æquem?
Justitiæ'ne priùs [20] mirer, belline laborum?
Nos verò hæc patriam grati referemus ad urbem,
Et te, siqua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies, & pace * sequestra
Per sylvas Teucri, mistique impunè Latini
Erravere jugis: ferro sonat alta ‡ bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus.
Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans tanti prænuntia luctus.
Evandrum, Evandrique domos, & mœnia complet,
Quæ modò victorem Latio Pallanta ferebat.
* Arcades ad portas ruere, & de more vetusto
Funereas [21] rapuere faces. lucet via longo
Ordine flammarum, & latè discriminat agros,
Contrà turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina: quæ postquàm matres succedere tectis
Viderunt, mœstam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere:
Sed venit in medios: pheretro Pallanta reposto
Procumbit super, atque hæret lacrymansque gemensque,
Et via vix tandem voci laxata dolore est:

19 Iis qui in cœlo sunt.
20 Dat huic verbo constructionem Græci θαυμάζω ut subaud. causa sicut ἕνεκα.
* Media.
‡ Nomen proprium pro epitheto usurpavit.
* Ii qui erãt intra urbem.
21 Raptim & festinanter tulerunt.

Non hæc ô Palla dederas promissa parenti,
Cautiùs ut sævo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in ar
Et prædulce decus primo certamine poßet.
Primitiæ juvenis miseræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota, precesq; meæ: túque ô sanctißima conjux,
Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem.
Contrà ego vivendo † vici mea fata, superstes
Restarem ut genitor: Troum socia arma secut
Obruerent Rutuli telis: animam ipse dedissem,
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, refer
Nec vos arguerim Teucri, nec fœdera, nec quas
Iunximus hospitio, dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ, quòd si immatura manebat
Mors gnatum, cæsis Volscorum millibus antè,
Ducentem in Latium Teucros, cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla,
Quàm pius Æneas, & quā magni Phryges, & q
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera le
Tu [22] quoque nunc stares immanis truncus in ar
Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quòd vitam moror invisam, Pallante peremto,
‡ Dextera caussa tua est, Turnum gnatoq; pa
Quam debere vides: meritis vacat hic tibi sol
Fortunæq; locus: non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: sed gnato Manes perferre sub imos.
Aurora intereà miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.

† Superavi naturalem ordinem vita longiore.

22 Sicut reliqui duces à Pallante cæsi.

‡ Spes de virtute tua concipio: quæ Turni cæde natum meum & me ulcisci debet

Iam pater Æneas, jam curvo in litore Tarchon
Constituêre pyras: huc corpora quisque suorum
More tulere patrum: subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrêre rogos: ter mœstum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatúsque ore dedére.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma.
It cœlo clamórq; virûm, clangórq; tubarum:
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, ensésque decoros,
Frænáque, [23] ferventésq; rotas: pars æmunera nota, 23 Nimio cursu. Horat. Metaque fervidis Evitata rotis.
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti,
Setigerósque sues, raptásque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum litore toto
Ardentes spectant socios, semiustáque servant
Busta, nec avelli possunt, nox humida donec
Invertit cœlum stellis fulgentibus * aptum. *Conjunctũ ut alibi.
Nec minùs & misera diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, & corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt, avectáque partim
Finitimos tollunt in agros, urbíque remittunt.
Cætera, confusæq; ingentem † cædis acervum, † Al. stragis; id est, cumulum cadaverum per mixtorum.
Nec numero, nec honore cremant: tunc undiq; vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mœrentes altum cinerem, & confusa [24] ruebant 24 Eruebant è cineribus.
Ossa focis, tepidóque onerabant aggere terræ:
Iam verò in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longè pars maxima luctus.
Hic matres, miseræq; nurus, hîc chara sororum

Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi.
Dirum execrantur bellum, Turnique Hymenæos,
Ipsum armis, ipsúmque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
[25] Ingravat hæc sævus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum
Multa simul contrà variis sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen ‡ obumbrat:
Multa virum meritis sustentat fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce super mœsti magna Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum: nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus:
[26] Fatalem Æneam manifesto Numine ferri
Admonet ira deûm, † tumulique ante ora recentes,
Ergo concilium magnum, primósque suorum
Imperio accitos, alta intra limina cogit.
Olli convenère, fluúntque ad regia plenis
Tecta viis, sedet in mediis * & maximus ævo.
Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hîc legatos Ætola ex urbe remissos,
Quæ referant, fari jubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo. tunc facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens, ita farier infit:
Vidimus ô cives Diomedem, Argiváque castra,
Atque iter emensi casus superavimus [27] omnes,
Contigimúsque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
Victor [28] Gargani condebat Iapygis agris.

25 Majorem concitat invidiam Turno.
‡ Turnum, i. tuetur, defendit, metaph. ab arb. Amor reginæ ad favorem popularem plurimum proderat.
26 Fatis advectum.
† Cæsorum in pugna.
*Al. rex max
27 Itineris, ut flumina, latrones.
28 Iapygia pars Apuliæ in qua est mons Garganus.

Postquàm introgressi, & coràm data copia fandi,
Munera præferimus: nomen, patriámq; docemus:
Qui bellum intulerint, quæ caussa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
[29] *Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos*
Sollicitat, suadétque ignota lacessere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea qua muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
*Supplicia, & scelerum * pœnas expendimus omnes.*
Vel Priamo miseranda manus. scit triste † Minervæ
Sidus, & Euboicæ cautes, ultórque Caphareus:
Militia ex illa diversum ad litus abacti,
Atreides Protei Menelaus adusque columnas
Exsulat, Ætneos vidit Cyclopas Ulysses.
Regna Neoptolemi referam, [30] versósque Penates
Idomenei? Libycóve habitantes litora Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intra limina dextrâ
*Oppetiit: devicta * Asia subsedit adulter.*
Invidisse deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatū, & pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur:
Et [31] socii amissi petierunt æthera pennis:
Fluminibúsq; vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) & scopulos lacrymosis vocibus implent.
*Hæc adeò ex illo mihi jam * speranda fuerunt*
Tempore, cùm ferro cœlestia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne verò, ne me ad [32] tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum

29 Primi enim Ausones tenuisse dicuntur Italiam.

* *Pœn. omnes.* luimus quæ sunt statutæ sceleribus.

† Iratæ Græcis ob stuprum Cassandræ.

30 Eversos & dirutos, aut in aliena jura conversos.

* Cum Agamem. Asiam devicisset remansit in insidiis adulter qui eum interficeret.

31 Diomedis, in sui nominis aves conversi.

* Timenda.

32 Quarum etiam victoria perniciosa est.

Pergama, nec veterum memini, lætórve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
‡ Et comminus & è longinquo bella inter nos tractavimus.
Vertite ad Æneam. ‡ stetimus tela aspera contra,
Contulimúsque manus: experto credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultrò Inachias venisset ad urbes
*Dardanius populus.
* Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.
Quidquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæq; manu victoria Graiûm
Hæsit, & in decumum vestigia rettulit annum:
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:
Hic pietate prior. coëant in fœdera dextræ,
33 Quibuscunq; datur conditionibus, etiam iniquis.
33 Quà datur: ast, armis concurrant arma, caveto.
Et, responso simul quæ sint, rex optume, regis
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati, variúsque per ora cucurrit
Ausonidûm turbata fremor: ceu, saxa morantur
* Saxorum objectione præcluso.
Cùm rapidos amnes, * clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis,
Vt primùm placati animi, & trepida ora quiêrunt,
Præfatus divos, solio rex infit ab alto:
Antè quidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, & fuerat melius, non tempore tali
Cogere concilium, cùm muros obsidet hostis,
34 Origine ducente à deis.
Bellum importunum cives cum gente 34 deorum,
Invictisque viris, gerimus, quos nulla fatigant
* Al. bello.
Prælia, nec victi possunt absistere * ferro.
Spem, siquam accitis Ætolûm habuistis in armis,
35 Quasi dicat, narratione, non egent.
Ponite: spes sibi quisque: sed, hæc, quàm angusta, videtis.
Cætera qua rerum jaceant perculsa ruina,
Ante 35 oculos, interq; manus sunt omnia vestras.

Nec quemquam incuso: potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: toto certatum est † corpore regni.
Nunc adeò quæ sit dubiæ sententia menti.
Expediam, & paucis, animos adhibite, docebo.
Est antiquus ager ‡ Thusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos.
Aurunci, Rutuliq; serunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociósq; in regna vocemus:
Considant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliámq; capessere gentem,
Est animus, possúntq; solo decedere nostro,
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam,
Materies ipsi numerúmque, modúmque carinis
Præcipiant: nos æra, manus, † navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisq; manu pretendere ramos,
Munera portantes eborisq;, aurique talenta,
Et sellam, regni, trabeamque, insignia nostri.
Consulite * in medium, & rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni,
Obliqua invidia, stimulisq; agitabat amaris,
Largus opum, & 36 lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,

† Totis imperii viribus

‡ Tyberino ut alibi dicit Thuscum Tyberim.

† Posuit pro trabibus ex quibus navei fiunt.

* In commune.

36 Non veniente recta & aperta via, sed ex occulto & quasi ex insidiis

Consulis ô bone rex. cuncti se scire fatentur
‡ Verentur. Quid fortuna ferat populi, sed dicere ‡ muss[ant.]
† Superbiam Det libertatem fandi, † flatusq; remittat,
Cujus ob auspicium infaustum, moresque sinist[ros]
(Dicam equidem, licet arma mihi, mortémq; min[etur]
Lumina tot cecidisse ducum, totámque videmus
* Iacere afflictam, in luctum esse meram. * Consedisse urbem luctu, dum Troïa tentat
Castra, fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Vnum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis, ducique jubes, unum optime regum
Adjicias, nec te ullius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero, dignisque Hymen[æis]
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jung[as.]
Quod si tantus habet mentes & pectora terror:
Ipsum obtestemur, veniámque oremus ab ipso.
Cedat jus proprium regi, patriæq; remittat.
37 Singula verba pondus habent. Quid [37] miseros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & caussa malor[um]
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne, simul pacis solam inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror, en supplex venio, miserere tuorum,
Pone animos, & pulsus abi: sat funera fusi
‡ Abductis ad bellum colonis. Vidimus, ingentes & ‡ desolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est,
Aude, atque adversum fidens per pectus in host[em.]
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
38 Tanquam animæ viles. Nos, [38] animæ viles, inhumata infletáque turba,
‡ Virtus. Sternamur campis, etiam tu. si qua tibi ‡ vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adspice cont[ra]
Qui vocat.

Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem semper Drance tibi copia fandi,
Tunc cum bella manus poscunt, patribusq; vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tutò tibi magna volant, dum * distinet hostem
Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, solitum tibi: méque timoris
Argue tu Drance, tot quando stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque trophæis
Insignis agros: possit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longè scilicet hostes
Quærendi nobis: circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors
Ventosa in lingua, pedibusq; fugacibus istis
Semper erit?
Pulsus ego? aut quisquam meritò fœdissime pulsum
Arguet? Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
Sanguine, & Evandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris hostiliq; aggere septus.
Nulla salus bello: capiti [39] cane talia demens
Dardanio, rebusq; tuis: proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonũ proceres Phrygia arma tremiscunt,
Nunc & Tydeides, & Larissæus Achilles,
Amnis & Adriacas retrò fugit Aufidus undas,
Vel cùm se pavidum contra mea jurgia fingit,
Artificis [40] scelus, & formidine crimen acerbat,

* Arcet repellit.

† Hæc per ironiam, vel potius cum aperta irrisione, propter ea quæ prius.

‡ An semper te Martium esse virum jactabis cum nihil aliud quam loqui de bello, aut à bello fugere soleas? Ob Pallanta filium ejus occisum.

39 Quasi vates, futura divinans.

40 Est enim sceleratorum si musare formidinem.

Nunquam

Numquam animam talem dextra hac, absiste
Amittes, habitet tecum, & sit pectore in isto.
Nunc ad te, & tua magne pater consulta revert
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis,
Si tam * deserti sumus, & semel agmine verso,
Funditus occidimus, nec habet fortuna regressu
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
Quamquam, ò, si solitæ quidquam virtutis ade
Ille mihi ante alios, † fortunatúsq; laborum,
Egregiúsq; animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum semel ore memor
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilióq; urbis Italæ, populíq; supersunt:
Sin & Trojanis cum multo gloria vênit
Sanguine: sunt illi sua funera, párq; per omn
Tempestas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus
MVLTA dies, variúsq; labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, & in solido rursus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?
At Messapus erit, felixq; Tolumnius, & quos
Tot populi misêre duces: nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.
Quod si me solum Teucri in certamine poscunt,
Idque placet, tantumq; bonis communibus obsto.
Non adeo has exosa manus victoria fugit.
Ut [41] tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contrà: vel magnum præstet Achill
Factáque Volcani manibus paria induat arma

*Q.d. etiam si Diom. auxilium nobis denegârit, non tamē omnino deserti sumus.
† Non frustra laborasse videtur.

41 Vt solus dicar servasse temp. etiā si alterum se Achillem exhibeat. Etiam si non minora præstet quem Achilles.

lle dicet. vobis animam hanc, soceróque Latino
urnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
evoveo. solum Æneas vocat? & vocet, oro.
ec Drances potius, ‡ sivæ est hæc ira deorum, ‡ Quá ego.
orte luat: sive est virtus, & gloria, tollat.
lli hæc inter se dubiis de rebus agebant
ertantes: castra Æneas, aciémque movebat.
untius ingenti per regia tecta tumultu
cce ruit, magnisq; urbem terroribus implet,
nstructos acie Tyberino à flumine Teucros,
yrrhenámq; manum totis descendere campis.
xtemplo turbati animi, concussáq; vulgi
ectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
rma manu trepidi poscunt, fremit arma juventus:
lent mœsti, [42] mussantq; patres: hîc undiq; clamor 42 Queruntur, ab iis qui susurrant vel obmurmurant quod cum metu dicunt
issensu vario magnus se tollit in auras:
aud secus, atque alto in luco cum fortè catervæ
onsedêre avium, piscosóve amne † Padusæ † Pars est Padi.
ant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
mmò, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus.
ogite concilium, & pacem laudate ‡ sedentes: ‡ Desides, pigri vel simpliciter sedentes iu concilio.
lli armis in regna ruunt. nec plura locutus,
orripuit sese, & tectis citus extulit altis,
u Voluse armari Volscorum edice * maniplis, * Signiferas, qui triginta fuerunt in legione.
uc, ait, & Rutulos: equites Messapus in armis,
t cum fratre Coras latis diffundite campis.
ars aditus urbis firment, turrésq; capessant:
ætera, quà † jusso, mecum manus inferat arma. † Iussero.
licet in muros tota discurritur urbe.
oncilium ipse pater, et magna incepta Latinus
eserit, ac tristi turbatus tempore differt:
ultáq; se incusat, qui non acceperit ultrò

Dardanium Æneam, generumq; adsciverit urb

43 Ante portas faciunt fossas.

43 Præfodiunt alii portas, aut saxa, sudésque
Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
Buccina: tunc muros variâ cinxere coronâ
Matronæ puerique; vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum, summásque ad Palladis

‡Pilento scilicet, ut lib. 8. Pilentis matres in mollibus.

‡ Subvehitur magnâ matrum regina catervâ,
Dona ferens, juxtáque comes Lavinia virgo,
Caussa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœstas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præses Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in prœlia Turnus:
Iámque adeò Rutulum thoraca indutus, aënis
Horrebat squamis, surásque incluserat auro,

* Nondum galeatus.

* Tempora nudus adhuc, lateriq; accinxerat ens
Fulgebátque altâ decurrens aureus arce,
Exsultátque animis, & spe jam præcipit hostem.
Qualis ubi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus, campóque potitus aperto,
Aut ille in pastus, armentáque tendit equarum,
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectisq; fremit cervicibus altè
Luxurians, luduntq; jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis

44 Arte quadam, & facili concinnoque motu descendit.

Desiluit: quam tota cohors imitata relictis
Ad terram ++ defluxit equis. tum talia fatur:
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
Audeo, & Æneadûm promitto occurrere turmæ,

Solúsque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serva.
Turnus ad hæc, oculos * horrenda in virgine fixus,
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quásve referre parem? sed nunc, est omnia quando
Iste animus supra, mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem, missique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmisit, [45] quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta jugo properans adventat ad urbem.
† Furta paro belli convexo in tramite sylvæ,
Ut bivias armato obsidam milite * fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis:
Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,
Tyburtiq; [46] manus: ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Messapum in prœlia dictis
Hortatur, sociósque duces, & pergit in hostem.
Est curvo amfractu † valles, accommoda fraudi.
Armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
Urget utrimque latus, tenuis * quà semita ducit,
Angustæque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc super in speculis summóq; in vertice montis
Planities ignota jacet, tutique [47] receptus:
Seu dextra, lævâque velis occurrere pugnæ,
Sive instare jugis, & grandia volvere saxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & sylvis insedit iniquis.
Velocem intereà superis in sedibus Opim.
Unam ex virginibus sociis, sacrâque caterva,
Compellabat: & has tristes Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,

O virgo,

* In armis egregia. metuenda.

45 Perturbarent insidiis.
† Insidias.

* Itinera angusta inter duos montes.

46 Catillus, & Corax, fratres.

† Pro vallis ob metri necessitatem.
* Al. Quo sem.

47 Quo se tuto recipere potest exercitu.

O virgo, et † nostris nequicquam cingitur ar[mis,]
Chara mihi ante alias neq; enim novus iste Di[anæ]
Venit amor, subitáq; animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno, viresq; superbas,
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exsilio comitem, matrisq; vocavit
Nomine Casmillæ, * mutilata parte, Camillam.
Ipse sinu præ se portans fuga [48] longa petebat
Solorum nemorum: tela undiq; sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce, fugæ * medio summis Amasenus abunda[ns]
Spumabat ripis (tantus se nubibus imber
Ruperat) ille innare parans infantis amore
Tardatur, charóq; oneri timet: omnia secum
Versanti, subitò vix hæc sententia sedit.
Telum immane, manu valida quod fortè gerebat
Bellator, solidum nodis, & robore [49] cocto,
Huic natam, libro, & sylvestri subere clausam
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hast[æ:]
Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatu[r:]
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virg[o,]
* Ipse pater famulam voveo. tua prima per au[ras]
Tela tenens supplex hostem fugit: accipe, testo[r,]
Diva tuam, quæ nunc dubiis committitur auris,
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit. sonuêre undæ: rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propiùs jam urgente caterv[a,]
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine vict[or]
Gramineo, donum Triviæ, de cespite vellit.
Non illum [50] tectis ullæ, non mœnibus urbes

† Quibus utraque gaudemus.

* Al. mutata. Innuere videtur Camillam à Casmilla deduci detracta litera. Sic Camœnæ quæ priscis Latinis Casmœnæ.

48 Remotiora.

* Inter fugam.

49 Hastæ enim igni durari plerumq; consueverunt.

* Quia soli patres potestatem habent auctorandi.

50 Hoc dicit, nec in civitates nec in privatam admissus est domum.

Accepere, neque ipse manus † feritate dedisset:
Pastorum & solis exegit montibus ævum,
Hic gnatam in dumis, intérque horrentia lustra,
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris,
Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto,
Spiculaque ex humero parvæ suspendit, & arcum
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habena,
** Strymoniámque gruem, aut album dejecit olorem.*
Multæ illam frustrà Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: solâ contenta Dianâ
Æternum telorum, & virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Chara mihi, comitúmque foret nunc una mearum.
*Verum age, quandoquidem fatis * urgetur acerbis;*
Labere Nympha polo finesq; invise Latinos,
Tristis ubi infausto † committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetra deprome sagittam;
Hac quicumque sacrum violârit vulnere corpus,
Tros, Italúsve mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube cava miserandæ corpus, & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæq; reponam.
Dixit: at illa leves cœli demissa per auras
Insonuit, [51] nigro circumdata turbine corpus.
At manus intereà muris Trojana propinquat,
Etruscíq; duces, equitumq; exercitus omnis,
Compositi numero in turmas. fremit æquore toto

† Siqui eum voluissent suscipere, eorum consortia præ feritate fugisset.

* Thraciam à flumine Strymone.

* Al. *urgemur*

† Committetur.

51 Quia descendit ad luctum, contra de Venere ad lætitiam descendente, lib. 8 Ætherios inter dea candida nimbos.

Insultans sonipes, & preßis pugnat habenis
Huc obversus, & huc, tum late ferreus hastis
Horret ager, campiq; armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contrà, celerisq; Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ
Adversi campo apparent, hastásque reductis
Protendunt longè dextris, & spicula vibrant:
Adventusq; virûm, fremitusq; ardescit equorum.
Iámque intra jactum teli progressus uterque
Substiterat: subito erumpunt clamore, frementésq;
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra nivis ritu, cœlumq; obtexitur umbra.
Continuò adversis Tyrrhenus, & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti, præfractáque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. excussus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento [52] ponderis acti,
* Præcipitat longè, & vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, versique Latini
† Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt:
Troës agunt: princeps turmas inducit Asylas.
Iámque propinquabant portis rursusq; Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusq; datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite Pontus
Nunc ruit ad terras, scopulósque superjacit undam
Spumeus, extremámque [53] sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retrò, atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, litúsque † vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egêre ad mœnia versos:
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congreßi in prœlia, totas

Habitum ostendit hominis in procinctu hastã tenentis & manum retrorsum ducta eam librantis parantisque mittere.

52 Vt pilæ ferreæ.

* Præcipitatur.

† Retroagunt.

53 Curvatione & flexu undarum.

† Per hypal. pro labens ipse per vadum.

Implicuere inter se acies, * legitq́; virum vir: * Deligit.
Tum verò & gemitus morientum, & sanguine in alto
Armáque corporáque, & permisti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumq́; sub [53] aure reliquit. 53 Ex vulneris genere fugientem ipsum intell. esse percussum.
Quo sonipes ictu furit arduus, altáque jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura.
Volvitur ille excussus humi, Catillus Iolam,
Ingentémque animis, ingentem corpore & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri, nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. latos huic hasta per * armos * Transfert ad hominem quod est quadrupedis.
Acta tremit, duplicátque, virum transfixa, dolorem.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes. pulchrámque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exsultat [54] Amazon, 54 Non verè Amazon, sed quasi Amazon.
Unum exserta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat:
Nunc validam dextrâ rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso * fugientia dirigit arcu. * Ipse fugiens.
At circùm lectæ comites, Larináque virgo,
Tulláque, & æratam quatiens Tarpeia securim,
Italides, quas ipsa [55] decus sibi dia Camilla 55 Ad decus, ad ornamentum.
Delegit pacisq́; bonas belliq́; ministras.
Quales Threïciæ cùm flumina Thermodoontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum ‡ Hippolyten, seu cùm se Martia curru ‡ Duas Amazonum reginas nominat.
Penthesilea refert, magnóque ululante tumultu
Fœminea exsultant lunatis agmina peltis.

Quem telo primum, quem postremum aspera vi
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fun
† Al. Eumenium — † Eunæum Clytio primum patre: cujus apert
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruent
Mandit humum, moriensq; suo se in volnere vers
Tum Lyrin Pagasumq; super: quorum alter hab
‡ Al. Suffuso. Id est calu o ut exponit Servius. Dum se ad sustentationem ruentis inclinat. — ‡ Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites, pariterq; ruunt. his addit Amastrin
Hippotaden: sequiturq; incumbens eminus hast
Tereaq;, Harpalycumq;, & Demophoonta, Chromi
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidêre viri. Procul Ornytus armi
56 Novis, insolitis. — 56 Ignotis, & equo venator † Iapyge fertur:
† Appulo. — Cui * pellis latos humeros erepta juvenco
*Loricanam proprie est tegmen de loro factum. — Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,
Et malæ texêre lupi cum dentibus albis,
Agrestisque manus armat sparus. ipse catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice suprà est.
57 Fraude circumventum. — Hunc illa 57 exceptum, neq; enim labor agmine
Trajicit, & super hæc inimico pectore fatur:
Sylvis te Tyrrhene feras agitare putasti?
Advênit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leve pat
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
Protinus Orsilochū, & Buten, duo maxima Teu
Corpora: sed Buten adversum cuspide figit
† Sessoris, equitis. — Loricam, galeámque inter, quà colla † sedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto;
* Breviore scilicet circulo. — Orsilochum fugiens, magnumq; agitata per or
Eludit, gyro * interior, sequiturq; sequentem.

Tum validam pérq; arma viro, pérq; ossa securim,
Altior insurgens, oranti, & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitóque adspectu territus hæsit
Appenninicolæ bellator filius Auni,
Haud [58] Ligurū extremꝰ, dum fallere fata sinebant. [58] Quos omnes fallaces esse, ait Cato lib. II. Originum.
Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnæ
Posse, neque instantem reginam avertere cernit:
Consilio versare dolos ingressus, & astu,
Incipit hæc: Quid tam egregium, si fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus æquo
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri:
Jam nosces, † ventosa ferat cui gloria laudem. † Vana inania more venti.
Dixit: at illa furens, acrique incensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque assistit in armis,
Ense pedes nudo, puráque interrita parmâ.
At juvenis vicisse dolo ratus, avolat ipse,
Haud mora, conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, frustráque animis elate superbis,
*Nequicquam patrias tentasti * lubricus artes:* * Fallax, mobilis.
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu, frænisque adversa prehensis
Congreditur, pœnásque inimico à sanguine sumit.
Quàm facilè accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensámq; tenet, pedibusq; eviscerat uncis:
Tum cruor, & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc [59] nullis hominum sator, atque deorum
Observans oculis, summo sedet altus Olympo. [59] Neg... gentibus.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia s...

Suscitat, & stimulis haud mollibus incitat iras:
Ergo inter cædes, cedentiáque agmina Tarchon
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans, reficitque in prœlia pulsos.
Quis metus, ô nunquam dolituri, ô semper [60] inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia vênit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit!
Quò ferrum, quidve hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnáque bella,
Aut, ubi curva choros induxit tibia [61] Bacchi,
Exspectare dapes, & plenæ pocula mensæ.
Hic amor, hoc studium, dum sacra secundus haruspex
Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios ‡ moriturus & ipse
Concitat, & Venulo adversum se † turbidus infert,
Direptumq; ab equo dextrâ complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor cunctique Latini
Convertêre oculos: volat igneus æquore Tarchon,
Arma virumq; ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Quà vulnus lethale ferat. contra ille repugnans
Sustinet à jugulo dextram, & vim viribus * exit.
Vtque volans altè raptum cùm fulva draconem
Fert aquila, implicuitq; pedes, atq; unguibus hæsit,
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis, & sibilat ore,
Arduus, insurgens: illa haud minus urget adunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. ducis exemplum, [62] eventumq; secuti

60 Stulti, stultus enim qui non movetur injuria.

61 Quia ludi theatrales apud veteres erãt in honorem Bacchi.

‡ Eo consilio ut se morti offerret, i. mortis discrimina adiret.

† Terribilis.

* Evitat, ut alibi.

62 Primum virtutem, de inde felicita-

Velocem jaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, &, quæ sit fortuna facillima, tentat.
Quà se cumque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Qua victrix redit illa, pedemq; ex hoste reportat,
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jàmque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, & certā quatit improbus hastam.
Forte sacer [63] Cybelo Chloreus, olimq; sacerdos
Insignis longè Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemq; agitabat equum: quem pellis ahenis
† In plumam squamis, auro conserta tegebat.
Ipse peregrinâ ferrugine clarus, & ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu.
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
* Cassida: tum croceā chlamydemq;, sinusq; crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro.
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo sive ut se ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totumque incauta per agmen
[64] Fœmineo prædæ, & spoliorum ardebat amore:
Telum ex insidiis cùm tandem, tempore capto,
Conjicit, & superos Aruns sic voce precatur:
Summe deûm, sancti custos * Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus vestigia prunâ,
Da pater hoc nostris aboleri dedecus armis
Omnipotens. non † exuvias, pulsæve tropbæum
Virginis, aut spolia ulla peto: mihi cætera laudem

63 Montem pro numine posuit quod in eo colitu[r]
† In modum plumæ seu si[-]militudinem
* Pro, cassi[de]
64 Impati[enti], irratio[-]nabili.
* Mons e[st] Hirpinoru[m] in Flamini[a]
† Sub. ecc[e]

Facta ferant: hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit, inque Notos vocem vertêre procellæ.
Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertêre animos acres, oculosque tulêre
Cuncti ad reginam Volsci, nihil ipsa nec * aurâs,
Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli,
Hasta sub † exsertam donec perlata papillam
‡ Hæsit, virgineumque altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominámque ruentem
Suscipiunt. fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia, mistóque metu: nec jam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quàm tela inimica sequantur,
Continuò in montes sese avius abdidit altos
Occiso pastore lupus, * magnòve juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit [65] pavitantem utero, sylvasq; petivit.
Haud secus ex oculis se † turbidus abstulit Aruns,
Contentusq; fuga, mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exsanguis: labuntur frigida [66] letho
Lumina purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans Accam ex æqualibus unam
Alloquitur (fida ante alias quæ sola ‡ Camillæ,
Qui cum † partiri curas) atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca soror potui: nunc vulnus acerbum

* Al. aura, ut auras, pro aura antiquo more legit Servius.
† Amazonum more
‡ Ita infixa est ut non traheretur.

* Al. magnoq;

[65] Pro. ipse pavitans.
† Vehementer perturbatus.

[66] Alii telo legunt & in-. vulnere.

‡ Subaudi consueverat.
† Sub. solebat.

Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum:
Effuge, & hæc Turno mandata novißima perfer:
67 Succedat pugnæ, Trojanosque arceat urbe:
Jamque vale. simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens: tum frigida toto
Paullatim exsolvit se corpore, lentáque colla,
Et captum letho posuit caput, arma relinquens:
Vitáque cum gemitu fugit indignata sub Vmbras.
Tum verò immensus surgens ferit aurea [68] clamor
Sidera: dejectâ * crudescit pugna Camillâ.
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Evandriq; Arcadis alæ.
At Triviæ custos jamdudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas:
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Prospexit tristi mulctatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium virgo, nimiùm crudele luisti
Supplicium: Teucros conata lacessere bello:
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero † gessisse pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Exrtema jam in morte, neq; hoc sine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. fuit ingens [69] monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacáque ilice tectum.
Hîc Dea se primum rapido pulcherrima [70] nisu
Sistit & Aruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,
Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum,

67 Animus bellatricis ostenditur quæ non se dolet lucem sed bella relinquere.

68 Trojanorum præ lætitia scilicet ob Camillam occisam

* Crudelior fit cęde multorum.

† Al. gestasse.

69 Aut enim sub montibus, aut in domibus veteres sepeliebantur, conamine.

70 Sed intell. eam totis virib. in volatu usam esse.

Huc periture veni, capias ut digna Camillæ
71 Dolet eum mortis genere nobilitari. Præmia. [71] tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit & aurata volucrem Threïssa sagittam
† Arcum. Deprompsit pharetra, † cornúque infensa tetendit,
Et duxit longè, donec curvata coïrent
* Extremitates arcus. Inter se * capita, & manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra nervóque papillam.
Extemplò teli stridorem, aurasque sonantes
72 Celeritas jaculantis exprimitur. [72] Audiit unà Aruns, hæsitq; in corpore ferrum.
Illum exspirantem socii, atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum:
Prima fugit, dominâ amissâ, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
‡ Deserti signiferi. Disjectíq; duces, ‡ desolatique manipli
Tuta petunt, & equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros, lethúmq; ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
* Solutos. Sed * laxos referunt humeris languentibus arcus:
Quadrupedúmq; putrem cursu quatit ungula campum.
73 Paullo post dicet fumantes pulvere campos. Volvitur ad muros [73] caligine turbidus atra
Pulvis, & è speculis percussæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super misto premit agmine turba,
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
† Quæ alioqui vita erant tuta. Mœnibus in patriis, atque inter † tuta domorum
Confixi exspirant animas. pars claudere portas,
‡ Dare aditum. Nec socius ‡ aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturq; miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Exclusi ante oculos, lacrymantúmq; ora parentum

Pars in [74] præcipites fossas, urgente ruina,
Volvitur: immissis pars cæca, & concita frænis
† Arietat in portas, & duros objice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres
(Monstrat amor verus patriæ) ut vidêre Camillam,
Tela manu [75] trepidæ jaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum, sudibúsque imitantur obustis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus audent.
Intereà Turnum in sylvis sævissimus implet
Nuntius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam:
[76] Ingruere infensos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse: [77] metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam sæva Iovis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix è conspectu exierat, campumq; tenebat,
Cùm pater Æneas saltus ingressus [78] apertos,
Exsuperátque jugum, sylváque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totóque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
Ac simul Æneas fumantes pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiáque agmina vidit,
Et * sævum Ænean agnovit Turnus in armis,
Adventúmque pedum flatúsque audivit equorum:
Continuò pugnas ineant, & prœlia tentent,
Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctémque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, & mœnia † vallant.

74 Iniqua patebat præcipitium.
† Id est, more arietis, bellici instrumenti irruit in portas.
75 Festinæ aut, in mortem ruentes. Vbi latebat ad insidias.
76 Imminere, impetum facere.
77 Periculū, ipsis mœnib. jam impendere.
78 Planitem, relictis mōtibus & sylvis. Sint insidiis quas ante exposuerat Turnus.
* Fortem, ut lib. 1. sævus Hector.
† Et qui tuentur, & qui obsident.

PUBL.

PVBL. VIRGILI[I]

Maronis Æneidos,

LIBER XII.

ARGVMENTVM.

Attritis duobus adversis prælijs Latinorum viribus, animisq[ue] eorum fractis, *Turnus*, ubi omnem spem suam in seipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrymis nequicquam retinente, singulari certamine cum Ænea dimicare statuit: ejusque rei Æneam, per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Æneas, solennique utrinque sacramento fœdus sancitur. Id Iunonis impulsu a Iuturna Nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conversa, perturbatur: primusque omnium Tolumnius augur falso augurio certam suis victoriam promittens, unum ex Cylippi filiis hasta trajicit. Æneas quoque, dum subiti tumulus causam ignorans, suos revocare conatur: ab incerto autore sagitta vulneratus, prælio excedere cogitur. Qua re intellecta, *Turnus* magnam sibi rei bene gerendæ occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit. Interim Venus, decerpto ex Ida Cretensi dictamo herba, filio suo medetur. Refectis viribus AEneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit, *Turnumque* nominatim ad pugnam deposcit. Verum quum Turnus sui copiam non faceret (Iuturna enim quæ excusso Metisco auriga, currum ejus moderabatur, in diversam semper partem habenas deflectens, congredi eos non patiebatur) oppugnandæ urbis consilium capit: admotoque ad mœnia exercitu, in propugnacula proximaque ædificia ignem conjicit. Ibi Amata, quum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sagem nunciatis quum eo rem deductam videret ut sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem se inspiciente in hostium protestatem pervenire, ultro AEneam ex præscripto fœderis ad singulare certamen provocat. Ea pugna superior AEneas, quum victi hostis precibus jam pene ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris ejus balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accensus, gladio per pectus adacto, eum vita spoliat.

Aliud

Aliud Modestini jurisconsulti Argumentum.

TVrnus, jam fractis adverso Marte Latinis,
Semet in arma parat, pacem cupiente Latino,
Fœdus percutitur passuris omnia victis.
Hoc Turni Iuturna soror confundit, & ambos
In pugnam populos agit, ementita Camertem.
Æneas volucri tardatur membra sagitta.
Anxia pro gnato servavit cura parentis.
Vrbs capitur: vitam laqueo sibi finit Amata.
Æneas Turnum campo congressus, utrinque
Circumfusa acie, vita spoliavit, & armis.

TVRNVS ut[1] *infractos adverso Marte Latinos*
Defecisse videt, sua nunc[2] *promissa reposci,*
Se signari oculis, ultrò implacabilis ardet,
Attollitq; animos. Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudétque comantes
Excutiens cervice toros, fixúmque[3] *latronis*
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil est quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ, nec, quæ pepigere, recusent:
Congredior: fer sacra pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam
Desertorem Asiæ (sedeant spectentque Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
*Aut habeat victos, * cedat Lavinia conjux.*
Olli sedato respondit corde Latinus:
O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me impensius æquum est
Consulere, atq; omnes metuentem expendere[4] *casus.*
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu: nec non aurumq; animusq; Latino est.

1 Nunquam antea victos.
2 Quia dixerat, *Ibo animis contra.* lib. 11. pag. 380. lin. penult.
3 Venatoris, quia latronis vocabantur milites conducti & venatores ipsi quoque suas operas locabant.
* Al. *cedatq;*
4 Casus nominat, ne de ejus virtute dubitare videatur.

Sunt

Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris,
Nec genus indecores: sine me hæc haud mollia fa
Sublatis aperire dolis, simul hæc animo † hauri:
Me gnatam nulli veterum sociare procorum
Fas erat, idque omnes divique, hominésq; canebant
Victus amore tui, ‡ cognato sanguine victus,
Conjugis & mœstæ lacrymis [5] vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero: arma impia sumsi.
Ex illo qui me casus, quæ Turne sequantur
Bella, vides, quantos: * primus patiare labores.
[6] Bis magna victi pugna, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si, Turno exstincto, socios sum accire paratus,
Cur non incolumi potiùs certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia? ad mortem si te ([7] fors dicta refutet)
Prodiderim, gnatam, & connubia nostra petentem?
Respice res bello [8] varias, miserere parentis
Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longè
Dividit. Haud quaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, ægrescitq; medendo.
Ut primùm fari potuit, sic * institit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor optime pro me
Deponas, lethumque sinas pro laude † pacisci.
Et nos tela, pater, ferrúmque haud debile dextrâ
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longè illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea * tegat: & vanis se occulat umbris.
At regina, nova pugnæ conterrita sorte,
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:

† Omni attentione percipe.

‡ Quia Venilia Turni, mater Amatæ soror, uxoris Latini.

5 Et religionis & fœderis.

* Præcipuus.

6 Primum occiso Mezentio, deinde occisa Camilla.

7 Fortuna reddat vana quæ dixi.

8 Casus memorat, ut paullo antea, ne ignaviæ videatur eum arguere.

* Al. incipit

† Eligere.

* Vt in bello Trojano.

Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatæ
Tangit honos animum (spes tu nunc una senectæ,
Tu requies miseræ: decus, imperiumq; Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit:)
Unum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui te cumque manent isto certamine casus,
Et me Turne manent: simul hæc invisa relinquam
Lumina, nec generum Æneam [9] captiva videbo.
* Accepit vocem * lacrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfusa genas: cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, vel mista rubent ubi lilia multâ
Alba rosâ: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitq; in virgine vultus:
Ardet in arma magis, paucisq; affatur Amatam:
Ne, quæso, ne me lacrymis, néve omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater: [10] neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer. cum primùm crastina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrû arma quiescât,
Et Rutulûm, nostro dirimatur sanguine bellum:
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidúsque in tecta recessit:
Poscit equos, gaudétque tuens ante ora frementes:
Pilumno quos ipsa [11] decus dedit Orithyia:
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigæ, manibusq; lacessunt
Pectora plausa cavis, & colla comantia pectunt
Ipse dehinc auro squalentem, alboque orichalco

9 Nec captiva tamdiu ero donec videam Æneam.
* Accepit vocem matris perf. genas lacrymis.

10 Mihi non utrum velim liberum est, sed pugnam detractare non possum: ut si est oppetendum, differre non possim.

11 Ad decus: ut supra, Quos ipsa decus sibi dia Camilla Delegit.

Circum-

‡ Ad habendum, ut congrue possint inhærere.
* Comas.

Circumdat loricam humeris: simul aptat ‡ hab[...]
Ensémque, clypeumq́ue, & rubræ cornua cristæ:
Ensem quem Dauno ignipotens Deus ipse parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus astabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Arunci spolium, [12] quassátque trementem
Vociferans: Nunc, ô nunquam frustrata vo[...]
Hasta meos, nunc tempus adest. te maximus A[...]
Te Turni nunc dextra gerit: da sternere corpus,
Loricámque manu valida [13] lacerare revolsam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
* Vibratos calido ferro, myrrháque madentes.
His agitur Furiis, totóque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cùm prima in prœlia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat
Arboris obnixus trunco, ventósque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus intereà [14] maternis * sævus in armis
Æneas ‡ acuit Martem, & se suscitat ira.
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum socios, mœstique metum solatur Iuli,
[15] Fata docens, regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Postera vix summos spargebat lumine montes
Orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucémque elatis naribus efflant:
[16] Campum ad certamen magnæ sub mœnibus [...]
Dimensi, Rutuliq́ue viri, Teucrique parabant:
In medióque focos, & [17] dîs communibus aras
Gramineas, alii [18] fontémque, ignémque ferebant

12 Quassat & tremere facit.
13 Pro laceratam revellere.
* Vnguentatos, & crispatos calamistro.
14 Quæ mater ei à vulcano impetraverat.
* Fortis, ut alibi.
‡ Excitat se.
15 Docens [...] avelle, ut victo Turno ea loca Teucri obtineat.
16 Locus Homeri, Il. γ. de Menelai & Paridis pugna.
17 Marti, Bellonæ, Victoriæ qui in bellis utrique parti favere possunt.
18 Pro aqua posuit, à tero partem.

Velati lino, & verbenâ tempora vincti.
Procedit legio Ausonidûm, pilatáque plenis
Agmina se fundunt portis: hinc Troïus omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis.
Haud secus instructi ferro, quàm si aspera Martis
Pugna vocet: nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostróque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equûm domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, & vulgus inermum,
Invalidique senes, turres, & tecta domorum
Obsedêre: alii portis sublimibus adstant.
At Iuno ex summo, qui nunc Albanus habetur,
(Tum neq; nomen erat, neq; honos, aut gloria monti)
Prospiciens tumulo, campum spectabat, & ambas
Laure[illegible] Troumque acies, urbémque Latini.
Extemplò Turni sic est affata sororem,
Diva deam, [19] stagnis quæ, fluminibusq; sonoris
Præsidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
Iuppiter, erepta pro virginitate sacravit:
Nympha decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ
Magnanimi Iovis ingratum adscendêre cubile,
Prætulerim, † cœlique libens in parte locârim:
Disce tuum, ne me incuses Iuturna dolorem.
* Quà visa est fortuna pati, Parcæque sinebant
‡ Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi:
Nunc juvenem imparibus video * concurrere fatis:
Parcarúmque dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnã adspicere hanc oculis, non fœdera possum.

19 Iuturna fons est in Italia juxta Numicum fluvium saluberrimus.

† In divinitatis parte.

* Quatenus vel in quantum permisit.

‡ Succedere.

* Concursurum esse.

Tu pro germano, si quid præsentius audes,
Perge: decet. forsan miseros meliora [20] sequen
Vix ea, cùm lacrymas oculis Iuturna profudit,
Térque, quatérque manu pectus percussit hone
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Iuno:
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe mort
Aut tu bella cie, conceptúmque excute fœdus
Auctor ego audendi. sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis.
Intereà reges (ingenti * mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro:
Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo, & [21] cœlestibus armis,
Et juxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ)
Procedunt castris, puráque in veste sacerdos
Setigeræ fœtum † suis, intonsámque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina Solem
Dant ‡ fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisq; altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc Sol testis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Iuno
Iam melior, [22] jam diva precor, túq; inclyte Ma
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques:
Fontésq; fluviósque voco, quæq; ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo sunt numina Ponto.
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,

20 Forte possit ordo fatorum mutari.

* Pompa, ambitu.

21 A vulcano fabricatis.

† More Romano: ut, cæsa jungebant fœdera porca.

‡ Nam farre & sale cultri & victimæ aspergebantur.

22 Quoniam in festa erat Trojanis, precatur ut animum mutet in Trojanos & eis bona esse velit.

Convenit Evandri victos [illegible]cedere ad ur[illegible]:
Cedet Iulus agris: ne[illegible] arma ulla rebelles
Æneadæ referent, f[illegible]e hæc regna lacessent.
Sin * nostrum an[illegible] nobis victoria † Martem, * Nobis faventem & secundum. † Pro, si mars annuerit victoriam.
(Ut potius reor [illegible]potiu[illegible]mine firment)
Non ego nec Teucris Ita[illegible]rere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra, deosque dabo: socer arma Latinus habeto,
Imperium sollenne socer: mihi mœnia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas: sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens cœlum, tenditque ad sidera dextram:
Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sidera, juro,
23 Latonæque genus duplex, * Janumque bifrontem, 23 Utrumque sexum Latoniæ sobolis. * Qui faciendis fœderibus præest.
Vimque deûm infernam, & diri sacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit:
Tango aras, mediosque ignes, & numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quò res cunque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet, non si tellurem effundat in undas
Diluvio miscens, cœlumve in Tartara solvat:
Ut sceptrum hoc (dextra sceptrũ nam forte gerebat)
Numquam fronde levi fundet virgulta, nec umbras,
Cum semel in sylvis imo de stirpe recisum
24 Matre caret, posuitque comas, & brachia ferro, 24 Vel terra, vel arbore.
Olim arbos, nunc artificis manus ære ‡ decoro ‡ Orichalco splendorem auri possidente.
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis
Conspectu in medio procerum: tum ritè sacratas
In flammam jugulant pecudes, & viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

At verò Rutulis impar ea pugna videri
Iamdudum, & vario misceri pectora motu.
Tum magis, ut * propius cernunt † non viribus æqu[os]
Adjuvat incessu tacito progressus, & aram
Supplicitur venerans demisso lumine Turnus,
* Tabentésque genæ, & juvenili in corpore pallo[r].
Quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
Sermonem, & vulgi variari labantia corda:
In medias acies, formam assimulata Camerti,
Cui genus à proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis,
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumorésque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet ò Rutuli cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numeróne, an viribus æqui
Non sumus? en omnes & Troës, & Arcades hîc su[nt],
Fatalisque manus, infensa Etruria Turno:
Vix hostem, [25] alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, [26] vivusque per ora feretur:
Nos, patria amissa, dominis parêre superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis,
Iam magis, atq; magis, serpitq; per agmina murm[ur].
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini,
Qui sibi jam requiem pugnæ, rebusque salutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdusque precant[ur]
Infectum & Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Iuturna adjungit & alto,
Dat signum cœlo, quo non * præsentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstróque fefellit.
Namq; volans rubra fulvus Iovis ales in æthra

*Diligētius.
† Eos congressuros.

* Al. Pubentésq;

25 Si secundus quisque nostrum congrediatur.
26 Tanquā de vivo omnes loquentur.

* Al. præstantius, sed Servius legit, præsentius, [illegible] or,

Litoreas agitabat aves, turbámque sonantem
Agminis aligeri, subitò cum lapsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali, cunctæque volucres
[27] Convertunt clamore fugam (mirabile visu)
Ætheráque obscurant pennis, hostémque per auras
Facta nube premunt, donec vi victus, & ipso
Pondere defecit, prædámque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitúsque in nubila fugit.
Tum verò augurium Rutuli clamore * salutant,
Expediuntq; manus: primusq; Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpè petivi.
Accipio, agnoscóque deos: me, me duce ferrum
Corripite ô Rutuli, [28] quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, & litora vestra
Vi populat: petit ille fugam, penitusq; profundo
Vela dabit. vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, & adversos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, & auras
* Certa secat: simul hoc, simul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactáque corda tumultu.
Hasta volans, ut fortè novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contrà, quos fida creârat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo:
Horum † unum ad medium, teritur quà sutilis alvo
Balteus, & laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem, & fulgentibus armis,
Transadigit costas, fulváque extendit arena.
At fratres animosa phalanx accensáque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, * cæciq; ruunt: quos agmina contrà

27 Redeunt cum clamore: sicuti in exercitu solet fieri.

* Venerantur, ut dicitur, salutare deos.

28 Interpretatur augurium, & confirmat id ad præsens negotium pertinere.

* Inevitabilis.

† Figuratè, pro unius.

* Salutis improvidi.

Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus † inundant

† More unde fluunt.

Troës, Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterásque, focosque ferunt, fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fœdere divos.
Infrenant alii [29] currus, aut corpora saltu
* Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisq; † insigne gerentem
Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere fœdus,
Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo involvitur aris
In caput, inque humeros: at fervidus advolat hasta
Messapus, teloq; orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc [30] habet, hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Chorinæus ab ara
Corripit, & venienti Ebuso, plagámque ferenti
Occupat os flammis. illi ingens barba reluxit,
[31] Nidorémque ambusta dedit. super ipse secutus
Cæsariem læva turbati corripit hostis,
Impressoq; genu nitens, terræ applicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primáque acie per tela ruentem
Ense sequens nudo superimminet: ille securi
Adversi frontem mediam, mentumque reducta
Dissjicit, & sparso latè rigat arma * cruore.
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem

29 Id est, equos.
* Super equos jaciunt.
† Diadema habentem.

30 Id est, lethali percussus est vulnere. Terent. Captus est, habet.

31 Putorem, ut ait Serv. aut erit catachresis.

* Al. cerebro.

† Nudato capite, atque suos clamore vocabat.
Quò ruitis? quæve ista * repens discordia surgit?
O cohibete iras: ictum jam fœdus, & omnes
Compositæ leges: mihi jus concurrere soli:
Me sinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi [32] sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro stridens alis allapsa sagitta est:
Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta,
Quis tantam Rutulis laudem casúsve, deúsve
Attulerit: pressa est insignis gloria facti:
Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatósque duces, subita spe fervidus ardet:
Poscit equos, atque arma simul, saltúque superbus
Emicat in currum, & manibus: * molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora letho:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
† Sanguineus Mavors clypeo increpat, atq; furentes
Bella movens emittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos, Zephyrumq; volant: gemit ultima pulsu,
Thraca pedum, circumque atræ Formidinis ora
Iræque, Insidiæq;, dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prœlia Turnus
Fumantes sudore quatit, ‡ miserabile, cæsis
Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mistáque cruor calcatur arena:
Iamq; neci Sthenelũq; dedit, Thamyrimq;, Pholũq;,
Hunc congressus, & hunc, illum eminus: emin⁹ ambos
Imbrasidas, Glaucum, atq; Laden, quos Imbrasus ipse

† Vt posset agnosci.
* al. recens
32 Quasi a Turno violata.
* Regit, alibi, parat.
† Sanguine gaudens.
‡ Pro, miserabiliter.

Nutrierat Lycia, paribusque oneraverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte aliâ media Eumedes in prœlia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibusq; parentem,
Qui quondam, castra ut Danaûm speculator adiret,
Ausus Peleidæ pretium sibi poscere currus:
*Diomedes. Illum * Tydeides alio pro talibus ausis
33 Id est, pœna. Affecit [33] pretio; ‡ nec equis adspirat Achillis.
‡ Nec est consequutus equos Achillis. Hunc procul ut Campo Turnus conspexit aperto,
Antè levi jaculo longum per inane secutus,
Sistit equos bijuges, & curru desilit, atque
Semianimi, lapsóque supervenit, & pede collo
Impresso, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tingit jugulo, atque hæc insuper addit:
En agros, & quam bello Trojane petisti,
Hesperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
*Tent. ferro: lacessere. Ferro ausi * tentare, ferunt: sic mœnia condunt,
Huic comitem Buten conjecta cuspide mittit:
Chloreáque, Sybarimq; Daretáq; Thersilochumque,
34 Ferocis, qui facile sternit sedentem. Et [34] sternacis equi lapsum cervice Thymœten.
Ac velut ‡ Edoni Boreæ, cum spiritus alto
‡ Thracii. Insonat Ægæo, sequiturq; ad litora fluctus,
Qua venti incubuere, fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,
35 Ruunt in fugam. Conversæq; [35] ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisq; frementem,
Objecit sese ad currum & spumantia frænis
* Concitatorum. Ora * citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendétque jugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem

Loricam, & summum ‡ degustat vulnere corpus. ‡ Leviter tangit.
Ille tamen clypeo objecto, conversus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem, & * procursu concitus axis, * Impetu.
Impulit, effuditq; solo: Turnúsque secutus
Imam inter galeam summi thoracis & oras,
Abstulit ense caput truncúmque reliquit arenæ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mnestheus, & fidus Achates,
Ascaniúsque comes castris statuere cruentum,
36 Alternos longa nitentem cuspide gressus.
37 Sævit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilióque viam, quæ proxima poscit:
Ense secent lato vulnus, teliq; latebram
Rescindant penitùs seséque in bella remittant.

36 Passus alterius vulnerati pedis hastili sustentantem & fulcrantem.
37 Quia non potest in pugnam procedere.

Iámque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iasides: acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera lætus Apollo
Augurium citharámq; dabat, celerésque sagittas.
Ille, ut * depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, usúmque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.

* Desperati, de cujus vita desperabatur.

Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Æneas, magno juvenum, & mœrentis Iuli
Concursu, lachrymisq; immobilis. ille retorto
38 Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica, Phœbiq; potentibus herbis
Nequicquam ‡ trepidat, nequicquam spicula dextrâ
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
39 Nulla viam fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit, & sævus campis magis, ac magis horror
Crebrescit, propiúsq; malum est. jam pulvere cœlum

38 Medicinalem: à Pæone deorum medico
‡ Trepide festinat, seu trepide administrat.
39 Nullus eventus rationem præstat.

[...]enum esse.

† Stare vident, subeunt equites, & spicula castr[is]
Densa cadunt mediis: it tristis ad æthera clamo[r]
Bellantum juvenum, & duro sub Marte caden[tum.]
Hic Venus indigno gnati concussa ‡ dolore,
* Dictamnum genitrix Cretea carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus obscuro [40] faciem circumdata nimbo
Detulit, hoc fuscum labris splendentibus amnem
Inficit, occultè medicans, spargitque salubres
Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longævus Iapis,
Ignorans, subitóque omnis de corpore fugit
Quippe dolor: omnis stetit imo volnere sanguis:
Iámque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit: atque novæ rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro, quid statis? Iapis
Conclamat, primúsque animos accendit in hostes.
Non hæc humanis opibus, non arte magistra
Proveniunt, neque te Ænea mea dextera servat:
Major agit * deus, atque opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ, suras incluserat auro
Hinc atque hinc, oditq; moras, hastámque corusca[t.]
Postquam habilis lateri clypeus, loricáque tergo es[t,]
Ascanium fusis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula, fatur:
DISCE [41] puer virtutem ex me, verúmq; labor[em,]
Fortunam ex aliis. nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito mox, cum matura adoleverit ætas,
Sis memor, & te animo repetentem exempla tuoru[m]

‡ Qui natus erat ex vulnere indigne illato.
*Al. dictamnū

40 A parte totum corpus intelligendum.

* Apollo inventor medicinæ.

41 Sophocles in Aiace, ubi Aiax filium alloquitur, & in Oedipo tyranno in extremo.

Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit,* portis sese extulit ingens, (* Portis castrorum quæ altæ erant propter aggerem & fossam.)
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Antæus, Mnestheúsque ruunt: omnisque relictis
Turba fluit castris. tum cæco pulvere campus
Miscetur, pulsúque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientis aggere Turnus,
Videre Ausonii, gelidúsque per ima cucurrit
Ossa tremor, prima ante omnes Iuturna Latinos
Audiit, agnovitq́ sonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campóque [42] atrum rapit agmen aperto: (42 Pulveris nube coopertum.)
Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium (miseris heu præscia longè
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragemq́ satis, † ruet omnia latè: († Eruet, evertet.)
Ante volant, sonitúmque ferunt ad litora venti)
Talis in adversos ductor * Rhetëius hostes (* Trojanis à Rhæteo promontorio Trojæ.)
Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
Agglomerant. ferit ense gravem Thymbræus Osirim,
Archetium Mnestheus, Epulonē obtruncat Achates,
Ufentémque Gyas: cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostes.
Tollitur in cœlum clamor, versíque vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque adversos dignatur sternere morti,
Nec pede congressos æquo, nec tela ferentes
Insequitur: solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Iuturna [43] virago, (43 Mulier quæ virile implet officium.)
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, & longè lapsum temone relinquit.
Ipsa subit, manibúsq; undantes flectit habenas,

Cuncta

Cuncta gerens, vocémque, & corpus, & arma M
Nigra velut magnas domini cùm divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parva legens, nidisq́ loquacibus escas,
Et nunc porticibus [44] vacuis, nunc humida circ
Stagna sonat. similis medios Iuturna per host
Fertur equis, rapidóque volans obit omnia curru:
[illegible]mq; hîc [illegible]rmanum, jámque hîc ostendit ovan
Nec [illegible] manum patitur: volat † avia long
Hau[illegible]ius Æneas * tortos legit obvius orbes,
Vestigátq; virum, & disjecta per agmina, magna
Voce vocat. quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedúmque fugam cursu tentavit equorum,
Aversos toties currus Iuturna retorsit.
Heu, quid agat? vario nequicquam fluctuat æst
Diversæq́ vocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, uti læva duo fortè gerebat
Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, & se [45] collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summásque excussit vertice cristas.
Tum verò assurgunt iræ, insidiisque subactus,
Diversos ubi sensit equos, currúmque referri,
Multa Iovem, & læsi testatus fœderis aras.
Iam tandem invadit medios, & Marte secundo
Terribilis, sævam [46] nullo discrimine cædem
Suscitat, irarúmque omnes effundit habenas.
*Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cæd
Diversas, obitúmque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tantón' placuit concurrere motu,

44 Magnis: ut, Vacua atria lustrat Saucius.

† Ab ea parte qua veniebat Æneas.

* Obliquas & implicitas vias.

‡ Dissipata adventu Æneæ.

45 Texit, ut omnino feriri nō posset.

46 Obtruncat universos æquè, nemini parcit.

‡ Q. d. Nec musa nec Apollo sufficiunt.

Iupp

Juppiter, æternâ gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa * moratus, *Al. morantem, ut uno eum vulnere confectũ ostendat.*
Excipit in latus, &, quà fata celerrima, crudum
Transadigit costas, & crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratrémq; Diorem
Congressus pedes: hunc, venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit: currúque abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon, Tanaimq; neci, fortémque Cethegum,
Tres uno congressu, & [47] mæstum mittit Onyten. 47 Natura tristem & severum.
Nomen * Echionium, matrisque genus Peridiæ. *Thebanum
Hic fratres Lycia missos, & Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequicquam bella Menœten
Arcada: piscosæ cui circum flumina Lernæ 48 Obsequia, quæ pauperes divitibus loco munerum solvunt
Ars fuerat, paupérque domus, nec nota potentum
Munera, conductáque pater tellure serebat.
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in sylvam, & virgulta sonantia lauro:
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum [49] populatus iter: non segnius ambo 49 Postquã populando & vastando sibi iter fecit.
Æneas Turnúsque ruunt per prœlia. nunc, nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur:
Murranum hic, atavos, & avorum antiqua sonantem
Nomina, per regésque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo, atque * ingentis turbine saxi *Al. ingenti*
Excutit, effunditq; solo: hunc lora, & juga subter
Provolvére rotæ: crebro super ungula pulsu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hylo, animisq; immane frementi

Occur-

Occurrit, telúmque aurata ad tempora torquet:
† Al. Fuso. Olli per galeam | fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te Graiûm fortissime Creteû
Eripuit Turno: nec di texêre Cupentum,
Ænea veniente, sui: dedit obvia ferro
Pectora: nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt Æole campi
Oppetere, [50] & latè terram consternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ: domus alta sub Ida,
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totæ adeò conversæ acies, omnésque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheùs, acérque Serest.
Et Messapus equûm domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Evandriq; Arcadis alæ,
Pro se quisque viri, summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.
Hic [51] mentem Æneæ genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, † urbique adverteret agmen
Ocyùs, & subita turbaret clade Latinos,
Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc [52] acies circumtulit, adspicit urbem
Immunem tanti belli, atque * impunè quietam.
Continuò pugnæ accendit majoris imago:
Mnesthea, Sergestumq; vocat, fortémq; Serestum,
Ductores, tumulúmque capit: quò cætera Teucr.
Concurrit legio: nec scuta, aut spicula densi
Deponunt: celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis esto dictis mora: [53] Iuppiter hac st.
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Vrbem hodie, * caussam belli, regna ipsa Latini,

50 Aliud ex alio ostenditur, videlicet corporis magnitudo.

51 Consilium vel voluntatem.
† Contra urbem.

52 Oculorum.
* Quæ debuit pœnas luere propter fœdus ruptum.

53 Pro nobis est religio quam læserunt Rutuli.
* Ob Laviniam Latini filiam.

Ni frænum accipere, & victi parêre fatentur,
Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet exspectem, libeat dum prœlia Turno
Nostra pati, rursusq; velit concurrere victus ?
Hoc caput ô cives, hæc belli summa nefandi.
Ferte faces properè, fœdusq; reposcite † flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, densaq; ad muros mole feruntur.
Scalæ improvisò, subitusq; apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primósque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Æneas, magnáque incusat voce Latinum,
Testaturq; deos * se invitum ad prœlia cogi:
Bis jam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia cives:
Urbem alii reserare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsumq; [54] trahunt in mœnia regem.
Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros,
Inclusas ut cùm, * latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro:
Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisq; acuunt stridoribus iras,
Volvitur † ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus saxa sonant: vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis:
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
* Incessi muros, ignésque ad tecta volare,
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Exstinctum, & subito mentem turbata dolore,

† Id est flammas fœderis innovemus urbis incendio, nam, reposcite est revocate, ut ait Servius.

* Al. Iterum se ad pr. cogi.

54 Protrahere volunt, ut videat urbis discrimen.

* Saxo cavo & latebroso.

† Respexit ad colorem fumi nam in odore color non est.

*Invadi. Ser. Al. incendi.

Se caussam clamat, criménque, caputq; malorum;
Multáque per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus.
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquàm accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines,
Et roseas laniata genas: tum cætera circùm
Turba furit: resonant latè plangoribus ædes.
Hinc totam [55] infelix vulgatur fama per urbem:
* Demittunt mentes. it scissa veste Latinus,
Conjugis attonitus fatis, urbisque ruina,
Canitiem immundo perfusam pulvere turpans;
Multáque se incusat, qui non acceperit antè
Dardanium Æneam, generumq; adsciverit ultrò.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
Iam minùs atque minùs successu lætus equorum.
[56] Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commistum clamorem, arrectásque impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque * amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Auriga, currumque, & equos, & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hâc Turne sequamur
Trojugenas, quà prima viam victoria pandit:
Sunt alii, qui tecta manu defendere possunt.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miscet:
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris:
Nec [57] numero inferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc:

55 Nuntiat enim res infelices.

* Despondent animū, desperant, ut contra spes erigit mentes.

56 Ex oppugnatione, & morte reginæ.

* Consilii egens vel consternatus.

57 Cæsorum à te, nec minor te quam Æneam gloria comitabitur.

O soror, & dudum agnovi, cùm prima per artem
Fœdera turbasti, téque hæc in bella dedisti:
Et nunc nequicquam fallis dea. sed quis Olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri lethum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam spõdet fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
Murranum, quo non * superat mihi charior alter, * Superstes est, vel vivit.
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
58 Occidit infelix, ne nostrum dedecus Vfens 58 Fortasse viveret nisi ideo voluisset occumbere, ne nos victos videret.
Adspiceret: Teucri potiuntur cor[redacted]rmis:*
Exscindine domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextrâ nec Drancis dicta * refellam? *Lib. xi. *dum Troja tentat Castra fuga fidens.*
Terga dabo? & Turnũ fugientem hæc terra videbit?
VSQVE adeóne mori miserum est? vos ô mihi manes
Este boni: quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia † culpæ, † Fugæ.
Descendã, magnorũ haud umquam indignus avorum.
Vix ea fatus erat, medios volat ecce per hostes
Vectus equo spumante Sages, adversa sagitta
Saucius ora, ruitq; implorans nomine Turnum:
Turne in te suprema salus, miserere tuorum:
Fulminat Æneas armis, summásque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidióque daturum:
Jámque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt: ‡ mussat rex ipse Latinus, ‡ Dubitat.
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea Regina, tui fidissima, dextrâ
Occidit ipsa suâ, lucémque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus & acer Atinas
Sustentant aciem: circum hos utrimq; phalanges

Stant densæ, strictisq; seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas,
59 Multiplici nuntio, vel variis rebus quas sibi ante oculos ponit.
Obstupuit [59] varia confusus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito stetit: æstuat ingens
Imo in corde pudor, mistóque insania luctu,
Et Furiis agitatus amor, & conscia virtus.
* Mentis caligo.
Vt primùm discussæ * umbræ, & lux reddita mēti est,
Ardentes oculorum orbes ad mœnia torsit
60 Curru à parte totum. Paulo post & e curru saltu dedit.
Turbidus, eq; [60] rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse,
61 Quo posset ad ea loca trahi quibus hostis instaret.
Subsideratque [61] rotas, pontesq; instraverat altos.
Iamjam fata, soror, superant, absiste morari:
Quò deus, & quò dura vocat fortuna, sequamur.
† Certum mihi est decrevi.
† Stat conferre manū Æneæ: stat, quidquid acerbi est,
Morti pati: nec me indecorem germana videbis
Amplius: hunc, oro, sine me furere antè furorem.
Dixit, & è curru saltum dedit ocyùs arvis:
Perq; hostes, per tela ruit, mœstamq; sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice præceps
Cùm ruit avulsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas,
* Pars montis.
‡ Impulsu.
Fertur in abruptum magno * mons improbus ‡ actu,
Exsultátque solo, sylvas, armenta, virósque
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridéntque hastilibus auræ:
Significatq; manu, & magno simul incipit ore:
Parcite jam Rutuli, & vos tela inhibite Latini:

Quæcumque est fortuna, mea est: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedêre.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deserit & muros, & summas deserit arces,
[62] Præcipitatque moras omnes: opera omnia rumpit,
Lætitia exsultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse coruscis
Cùm fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
Vertice se attollens pater [63] Apenninus ad auras.
Iam verò & Rutuli certatim, & Troës, & omnes
Convertêre oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros:
Armáque deposuere humeris, stupet ipse Latinus,
Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, & * cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido conjectis eminus hastis,
[64] Invadunt Martem clypeis, atque ære sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant. † fors. & virtus miscentur in unum.
Ac velut ingenti Syla, summóve Taburno,
Cùm duo conversis inimica in prœlia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri,
Stat pecus omne metu mutum, [65] mussantque juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur.
Illi inter sese multa vi vulnera miscent,
Cornuáque obnixi infigunt, & sanguine largo
Colla armosq; lavant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Æneas, & Daunius heros

Iustius. Sic Horat. Verũ est, pro Iustũ est, æquũ est, vel par est.

62 Celeritate superat omnes moras.

63 Aut quãtus ipse pater Apenno. cum fremit cor. il.

* Al. decernere: sed antiquam lectionem, ait Servius, fuisse cernere.

64 Incipiunt pugnare.

† Casus, in Turno, virtus in Ænea

65 Verbum factitium nõ absonum à boum voce ut apud Aristoph. est versus ex μυ. μυ.

Concurrant clypeis: ingens fragor æthera comp
IVPPITER ipse duas æquato examine lances
Sustinet, & fata imponit diversa duorum,
Quem [66] damnet labor, & quo vergat pondere le
Emicat hîc, impune putans, & corpore toto
Altè sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit. exclamant Troës, trepidiq; Latini,
Arrectæq; amborum acies. at perfidus ensis
Frangitur, in medióque ardentem deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat: fugit ocyor Euro,
Vt capulum ignotum, dextrámq; adspexit inerme
Fama est, præcipitem, cùm prima in prœlia jun
Conscendebat eques, * patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci:
Idq; diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit. postquam arma dei ad Volcania ventum
[67] Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Dissiluit: fulvâ resplendent fragmina arenâ.
Ergo amens diversa fuga petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Vndique enim densa Teucri inclusere corona:
Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cing
Nec minus Æneas, quamquam, tardata * sagittâ
Interdum genua impediunt, cursúmque recusant,
Insequitur, trepidiq; pedem pede fervidus urget.
Inclusum veluti si quando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ,
Venator cursu canis, & latratibus instat:
Ille autem insidiis, & ripa [68] territus alta,
Mille fugit refugitq; vias: at vividus Vmber
Hæret hians, jam jámque tenet, similisq; tenenti

66 Liberet. quidam exp qui damnetur labore, & duro labori addictus sit.

* Nam Dauni fuerat gladius. lib. 9.

67 A mortali manu tactus ab artifice mortali f. ricatus.

* Vulnere sagitta illato.

68 Quo modo insidiis? Quia videt instrumentum ad terrendas bestias factum.

Increpuit malis, morsúque elusus inani est.
Tum verò exoritur clamor, ripæque, lacusq́;
Responsant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, nótumq́; efflagitat ensem.
Æneas mortem contrà, præsénsque minatur
Exitium, si quisquam adeat, terrétque trementes,
Excisurum urbem minitans, & saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidémque retexunt,
Huc, illuc. nec enim levia, aut ludicra petuntur
Præmia: sed Turni de vita, & sanguine certant.
Fortè sacer * Fauno foliis oleaster amaris — * Fauni.
Hîc steterat, nautis olim [69] venerabile lignum: — 69 Ob antiquitatem.
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo & † votas suspendere vestes. — † Voto promissas.
Sed stirpem Teucri [70] nullo discrimine sacrum — 70 Sine intuitu religionis.
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hîc hasta Æneæ stabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta radice tenebat.
Incubuit, voluitq́; manu convellere ferrum
Dardanides telóque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. tum verò amens formidine Turnus,
Faune precor miserere, inquit, túque optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opémque dei * non cassa in vota vocavit. — * Quæ non carent efficacia.
Namque diu luctans, lentóque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Æneas. dum nititur acer, & instat,
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratríque ensem dea Daunia reddit.

Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Accessit, telúmque alta ab radice revellit.
Olli sublimes armis, animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer, & arduus hasta,
Insistunt contra certamina Martis anheli.
Iunonem intereà rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
Quæ jam finis erit conjux? quid denique restat?
Indigetem Æneam scis ipsa, & scire fateris,
Deberi cœlo, fatisq; ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
† Subaudi, futurum. Mortalin' decuit violari vulnere † divum?
Aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim crescere victis?
Desine jam tandem, precibúsque inflectere nostris:
Nec te tantus edat tacitam dolor: & mihi curæ
Sæpè tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. terris agitare, vel undis
‡ Quasi dicat, jam non potes: vincunt enim fata. Trojanos ‡ potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere Hymenæos:
Vlteriùs tentare veto. Sic Iuppiter orsus.
Sic dea submisso contrà Saturnia vultu:
Ista quidem quia nota mihi tua magne voluntas
Iuppiter, & Turnum, & terras invita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc sede videres
71 Quidlibet pati proverbialiter. [71] Digna, indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
Starem acie, traheremq; inimica in prœlia Teucros.
Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, & pro vita majora audere probavi,
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput implacabile fontis:

*Vna * superstitio superis quæ reddita divis.*
Et nunc cedo equidem, pugnásque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro latio obtestor, pro majestate [72] tuorum:
Cùm jam connubiis pacem felicibus (esto)
Component, cùm jam leges & fœdera jungent,
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrósq; vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium: sint Albani per sæcula reges:
[73] *Sit Romana potens Itala virtute propago:*
*Occidit, occideritq; sinas pro nomine * Trojæ.*
Olli subridens hominum rerumq; repertor:
Et germana Iovis, Saturniq; altera proles:
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus.
Verùm agè: & inceptum frustra submitte furorem.
Do quod vis, & me victúsque, voléns que remitto.
Sermonem Ausonii patrium, moresq; tenebunt:
Vtque est, nomen erit. commisti corpore tantùm
[74] *Subsident Teucri: morem, ritusq; sacrorum*
Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus Ausonio mistum quod sanguine surget,
Supra homines, supra deos pietate videbis:
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Annuit his Iuno, & mentem lætata retorsit.
Intereà excedit cœlo, nubemque reliquit.
His actis aliud genitor secum ipse volutat,
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ:
Quas & tartaream Nox intempesta Megæram
Vno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosásque addidit alas.

* Supersti tiosus metus.

72 Respex ad Saturnum, qui i Italia quan doque regnaveret.

73 Si fataliter immine ut à Trojanis origo Romana de scendat.

* Tro. Tro jani Italorum nomen accipiant u Rom. de Italis nō de Tro janis videantur progeniti.

74 Quasi la tebunt Latinorum scilicet multitudine,

præsto
sunt ad obsequium, unde apparitores dicti.
* Al. Demisit.
76 Ut Iuturnæ omen fraternæ mortis efficeret.

Cydon pro Cretensi priorem syllabam corripit: quæ in proprio nomine producitur; ut supra. lib. 10.
77 Noctuæ, quam bubo major est.
* Al. Ob ora.

78 Augurio Iovis voluntate venienti.
† Invidiose dixit: nam ... est.

Hæ Iovis ad solium, sævique in limine regis
Appârent, acuúntque metum mortalibus ægris,
Si quando letbum horrificum, morbósq; deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem * demisit ab æthere summo
Iuppiter [76] inque omen Iuturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus, ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus, sive Cydon, telum immedicabile torsit,
Stridens, & celeres incognita transilit umbras.
Talis se sata Nocte tulit, terrásque petivit,
Postquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni,
Alitis in [77] parvæ subitò collecta figuram,
Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serùm canit importuna per umbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis * ad ora
Fértque refértque sonans, clypeúmq; everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor,
Arrectæq; horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At, procul ut Diræ stridorem agnovit, & alas
Infelix crines scindit Iuturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis:
Quid nunc te tua Turne potest germana juvare?
Aut quid jam miseræ superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere [78] monstro?
Iamjam linquo acies: ne me terrete timentem
Obscœnæ † volucres. alarum verbera nosco,
Lethalémque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Iovis. hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta est

Con-

Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per umbras,
Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
Te sine frater erit? ô quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, manésque deam demittat ad imos?
Tantum effata caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.
Æneas instat contrà, telúmque coruscat
Ingens arboreum, & sævo sic pectore fatur:
Quæ nūc deinde mora est? aut quid jam Turne retra-
Non cursu, sævis certandū est cōminus armis. (ctas?
Verte omnes tete in facies, & * contrahe quidquid
Sive animis, sive arte vales: opta ardua pennis
Astra sequi, clausúmque cava te condere terra.
Ille caput quassans, Non me tua fervida terrent
Dicta ferox: dî me terrent, & Iuppiter hostis.
Nec plura effatus. saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo qui fortè jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus,
Ille manu raptum [79] trepidâ torquebat in hostem,
Altior insurgens, & cursu concitus heros.
Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentémve manu, saxumq; immane moventem:
Genua labant: gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit, † totum nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus, non lingua valet, non corpore notæ

dit: ut Haud-nc

* al. Iam mortalis ego? haud, &c Et expon. Si jam mortalis essem finire possem t. dol. cum periodo post ego, & post erit.

* Collige.

79 Festiva vel re vera trepida quia seq. Sed neq; cur.

† Evacuatus est impetus ipsius, spatio longiore. Ita Serv. qui disting. post evasi: alii post totum.

Sufficiunt vires, nec vox, aut verba sequuntur:
Si Turno, quatumque viam virtute petivit,
Successum dea dira negat. tum pectore sensus
Vertuntur varii: Rutulos adspectat, & urbem,
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit,
Nec quò se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt, aurigámque sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
80 Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita numquam
Tormento sic saxa fremunt, nec † fulmine tanti
Dissultant crepitus. volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orásque recludit
Loricæ, & clypei extremos septemplicis orbes
Per medium stridens transit femur. incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusq; remugit
Mons circum, & vocem latè nemora alta remittunt.
Ille humilis, supplexq; oculos, dextrámq; precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit:
*Vtere sorte tua, miseri te siqua parentis
Tangere cura potest, oro: fuit & tibi talis
Anchises genitor: Dauni miserere senectæ:
Et 81 me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis: vicisti, & victum tendere palmas
Ausonii videre. tua est Lavinia conjux,
Vlterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas volvens oculos, dextrámque repressit.
Et jam jamq; magis cunctantem flectere sermo
Cœperat, † infelix humero cum apparuit * alto
Balteus, & notis fulserant cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus

80 Eligit locum ad feriendum quam fort. destinaverat vulneri.

† Pro tonitru sine quo nunquam est fulmen.

* Interfice hostem.

81 Me redde meis aut saltē meum corpus sepeliendum, ubi interfeceris.

† Certaminis caussa.

* Quia mortem attulit Turno.

raverat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
lle, oculis poſtquàm ſævi monumenta doloris,
xuviáſque [82] hauſit, furiis accenſus, & ira
erribilis: Tune hinc ſpoliis indute meorum
ripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
oc dicens, ferrum adverſo ſub pectore condit
ervidus, aſt illi ſolvuntur frigore membra,
itáque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

82 Vidit: ut lib. 4. Hauriat hunc oculis ignē crudelis ab alto.

* Ad ſuæ mortis, & rupti fœderis ultionem te, tanquam hoſtiam, immolat.

FINIS.

PVBL. VIRGILI

Maronis Opuſcula, ſive Luſus.

PUBL. VIRGILII MARON

Culex, ad Octavium.

ARGVMENTVM.

Paſtor in umbra dormit ſerpens illum impetit, culex paſtorem excitat, paſtor interimit culicem, iterumque dormit: qui videns in ſomnis culicem Inferorum curam ei ſtrantem, ſtupefactus excitatur, culiciſque ſepulchrum eg ornat artificio.

Vsimvs Octavi, gracili m
lante Thaleia:
Atque ut araneoli tenuem for
vimus orſum.
Luſimus: hæc propter Culici
carmina dicta,
Omnis & hiſtoriæ per ludum conſonet ordo,
Notitiæque Ducum voces: licet invidus adſit.
Quiſquis erit culpare jocos, Muſámque paratus
Pondere vel Culicis levior, famáque feretur.
Poſteriùs graviore ſono tibi Muſa loquetur
Noſtra: dabunt cùm ſecuros mihi tempora fru
Vt tibi digna tuo poliantur carmina ſenſu.
Latonæ, magníque decus Iovis, aurea proles
Phœbus erit noſtri princeps, & carminis auctor,
Et recinente lyra fautor: ſive educat illum
Alma Chimæreo Xanthus perfuſa liquore,

..nemus Asteriæ, seu qua Parnaßia rupes
..inc, atque hinc patula præpandit cornua fronti,
..staliæque sonans liquido pede labitur unda.
..uare Pierii laticis decus ite sorores
..aïades, & celebrate deum † plaudente chorea, † Ludente.
.. tibi sancta Pales, ad quam ventura recurrit
..grestûm bona cura, sequi sis cura tenentis
..ërios nemorum tractus, sylvásque virentes.
.. cultrice vagus saltus feror inter, & astra.
.. tu, cui meritis oritur fiducia chartis,
..ctavi venerande, meis allabere cœptis,
..ancte puer: tibi nanque canit non pagina bellum,
..hlegra Gigantæo sparsa est quo sanguine tellus:
..ec Centaureos Lapithas compellit in enses:
..rit Erichthonias Oriens non ignibus arces.
..on perfossus Athos, nec magno vincula Ponto
..cta, meo quærent jam sero volumine famam:
..on Hellespontus pedibus pulsatus equorum,
..racia cum timuit venientes undique Persas:
..ollia sed tenui pede currere carmina versu
..ribus apta suis Phœbo duce ludere gaudet.
..t tu sancte puer venerabilis, & tibi certet
..loria perpetuum lucis mansura per ævum:
..t tibi sede pia maneat locus, & tibi sospes
..ebita felices memoretur vita per annos
..rata bonis lucens. Sed nos ad cœpta feramur.
Igneus æthereas jam Sol penetrárat in arces
..andidáque aurato quatiebat lumina curru
..inibus & roseis tenebras Aurora fugârat.
..ropulit è stabulis ad pabula læta capellas
..astor, & excelsi montis juga summa petivit:
..rida quà patulos velabant gramina colles.

Iam sylvis, dumisq; vagæ, jam vallibus abdunt
Corpora: jamque omni celeres è parte vagantes
Scrupea desertæ perrepunt ad cava rupis.
Tondentur tenero viridantia gramina morsu,
Pendula projectis carpantur & arbuta ramis,
Densáque virgultis avidè labrusca petuntur.
Hæc suspensa rapit carpente cacumina morsu
Vel falicis lentæ, vel quæ nova nascitur alnus.
Hæc teneras fruticum sentes rimatur: at illa
Imminet in rivi præstantis imaginis undam.
O bona pastoris, si quis non pauperis usum
Mente prius docta fastidiat, & probet illis
Omnia luxuriæ pretiis, incognita curis,
Quæ lacerant avidas inimico pectore mentes.
Si non Assyrio fuerint bis lauta colore
Attalicis opibus data vellera: si nitor auri
‡ Angit. Sublaqueare domus animum non ‡ tangit avarum:
Picturæque decus, lapidum nec fulgor in ulla
Cognitus utilitate manet: nec pocula gratum
Alconis referent, Bœtique toreuma: nec Indi
Conchea baccha maris pretio est: at pectore puro
Sæpe super tenero prosternit gramine corpus:
* Geminantes. Florida cum tellus * gemmantes picta per herbas
† Pulchris. Vere notat † dulci distincta coloribus arva:
Atque illum calamo lætum recinente palustri.
Otiaque invidia degentem, ac fraude remota,
Pollentémque sibi viridi cum palmite lucens
‡ Tmola: ‡ Vitea pampineo subter coma velat amictu.
Illi sunt gratæ rorantes lacte capellæ,
Et nemus, & fœcunda Pales, & vallibus imis
Semper opaca novis manantia fontibus antra.
Quis magis optato queat esse beatior ævo,

Quàm qui mente procul pura, sensuque probando
Non avidas agnovit opes, non tristia bella,
Nec funesta timet validæ certamina classis:
Non, spoliis dum sancta deûm fulgentibus ornet
Templa, vel evectus finem transcendat habendi,
Adversum sævis ultro caput hostibus effert,
Illi falce Deus colitur, non arte politus.
Ille colit lucos: illi Panchaica thura,
Floribus agrestes herbæ variantibus adsunt.
Illi dulcis adest requies, & pura voluptas,
Libera simplicibus curis. huc imminet, omnes
Dirigit huc sensus: hæc cura est subdita cordi,
Quolibet ut requie victu contentus abundet,
Iucundoque locet languentia corpora somno.
O pecudes, ô Panes. & ô gratissima Tempe
Fontis Hamadryadum, quarum non divite cultu
Æmulus Ascræo pastor sibi quisque poëtæ
Securam placido traducit pectore vitam.
Talibus in studiis baculo dum nixus apricas
Pastor agit curas, & dum non arte canora
Compacta solidum modulatur arundine carmen:
Tendit in evectus radios Hyperionis ardor,
Lucidaque æthereo ponit discrimina mundo,
Qua jacit Oceanum flammas in utrunque rapaces.
Et jam compellente, vagæ pastore capellæ,
Ima susurrantis repetebant ad vada lymphæ,
Quæ subter viridem residebant cærula muscum,
Iam medias operum partes evectus erat Sol,
Cum densas pastor pecudes cogebat in umbras:
Vt procul adspexit luco residere virenti,
Delia Diva, tuo: quo quondam victa furore,
Venit Nyctileum fugiens Cadmeis Agave

Infandas

Infandas scelerata manus è cæde cruenta:
Quæ gelidis bacchata jugis requievit in antro,
Posterius pœnam gnati se morte futuram,
Hîc etiam viridi ludentes Panes in herba,
Et Satyri, Dryadesque choros egere puellæ,
Naïadum cœtu, tantum non Orpheus Hebrum
Restantem tenuit ripis, sylvasque canendo:
Quantum te Peneû remorantem dia chorea,
Multa tibi læto fundentes gaudia vultu.
Ipsa loci natura domum resonante susurro
Queis dabat, & dulci fessas refovebat in umbra.
Nam primùm prona surgebant valle patentes,
Aëriæ Platanus: inter quas impia lotos,
Impia, quæ socios Ithaci mœrentis abegit,
Hospita dum nimia tenuit dulcedine captos.
At quibus insigni curru projectus equorum.
Ambustos Phaëton luctu mutaverat artus:
Heliades teneris amplexæ brachia truncis
Candida fundebant tentis velamina ramis.
Posterius cui Demophoon æterna reliquit
Perfidiam lamentandi mala perfida multis,
Quem comitabantur fatalia carmina quercus:
Quercus antè datæ, Cereris quàm semina, vitæ:
Illas Triptolemi mutavit sulcus aristis.
Hîc magnum Argoæ navi decus edita pinus
Proceras decorat sylvas hirsuta per artus.
Appetit aëriis contingere montibus astra
Ilicis & nigræ species, & læta cupressus:
Vmbrosæque manent fagus, hederæque ligantis
Brachia, fraternos plangat ne populus ictus:
Ipsæque excedunt ad summa cacumina lentæ,
Pinguntque aureolos viridi pallore corymbos.

Queis aderat veteris myrtus non nescia fati,
At volucres patulis residentes dulcia ramis
Carmina per varios edunt resonantia cantus.
His suberat gelidis manans è fontibus unda:
Quæ levibus placidum rivis sonat orta liquorem.
Et quanquam geminas avium vox obstrepit aures
Hanc querulæ referunt voces, queis nantia limo
Corpora lympha fovet: sonitus alit aëris Echo:
Argutis & cuncta fermunt ardore cicadis.
At circa passim fessæ cubuere capellæ,
Excelsisq; super dumis: quos leniter adflans
Aura susurrantis possit confundere venti.
Pastor, ut ad † fontem densa requievit in umbra, † Fontes.
Mitem concipit projectus membra soporem,
Anxius insidiis nullis: sed lentus in herbis
Securo pressos somno mandaverat artus.
Stratus humi dulcem capiebat corde quietem:
Ni fors incertos jussisset ducere casus.
Nam solitum volvens ad tempus tractibus iisdem
Immanis vario maculatus corpore serpens,
Mersus ut in limo magno subsideret æstu,
Obvia vibranti carpens gravis aëra lingua,
Squamosos latè torquebat motibus orbes.
‡ Tollebant auræ * venientis ad omnia visus. ‡ Pallebant. * Liventis.
Iam magis atque magis corpus revolubile volvens
Attollit nitidis pectus fulgoribus, & † se † Fert.
Sublimi cervice ‡ rapit: cui crista supernè ‡ Caput.
Edita purpureo lucens maculatur amictu,
Aspectúque micant flammantia lumina torvo.
Metabat sese circum loca, cùm videt ingens
Adversum recubare ducem gregis, acrior instat
Lumina diffundens intendere, & obvia torvo

Sæpius arripiens infringere, quòd sua quisque
Ad vada venisset: naturæ comparat arma:
Ardet mente: furit stridoribus: intonat ore:
Flexibus eversis torquetur corporis orbis.
Manant sanguineæ per tractus undique guttæ;
Spiritibus rumpit fauces. cui cuncta paranti
Parvulus hunc prior humoris conterret alumnus,
Et mortem vitare monet per acumina. namque
Quà deducta genas pandebant lumina gemmis,
Hâc levioris erat naturæ pupula telo
Icta levi, tum prosiluit furibundus, & illum
Obtritum morti misit: cui dissitus omnis
Spiritus excessit sensus. tum torva tenentem
Lumina respexit serpentem comminus: inde
Impiger, exanimis, vix compos mente refugit,
Et validum dextra truncum detraxit ab orno:
Qui casus sociaret opem numénve Deorum.
Namque illi dederitne viam casúsve, Deúsve,
Prodere sit dubium: voluit sed vincere tales.
Horrida squamosi volventia membra draconis,
Atque reluctantis crebris fœdeq; petentis
Ictibus ossa ferit, cingunt quà tempora cristam:
Et quòd erat tardus, omni languore remoto,
Nescius adspiciens, timor obcæcaverat artus:
Hoc minus implicuit dira formidine mentem.
Quem postquam vidit cæsum languescere, sedit.
Iam quatit, & bijuges oriens Erebo cit equos
Et piger aurato procedit Vesper ab Oeta,
Cum grege compulso pastor duplicantibus umbris
Vadit, & in fessos requiem dare comparat artus:
Cujus ut intravit levior per corpora somnus,
Languidaq; effuso requiêrunt membra sopore,

Effigies ad eum Culicis devênit: & illi,
Tristis ab eventu cecinit convitia mortis.
Inquit: Quid meritus, ad quæ delatus acerbas
Cogor adire vices? tua dum mihi charior ipsa
Vita fuit vita, rapior per inania ventis:
Tu lentus refoves jucunda membra quiete
Ereptus tetris è cladibus. at mea Manes
Viscera Lætheas cogunt transnare per undas.
Præda Charontis agor. viden' ut flagrantia tedis
Lumina collucent, infestis omnia templis?
Obvia Tisiphone serpentibus undique compta,
Et flammas, & sæva quatit mihi verbera: pœnæ
Cerberus, & diris flagrant latratibus ora,
Anguibus hinc atque hinc horrent cui colla reflexis,
Sanguineiq; micant ardorem luminis orbes.
Heu quid ab officio digressa est gratia, cum te,
Restitui superis lethi jam limine ab ipso?
Præmia sunt pietatis ubi? pietatis honores
In vanas abiere vices: & rure recessit
Iustitiæ prior illa fides: instantia vidi
Alterius, sine respectu mea fata relinquens.
Ad pariles agor eventus: fit pœna merenti,
Pœna sit exitium: modò sit dum grata voluntas,
Existat par officium: feror avia carpens,
Avia Cimmerios inter distantia lucos:
Quem circa tristes densantur in omnia pœnæ.
Nam vinctus sedet immanis serpentibus Otos,
Devictum mœstus procul adspiciens Ephialten:
Conati quondam cum sint incendere mundum:
Et Tityos Latona tuæ memor anxius iræ,
(Implacabilis ira nimis) jacet alitis esca.
Terreor à tantis insistere, terreor umbris.

Ad Stygias revocatus aquas, vix ultimus amni
Restat, nectareas divûm qui prodidit escas,
Gutturis arenti revolutus in omnia sensu.
Quid, saxum procul adverso qui monte revolvit;
Contempsisse dolor quem numina vincit acerbus,
Otia quærentem frustra? Vos ite puellæ,
Ite, quibus tedas accendit tristis Erinnys:
Sicut Hymen præfata dedit connubia mortis:
Atque alias alio densat super agmine turmas:
Impietate fera vecordem Colchida matrem
Anxia sollicitis meditantem vulnera gnatis:
Iam Pandiontas miseranda prole puellas,
Quarum vox Ityn, & Ityn, quòd Bistonius Rex,
Orbus Epops mœret volucres ovectus in auras:
At discordantes Cadmeo sanguine fratres
Iam truculenta ferunt, infestáque vulnera corpus
Alter in alterius: jámque adversatus uterq;
Impia germani manat quòd sanguine dextra.
Eheu mutandus nunquam labor: auferor ultrà
In diversa magis: distantia numina cerno,
Elysiam tranandus agor delatus ad undam.
Obvia Persephone comites Heroidas urget
Adversas perferre faces. Alcestis ab omni
Inviolata vacat cura, quòd sæva mariti
Ipsa suis fatis Admeti fata morata est.
Ecce Ithaci conjux semper decus Icariotis
Fœmineum incorrupta decus manet, & procul illam
Turba ferox juvenum telis confixa procorum.
Quin misera Eurydice tanto mœrore recessit:
Pœnaq; respectus, & nunc manet Orpheus in te.
Audax ille quidem, qui mitem Cerberon unquam
Credidit, aut ulli Ditis placabile numen:

Nec timuit Phlegethonta furentem ardentibꝰ undis,
Nec mœsta obtentu diro, & furrugine regna,
Defossasq́; domos, ac Tartara nocte cruenta
Obsita, nec faciles Ditis sine judice sedes,
Iudice, qui vitæ post mortem vindicat acta:
Sed fortuna valens audacem fecerat Orphea.
Iam rapidi steterant amnes, & turba ferarum
Blanda voce sequax regionem insederat Orphei.
Iamq́; imam viridi radicem moverat altè
Quercus humo: steterant amnes: sylvæq́; sonoræ
Sponte sua cantus rapiebant cortici amara.
Labentes bijuges etiam per sidera Luna
Pressit equos: & tu currentes menstrua virgo
Auditura lyram tenuisti nocte relicta.
Hæc eadem potuit Ditis te vincere conjux,
Euridicemq́; ultro ducendam reddere: non fas,
Non erat in vitam † Divæ exorabile ‡ numen. † Diræ. ‡ Mortis.
Illa quidem nimiùm manes experta severos
Præceptum signabat iter: nec rettulit intus
Lumina, nec Divæ corrupit munera lingua.
Sed tu crudelis, crudelis tu magis Orpheu:
Oscula chara petens rupisti jussa Deorum.
Dignus amor venia, parvum si Tartara nossent
Peccatum ignovisse. Sed & vos sede piorum,
Vos manet Heroum contrà manus; hîc & uterque
Æacides: Peleus namq́;, & Telamonia virtus
Per secura patris lætantur numina, quorum
Connubiis Venus, & virtus injunxit honorem.
Hunc rapuit * serva: ast illum Nereis amavit. * Feritas.
Assidet hàc juvenis, sociat quem gloria fortis.
Acer, inexcussus, referens à navibus ignes
Argolicis, Phrygios torva feritate repulsos.

O quis non referat talis divortia belli,
Quæ Trojæ videre viri, videreque Graii?
Teucria cùm magno manaret sanguine tellus,
Et Simois, Xanthiq; liquor, Sigæaq; præter
Littora: cum Troës sævi vos Hectoris ira
Videre in classes inimica mente Pelasgas
Vulnera, tela, neces, ignes, inferre paratos.
Ipsa jugis nanque Ida potens feritatis, & ipsa
Æqua faces altrix cupidis præbebat alumnis:
Omnis ut in cineres Rhœtei litoris ora
Classibus ambustis flamma superante daretur.
Hinc erat oppositus contra Telamonius heros,
Objectoq; dabat clypeo certamina: & illinc
Hector erat Trojæ summum decus: acer uterque,
Fulminibus cœlo veluti fragor editus alto:
Ignibus hic, telisq; super, si classibus Argos
Eripiat reditus: ille ut Vulcania ferro
Vulnera protectus depellere navibus instet.
Hoc erat Æacides alter lætatus honore:
Dardaniæq; alter fuso quod sanguine campis
Hectoreo victor lustravit corpore Trojam.
Rursus acerba fremunt, Paris hunc quod lætbat, & hu
Alma dolis Ithaci virtus quod concidit icta.
Huic gerit aversos proles Laërtia vultus,
Et jam Strymonii Rhœsi, victorq; Dolonis
Pallade jam lætatur ovans, rursusq; tremiscit
Iam Ciconas, jam jamq; horret Læstrygonas atros.
Illum Scylla rapax canibus succincta Molossis,
Ætneusq; Cyclops: illum metuenda Charybdis,
Pallentesq; lacus, & squalida Tartara terrent.
Hic & Tantalei generis decus amplus Atreides
Assidet, Argivûm lumen: quo flamma regente

Doris Ericbthonias prostravit funditus arces,
Reddidit heu, gravius pœnas tibi Troja ruenti,
Hellespontiacis obiturus reddidit undis.
Illa vices hominum testata est copia quondam,
Ne quisquam propriæ fortunæ munere dives
Iret in evectus, cœlum super. omne propinquo
Frangitur invidiæ telo decus. Ibat in altum
Vu Argoa petens patriam, ditataque præda
Arcis Ericbthoniæ: comes huic erat aura secunda
Per placidum cursu pelagus: Nereis ad undas
Signa dabat, pars inflexu superacta carinis:
Cum seu cœlesti fato, seu sideris ortu
Undique mutatur cœli nitor: omnia ventis,
Omnia turbinibus sunt anxia. jam maris unda
Sideribus certat consurgere: jamq; supernè
Corruere & Solis, & sidera cuncta minantur,
Ac venit in terras cœli fragor: hic modo læta
Copia, nunc miseris circundatur anxia fatis:
Immoriturq; super fluctus, & saxa Caphareî,
Euboicas & per cautes, Hæreaq; latè
Littora: cum Phrygiæ passim vaga præda peremtæ
Fluctuat omnis in æquoreo jam naufraga tractu.
Hic alii sidunt pariles virtutis honore
Heroës, mediisq; siti sunt sedibus omnes,
Omnes Roma decus magni quos suscipit orbis.
Hic Fabii, Deciiq; hic est & Horatia virtus:
Hic & fama vetus numquam moritura Camilli:
Curtius & medius quem quondam sedibus urbis
Devotum bellis consumsit gurgitis haustus:
Mutius & prudens ardorem corpore passus,
Legittimè cessit cui fracta potentia regis.
Hic Curius claræ socius virtutis: & ille

Flamminius, devota dedit qui corpora flammæ,
Iure igitur tales sedes pietatis honorat.
Illic Scipiadæq; Duces, devota triumphis
Mœnia, quos rapidos Libycæ Carthaginis horrent.
Illi laude sua vigeant: ego Ditis opacos
Cogor adire lacus, viduos à lumine Phœbi:
Et vastum Phlegethonta pati: quo maxima Mi
Conscelerata pia discernit vincula sede.
Ergo jam caussam mortis me dicere vinctæ
Verberibus sævo cogunt ab judice pœna:
Cum mihi tu sis caussa mali, nec conscius adsis:
Nec tolerabilibus curis hæc immemor audis:
Quæ tamen ut vanis dimittes somnia ventis.
Digredior nunquam rediturus: tu cole fontes,
Et virides nemorum sylvas, & pascua lætus:
Et mea diffusas rapiantur dicta per auras.
Dixit: & extrema tristis cum voce recessit.
Hunc ubi sollicitum dimisit inertia vitæ,
Interius graviter mentem æger: nec tulit ultrà
Sensibus infusum Culicis de morte dolorem:
Quantumcunque sibi vires tribuêre seniles,
Queis tamen infestum pugnans devicerat hostem,
Rivum propter aquæ viridi sub fronde latentem,
Conformare locum capit impiger: hunc & in orbem
Destinat, ac ferri capulum repetivit in usum,
Gramineam ut viridi foderet de cespite terram.
Jam memor inceptum peragens sibi cura laborem
Congestum cumulavit opus: atque aggere multo
Telluris tumulos formatum crevit in orbem:
Quem circum lapidem levi de marmore formans
Conserit assiduæ curæ memor, hîc & acanthus,
Et rosa purpureo crescit rubicunda colore,

violæ omne genus: hîc est & Spartica myrtus,
que Hyacinthus, & hîc Cilici crocus editus arvo,
aurus item Phœbi surgens decus: hîc Rhododaphne,
liaq;, & [illegible] non avia cura marini,
erbaq; [illegible] opes priscis imitata Sabina,
rysanthusq;, hederæq; nitor pallente corymbo,
t Bocchus Libyæ Regis memor: hîc amaranthus,
phthalmusq; virens, & semper florida picris.
on illinc Narcissus abest, cui gloria formæ
gne Cupidineo proprios exarsit in artus:
t quoscunque novant vernantia tempora flores.
is tumulus super inseritur: tum fronte locatur
logium, tacita format quod littera voce:

Parve Culex, pecudum custos, tibi tale merenti EPITAPHIUM CULICIS.
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

PVBL. VIRGILI

Maronis Diræ, ad Battarum.

ARGVMENTVM.

Quum bello civili inter M. Antonium, & Augustum ha Cremonenses M. Antonio favissent, victoria potitus Augu cum in eos ultione puniendos animum direxisset, Arium Co tionem misisse traditur ad dividendos inter milites Cremon populi agros: sed cum non suffecissent, & vicinorum Ma norum agros divisit, quocirca Virgiliani agri inter alios mi bus dati sunt. Quod ægre ferens Maro, non solum propter perditos agros, verum etiam propter amicam Lydiam, in M tua derelictam, hoc opusculum scripsit Virgilius, & Diras pellavit, hoc est, malæ fortunæ imprecationes in hostes fa

Ovid. in Fast. de Arione.

BATTARE cycneas repetamus carmine voces:
Divisas iterum sedes, & rura canamus,
Rura quibus Diras indiximus, impia vota.
Antè lupos rapient hœdi, vituli antè leones,
Delphini fugient pisces, aquilæ antè columbas,
Et conversa retro rerum discordia gliscet
† Fient. *Multa prius, † fuerit quàm non mea libera ave*
Montibus, & sylvis dicam tua facta, Lycurge,
Impia. Trinacriæ sterilescant gaudia nobis.
Nec fœcunda senis nostri, felicia rura,
Semina parturiant segetes, non pascua colles,
Non arbusta novas fruges, non pampinus uvas.
Ipsæ non sylvæ frondes, non flumina montes.
Rursus, & hoc iterum repetamus Battare carmen.
Effœtas Cereris sulci condatis avenas:
Pallida flavescant æstu sitientia prata:
Immatura cadant ramis pendentia mala:

Desi

...esint & sylvis frondes, & fontibus humor
...ec desit nostris devotum carmen avenis.
...aec Veneris vario florentia serta decore,
...urpureo campos quae pingit avena colore,
...inc aurae dulces, hinc suavis spiritus agri
Mittant pestiferos aestus, & tetra venena. ‡Mutant.
...ulcia non oculis, non auribus ulla ferantur.
...ic precor: & nostris superent haec carmina votis.
Ludimus, & multum nostris cantata libellis
...ptima sylvarum, formosis densa viretis.
...ondemus virides † umbras: nec laeta comantes † Frondes, al. herbas.
...actabis molles ramos inflantibus auris,
Nec mihi saepe meum resonabit Battare carmen:
Militis impia cum * succedet dextera ferro: * succidet.
Formosaeque cadent umbrae, formosior illis
Ipse cades, veteris domini felicia ligna
Nequicquam nostris toties devota libellis,
Ignibus aethereis flagrabant. Iuppiter ipse,
Iuppiter hanc aluit: cinis haec tibi fiat, oportet.
Thracis tum Boreae spirent immania vires:
Eurus agat mistam fulva caligine nubem:
Africus immineat nimbis minitantibus imbrem:
Cum tua Cyaneo resplendens aethere sylva,
Noscet iter ducens Erebo tua Lydia Ditis.
Vicine flammae rapiant ex ordine vites:
Pascantur segetes, diffusis ignibus aura,
Transvolet arboribus: conjungat & arbor aristas.
Pertica quae nostros metata est impia agellos,
Qua nostri fines olim: cinis omnia fiant.
Sic precor: & nostris superent haec carmina votis,
Undae, quae vestris pulsatis litora lymphis,
Litora, quae dulces auras diffunditis agris,

Accipite has voces: migret Neptunus in arva
Fluctibus, & spissa campos perfundat arena.
Quà Vulcanus agros pastor Iovis ignibus arcet,
Barbara dicatur Libycæ soror altera Syrtis.
Tristius hoc, memini, revocasti Battare carmen.
Nigro multa mari dicunt portenta natare
Monstra, repentinis terrentia sæpè figuris,
Cum subitò emersere furenti corpora Ponto.
Hæc agat infesto Neptunus cæca tridenti,
Atrum convertens æstum maris undique ventis.
Et fuscum cinerem canis exhauriat undis.
Dicantur mea rura ferum mare. nauta caveto
Rura quibus Diras indiximus, impia vota.
Si minus heu, Neptune tuis infundimus aris,
Battare fluminibus tu nostros trade dolores.
Nam tibi sunt fontes, tibi flumina semper amica.
Nil est, quod perdam ulterius merita omnia dixi.
Flectite currentes lymphas vaga flumina retrò,
Flectite, & adversis rursum diffundite campis.
Incurrant omnes passim remeantibus undis:
Nec nostros servire sinant erroribus agros.
Dulcius hoc, memini, revocasti Battare carmen.
Emanent subito sicca tellure paludes:
Et metat hic juncos, spicas ubi legimus olim:
Occupat arguti grylli cava garrula rana,
Tristius hoc rursum dicat mea fistula carmen.
† Fumantes. Præcipitent altis † spumantes montibus imbres.
Et latè teneant diffuso gurgite campos:
Queis dominis infesta minantes stagna relinquant,
Vnde relapsa meos agros pervenerit unda.
Piscetur nostris in finibus advena arator:
Advena, civili qui semper crimine crevit,

O male devoti ‡ prætorum crimine agelli, ‡ Pratorum
Tuq; inimica tui semper discordia civis,
Exul ego, indemnatus, egens, mea rura reliqui:
Miles ut accipiat funesti præmia belli.
Hinc ego de tumulo mea cura novissima visam:
Hinc ibo in sylvas: obstabunt jam mihi colles:
Obstabunt montes: campos nec adire licebit:
Dulcia rura valete, & Lydia dulcior illis,
Et casti fontes, & felix nomen agelli.
Tardius ah miseræ descendite monte capellæ,
Mollia non iterum carpetis pabula nota.
Tuq; resiste pater: en prima novissima nobis
Intueor campos: longum manet hostis in illis.
Rura valete iterum, tuque optima, Lydia salve:
Sive eris, & si non, mecum morieris, utrunque
Extremum carmen revocemus Battare avena.
Dulcia amara prius fient, & mollia dura:
Candida nigra oculi cernent, & dextera læva:
Migrabunt casus aliena in corpora rerum,
Quam tua de nostris emigret cura medullis.
Quamvis ignis eris, quamvis aqua, semper amabo.
Gaudia semper enim tua me meminisse juvabit.
Invideo vobis agri, formosaq; prata:
Hoc formosa magis, mea quod formosa puella
Est vobis: tacitè vestrum suspirat amorem.
Vos nunc illa videt, vobis mea Lydia ludit.
Vos nunc alloquitur, vos nunc arridet ocellis.
Et mea summissa meditatur carmina voce,
Cantat & interea, mihi quæ cantabat in aurem.
Invideo vobis agri: discetis amare.
O fortunate nimium, multumque beati,
In quibus illa pedis nivei vestigia ponet:

Aut

Aut roseis digitis viridem decerpserit uvam,
(Dulci nanque tumet nondum vitícula Baccho)
Aut inter varios Veneris stipendia flores
Membra reclinârit, teneramque illiserit herbam,
Ei secreta meos furtim narrabit amores.
Gaudebunt sylvæ, gaudebunt mollia prata,
Et gelidi fontes, aviumque silentia fient:
Tardabant * rivi labentes currere lymphæ, * Rivi labēte accurrite.
Dum mea jucundas exponat cura querelas.
Invideo vobis agri: mea gaudia habetis,
Et vobis nunc est, mea quæ fuit antè, voluptas,
Heu mihi tabescunt morientia membra dolore:
Et calor infuso decedit frigore mortis,
Quod mea non mecum domina est. non ulla puella
Doctior in terris fuit, aut formosior: ac (si
Fabula non vana est) tauro Iove digna, vel aur.
Iuppiter avertas aures: mea sola puella est.
Felix taure pater magni gregis, & decus: à te
Vaccula non unquam secreta cubilia captans,
Frustra te patitur sylvis mugire dolore.
Et pater hœdorum felix, semperque beate:
Sive petis montes præruptos saxa pererrans:
Sive tibi sylvis nova pabula fastidire,
Sive libet campis, tecum tua læta capella est.
Et mas quicunque est, illi sua fœmina juncta,
Interpellatos nunquam ploravit amores.
Cur non & nobis facilis natura fuisset?
Cur ego crudelem patior tam sæpe dolorem?
Sidera per viridem redeunt cùm pallida mundum,
Inque vicem Phœbe excurrens, atque aureus orbis
Luna tua est tecum: cur non est & mea mecum?
Luna: dolor nosti quid sit, miserere dolentis.

Phœbe gerens in te laurus celebravit amorem,
Et * quem pompa deûm, non sylvis fama locuta est.
Omnia vos † estis: secum sua gaudia gestat,
Aut inspersa videt mundo, quæ dicere longum est.
Aurea quinetiam cum secula volvebantur,
Conditio similis fuerat mortalibus illis.
Hac quoque prætereo notum, Minoidis astrum,
Quæque virum virgo, sicut captiva secuta est.
Lædere cœlicolæ potuit vos nostra quid ætas?
Conditia nobis vita quò durior esset?
Ausus egon' primus castos violare pudores?
Sacratamq; meæ vitam tentare puellæ?
Immatura meæ quoque noxæ solvere fata?
Istius atque utinam facti mea culpa magistra
Prima foret: letbum vita mihi dulcius esset.
Non mea, non ullo moreretur tempore fama,
Dulcia cum Veneris furatus gaudia primus
Dicerer, atque ex me dulcis foret orta voluptas.
Nam mihi non tantùm tribuerunt impia vota,
Auctor ut occulti noster foret error amoris.
Juppiter antè sui semper mendacia furti
Cum Iunone, prius conjux quam dictus uterq; est,
Gaudia libavit dulcem furatus amorem.
Et mecum tenera gavisa est ludere in herba,
Purpureos flores, quos insuper accumbebat,
Candida formoso supponens brachia collo.
Tum, credo, fuerat Mavors distentus in armis,
Nam certè Volcanus opus faciebat, & illi
Tristi, turpabatque mala fuligine barbam.
Non aurora novos etiam ploravit amores,
Atque rubens oculos roseo celavit amictu?

* Quæ Pana deum, nis.
† nostis:

Talis

Talia Cœlicolæ nunquid minus aurea promo?
Ergo quod Deus, atque Heros, cur non minor
Infelix ego, non illo qui tempore natus,
Quò facilis natura fuit: sors ô mea læva
*Nascendi, miserumq; genus, * & sera libido*
Tanta meæ vitæ cordis fecere rapinam,
Vt maneam, quod vix oculis cognoscere poßis.

* Quo

PVBL. VIRGILI

Maronis * Ceiris, Ad Messalam.

ARGVMENTVM.

Opusculum Virgilius hoc ad Messalam dirigit, qui Au[illegible] tempore magnis in rebus, præsertim militaribus, insignis: [illegible] terea Orator non indignus, & poeta erat. Vt igitur Maro [illegible] nevolentissimum illum sibi efficeret, Ceirim ad illum mi[illegible] qua præconium Messalæ celebrat: siquidem Ceiris præco[illegible] dicitur, Argumentum autem carminis est fabula de Scyl[illegible] transformatione quam elegantissimè poeta hic describit.

Et si me vario jactatum laudis amore,
Irritaque expertum fallaces præmia vulgi,
Cecropius suaves exspirans Hortulus auras
† Florentis viridi sophiæ complectitur umbra:
Num mea quæret eo dignum sibi quærere carmen?
Longè aliud studium, atque alios accincta labores,
Altius ad magni suspendit sidera mundi,
Et placitum ‡ paucis ausa est adscendere collem.
Non tamen absistam cœptum detexere munus:
In quo jure meas utinam requiescere Musas,
Et leviter blandum liceat deponere morem.

* Ceiris ἀπὸ τοῦ κείρειν: id est, tōdere dicitur: quia totondit fatalem crinium apicem patris sui Nisi, qui conversus in auem Halyesum persequitur Ceirin avem quæ alio nomine Scylla appellatur.

† Sic recte scripsit Aldus ante annos 32.

‡ Multis.

Quod si mirificum proferre valent genus omnes:
Mirificum sæcli, modo sit tibi velle libido,
Si me jam summa sapientia pangeret arce:
Quatuor antiquis quæ heredibus est dato consors:
Unde hominum errores longè lateque per orbem
Despicere, atque humiles possem contemnere curas:
Non ego te talem venerarer munere tali:
Non equidem: quamvis interdum ludere nobis,
Et gracilem molli liceat pede claudere versum:
Sed magno intexens (si fas est dicere) peplo,
Qualis Erichthaeis olim portatur Athenis
Debita cum castæ solventur † vota Minervæ, † done
Tardave confecto redeunt quinquennia lustro,
Cum levis alterno Zephyrus concrebuit Euro:
Et prono gravidum provexit pondere cursum.
Felix ille dies, felix & dicitur annus:
Felices qui talem annum videre diemq;,
Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnæ,
Magna Gigantes ornantur pepla tropheis:
Horrida sanguineo pinguntur prælia cocco.
Additur aurata dejectus cuspide Typho,
Qui prius Ossæis consternens æthera saxis
Æmathio celsum duplicat at vertice Olympum.
Tale Deæ velum solenni in tempore portant:
Tali te vellem juvenum doctissime ritu
Purpureos inter Soles, & candida Lunæ
Sidera, cæruleis orbem pulsantia bigis,
Naturæ rerum magnis intexere chartis:
Æternum sophiæ conjunctum carmine nomen,
Nostra tuum senibus loqueretur pagina sæclis:
Sed quoniam ad tantas nunc primum nascimur artes:

Nunc primum teneros firmamus robore nervos,
Hæc tamen interea quæ possumus, in quibus ævi
Prima rudimenta, & primos exegimus annos,
Accipe dona meo multum vigilata labore,
Et præmissa tuis non magna exordia rebus.
Impia prodigiis ut quondam exterruit amplis
Scylla, novosq; avium sublimis in aëra cœtus
Viderit: & tenui conscendens sidera penna
Cæruleis sua tecta super volitaverit alis:
Hanc pro purpureo pœnam scelerata capillo,
Proq; patris solvens excisa funditus urbe.
Complures illam, & magni Messalla poëtæ
(Nam verum fateamur: amat Polymneïa verum)
Longè alia perhibent mutatam membra figura,
Scyllæum monstra in saxum conversa vocari.
Illam esse, ærumnis quam sæpe legamus Ulyssi
Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
Dulichias vexasse rates, & gurgite in alto
Deprensos nautas canibus lacerasse marinis.
Sed neque Mæonia hæc patiuntur credere chartæ,
Nec malus istorum dubiis erroribus auctor.
Nanque alias alii vulgo finxere puellas:
Quo Colophoniaco Scylla dicuntur Homero.
Ipsi seu Lamiæ mater sit, sive Cratæis,
Sive illam monstro genuit * Persæa biformi,
Sive est neutra parens atque hoc in carmine toto,
Inguinis est vitium, & Veneris descripta libido:
Sive etiam † exactis speciem mutata venenis
Infelix virgo, quid enim commiserat illa?
Ipse pater ‡ timidam sæva complexus arena
Conjugium chara violaverat Amphitrites:

* Hecaten intelligit in Persæa, sicut in monstro biformi Phorcum. Parrhas. in Claudian.
† jactis
‡ undam

Atque

Attamen exegit longo pòst tempore pœnas:
Ut cùm cura sui veheretur conjugis alto,
Ipsa trucem multo misceret sanguine pontum.
Seu vero, ut perhibent, forma cum vinceret omnes,
Et cupidos quæstu passim * spoliaret amantes: * popularet.
Piscibus, & canibus rabidis vallata repentè,
Horribiles circum vidit sibi sistere formas.
Heu quoties mirata novos expalluit artus!
Ipsa suos quoties heu pertimuit latratus!
Ausa quod est mulier numen fraudare deorum,
Et dictam Veneri votorum vertere pœnam,
Quam mala multiplici juvenum quod septa caterva,
Dixerat, atque animo meretrix jactata ferarum,
Infamem tali meritorum more fuisse,
Docta † Palæphatia testatur voce papyrus,
Quicquid, & ut quisquis tali de clade locutus,
Omnia sint: potius liceat notescere Cirin:
Atque unam ex multis Scyllam non esse puellis,
Quare & quæ cantus meditanti mittere certos,
Magna mihi cupido tribuistis præmia Divæ
Pierides: quarum castos altaria postes
Munere sæpe meo inficiunt, foribusq; hyacinthi
Deponunt flores: aut suavè rubens narcissus,
Aut crocus alterna conjungens lilia caltha,
Sparsaq; liminibus floret rosa, nunc age Divæ
Præcipuè nostro nunc aspirate labori:
Atque novum æterno prætexite honore volumen.
Sunt Pandioniis vicinæ sedibus urbes.
Actæos inter colles, & candida Thesei
Purpureis latè ridentia litora conchis:
Quarum non ulli fama concedere digna

† Scyllam Palæphatus meretricem fuisse tradit, quę cum degluberet amatores, indignatione deorum in maris monstrum conversa est. Parrhas.

Stat Megara, Actæi quondam munita labore
Alcathoi Phœbique. Deus namque adfuit illi;
Vnde etiam citharæ voces imitantur acutas:
Sæpe lapis recrepat Cyllenia munera pulsus,
Et veterem sonitu Phœbi testatur honorem.
Hanc urbem, ante alios, qui tum florebat in armis,
Fecerat infestam populator remige Minos:
Hospitioq; seni fuit hippolidosq; victo
Carpathium fugiens, & flumina Caratea
Texerat. hunc bello repetens Gortinius Heros,
Attica Cretæa sternebat rura sagitta.
Sed neque tunc cives, neque tunc rex ipse veretur
Infesto ad muros vilitantes agmine turmas
Ducere, & indomita virtute retundere mentes:
Responsum quoniam satis est meminisse Deorum.
Nam capite à summo regis (mirabile dictu)
Candida cæsaries florebant tempora lauro:
Et roseus medio fulgebat vertice crinis:
Cujus quam servata diu natura fuisset,
Tam patriam incolumen Nisi regnumq; futurum
Concordes stabili firmârunt numine Parcæ.
Ergo omnis charo residebat cura capillo.
Aurea sollenni comptum quoque fibula ritu
Mopsopio, tereti nectebat dente cicadæ.
Nec vero hæc vobis custodia vana fuisset,
Nec fuerat: nisi Scylla novo concepta furore,
Scylla patris miseri patriaq; inventa sepulchrum
O nimium cupidis si non inhiasset ocellis.
Sed malus ille puer quem nec sua flectere mater
Iratum potuit: quem nec pater, atque avus idem
Iuppiter. ille etiam Pœnos domitare leones,

Et validas docuit vires mansuescere tigris:
Ille etiam Divos, homines, sed dicere magnum est:
Idem tum superis acuebat parvulus iras
Iunonis magnæ (cujus perjuria Divæ
Olim se meminisse diu per jura puellæ
Non ulli liceat) violaverat inscia sedem
Dum sacris operata Deæ lascivit, & extra
Prosedit longè matrum comitumq́ catervam,
Suspensam gaudens in corpore ludere vestem.
Et tumidos agitante sinus Aquilone relaxans.
Necdumetiam castos agitaverat ignis honores:
Necdum sollenni lympha perfusa sacerdos
Pallentis foliis caput exornârat olivæ:
Cum lapsa è manibus fugit pila: cumq́ † relapsa † relaxe
Procurrit virgo: quo utinam ne prodita ludo
Aurea tam gracili solvisset corpora palla
Omnia, quæ retinere gradum, cursumq́ue morari
Possent, ô tecum vellem tua semper haberes:
Non unquam violata manu sacraria Divæ
Iurando infelix nequicquam jura piasses.
Et si quis nocuisse tibi perjuria credat:
Caussa pia est: timuit, fratri te ostendere Iuno.
At levis ille Deus, cui semper ad ulciscendum
Quæritur ex omni verborum injuria dicto:
Aurea fulgenti depromens tela pharetra,
Heu nimium tereti, nimium Tyrinthia * visu, * nisu
Virginis ‡ in tenera defixerat omnia mente, ‡ interea
Quæ simul ac venis hausit sitientibus ignem,
Et validum penitus concepit in ossa furorem.
Sæva velut gelidis Ciconum Bistonis in oris,
Ictáve barbarico Cybeles antistita buxo,

Infelix virgo tota bacchatur in urbe,
Non storace Idæo flagrantes picta capillos
Cognita, non teneris pedibus Sicyonia servans,
Non niveo retinens bacchata monilia collo.
Multum illi incerto trepidant vestigia cursu.
Sæpe redit patrios ascendere perdita muros:
Aeriasq; facit caussam se visere turres,
Sæpe etiam tristes volvens in nocte querelas,
Sedibus ex altis cœli speculatur amorem:
Castraq; prospectat crebris lucentia flammis.
Nulla colum novit: charum nec respicit aurum.
Non arguta sonant tenui psalteria chorda:
Non Lybico molles † clauduntur pectine telæ. † plauduntur
Nullus in ore rubor: ubi enim rubor, obstat amori.
Atque ubi nulla malis reperit solatia tantis:
Tabidulamq; videt labi per viscera mortem:
Quò vocat ire dolor, subigunt quò tendere fata,
Fertur: & horribili præceps impellitur œstro:
Ut patris ab demens crimen de vertice ferret
Furtim, atque arguto detonsum mitteret hosti.
Nanque hæc conditio miseræ proponitur una,
Sive illa ignorans: quis non bonus omnia malit
Credere, quàm ‡ scelere tanto damnare puellam? ‡ Tanti sceleris
Heu tamen infelix (quid enim imprudētia prodest?)
Nise pater: cui direpta crudeliter urbe,
Vix erit una super sedes in turribus altis,
Fessus ubi extructo possis considere nido.
Tu quoque avis moriere: dabit tibi filia pœnas.
Gaudete ô celeres subnixæ nubibus altis,
Quæ mare, quæ virides sylvas, lucosq; sonantes,
Incolitis: gaudete vagæ, blandæq; volucres,
Vosq;

Vosque adeò humani mutatæ corporis artus.
Vos ò crudeli fatorum lege puellæ
Dauliades (crudele) venit charissima vobis
Cognatos augens reges, numerumque suorum
Ciris, & ipse pater: vos ô pulcherrima quondam
Corpora, cœruleas prævertite in æthera nubes:
Quà novas ad superûm sedes Calcheius, & quà
Candida concessos ascendat Ciris honores.
Iamque adeò dulci devinctus lumina somno
Nisus erat: vigilamque procul custodia primis
Excubias foribus studio jactabat inani:
Cum furtim tacito descendens Scylla cubili
Auribus arrectis nocturna silentia tentat:
Et pressis tenuem singultibus aëra captat.
Tum suspensa levans digitis vestigia primis
Egreditur: ferroque manus armata bidenti
Evolat: at demptæ subita in formidine vires,
Cœruleas sua furta priùs testantur ad umbras.
Nam quà se ad patrium tendebat semita limen,
Vestibulo in thalami paulùm remoratur: & altum
Suspicit ad celsi nutantia sidera mundi,
Non accepta piis promittens munera divis.
Quam simul Ogygii Phœnicis filia Charme
Surgere sensit anus (sonitum nam fecerat illi
Marmoreo æratus stridens in limine cardo)
Corripit extemplò fessam languore puellam:
Et simul, O nobis sacrum caput, inquit, alumna
Non tibi nequicquam viridis per viscera pallor
Ægrotas tenui suffudit sanguine venas.
Nec levis hanc faciem (neque enim pote) cura subegit:
Haud fallor, quod te potius Rhamnusia fallit.

Nam qua te caussa nec dulcis pocula Bacchi,
Nec gravidos Cereris dicam contingere fœtus?
Quæ caussa ad patrium solam vigilare cubile?
Tempore quo fessas mortalia pectora curas,
Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus?
Dic age nunc miserè saltem, quod sæpè petenti
Iurabas nihil esse mihi, cum mœsta parentis
Formosos circum virgo morerere capillos.
Hei mihi, ne furor ille tuos invaserit artus,
Ille Arabis Myrrhæ quondam qui cœpit ocellos,
Ut scelere infando, quod nec sinit Adrasteia,
Lædere utrumque uno studeas errore parentem.
Quod si alio quovis animo jactaris amore:
Nam te jactari, non est Amathusia nostri
Tam rudis, ut nullo possim cognoscere signo:
Sin concessus amor noto te macerat igne,
Per tibi Dictynnæ præsentia numina juro,
Prima deûm quæ te mihi dulcem donat alumnam,
Omnia me potius digna atque indigna laborum
Millia visuram, quam te tam tristibus istis
Sordibus, & scoria patiar tabescere tali.
Hæc loquitur: molliq; ut se velavit amictu,
Frigidulam injecta circundat veste puellam,
Quæ prius in tenui steterat succincta corona.
Dulcia deinde genis rorantibus oscula figens,
Persequitur miseræ caussas exquirere tales.
Nec tamen ante ullas patitur sibi reddere voces
Marmoream tremebunda pedem quam rettulit intra.
Illa autem, quid nunc me, inquit, nutricula torques?
Quid tantum properas nostros novisse furores?
Non ego consueto mortalibus uror amore,

Nec

Nec mihi notorum deflectunt lumina vultus,
Nec genitor cordi est: ultro namque odimus omnes.
Nil amat hic animus, nutrix, quod oportet amari,
In quo falsa tamen lateat pietatis imago.
Sed media ex acie, mediis ex hostibus. eheu,
Quid dicam? quóve ipsa malum hoc exordiar ore?
Dicam equidem: quoniam quid tu tibi dicere nutrix
Non sinis? extremum hoc munus morientis habeto.
Ille, vides, nostris qui mœnibus assidet hostis,
Quem pater ipse deûm sceptri donavit honore,
Cui Parcæ tribuere nec ullo vulnere lædi:
Dicendum est, frustra circumvehor omnia verbis:
Ille mea, ille idem oppugnat præcordia Minos.
Quod te per divûm crebros obtestor amores,
Perq; tuum memoris haustum mihi pectus alumnæ,
Ut me si servare potes, ne perdere malis.
Sin autem optatæ spes est incisa salutis.
Ne mihi, quam merui invideas, nutricula mortem.
Nam nisi te nobis malus, ô malus optima Charme,
Ante hunc conspectum casúsve, Deúsve tulisset:
Aut ferro hoc (aperit ferrum, quod veste latebat)
Purpureum patriis dempsissem vertice crinem,
Aut mihi præsenti peperissem vulnere lethum.
Vix hæc ediderat cum clade exterrita tristi
Intonsos multo deturpat pulvere crines,
Et graviter questu Charme complorat anili.
O mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,
O iterum nostræ Minos inimice senectæ
Semper, & aut olim nata ô te propter eundem,
Aut amor insanæ luctum portavit alumnæ.
Tene ego tam longè capta, atque avecta nequivi,

Tam grave servitium, tum duros passa labores:
Effugere, ut sistam exitium crudele meorum?
Iamjam nec nobis ea, quæ senioribus, ullum
Co, ia vivendi vitæ genus ut quid ego amens
Te erepta ô Britomarti, meæ spes una salutis,
Te Britomarti, diem potui producere vitæ?
*Celeri non *Atque utinam * Cereri, nec tantum grata Dianæ*
Venatus esses virgo sectata virorum:
Gnoßia neu Partho contendens spicula cornu
Dictæas ageres ad gramina nota capellas
Numquam tam obnixè fugiens Minois amores
Præceps aëriis specula de montibus isses:
Vnde alii fugisse ferunt: & numina Phocæ
Virginis aßignant: alii quo notior esses,
Dictynnam dixere tuo de nomine Lunam.
Sint hæc vera velim: mihi certè nata peristi,
Numquam ego te summo volitantē in vertice mon
Hyrcanos inter comites, agmenq; ferarum
Conspiciam: nec te redeuntem amplexa tenebo.
Verum hæc tum nobis gravia atque indigna fuere,
Tum mea alumna, tui cum spes integra maneret:
Et vox ista meas nondum violaverat aures.
Téne etiam fortuna mihi crudelis ademit?
Téne ô sola meæ vivendi caussa senectæ
Sæpè tuo dulci nequicquam capta sopore:
Cum premeret natura, mori me velle negavi,
Vt tibi Corytio glomerarem flammea luto:
Quò nunc me infelix, aut quæ me numina servan
An nescis qua lege patris de vertice summo
Edita candentes prætexat purpura canos?
Quæ tenui patriæ spes sit suspensa capillo?

nescis, aliquam possum sperare salutem
ßcia quandoquidem scelus es conata nefandum.
n est, quod metuo: per me mea alumna, tuumq;
xpertum multis miseræ mihi rebus amorem,
*er * me, & sacra precor per flumina Ilithyiæ,* * te
Ie tantum in facinus tam nulla mente sequaris,
Ion ego te incepto fieri quod non pote, conor
lectere Amor: neq; sit cum diis contendere nostrum:
d patris incolumi potius te nubere regno:
que aliquos tamen esse velis tibi alumna penates:
oc unum exitio docta atque experta monebo.
uod si non alia poteris ratione parentem
lectere: sed poteris (quid enim non unica poßis?)
unc potius tamen ipsa, pio cùm jure licebit,
um facti caussam tempusq; doloris habebis:
unc potius conata tua atque incerta referto.
Ieque, Deosq; tibi comites mea alumna futuros
olliceor: nihil est quod texas ordine longum.
His ubi sollicitos animi relevaverat æstus
ocibus, & blanda pectus spe vicerat ægrum:
aulatim tremebunda genis obducere vestem
rginis, & placidam tenebris captare quietem,
verso bibulum restinguens lumen olivo,
cipit & crebros insani pectoris ictus
rre manum, aßiduis mulcens præcordia palmis.
octem illam sic mœsta super morientis alumnæ
igidulos cubito subnixa pependit ocellos.
Postera lux ubi læta diem mortalibus almum,
‡ gelido veniens mani quatiebat ab Oeta,
uem pavidæ alternis fugitant, optantq; puellæ:
esperium vitant, optant ardescere Solem.

‡ Gelido mani: pro mane antiq Plaut. A mani usq. ad vesperam

Præ-

Præceptis paret virga nutricis, & omnes
Vndique conquirit nubendi sedula caussas.
Tentantur patriæ summissis vocibus aures,
Laudanturq; bonæ pacis bona: multus inepta
Virginis insolito sermo novus errat in ore.
Nunc tremere instantis belli certamina dicit,
Communemq; timere Deum: nunc regis amicos,
(Namque ipso verita est orbari mœsta parente)
Cum Iove communes qui quondam habuere nepotes.
Nunc etiam conficta dolo mendacia turpi
Invenit, & Divûm terret formidine cives:
Nunc alia ex aliis, nec desunt, omina quærit.
Quin etiam castos ausa est corrumpere vates:
Vt cum cæsa pio cecidisset victima ferro,
Essent, qui generum Minoa auctoribus extis
Iungere, & ancipites suaderent tollere pugnas.
At nutrix patula componens sulfura testa,
Narcissum, casiamq; herbas incendit olentes:
Terq; novena ligat triplici diversa colore
Fila: ter in gremium mecum, inquit, despue virgo,
Despue ter virgo: numero Deus impare gaudet.
* Inde Iovi geminat magno frigidula sacra,
Sacra nec Idæis senibus, nec cognita Graiis.
Pergit Amyclæo spargens altaria thallo,
Regis Iolchiacis animum defigere votis.
Verùm ubi nulla movet stabilem fallacia Nisum,
Nec possunt homines, nec possunt flectere Divi:
Tanta est in parvo fiducia crine cavendi:
Rursus ad inceptum sociam se adjungit alumnæ,
Purpureumq; parat rursus tondêre capillum,
Cùm longo quòd jam captat succurrere amori.

* Hinc magno generata Iovi.

Non minus illa tamen revehi, quòd mœnia crescant,
Gaudeat: & cineri patriæ est jucunda sepulto.
Ergo metu capiti Scylla est inimica paterno.
Tum coma Sidonio florens succiditur ostro:
Tum capitur Megara, & Divûm responsa probantur:
Tum suspensa novo ritu de navibus altis,
Per mare cœruleum trahitur Neseïa virgo.
Complures illam Nymphæ mirantur in undis:
Miratur pater Oceanus, & candida Tethys,
Et cupidas secum rapiens Galatea sorores:
Illa etiam, junctis magnum quæ piscibus æquor,
Et glauco bipedum curru metitur equorum,
Leucothoë, parvusq; Dea cum matre Palæmon.
Illi etiam alternas sortiti vivere luces
Cara Iovis † soboles, magnum Iovis incrementum, † suboles
Tyndaridæ niveos mirantur virginis artus.
Has adeò voces, atque hæc lamenta per auras
Fluctibus in mediis questu volvebat inani
Ad cœlum infelix ardentia lumina ‡ tollens, ‡ tendens,
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Supprimite ô paullum turbati flamina venti,
Dum queror: & divos, quanquam nil testibus illis
Profeci, extrema moriens tamen alloquor hora.
Vos ego, vos adeò venti testabor, & auræ:
Vos * Numantina si qui de gente venitis, * ô Mantina
Cernitis: illa ego sum cognato sanguine vobis
Scylla, quod ab salva liceat te dicere Procne.
Illa ego sum Nisi pollentis filia quondam:
Certatim ex omni petiit quam Græcia regno:
Quà curvus terras amplectitur Hellespontus:
Illa ego sum, Minos, sacrato fœdere conjux

Dicta

Dicta tibi: tamen hæc, & si non accipis, audis.
Vinctáne tam magni tranabo gurgitis undas?
Vincta tot assiduas pendebo ex ordine luces?
Non equidem me alio possum contendere dignam
Supplicio, quòd sic patriam, charosque penates
Hostibus, immitique addixi ignara tyranno:
Verum † est hoc. Minos: illos scelerata putavi,
Si nostra ante aliquis nudasset fœdera casus.
Facturos: quorum direptis mœnibus urbis,
O ego crudelis flamma delubra petivi:
Te verò victore priùs vel sidera cursus
Mutatura suos, quam te mihi talia captæ
Facturum metui. jamjam scelus omnia vincit.
Tén' ego plus patrio dilexi perdita regno?
Tén' ego? nec mirum, vultu decepta puella
Ut vidi, ut perij! ut me malus abstulit error!
Non equidem ex isto speravi corpore posse
Tale malum nasci. forma vel sidere fallor.
* Non me deliciis commovit regia dives,
Dives coralio fragili, & lacrymoso electro,
Me non florentes æquali corpore Nymphæ,
Non metus incensam potuit retinere Deorum.
Omnia vincit amor. quid enim non vinceret ille!
Nec mihi jam pingui sudabunt tempora myrrha:
Pronuba nec castos accendet pinus odores:
Nec Libys Assyrio sternetur lectulus ostro.
Magna queror: nec & illa quidem communis alu[mnis]
Omnibus injecta tellus tumulavit arena.
Méne inter comites, ancillarumque catervas,
Méne alias inter famularum munere fungi,
Conjugis atque tuæ, quæcunque erit illa, beatæ

† esto hæc.

* Anadiplosis est: hic versus in impressis libris, hactenus depravatus est.

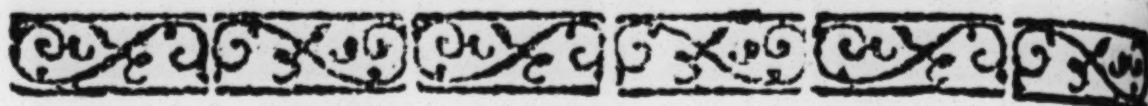
Non licuit gravidos penso devolvere fusos?
At belli saltem captivam lege necasses.
Iam fessa tandem fugiunt de corpore vires,
Et caput inflexa lentum cervice recumbit.
Marmorea adductis laxascunt brachia nodis.
† Æquorei pisces, immania corpora ponti,
Undique conveniunt, & glauco in gurgite circum
Verbere caudarum, atque oris minitantur hiatu.
Iam tandem casus hominum, jam respice Minos,
Sit satis hoc, tantum solam vidisse malorum:
Vel fato fuerit nobis hæc debita pestis,
Vel casu incepto, merita vel denique culpa.
Omnia nam potius, quàm te lasisse putabo.
Labitur interea revoluta ab litore classis,
Magna repentino sinuantur lintea Coro,
Flectitur in viridi remus sale, languida fessæ
Virginis in cursu moritur querimonia longo.
Deserit angustis inclusum faucibus Isthmon,
Cypselidæ magni florentia regna Corinthi,
Praterit abruptas Scironis protinus arces,
Infestumque suis diræ testudinis exit
Spelæum, multoque cruentas hospite cautes.
Iamque adeo tutum longe Piræea cernit,
Et notas secum, heu frustra respectat Athenas,
Iam procul è fluctu Minoïa respicit arva,
Florentesque videt jam Cycladas, hinc Strophadasq́;:
Hinc sinus, hinc statio contrà patet Hermiona.
Linquitur ante alias longè gratissima Delos
Nerei dum matri, & Neptuno Ægæo.
Prospicit incinctam spumanti litore Cythnon,
Marmoreamq́; Paron, viridemq́; allapsa Donysam,
Æginamq́;

† Æquoreæ pestes,

Æginamque simul, sementiferamq; Seriphum,
Fertur, & incertis jactatur ad omnia ventis.
Cymba velut magnas sequitur cum parvula classes
Afer & hiberno bacchatur in aequore turbo:
Donec tale decus formae vexarit, & agros
Non tulit, & miseros mutavit virginis artus,
Caeruleo pollens conjux Neptunia regno.
Sed tamen externam squamis vestire puellam,
Insidosq; inter teneram committere pisces
Non statuit. nimium est avidum pecus Amphitritae.
Aëriis potius sublimem sustulit alis,
Esset ut in terris facti de nomine Ciris,
Ciris Amyclaeo formosior ansere Ledae.
Ac velut in niveo tenerae cum primitus ovo
Effigies animantis, & internodia membris
Imperfecta novo fluitant concreta calore:
Sic liquido Scyllae circumfusum aequore corpus
Semiferi incertis etiam nunc partibus artus
Undique mutabant, atque undique mutabantur.
Oris honos primum. & multis optata labella,
Et patulae frontis species concrescere in unum
Coepere, & gracili mentum producere rostro.
Tum, qua se medium capitis discrimen agebat,
Ecce repente velut patrios imitatus honores,
Purpuream concussit apex in vertice cristam.
At * mollis varios intexens pluma colores, *membris
Marmoreum volucri vestivit tegmine corpus,
Lentaq; perpetuas fuderant brachia pennas:
Inde alias partes, minioq; infecti rubenti
Crura, ‡ novamq; aciem obduxit squalida * pellis, ‡ novam acies *pelle,
Et pedibus teneris ungues confixit acutos.

Et tamen hoc demum miseræ succurrere pacto
Vix fuerat placida Neptuni conjuge dignum.
Nunquam illam posthac oculi videre suorum
Purpureas flavo retinentem vertice vittas:
Non thalamus Tyrio fragrans accepit amomo,
Nullæ illam sedes. quid enim jam sedibus illis?
Quæ simul ut sese cano de gurgite velox
Cum sonitu ad cœlum stridentibus extulit alis,
Et multum latè dispersit in æquore rorem;
Infelix virgo nequicquam morte recepta
Incultum solis in rupibus exigit ævum,
Rupibus, & scopulis, & litoribus desertis.
Nec tamen hoc iterum pœna sine. namq; deûm Rex,
Omnia qui imperio terrarum millia versat,
Commotus talem ad superos volitare puellam,
Cum pater extinctus cæca sub nocte lateret:
Illi pro pietate sua (nam sæpe tepenti
Sanguine taurorum supplex resperserat aras:
Sæpè deûm largo decorârat munere sedes)
Reddidit optatam mutato corpore vitam:
Fecit & in terris haliæetus ales ut esset.
Quippè aquilis semper gaudet Deus ille coruscis.
Huic verò miseræ quoniam damnata deorum
Judicio, natiq́, & conjugis ante fuisset,
Infesti apposuitq́ odium crudele parentis.
Nanque ut in æthereo signorum munere præstans,
Unum quem duplici stellarum sidere vidi,
Scorpius alternis clarum fugat Oriona:
Sic inter sese tristes Haliæetus iras,
Et Ceiris memori servant ad sæcula fato.
Quacunque illa levem fugiens secat æthera pennis,

Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
Insequitur Nisus: quà se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.

PVBL. VIRGILI

Maronis Moretum.

ARGVMENTVM.

Virgilii hoc opusculum Moretum ab eo inscriptum est, à p stilli, seu placentæ, ac crusti genere, ex pane & herbis confec in quo describendo ingenii ubertatem abundè aperit, dum in tam tenui, tamque ut ita dicam, nulla, graphicè & disertè descri bit rusticam in surgendo ante lucem, præsertim hiberno tempo re, diligentiam, continentiam, & parsimoniam, subinferens hor ti feracis commoda.

IAM nox hibernas bis quinque peregerat horas,
Excubitorq; diem cantu prædixerat ales,
Simulus exigui cultor cùm rusticus horti,
Tristia venturæ metuens jejunia lucis,
Membra levat sensim vili demissa grabato,
Sollicitáque manu tenebras explorat inertes,
Vestigátque focum: læsus quem denique sensit.
Parvulus exusto remanebat stipite fumus,
Et cinis obductæ celabat lumina prunæ:
Admovet his pronam summissa fronte lucernam,
Et producit acu stupas humore carentes,
Excitat & crebris languentem flatibus ignem.
Tandem concepto tenebræ fulgore recedunt,
Oppositáque manu lumen defendit ab aura,
Et reserat clausa, quæ prævidet, ostia clavi.

Fos

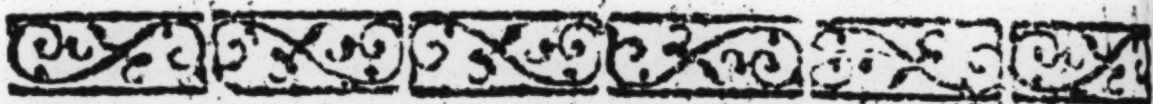
Fusus erat terræ frumenti pauper acervus:
Hinc sibi depromit quantum mensura petebat,
Quæ bis in octonas excurrit pondere libras.
Inde abit, assistitq; molæ: parvâque tabella,
Quam fixam paries illis servabat in usus,
Lumina fida locat: geminos tunc veste lacertos
Liberat, & cinctus villosæ tegmine capræ
Perverrit cauda silices, gremiumque molarum.
Admovet inde manus operi, partitus utranque:
Læva ministerio, dextra est intenta labori.
Hæc rotat assiduis gyris, & concitat orbem.
Trita Ceres silicum rapido decurrit ab ictu.
Interdum fessæ succedit læva sorori,
Alternátque vices: modo rustica carmina cantat,
Agrestiq; suum solatur voce laborem.
Interea clamat, Cybale: hæc erat unica custos,
Afra genus, tota patriam testante figura,
Torta comam, labróque tumens, & fusca colore:
Pectore lata, jacens mammis, compressior alvo,
Cruribus exilis, spatiosa prodiga planta:
Crutinuis rimis calcanea scissa rigebant.
Hanc vocat, atque arsura focis imponere ligna
Imperat, & flamma gelidos adolere liquores:
Postquam implevit opus justum versatile finem,
Transfert inde manu fusas in cribra farinas,
Et quatit, ac remanent summo purgamina dorso:
Subsidit sincera, foraminibusq; liquatur
Emundata ceres, lævi tum protinus illam
Componit tabula: tepidas superingerit undas.
Contrahit admistos tum fontes, atque farinas,
Transversat durata manu: liquidóque coacto:

Interdum grumos spargit sale: jamq; subactum
Format opus, palmisq; suum dilatat in orbem:
Et notat impressis æquo discrimine quadris.
Infert inde foco (Cybale mundaverat aptum
Ante locum) testisq; tegens superaggerat ignes.
Dumq; suas peragit Vulcanus testaq; partes:
Simulus interea vacua non cessat in hora.
Verùm aliam sibi quærit opem: neu sola palato
Sit non grata Ceres, quas jungat, comparat escas.
Non illi suspensa focum carnaria juxta
Durati sale terga suis, truncique vacabant:
Trajectus medium sparto sed caseus orbem,
Et vetus adstricti fascis pendebat anethi.
Ergo aliam molitur opem sibi providus heros.
Hortus erat junctus casulæ: quem vimina pauca,
Et calamo redimita levi munibat arundo:
Exiguus spatio, variis sed fertilis herbis.
Non illi deerat quod pauperis exigit usus.
Interdum locuples à paupere plura petebat.
Nec sumptus erat illud opus, sed regula curæ.
Siquando vacuum casula, pluviæve tenebant,
Festáve lux, si fortè labor cessabat aratri,
Horti opus illud erat: varias disponere plantas
Nôrat, & occultæ committere semina terræ,
Vicinosq; aptè cura summittere rivos.
Hîc olus, hîc latè fundentes brachia betæ
Fœcundusq; rumex, malvaq; inulæq; virebant.
* siser, Hîc * cicer, & capiti nomen debentia cæpe.
Hîc etiam nocuum capiti, gelidumq; papaver,
Grataq; nobilium requies lactuca ciborum.
Et gravis in latum demissa cucurbita ventrem.

Verum

Verum hic non domini (quis enim contractior illo?)
Sed populi proventus erat: * certisq; diebus *nonisque
Venales olerum fasces portabat in urbem,
Inde domum cervice levis, gravis ære redibat,
Vix unquam urbani comitatus merce macelli.
Cæpa rubens, sectiq; famem domat area porri,
Quæque trahunt acri vultus nasturtia morsu,
Intybaq; & Venerem revocans eruca morantem.
Tunc quoq; tale aliquid meditans intraverat hortum.
Ac primùm leviter digitis tellure refossa,
Quatuor educit cum spissis allia fibris.
Inde comas apii graciles, rutamq; virentem
Vellit, & exiguo coriandra trementia filo.
Hæc ubi collegit, lætum consedit ad ignem:
Et clara famulam poscit mortaria voce.
Singula tum capitum numerosa cortice nudat,
Et summis spoliat coriis: contemptaq; passim
Spargit humi, atq; abicit: servatum gramine bulbum
Tingit aqua, lapidisque cavum demittit in orbem.
Hinc salis inspergit micas, sale durus adeso
Caseus adjicitur: dictas superingerit herbas:
Et leva vestem setosa sub inguina fulcit.
Dextera pistillo primum fragrantia mollit
Allia: tum pariter misto terit omnia succo.
It manus in gyrum: paullatim singula vires
Deperdunt proprias: color est è pluribus unus.
Nec totus viridis, quia lactea frusta repugnant:
Nec de lacte nitens, quia tot variatur ab herbis.
Sæpè viri nares acer jaculatur apertas
Spiritus, & simo damnat sua prandia vultu.
Sæpè manu summa lacrymantia lumina tergit,

Immeritóque furens dicit convicia fumo:
Procedebat opus, non jam salebrosus, ut antè,
Sed gravior lentos ibat pistillus in orbes.
Ergo Palladii guttas instillat olivi.
Exiguiq; super vires infundit aceti,
Atque iterum commiscet opus, mistúmq; retractat,
Tum demum digitis mortaria tota duobus
Circuit, inque globum distantia contrahit unum:
Constet ut effecti species, noménque Moreti.
Eruit intereà Cybale quoque sedula panem:
Quem lotis recipit manibus, pulsóque timore
Iam famis, inque diem securus Simulus illam,
Ambit crura ocreis paribus, tectúsque galero
Sub juga parentes cogit lorata juvencos,
Atque agit in segetes, & terræ condit aratrum.

PVBL. VIRGILII Maronis * Copa.

*Copa mulier quæ cauponam exercet Alciatus Parergon, lib. 4 cap. 12.

ARGVMENTVM.

Vult Mœcenatem deliciari, non nisi rebus jucundissimis, & amœnissimis, atque multarum copia eundem ad sese allicit & invitat insinuatione quadam utens Copæ Mœcenatis libertæ.

COpa Syrisca caput Graia redimita mitella,
Crispum sub crotalo docta movere latus,
Ebria famosa saltat lasciva taberna,
Ad cubitum raucos excutiens calamos.

Quid javat æstivo defessum pulvere abesse,
    Quam potius bibulo decubuisse toro?
Sunt cuppæ, calices, cyathi, rosa, tibia, chordæ,
    Et † trichila umbrosis frigida arundinibus,
Est & Mænalio quæ garrit dulce sub antro
    Rustica: pastoris fistula in ore sonans.
Est & vappa cado nuper difusa picato:
    Est strepitans rauco murmure rivus aquæ.
Sunt etiam croceo violæ de flore corollæ,
    Sertaq; purpurea lutea mista rosa:
Et quæ virgineo libata Achelois ab amne
    Lilia viminees attulit in calathis.
Sunt & caseoli: quos ‡ juncea fiscina siccat:
    Sunt * autumnali cerea pruna † die:
Castaneæq; nuces, & suavè rubentia mala:
    Est hic munda Ceres, est Amor, est Bromius.
Sunt & mora cruenta, & lentis uva racemis:
    Est pendens junco cæruleus cucumis.
Est tuguri custos armatus falce saligna:
    Sed non & vasto est inguine terribilis.
Huc * Alibida veni: fessus jam sudat asellus:
    Parce illi: vestrum delicium est asinus.
Nunc cantu crebro rumpunt arbusta cicadæ:
    Nunc etiam in gelida sede lacerta † sedet
Si sapis æstivo recubans nunc prolue vitro,
    Seu vis crystallo ferre novos calices.
* Eïa age pampinea fessus requiesce sub umbra:
    Et gravidum roseo necte caput strophio,
† Candida formosæ decerpens ora puellæ.
    Ah pereat, cui sunt prisca supercilia.

† Despaut. lib. 3. Arti vers. legit triclina per syncopen.

‡ scirpea

* autumnalis

† Deæ:

* ad liba

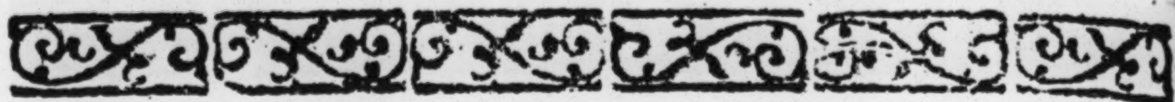
† latet

* Hic

† Formosæ teneræ

Quid cineri ingrato servas benè olentia serta?
An ne coronato vis lapide ista * *legi?*
Pone merum, & talos: pereat qui crastina curat,
Mors aurem vellens, vivite, ait, venio.

* Ita Pierius de Hieroglyphicis, lib. 55.

PVBL. VIRGILII
Maronis * Ætna.

* Ætneam quidam Quinctilii Vari esse autumant teste Iulio Scaligero Poetices, lib. 6.

AEtna mihi, ruptiq; cavis fornacibus ignes,
Et quæ tam fortes volvant incendia causæ,
Quod fremit imperium, quid raucos torqueat æstus,
Carmen erit, dexter venias mihi carminis autor:
Seu te Cynthos habet, seu Delos gratior illa,
Seu tibi Dodone potior: tecumque faventes
In nova Pierio properent à fonte sorores
Vota, per insolitum Phœbo duce tutius itur.
Aurea securi quis nescit secula Regis?
Cum domitis nemo Cererem jactaret in arvis,
Venturisque malas probiberet frugibus herbas:
Annua sed saturæ complerent horrea messes:
Ipse suo flueret Bacchus pede: mellaque lentis
Penderent foliis, & pingui Pallas oliva,
Secretos amnes ageret cum gratia ruris.
Non cessit cuiquam melius sua tempora nosse.
Vltima quis tacuit juvenum certamina Colcho?
Quis non Argolico deflevit Pergamon igni
Impositam, & tristem Gnatorum funere matrem,
Adversúmve diem, sparsúmve in semine dentem?

Quis

uis non perjuræ doluit mendacia puppis,
esertam vacuo Minoida litore questus?
uidquid in antiquum jactata est fabula carmen,
ortius ignotas molimur pectore curas:
ui tanto motus operi, quæ causa perennes
Explicet in densum flammas, & ructet ab imo
ngenti sonitu moles, & proxima quæque
gnibus irriguis urat, mens carminis hæc est.
incipio, ne quem capiat fallacia vatum,
edes esse Dei, tumidisque è faucibus ignem
ulcani ruere, & clausis resonare cavernis
estiuantis opus. non est tam sordida divis
ura, neque extremas jus est dimittere in artes
idera: subducto regnant sublimia cœlo
lla, neque artificum curant tractare laborem.
iscrepat à prima facies hac altera vatum.
llis Cyclopas memorant fornacibus usos,
um super incudem numerosa in verbera fortes,
orrendum magno quaterent sub pondere fulmen:
rmarentq; Iovem. turpe est sine pignore carmen.
roxima vivaces Ætnei verticis ignes
mpia sollicitat Phlegræis fabula castris.
entavere, nefas, olim detrudere mundo
idera, captivique Iovis transferre Gigantes
mperium, & victo leges imponere cœlo.
is natura sua est alvo tenus: ima per orbes
uameus intortos sinuat vestigia serpens.
onstruitur magnis ad prælia montibus agger:
elion Ossa terit: summus premit Ossan Olympus.
am coacervatas nituntur scandere moles:
mpius & miles metuentia comminus astra

Pro-

Provocat infestus cunctos ad prælia Divos.
Provocat è admotis.
Iuppiter è cælo metuit: * dextramq; coruscã
Armatus † flamma removet caligine mundum.
Incursant vasto primum clamore Gigantes
Hic magno tonat ore pater, geminaq; faventes,
Vndique discordes comitum simul agmine ventos,
Densa per attonitas funduntur fulmina nubes:
Quin & in arma ruit quæcunque potentia Divû
Et Mars sævus erat, jam cætera turba Deorum.
Stant utrinque metus. validos tum Iuppiter ignes
Increpat, & * jacto perturbat fulmine montes.
Illinc devictæ verterunt terga ruinæ
Infestæ Divis acies: atque impius hostis
Præceps cum castris agitur, materq; jacentes
‡ Impellens victos, tum pax est reddita mundo:
Tum Liber celsa venit per sidera cœli:
Defensiq; decus mundi nunc redditur astris.
Gurgite Trinacrio morientem Iuppiter Ætna
Obruit Enceladum, vasti qui pondere montis
Æstuat, & patulis exspirat faucibus ignes.
Hæc est mendosæ vulgata licentia famæ.
Vatibus ingenium est: hinc audit nobile carmen
Plurima pars scenæ: verum est fallacia. vates
Sub terris nigros viderunt carmine Manes,
Atque inter cineres Ditis pallentia regna
Mentiti vates, Stygias undasque, canesq;
Hi Tityon septem stravere jugera fœdum:
Sollicitant magna te circum Tantale pœna.
Sollicitantq; Scinim. Minos, tuaq; Æace in umbris
Iura canunt: iidemq; rotant Ixionis orbem:

* dextraq; coruscam
† flammam removat
* Victor.
‡ Amplexa est gnatos.

Quicquid & interius falsi sibi conscia terra est.
Non est terra satis, speculantur numina Divûm:
Nec metuunt oculos alieno admittere cœlo.
Nôrunt bella Deûm: nôrunt abscondita nobis
Conjugia, & falsa quoties sub imagine peccent,
Taurus in Europen, in Ledam candidus ales,
Juppiter ut Danaë pretiosus fluxerit imber.
Debita carminibus libertas ista: sed omnis
In vero mihi cura. canam quo fervida motu
Æstuet Ætna, novosq; rapax sibi congerat ignes.
Quacunque immensus terræ se porrigit orbis,
Extremiq; maris curvis incingitur undis,
Non totum est solidum: desit nanque omnis hiatu,
Secta est omnis humus, penitusque cavata latebris,
Exiles suspensa vias agit, utque animantis
Per tota errantes percurrunt corpora venæ,
Ad vitam sanguisq; omnis qua commeat idem:
Terra voraginibus conceptas digerit auras.
Scilicet haud olim diviso corpore mundi
In maria ac terras, & sidera: sors data cœlo
Prima secuta maris, deseditq; infima tellus,
Sed totis rimosa cavis: & qualis acervus
Exilit imparibus jactis extempore saxis,
Ut crebro introrsus spatio vacuata corymbus
Pendeat in sese: simili quoque terra figura
In tenues laxata vias, non omnis in arctum
Nec stipata coit. sive illi caussa vetusta est,
Nec nata est facies: seu liber spiritus intrà,
Effugiens molitur iter: seu lympha perenni
Edit humum limo, furtimq; obstantia mollit.
Aut etiam inclusi solidum exedere vapores,

Atque igni quæsita via est, sive omnia certis
Pugnavere locis, non est hic caussa docendi,
Dum stet opus caussæ. quis enim non credat inanes
Esse sinus, penitus tantos emergere fontes
Cum videt, ac torrentem imo se emergere hiatu?
Non ille ex tenui, vocemque agat acta necesse est,
* Confluvia: * Cum fluit: errantes arcessant undique & und
Et trahat ex pleno quod fontem contrahat amne.
Flumina quin etiam latis currentia rivis
Occasus habuere suos: aut illa vorago
Direpta præceps fatali condidit ore:
Aut occulta fluunt tectis adoperta cavernis,
Atque inopinatos referunt procul edita cursus.
Quod si diversos emittat terra canales,
Hospitium fluviorum: aut semita nulla profecto
Fontibus, & rivis constet via, pigraque tellus
Conferta in solidam segnis sub pondere cesset,
Quod si præcipiti conduntur flumina terra:
Condita si redeunt, si quà antè incognita surgunt:
Haud mirum clausis etiam si libera ventis
Spiramenta latent, certis tibi pignora rebus
Atque oculis hæsura vias dabit ordine tellus.
Immensos plerumque sinus, & jugera pessum
Intercepta leges, densæque abscondita nocti.
Prospectare procul chaos, ac sine fine ruinæ
Cernis, & in sylvis spatiosa cubilia retro
Antraque demissis pedibus fodisse latebris.
Incomperta via est operum: tantum influit intra.
Argumenta dabunt ignoti vera profundi.
Tu modo subtiles animo duce percipe curas
Occultamque fidem manifestis adstrue rebus.

Nam quo liberior, quoque est animosior ignis,
Semper & inclusus, nec vectus, sævior ira est.
Sub terra, penitusque movens: hoc plura necesse est
Vincla magis solvant, magis hoc obstantia pellant.
Nec tamen in rigidos exit contenta canales
Vis animæ: flamma avertit, qua proxima cedunt:
Obliquumque secat qua visa tenerrima caussa est.
Hinc terræ tremor, hinc motus, ubi densus hiatu
Spiritus exagitat venas, cessantiaque urget.
Quòd si spissa foret, solidoque instaret inani:
Nulla daret miranda sui spectacula tellus,
Pigraque & in pondus confestim mobilis esset.
Sed summis si fortè putas concredere caussis
Tantum opus, & summis alimentum viribus oris
Quæ valida in promptu cernis, validosque recessus,
Fallere: sed nondum tibi certa hæc lumine recto.
Namque illud quodcunq; vacat, specus omnis hiatu,
Et res introitu solvunt, adituque patenti
Conversæ languent vires, animosque remittunt.
Quippe ubi contineat ventos, qua quique morantes
In vacuo desint, cessat, tantúmque profundi
Explicat errantes, & in ipso* limine tardat. *limite
Angustis opus est turbare in faucibus illos,
Fervet opus, densique fremunt, premiturq; ruina
Hinc furtim Borea, atq; Noto: nunc unus uterque,
Hinc venti rabies, hinc sævo quassat hiatu.
Fundamenta solo trepidant, urbesque caducæ
Inde, neque est aliud si fas est credere, mundo
Venturam antiquam faciem, veracius omen
Hæc primo species rerum, naturáque terræ.
Introrsus cessante solo trahit undique venas.

Ætna

Ætna sui manifesta fides, & proxima vero est.
Non illic duce me occultas scrutabere caussas:
Occurrent oculis ipsæ, cogentq; fateri
Plurima nanque patent illi miracula monti.
Hinc vasti terrent aditus merguntque profundo:
Corrigit hinc arctus, penitusq; quod exigit ultrà.
Hinc spissæ rupes obstant, discordiáque ingens
Inter opus: necttunt * varium mediumq; coërcent
Pars igni domitæ, pars ignes ferre coactæ,
Vt Major species Ætnæ succurrit inanis.
Hæc illis sedes, tantarumque area rerum est.
Nunc opus artificem incendit, caussamque reposcit
Non illam parvi, aut tenuis discriminis: ignes
Mille sub exiguo ponunt tibi tempore vera
Res: oculique docent: res ipsæ creaere cogunt.
Quinetiam tactu moneant contingere toto,
Si liceat: probibent flammæ custodiáque ignis,
Vt major species Ætnæ succurrat inanis.
Illi operum est: arcent aditu: divináque rerum,
Cura sine arbitrio est: eadem procul omnia cernis.
Nec tamen est dubium, penitus quis torqueat Ætnam
Aut qui mirandus tantæ faber imperet arti:
Pellitur exustæ glomeratus nimbus arenæ:
Flagrantes properant moles: volvuntur ab imo
Fundamenta. fragor tota nunc rumpitur Ætna:
Nunc fusca pallent incendia mista ruina.
Ipse procul magnos miratur Iuppiter ignes,
Neve sepulta novi surgant in bella Gigantes,
Neu Ditem regni pudeat, neu Tartara cœlo
Vertat: in occulto tantum premit omnia dextra
Congeries operis: saxorum, & putris arena

* varios, mediosque

(Qu

Quæ nec sponte sua faciunt, nec corporis ulli
Sustentata cadunt robustis viribus) omnis
Exigitur: vertit vasa omnia vertice sævo:
In adversum congesta rotant, volvuntque profundo.
Hac caussa exspectata ruunt incendia montis.
Spiritus inflatus nomen, languentibus aër.
Nam propè natura par est violentia semper.
Ingenium velox illi motusque perennis.
Verum opus auxilio est, ut pellat corpore: nullus
Impetus est ipsi: quà spiritus imperat, audit.
Nunc princeps, magnusque sub hoc Duce militat ignis.
* Nunc quoniam in promptu est operis natura, soliique, *Huju
Una ipsi venti: quæ res incendia pascit:
Cùm subitò cohibetur, inest quæ caussa silenti,
Subsequar. immensus labor est, sed fertilis idem:
Digna laborantis respondent præmia curis.
Non oculis solum pecudum miranda fuere
More, nec effusis in humum grave pascere corpus:
Nosse fidem rebus, dubiasque exquirere caussas
Sacra perurgentem, capitique attollere cœlum:
Scire quot, & quæ sint: cur magno talia mundo.
Principia occasus metuunt, ad sæcula pergunt:
Et firma æterno religata est machina mundo.
Solis scire modum, & quanto minor orbita Lunæ est:
Cur illi brevior, cur isti pervolet orbis
Annuus: ille monet quæ certo sidera currant
Ordine, quæve sua careant incondita cura.
Scire vices etiam signorum, & tradita jura:
Nubila cur cœlo, terræ denuntiat imbres,
Quo rubeat Phœbe, quo frater palleat igni:
Tempora cur variant anni, primaque juventa

Ver præit æstatem: cur æstas ipsa senescit,
Autumnóque obrepit hyems, & in orbe recurrit.
Axem scire Helices, & tristem nosse cometen:
Lucifer unde micet, quáve Hesperus, unde Boote
Saturni cur stella tenax, cur Martia pugnax:
Quo rapiant nautæ, quo sidere lintea tendant.
Scire vias maris, & cœli prædicere cursus.
Quò volet Orion, quò Sirius incubet index,
Et quæcunque jacent tanto miracula mundo
Non digestus pati, nec acervo condita rerum,
Sed manifesta notis certa disponere sede
Singula: divini est animi, ac jucunda voluptas.
Sed prior hæc hominis cura est cognoscere terra
Et quæ nunc miranda tulit natura notare:
Hæc nobis magna affinis cœlestibus astris,
Nam quæ, mortales, spes est, quæ amentia majo
In Iovis errantem regno perquirere velle:
Tantum opus ante pedes transire, & perdere segn
Torquemur miseri in parvis, premimúrq; labante
Dum sese pretio redimant: verumq; professæ,
Tum demum viles taceant, inopesq; relictæ.
Noctes, atque dies festinant arva coloni:
Callent rure manus: glebarum usu experiuntur.
Fertilis hæc, segetisque feracior, altera vitis:
Hæc platanis humus, hæc herbis dignissima tellu
Hæc diti melior pecori, sylvisque fidelis.
Aridiora tenent oleæ: succosior ulmis
Grata. leves cruciant animos, & corpora caussæ.
Horrea uti saturent, tumeant & dolia musto,
Plenáq; desecto surgant fœnilia campo.
Sic avidi semper, quà visum est carius istis,

Implendus sibi quisque bonis est artibus, illæ
Sunt animi fruges: hæc rerum maxima merces,
Scire quod occulto naturæ terra coercet:
Nullum fallere opus, non multos cernere sacros
Ætnæi montis fremitus, animumque furentis:
Non subito pallere sono, non credere subter
Scrutamur rimas, vertimus omne profundum,
Quæritur argenti semen, nunc aurea vena,
Torquentur flamma terræ, ferróque domantur.
Cœlestes migrasse minas ad Tartara mundi.
Nosse quid impediat ventos, quid nutriat ignes:
Unde repentè quies, & multo fœdere pax sit.
Concrescant animi penitus: seu forte cavernæ,
Introitúsque ipsi servent: seu terra minutis
Rara foraminibus, ne venis abstrahat auras.
Plenius hoc etiam rigido quia vertice surgit,
Illinc infestus, atque hinc obnoxius, intus
Undique diversas admittere cogitat auras,
Et conjuratis addit concordia vires:
Sive introrsus agunt nubes, & nubilus Auster:
Seu forsan flexere caput, tergoq; feruntur.
Præcipiti delata sono premit unda, jugatque
Torrentes auras, pulsataque corpora densat.
Nam veluti resonante diu Tritone canoro,
Pellit opus collectus aquæ, victusque movere
Spiritus, & longas emugit buccina voces,
Carmineque irriguo magni cortina theatri
Imparibus numerosa modis canit arte regentis,
Quæ tenuem impellens animam subremigat undam:
Haud aliter submota furens torrentibus aura
Pugnat in angusto, & magnum cōmurmurat Ætna.

 Cre-

Credendum est etiam ventorum existere caussas
Sub terris similes harum, quas cernimus extra.
Vt cum densa cremant inter se corpora, turba
Elisa in vacuum fugiant: & proxima secum
Nomina tota trahunt: tutàque in sede resistunt.
Quòd si fortè mihi quædam discordia tecum est:
Principiisq; aliis credas consurgere ventos:
Non dubium, rupes aliquas, penitúsque cavernas
Proruere ingenti sonitu, casúque propinquas
Diffugere, impellique animas, hinc cernere ventos,
Aut humore etiam nebulas effundere largo:
Vt campis agrisq; solent, quos obruit amnis.
Vallibus exoriens caligat nubilus aër:
Flumina parva ferunt auras: vis proxima vento est
Eminus adspirat fortis, & verberat humor.
Atque hæc in vacuo si tanta potentia rerum est:
Hoc plura efficiant infra clusique necesse est.
His agitur causis extrà, penitusq; coactis
Exagitant ventos, pugnant in faucibus arctè:
Pugnantes suffocant intus: ut unda profundo
Térque quatérq; exhausta gravis ubi perbibit Euros
Ingeminat fluctus, & primos ultimus urget:
Haud secus adstrictus certamine tangitur ictu
Spiritus: involvensq; suo sibi pondere vires,
Densa per ardentes exercet corpora venas,
Et quacunque iter est, properat, transitq; morantem
Donec confluvio revolutis æstibus amnis
Exilit, atque furens tota vomit igneus Ætna.
Quòd si forte putas iisdem decurrere ventos
Faucibus, atque iisdem pulsis remeare: notandas
Res oculis locus ipse dabit, cogetq; negare.

Quamvis cœruleo* siccus sic frigeat æther, *Iove.
Purpureóque rubens surgat jubar aureus ostro.
Illinc obscurâ semper caligine nubes,
Pigraque defuso circumstupet humida vultu:
Prospectat sublimis opus, vastósque recessus.
Non illam videt Ætna, nec ullo intercipit æstu:
Obsequitur quacunque jubet levis aura, reditque.
Placantes etiam cœlestia numina thure
Summo cerne jugo, vel quà liberrimus Ætna
In prospectus hiat, tantarum semina rerum
Si nihil irritet flammas, stupeátque profundum.
Huic igitur credis torrens ut spiritus ille,
Qui rupes terrámque vorat, qui fulminat ignes,
Cum rexit vires, & præceps flexit habenas.
Præsertim ipsa suo declivia pondere nunquam
Corpora diripiant: validóque absolveret arcu.
Quod, nisi fallor, adest species: tantusque ruinis
Impetus attentos oculorum transfugit ictus.
Nec levitas tantos igitur ferit aura, movétque,
Sparsa liquore manus sacros ubi ventilat ignes:
Verberat ore tamen, pulsatáque corpora nostra
Incursant: adeò tenuis vim caussa repellit.
Non cinerem stipulamve levem, non arida sorbet
Gramina: non tenuis plantis liquor exit iisdem.
Surgit † adoratis sublimis fumus ab aris. † odoratis
Tanta quies illi est, & pax innoxia parti.
Sive peregrinis igitur, propriisve potentes
Conjurant animæ caussis: ille impetus ignis
Et montis partes atras subvertit arena,
Vastáque concursu trepidantia saxa fragoris,
Ardentesque simul flammas, ac fulmina rumpunt.

Haud aliter, quam cùm prono jacuere sub Austr
Aut Aquilone fremunt sylvæ, dant brachia nodo
Implicitæ, hæc serpunt junctis incendia ramis.
Nec te decipiant stolidi mendacia vulgi,
Exhaustos cessare sinus: dare tempora rursus,
Vt rapiant vires, repetantque in prœlia victi.
Pelle nefas animo, mendacemq; exue famam.
Non est divinis tam sordida rebus egestas:
Nec parvas mendicat opes, nec corrogat auras.
Præsto sunt operi ventorum examina semper,
Caussa latet, quærunt pariter, coguntque morari.
Sæpe premit fauces magnis * exstincta ruinis
Congeries, clauditque vias luctamine ab imo,
Et scisso veluti tecto sub pondere præsto est,
Haud secus, ac teneros cùm † secum frigida ‡ mo
* Desidia est, tutoque licet discedere montes.
Post ubi continuere moram, velocius urgent,
Pellunt oppositas moles ac vincula rumpunt.
Quidquid in obliquum est, frangunt iter: acrior i
Impetus exoritur: magnis operata rapinis
Flamma micat, latosque ruens exundat in agros:
Si cessant à rure, semper spectacula venti.
Nunc superant quacunque regunt incendia sylv
Quæ flammas alimenta vocent, quià nutriat Æt
Incendi poterunt. illis vernacula caussis
Materia, oppositumque igni genus utile terrent.
Vritur assiduè calidus nunc sulfuris humor.
Nunc spissus crebro præbetur vimine succus.
Pingue bitumen adest, & quidquid comminus ar
Irritat flammas: illius corporis Ætna est.
Atque hanc materiam penitus discurrere fontes,

* exhausta

† sicco
‡ monte
* Desidant

I

Infectæ erumpunt & aquæ radice sub ipsa.
Pars oculis manifesta jacet: quæ corpore dura est
Ac lapis: in pingui fervent incendia succo.
Quin etiam variè quædam sine * nomine saxa * vimine]
Toto monte liquant: illis custodia flammæ
Vera, tenaxque data est: sed maxima caussa molaris
Illius incendi lapidis sic vindicat Ætnam.
Quem si fortè manu teneas, & robore cernas,
Nec servare putes ignem, nec spargere posse.
Sed simul ac ferro quæras, respondet, & ictu
Scintilla calor. hunc multis circundare flammis,
Et potes extorquere animos. atque exue robur,
Fundetur ferro citius. nam mobilis illi,
Et metuens natura mali est, ubi cogitur igni.
Sed simul atque hausit flammas, non tutior hausti
Illa domus servans aciem, duramque tenaci
Septa fides, tutum est illi patientia victo.
Vix unquam redit in vires, atque evomit ignem.
Totus enim denso stipatur robore: tarda
Per tenues admissa vias incendia nutrit:
Cunctanterq; eadem, pigrèque accepta remittit.
Nec tamen hoc uno, quod montis plurima pars est,
Vincit & incendi causam tenet: illa profectò
Miranda est lapidum vivax animosaq; virtus.
Cætera materies, quæcunque est fertilis igni,
Ut semel accensa est moritur: nec restat in illa,
Quod repetas: tantum cinis, & sine semine terra est.
Hic semel atque iterum patiens, ac mille perhaustis
Ignibus instaurat vires: nec desinit antè,
Quam levis * excocto defecit robore pumex * exhausto
In cinerem, putresque jacet dilapsus arenas.

Cerne locis etiam similes arsisse cavernas.
Illic materiæ nascentis copia major:
Sed genus hoc lapidis certissima signa coloris,
Quod nullas adjunxit opes, & languit ignis,
Dicitur, insidiis flagrans Ænaria quondam
Nunc extincta super: tectisque Neapolin inter
Et Cumas locus est, multis jam frigidus annis:
Quamvis æternum pinguescat ab ubere sulphur,
In mercem legitur. tanto est fœcundior Ætna
Insula, cui nomen facies dedit ipsa rotunda,
Sulphur enim solum, nec obesa cacumine terra est,
Et lapis accretus regerendis ignibus aptus.
Sed rarò fumat, qui vix si accenditur, ardet:
In breve mortales flammas quòd copia nutrit,
Insula durata Volcani nomine sacra.
Pars tamen incendi major refrixit, & alto
Iactatas recipit classes, portúque tuetur.
Quæ restat, minor, & dives satis ubere terra est:
Sed non, Ætnæis vires quas conferat, illi.
Atque hæc ipso tamen jam quondam extincta fuisset,
Ni furtim aggeneret secretis callibus humor
Materiem, sylvámq; suam, pressóq; canali
Huc illuc ageret ventos, & pasceret ignes.
Sed melius res nota ipsa est, spectatáq; veris
Occurrit signis, nec tentat fallere pestem.
Nam circa latera, atque imis radicibus Ætna
Candentes efflat lapides, disjectáque saxa
Intereunt venis, manifestò ut credere possis
Pabula, & ardendi caussam lapidem esse molarem:
Cujus defectus jejunus colligit ignis.
Ille ubi collegit flammas, jacit & simul icta

Mo-

Materiam accendit, cogitque liquescere secum,
Haud equidem mirum factu, quòd cernimus extrà,
Si lenitur opus, restat magis: uritur illic,
Sollicitatque magis vicina incendia saxum
Certaque venturæ præmittit pignora flammæ.
Nam simul atque movet curis, turbámq; minutus
Diffugit: extemplóq; solum trahit, ictáque ramis,
Et grave sub terra murmur demonstrat, & ignes.
Tum pavidum fuge, & sacris tum credere rebus,
Tarbe & tuto speculaberis omnia colli.
Nam subitò effervent onerosa incendia raptis:
Accensæ subeunt moles, truncæque ruinæ:
Provolvunt, atque atra sonant examina arenæ:
Nec recipit flammas mons. hic defessus anhelat,
Atque aperit se hostis, decrescit spiritus illic.
Haud aliter quam cum læto devicta trophæo
Prona jacet campis acies, & castra sub ipsa.
Tum si quis lapidum summo pertabuit igni,
Asperior sopita & quædam sordida fax est:
Qualem purgato cernes discedere ferro.
Verum ubi paullatim exiluit sublata caducis
Congeries saxis: angusto è vertice surgunt:
Sic veluti in fornace lapis torretur: & omnis
Exitur penitus venis, subit altius humor
Amissis opibus, levis & sine pondere pumex
Excoquitur: liquor ille magis servare, magisq;
Fulminis in speciem mitis procedere tandem
Incipit: & primis demittit collibus undas:
Illæ paullatim bis sena in millia pergunt.
Quippe nihil revocat, curtis nihil ignibus obstat:
Nulla tenet frustra moles: simul omnia pugnant

Nunc sylvas rupesque vorat, hæc tela solumque
Ipsa adjutat opes, facieréque sibi induit annos,
Quod si forte cavis cunctatus vasibus hæsit:
Vt pote inæquales volvens perpascitur agros:.
Ingeminat fluctus & stantibus increpat undis.
Sicut cùm curvo rapidum mare cernitur æstu,
Ac primum tenuis sinus agit ulteriores,
Progrediens latè diffunditur, & succernens
Flamina consistunt ripis, ac frigore durant,
Paulatimque ignes coëunt: ac flammea messis.
Exuitur facies tunc prima, ut quæque rigescit,
Effumat moles: atque ipso pondere tracta
Volvitur ingenti strepitu, præcepsque sonanti
Cum solido inflexa est pulsantes dissipat ictus,
Et quà disclusa est candenti robore fulget,
Et micat examen plagis ardentia saxa.
Scintillat procul esse fide, procul esse ruentes,
Incolumi fervore cadunt. verum impetus ignes
Si fumant quondam ut ripas trajecerit amnis:
Vix junctis quisquam fixo dimoverit illas.
Vicenos persæpe dies jacet obruta moles.
Sed frustra certis disponere singula causis
Tentamus, si firma manet tibi fabula mendax,
Materiam ut credas aliam, fuisse igne favillam,
Plurima pro pietate simul concrescere: sicque
Commissum vento flagrare bitumine sulfur.
Nam post * exhaustā cretam quoque robora fundit: *exustam
Et figulos huic esse fidem, dein frigoris usu
Duritiem revocare suam, & constringere venas.
Sed signum commune leve est, atque irrita caussa,
Quæ trepidat, verum ubi certo pignore constat.

Nam

Nam velut arguti natura est æris, & ignis.
Cum domitum constat, eademque, & robore salvo,
Vtranque ut possis æris cognoscere portam:
Haud aliter lapis ille tenet, seu forte madentes
Effluit in flammas, seu sit securus ab illis,
Conservatq; notas, nec vultu perdidit ignes
Quin etiam externam multis color ipse resolvit,
Non odor, aut levitas. putris magis ille, magisque
Vna operis facies, eadem perque omnia terra est.
Nec tamen infitior lapides ardescere certos,
Internus furere accensos: hæc propria virtus.
Quin ipsis quædam Siculi cognomina saxis,
Imposuere: fricas etiam ipsi nomine signant
Fusilium esse notas. nunquam tamen illa liquescunt,
Quamvis materies foveat succosior intus,
Nec penitus venæ fuerint commissa molari.
Quod si quis lapidis miratur fusile robur:
Cogitet obscuri verissima dicta libelli
Heracleiti, & ibi nihil insuperabile gigni,
* Omniaque rerum natura semina jacta.
Sed nimium hoc mirum densissima corpora sæpe,
Et solido vicina, tamen compescimus igni.
Non animos æris flammis succumbere cernis?
Lentitiem plumbi non exit, ipsaq; ferri
Materies prædura, tamen subvertitur igni?
Spissaq; suspensis fornacibus aurea saxa
Exsudant pretium. quædam fortasse profundo
Incomperta jacent, similiq; obnoxia sorti.
Nec locus ingenio est: oculi te judice vincent.
Nec lapis ille riget perculsus, & ignibus obstat,
Si parvis torrere velis: cœloque patenti

* f. Omnia quæ é

Can-

Candentem, pressumque agedum fornace coërce;
Nec sufferre potest, nec sævum durat in hostem:
Vincitur, & solvit vires, captusque liquescit.
Quæ majora putas autem tormenta moveri
Posse manu? quæ tanta putas incendia nostris
Sustentari opibus, quantis fornacibus Ætna
Uritur, à sacro nunquam non fertilis igne?
Sed non qui nostro fervet moderatior usu,
Sed cœlo propior: vel quali Juppiter ipse
Armatus flamma est: his viribus additus ingens
Spiritus, adstrictis elisus faucibus: ut, cum
Fabriles operæ rudibus contendere massis
Festinant, ignes quatiant, follesque trementes
Exanimant, pressosque instigant agmine ventos.
Hæc operis fama est. sic nobilis uritur Ætna.
Terra foraminibus vires trahit, urget in arctum,
Spiritus incendî vivit per maxima saxa.
* ædis, Magnificas * laudes, operosaque visere templa
Divitiis hominum, aut sacra memorare vetusta,
Traduce materia, & tetris per proxima fatis
Currimus, atque avidi veteris mendacia famæ
Eruimus, cunctasque libet percurrere gentes.
Nunc juvat Ogygiis circumdata mœnia Thebis,
Cernereque & fratres: ille impiger, ille canorus
Condere felices alieno interserit ævo.
Invitata pia nunc carmine saxa, lyraque,
Nunc gemina ex uno fumantia saxa vapore
Miramur, septemque Duces, raptumq; profundo.
Detinet Eurotas illic, & sparsa Lycurgi,
Et sacer in bellum numerus sua turba recenti.
Nunc hic Cecropiæ variis spectantur Athenæ
Carminibus, gaudentque sua victrice Minerva.
Excidit

Excidit hic reduci quondam tibi perfide Theseu
Candida sollicito permittere vela parenti,
Tu quoque Athenarum carmen jam nobile sidus,
Erigone: sedes vestra en Philomela canoris
Evocat in sylvis: & tu soror hospita tectis
Acciperis: solis Tereus ferus exulat agris.
Miramur Trojæ cineres, & flebile victis
Pergamon, extinctósq; suos Phrygas: Hectora primũ,
Conspicimus magni tumulum Ducis, hic & Achilles.
Impiger, & victus magni jacet Hectoris ultor.
Quin etiam Graiæ fixos tenuere tabellæ,
Signave, nunc Paphiæ rorantes parte capilli,
Sub truce nunc parvi ludentes Colchide nati,
Nunc tristes circa subjectæ altaria cervæ,
Velatusq; pater nunc gloria viva Myronis:
Quin etiam illa manus operum, turbæq; * minaces. * morantem
Hac visenda putas terra dubiusq; marisq;?
Artificis naturæ ingens opus adspice: nulla
Cum tanta humanis Phœbus spectacula cernes,
Præcipuæq; vigil, fervens cum Sirius ardens.
Insequitur miranda tamen sua fabula montem:
Nec minus ille pius, quamquam sors nobilis ignis.
Nam quando raptis excanduit Ætna cavernis:
Et velut eversis penitus fornacibus ignes
Et vecta in longum rapidis fervoribus unda:
Haud aliter sævo quam cum Iove fulgurat æther,
Et nitidum obscura cœlum caligine torquet.
Ardebant arvis segetes & mollia culta
Iugera cum dominis, sylvæ, collesq; virentes.
Vix dum castra putant hostem movisse, tremebant:
Et jam finitimæ portas evaserat urbis.
Tum vero, ut cuique est animus, viresq; rapina

Tutari

Tutari conantur opes. gemit ille sub auro,
Colligit ille arma, & stulta cervice reponit:
Defectum raptis illum sua carmina tardant.
Hic velox nimium properat sub pondere pauper:
Et quod cuiq; fuit chari, fugit ipse sub illo:
Sed non incolumis dominum sua præda secuta est.
Cunctantes vorat ignis, & undique terret avaros,
Consequitur fugisse ratos & præmia captis
Concrepat: ac nullis parsura incendia pascunt,
Vel solis parsura * *piis. namque optima proles*
Amphinomus fraterq; pari sub munere fortes,
Cum jam vicinis streperent incendia tectis,
Adspiciunt pigrumq; patrem, matremq;, senemq;
Eheu defessos posuisse in limine membra,
Parcite avara manus, dites attollite prædas:
Illis divitiæ solæ, materq; paterque:
Hanc rapiunt prædam, mediumq; exire per ignem
Ipso dante fidem properant. ô maxima rerum,
Et meritò pietas homini tutissima virtus!
Erubuere pios juvenes attingere flammæ:
Et quacunque ferunt illi vestigia, cedunt.
Felix illa dies illa est innoxia terræ.
Dextrâ sæva tenent lævaque incendia fervent,
Ille per obliquos ignes, fraterq; triumphans,
Tutus uterque pio sub pondere sufficit illa
Et circa geminos avidus sibi temperat ignis.
Incolumes abeunt tandem: & sua numina secum
Salva ferunt: illos mirantur carmina vatum.
Illeq; se posuit claro sub nomine Ditis.
Nec sanctos juvenes attingunt sordida fata:
Sed verè cessere domus, & jura piorum.

*Dele Ita legit Mariangelus ac Cursius in Diatriba in Ausonium.

C. PE

C. PEDONIS AL-
binovani in Mœcenatis Obitum ELEGEIA.

DEflèram juvenis tristi modò carmine fata:
Sunt etiam merito carmina danda seni.
Et juvenis deflendus erat tam candidus, & tam
Longiùs annoso vivere dignus avo.
Irreligata ratis nunquam defessa carina,
It, redit in vastos semper onusta lacus.
Illa rapit juvenes prima florente juventa:
Non oblita rapit sed tamen illa senes.
Nec mihi Mœcenas tecum fuit usus amici:
Lollius hoc ergo conciliavit opus.
Fidus erat nobis nam propter Cæsaris arma,
Cæsaris, & similem propter in arma fidem.
Regis eras genus Hetrusci: tu Cæsaris almi
Dextera: Romanæ tu vigil urbis eras.
Omnia cum posses, tanto tam charus amico:
Te sensit nemo posse nocere tamen.
Pallade cum docta Phœbus donaverat artes:
Tu decus & laudes hujus, & hujus eras.
Vincit vulgares vincit beryllus arenas,
Littore in extremo quas simul unda movet.
Quod discinctus eras, animo quoque carpitur unum:
Diluitur nimia simplicitate tua.
Sic illi vixere, quibus fuit aurea virgo:
Quæ bene præcinctos post modo pulsa fugit.

Invi-

Invide, quid tandem tunicæ nocuere solutæ?
Aut tibi ventosi quid nocuere sinus?
Num minus urbis erat custos & Cæsaris hospes?
Num tibi non tutas fecit in urbe vias?
* violavit Nocte sub obscura quis te * spoliavit amantem?
Quis tetigit ferro durior ipse latus?
Majus erat potuisse tamen, nec velle triumphos,
Major res, magnis abstinuisse, fuit.
Maluit ambrosam quercum Nymphasq; canentes,
Paucaq; pomosi jugera certa soli.
Pieridas Phœbumq; colens in mollibus hortis,
Sederat argutas garrulus inter aves.
Marmora Mæonii vincunt monumenta libelli:
Vivitur ingenio: cætera mortis erunt.
Quid faceret? defunctus erat: comes impiger idem,
Miles & Augusti fortis, & usque pius.
Illum piscosi viderunt saxa Pelori
Ignibus hostilis reddere ligna ratis.
Pulvere in Emathio fortem videre Philippi.
Quam tunc ille tener: quam gravis hostis erat.
Cum freta Niliacæ texerunt lata carinæ,
Fortis erat circum, fortis & ante ducem.
Militis Eoi fugientis terga secutus:
Territus ad Nili dum fugit ille caput.
Pax erat: hæc illos laxârunt otia cultus,
Omnia victores Marte sedente decent.
Actius ipse lyram plectro percussit eburno,
Postquam victrices conticuere tubæ.
Hic modo miles erat, ne posset fœmina Romam
Dotalem stupri turpis habere sui.

His

Hic tela in profugos (tantum curvaverat arcum)
Misit ad extremos exorientis equos.
Bacche, coloratos postquam devicimus Indos,
Potasti galea dulce juvante merum.
Et tibi securo tunicæ fluxere solutæ:
Te puto purpureas tunc habuisse duas.
Sum memor, & certè memini, sic ducere thyrsos
Brachia purpurea candidiora nive.
Et tibi thyrsus erat gemmis ornatus, & auro:
Serpentes hederæ vix habuere locum.
Argentata tuos etiam sandalia talos
Vinxerunt certè: nec, puto, Bacche negas.
Mollius es solito mecum tum multa locutus:
Et tibi consultò verba fuere nova.
Impiger Alcide multo defuncte labore,
Sic memorant curas te posuisse tuas.
Sic te cum tenera lætum lusisse puella,
Oblitum Nemeæ, jamque Erymanthe tui.
Ultra nunquid erat? torsisti pollice fusos:
Lenisti morsu lævia fila parum.
Percussit crebros te propter Lydia nodos,
Te propter dura stamina rupta manu.
Lydia te tunicas jussit lasciva fluentes
Inter lanificas ducere sæpè suas.
Clava torosa tibi pariter cum pelle jacebat,
Quam pede suspenso percutiebat amor.
Quis fore credebat, premeret cum jam impiger infans
Hydros ingentes vix capiente manu?
Cúmve renascentem tereret velociter Hydram?
Frangeret immanes vel Diomedis equos?

Vel

Vel tribus adversis communem fratribus alvum,
Et sex adversas solus in arva manus?
Fudit * Aloïdas postquam dominator Olympi, (* & Eolidas bovem.)
Dicitur in nitidum procubuisse * diem.
Atque aquilam misisse suam, quæ quæreret, ecq
Posset amaturo vina referre Jovi:
Valle sub Idæa dum te formose sacerdos
Invenit, & presso molliter ungue rapit.
Sic est: victor amet: victor potiatur in umbra;
† Victor odorata dormiat inque rosa. († Victus)
‡ Victorem victus metuat: metus imperet illi: (‡ Victus aret, victusq; metat:)
Membra nec instrata sternere discat humo.
Tempora dispensant usus, & tempora cultus:
Hæc homines, pecudes, hæc moderantur an
Lux est, taurus arat: nox est, requiescit: arat
Liberat emerito fervida colla bovi.
Conglaciantur aquæ: scopulis se condit hirundo:
Verberat egelido: garrula Vere lacus.
Cæsar amicus erat: poterat vixisse solutè,
Cum jam Cæsar idem quod cupiebat, erat:
Indulsit meritò: non est temerarius ille.
Vicimus: Augusto judice dignus erat.
Argo saxa pavens postquam Scylleia legit,
Cyaneasq; metus jam religanda ratis:
Viscera dissecti * mutavit in arietis agnum (* mutaverat arietis agno Æetias.)
† Æetias, & succis omne perita suis. († Medea Æetæ regis Colchorum filia.)
His te Mecœnas juvenescere posse decebat.
Hæc utinam nobis Colchidos herba foret.
Redditur arboribus florens revirentibus ætas:
Ergo non homini, quod fuit antè redit?

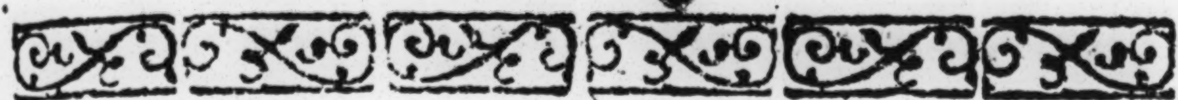
Vin

Vivacesque magis cervos decet esse paventes,
Si quorum in torva cornua fronte rigent?
Vivere cornices multos dicuntur in annos:
Cur nos angusta conditione sumus?
Pascitur Auroræ Tithonus nectare conjux:
Atque ita jam tremulo nulla senecta nocet.
Ut tibi vita foret semper medicamine sacro,
Te vellem Auroræ complacuisse virum.
Illius aptus eras croceo recubare cubili:
Et modo puniceo rore levante torum.
Illius aptus eras roseas * adjungere bigas: * cōjungere
Tu dare purpurea lora regenda manu.
Tu mulcere jubam, cum jam torsisset habenas
Procedente die respicientis equi.
Quæsivere tori juvenem sic Hesperon illum,
Quem nexum medio solvit in igne Venus.
Quem nunc in fuscis placida sub nocte nitentem
Luciferum contra currere cernis equis.
Hic tibi Corycium, casias hic donat olentes,
Hic è palmiferis balsama missa jugis.
Nunc pretium candoris habes: nunc redditus umbris,
Te sumus obliti decubuisse senem.
Ter Pylium flevere sui, ter Nestora canum:
* Dicebant tamen hunc non satis esse senem.   * Dicebantque tamen non
Nestoris annosi vicisses secula: si me
Dispensata tibi stamina nente forent.
Nunc ego quid possum? tellus levis ossa teneto:
Pendula librato pondus & ipsa tuum.
Semper serta tibi dabimus, tibi semper odores:
Nonnunquam sitiens florida semper eris.

   Sic

Sic est Mecœnas fato veniente locutus,
Frigidus, & jam jam cum moriturus erat.
Méne, inquit, juvenis primævi Iuppiter ante
Augustam Bruti non cecidisse fidem?
Pectore maturo fuerat puer, integer ævo,
Et magnum magni Cæsaris illud opus.
Discedo, vellemq; prius, non omnia dixit,
Inciditque pudor, quæ prope dixit amor.
Sed manifestus erat moriens: quærebat amatæ
Conjugis amplexus, oscula, verba, manus.
Si tamen hoc satis est, vixi te Cæsare amico:
Et morior, dixit, dum moriorque satis.
Mollibus ex oculis aliquis tibi procidit humor:
Cum dicar subita voce fuisse tibi.
Hoc mihi contingat, jaceam tellure sub æqua:
Nec tamen hoc ultra me potuisse, velim.
Sed meminisse velim: vivam sermonibus illic
Semper ero, semper si meminisse voles.
Et decet, & certe vivam tibi semper amicus,
Nec tibi qui moritur, desinit esse tuus,
Ipse ego quicquid ero, cineris interque favillas:
* quoque Tunc * ego non potero non memor esse tui.
Exemplum vixi te propter molle beate,
Unus Mecœnas teq; ego propter eram.
Arbiter ipse fui, volui quod contigit esse:
Pectus eram vere pectoris ipse tui.
Vive diu mi chare senex, pete sidera sero.
Est opus hoc terris, te quoque velle decet.
Et tibi succrescant juvenes bis Cæsare digni:
Et tradant porro Cæsaris usque genus.

Sic secura tibi cum primum Livia conjux,
Expleat amissi munera rupta gener.
Cùm Deus in terris Divis insignis avitis,
Te Venus in patrio collocet alma sinu.

PVBL. VIRGILII
Maronis, Epigrammata.

Laudes Hortuli. 1.

ADeste Musæ, maximi proles Iovis: Iambici Senarii.
Laudes feracis prædicemus Hortuli.
Hortus salubres corpori præbet cibos:
Variosq; cultus sæpè cultori refert:
Olus suavè, multiplex herbæ genus,
Vvas nitentes, atque fœtus arborum:
Non desit hortis & voluptas maxima,
Multisq; mista commodis jucunditas.
Aquæ strepentis vitreus lambit liquor:
Sulcoq; ductus irrigat rivus sata.
Flores nitescunt discolore gramine:
Pinguntque terras gemmes honoribus.
Apes susurro murmurant gratæ levi,
Cum summa florum, vel novos rores legunt.
Fœcunda vitis conjuges ulmos gravat:
Textásve inumbrat pampinis arundines.
Opaca præbent arbores umbracula:
Probibentq; densis fervidum Solem comis.
Aves canoros garrulæ fundunt sonos:

Et semper auras cantibus mulcent suis.
Oblectat hortus, advocat, pascit, tenet:
Animoq; mœsto demit angores graves.
Membris vigorem reddit, & visum capit.
Refert labori pleniorem gratiam:
Tribuit colenti multiforme gaudium.

De Venere & Vino. 2.

Nec Veneris, nec tu vini capiaris amore:
Uno nanque modo vina, Venusq; nocent.
Ut Venus enervat vires: sic copia Bacchi
Et tentat gressus, debilitatq; pedes.
Multos cæcus amor cogit secreta fateri:
Arcanum demens detegit ebrietas.
Bellum sæpe parit ferus exitiale Cupido:
Sæpe manus itidem Bacchus ad arma vocat.
Perdidit horrendo Trojam Venus improba bello,
At Lapithas bello perdis Iacche gravi.
Denique cum mentes hominum furiârit uterque:
Et pudor, & probitas, & metus omnis abest.
Compedibus Venerem, vinclis constringe Lyæum:
Ne te muneribus lædat uterque suis.
Vina sitim sedent: natis Venus alma creandis,
Serviat. hos fines transiluisse nocet.

De Livore. 3.

Carmen Phaleucium

Livor tabificum malis venenum.
Intactis vorat ossibus medullas:

Et totum bibit artubus cruorem.
Quòd quisquis furit, invidetque forti,
Vt debet, sibi pœna semper ipse est.
Testatur gemitu graves dolores:
Suspirat, fremit, incutitque dentes:
Sudat frigidus intuens quod odit.
Effundit mala lingua virus atrum.
Pallor terribilis genas colorat.
Infelix macies renudat ossa.
Non lux, non cibus est suavis illi:
Nec potus juvat, aut sapor Lyæi:
Nec si pocula Iupiter propinet,
Aut has porrigat, & ministret Hebe,
Aut tradat Ganymedes ipse nectar:
Non somnum capit, aut quiescit unquam.
Torquet viscera carnifex cruentus,
Vesanos tacitè movet furores,
Intentans animo faces Erinnys
Lethalis, Tityique vultur intus,
Qui semper lacerat, comestque mentem,
Vivit pectore sub dolente vulnus:
Quod Cheironia nec manus levârit,
Nec Phœbus, sobolésve clara Phœbi.

De Cantu Seirenum. 4.

Seirenes varios cantus Acheloïa proles,
Et solitæ miseros ore ciere modos.
Illarum voces, illarum Musa movebat
Omnia quæ Thymele carmina dulcis amat.

Quod tuba, quod litui, quod cornua rauca, quetum
Quodque foraminibus tibia mille sonat,
Quodq; leves calami, quod suavis cantat Aëdon,
Quod lyra, quod citharæ: quod moribundus olor.
Illectos nautas dulci modulamine vocis
Mergebant avidæ fluctibus Ioniis.
Sanguine Sisyphio generatas magnus Ulysses
Hac tutos sola præstitit arte suos:
Illevit cera sociorum callidus aures:
Atque suas vinclis præbuit ipse manus.
Transiluit scopulos, & in hospita litora classis:
Illæ præcipites desiluere freto.
Sic blandas vocisq; notas, & carmina vicit:
Sic tandem exitio monstra canora dedit.

De Natali die. 5.

Clarus inoffenso procedat lumine Titan,
Lætificusque dies eat omnibus æthere puro.
Vosq; simul juvenes animis, & voce faventes
Concelebrate diem votis felicibus almum.
Prosper ut is semper redeat, vatique quotannis
Asmenidæ referant alacres sua munera nati.

De Orpheo. 6.

Threïcius quondam vates fide creditur canora
Movisse sensus acrium ferarum,
Atque amnes tenuisse vagos,
Et surda cantu concitasse saxa:
Suavisonosque modos testudinis arbores secutæ
Vmbram feruntur præbuisse vati.

Sed

Sed placidis hominum dictis fera corda mitigavit,
Doctaq; vitam voce temperavit:
Iustitiam docuit cœtu quoque congregavit uno,
Moresque agrestes expolivit Orpheus.

De Ludo. 7.

Sperne lucrum: vexat mentes vesana libido.
Fraude carete graves. ignari credite doctis.
Lusuri nummos, animos quoque ponere bebent.
Pone malas, quoties ludendo vinceris, iras.
Ludite securi, quibus æs est semper in arca.
Si quis habet nummos veniens, exibit inanis.
Lusori cupido semper gravis exitus instat.
Sancta probis pax est: irasci desine victus.
Nullus abique potest felici ladere dextra.
*Principio Furiis Ira est tribus addita quarta.
Flecte truces animos, ut vere ludere poßis.
Ponite maturè bellum: precor, iraq; cesset.

* Initio Furiis, ego sum.

De litera Y. 8.

Littera Pythagoræ discrimine secta bicorni,
Humanæ vitæ speciem præferre videtur.
Nam via virtutis dextrum petit ardua callem
Difficilemque aditum primùm spectantibus offert:
Sed requiem præbet feßis in vertice summo.
Molle ostentat iter via lata: sed ultima meta
Præcipitat captos, volvitq; per ardua saxa.
Quisquis enim duros casus virtutis amore
Vicerit, ille sibi laudemq;, decusq; parabit,
At qui desidiam, luxumq; sequetur inertem,

Dum fugit oppositos incauta mente labores,
Turpis, inopsq; simul miserabile transigit ævum.

De XII. laboribus Herculis. 9.

Compreßit Nemeæ primum virtute Leonem.
Extincta est anguis, quæ pullulat, Hydra secu
Tertius evictus sus est Erymantheus ingens.
Cornibus auratis Cervum necat ordine quartò.
Dejicit horrisono quintò Stymphalidas arcu.
Abstulit Hyppolytæ sextò sua vincula victæ.
Septimus Augiæ stabulum labor egerit undis.
Octavò domuit magno luctamine Taurum.
Tum Diomedis equos nonò cum rege peremit.
Geryonem decimò triplici cum corpore vicit.
Undecimò abstractus vidit nova Cerberus astra.
Postremò Hesperidum victor tulit aurea mala.

De Musarum inventis. 10.

Cleio gesta canens transactis tempora reddit.
Melpomene Tragico proclamat mœsta boatu.
Comica lascivo gaudet sermone Thaleia.
Dulciloquis calamos Euterpe flatibus urget.
Terpsichore affectus citharis movet, imperat, auge
Plectra gerens Erato saltat pede, carmine, vultu.
Carmina Calliope libris Heroica mandat.
Uranie cœli motus scrutatur, & astra.
Signat cuncta manu: loquitur Polymneïa gestu.
Mentis Apollineæ vis has movet undique Musas.
In medio residens complectitur omnia Phœbus.

De ætatibus animalium. XX:

binos, deciesq; novem superexit in annos,
a senescentum quos implet vita virorum.
novies superat vivendo garrula Cornix.
uater egreditur Cornicis sæcula Cervus.
pedem Cervum ter vincit Corvus: at illum
ltiplicat novies Phœnix reparabilis ales.
em vos perpetuo decies prævertitis ævo
nphæ Hamadryades. quarum longißima vita est
cohibent fines vivacia fata animantum.
tera secreti novit Deus arbiter ævi.

VARIA P.VIRGIL[IJ]

Maronis, operumque ejus Præconia.

P. Virgilius Maro de seipso. 1.

*Mellifluum ‡ Romanum

* *Mæonium quisquis ‡ Romanus nescit Homer[um],*
Me legat, & lectum credat utrumque sibi.
Illius immensos miratur Græcia campos:
At minor est nobis, sed bene cultus ager.
** Hîc tibi nec pastor, nec curvus deerit arator.*
Hæc Graiis constant singula, trina mihi.

*Non miles, pastor, curvus non desit.

Alcinoi. 2.

De numero vatum si quis seponat Homerum,
Proximus à primo tum Maro primus erit.
Et si post primum Maro seponatur Homerum,
Longè erit à primo † quisque secundus erit.

† Quisque, pro quicunque.

Cornelij Galli ad Augustum Cæsare[m] de Æneide Virgilij. 3.

Temporibus lætis tristamur, maxime Cæsar,
Hoc uno amisso, quem gemo Virgilium.
Sed vetuit relegi, si tu patiare, libellos:
In quibus Æneam condidit ore sacro,

Ro

a rogat, precibus totus tibi supplicat orbis,
Ne pereant flammis tot monumenta Ducum.
e iterum Trojam, sed major flamma cremabit.
Fac laudes Italûm, fac tua facta legi:
amq; suo fac major nuntius ornet.
Plus fatis possunt Cæsaris ora Dei.

ctavij Augusti edictum de Æneide

Virgilij non abolenda. 4.

ne supremis potuit vox improba verbis
dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
naque doctiloqui morietur Musa Maronis?
celus indignum! solvetur littera dives?
oterunt spectare oculi? nec parcere honori
ma suo? * dignumq; operis servare decorem? *ductumq; operi servabit amorem?
oster Apollo veta: Musæ probibete Latinæ.
, & alma Ceres succurrite. vester in armis † Pulcher
s erat, vester docilis per rura colonus.
docuit, quid Ver ageret, quid cogeret Æstas,
daret Autumnus, quid Bruma novissima ferret.
reformavit: sociavit vitibus ulmos.
it pecudes: apibus sua castra dicavit.
dedit ut pereant? ipsum si dicere fas est.
gum servanda fides: suprema voluntas
mandat, fieriq; jubet, parere necesse est.
gatur potius legum veneranda potestas,
tot congestos noctesq; diesque labores
rit una dies, supremaque † jussa parentis † Verba superbus.
ant vigilasse suum. si forte furenti

Erravit

Erravit in morte dolor: si lingua locuta est
Nescio quid titubante animo, non sponte, sed
Expugnata malis: odio languoris iniqui
Si mens cæca fuit: iterum sentire ruinas
Troja suas? iterum cogetur reddere voces?
Ardebit miseræ post vulnera vulnus Elisæ?
*Tam sacrũ solvetur opus? tot — * *Hoc opus æternum ruet? & tot bella, tot*
In cineres dabit hora nocens, & perfidus erro
Huc hac Pierides nemorum per lustra loquac
Tendite, & ardentes ignes fluvialibus undis
Mergite, ne pereat tam clari Musa poëtæ,
Flammaq; vanescat, vivat Maro clarus in o
Ingratusque sibi. sed quod malè jusserat ipse,
*satis — *Sit vetuisse meum: * sacer est post tempora*
‡ Immo sit — † *Sicq; erit æternum tota resonante Camœna*
‡ in populo — *Carmen, & ‡ imperii divi sub nomine vivat,*
Laudetur, placeat, vigeat, relegatur, ametur.

Sulpicij Carthaginensis. 5.

Iusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinere Duce
*Variusque — *Tucca vetat, * Varusq; simul: tu maxime C*
Non sinis, & Latiæ consulis historiæ.
Infelix gemino cecidit propè Pergamon igni,
Et penè est alio Troja cremata rogo.

P. Ovidij Nasonis in laudem Æneid

Et profugum Ænean, altæ primordia Roma
Quo nullum Latio clarius extat opus.

Ejuſdem ad Auguſtum. 7.

tamen ille tuæ felix Æneidos auctor,
Contulit in Tyrios arma, virumq́ toros.
yllidis hic idem, teneræq́ Amaryllidis ignes,
Bucolicis juvenis luſerat ante modis.

Sexti Propertij 2. lib. 24. Eleg. 8.

Actia Virgilium cuſtodis littera Phœbi,
Cæſaris & fortes dicere poſſe rates.
Qui nunc Æneæ Trojani ſuſcitat arma,
Iactaq́ Lavinis mœnia litoribus.
Cedite Romani ſcriptores, cedite Graii:
Neſcio quid majus naſcitur Iliade.
Tu canis umbroſi ſubter pineta Galeſi
Thyrſin, & attritis Daphnin arundinibus.
Vtque decem poßint corrumpere mala puellam:
Miſſus & impreßis hœdus ab uberibus.
Felix, qui viles pomis mercaris amores:
Huic licet ingratæ Tityrus ipſe canat:
Felix, intactum Corydon qui tentat Alexin,
Agricolæ domini carpere delicias.
Quam vis ille ſua laſſus requieſcat avena,
Laudatur faciles inter Hamadryadas.
Tu canis Aſcræi veteris præcepta poetæ,
Quo ſeges in campo quo viret uva jugo.
Tale facis carmen docta teſtudine, quale
Cynthius impoſitis temperat articulis.

ARGU-

ARGVMENTA OMNIV

Librorum Publ. VIRGILII MARONI

Incerti Auctoris.

Monosticha.

Pastorum Musam vario certamine promit.
Ruris item docilis culturam carmine monstra
Arboribus vitem, prolem quoque jungit oli
Pastorúmque Palen, & curam tradit equorum
Tunc apium seriémque, & mellis dona recens
AEneas profugus intrat Carthaginis oras.
Convivis series narratur Troica belli.
Tertius at complet narrantis in ordine gesta
Ardet amans Dido fatum sortita supremum
Quintus habet varia tumuli spectacula patris.
Infernos Ditis Manes, & regna pererrat.
In Latium AEneas, Italas simul intrat in o
Intonat hinc bellum tecti de culmine Turnus.
Euryalum, & Nisum deflet cum matre juven
Mezentî interitus canitur, pòst funera Lausi
Vltáque dehinc fertur telo mactata Camilla.
Turni vita fugit infernas mœsta sub umbras.

RGVMENTA XII.

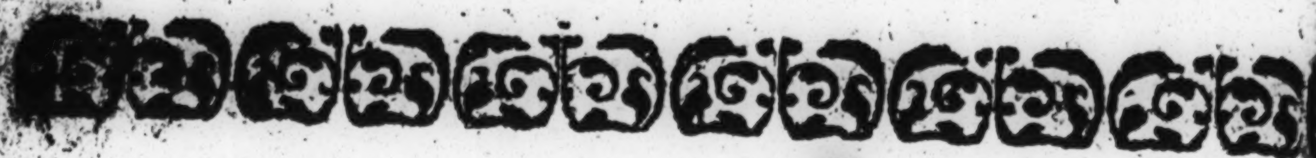
LIBRORUM ÆNEIDOS.

Monosticha.

neas primo Libyes appellitur oris.
*nera Dardaniæ narrat, fletúsq; * Secund*. Secũdo.
rtius errores canit, amissúmque parentem.
itur in quarto Dido, flammásque fatetur.
intus habet ludos: & classem corripit ignis.
æruntur Sexto manes, & Tartara Ditis.
ptimus AEneam reddit fatalibus arvis.
æparat Octavo bellum, quos mittat in hostes.
nus habet pugnas: nec adest Dux ipse tumultu.
cidit AEneæ Decimo Mezentius ira.
decimo victa est non æquo Marte Camilla.
odecimo Turnus divinis occidit armis.

FINIS.

ABERDONIAE,

Excudebat Edvardus Raban

ANNO DOMINI,

1 6 2 9.

Anno Domini 1629

